

**Morfematický výskum slovenčiny
(možnosti jeho štatistického, elektronického
a didaktického spracovania)**

Venované pamiatke Jána Horeckého

Editori

Miloslava Sokolová – Martina Ivanová – Martin Ološtiak

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
Prešov 2006

Vedecká redaktorka

Doc. PhDr. Miloslava Sokolová, CSc.

Recenzentky

PhDr. Iveta Bónová, PhD.

Doc. PaedDr. Ľudmila Liptáková, CSc.

Prípravu a vydanie zborníka spolufinancovala Vedecká grantová agentúra Ministerstva školstva SR a Slovenskej akadémie vied (grant VEGA č. 1/1432/04).

Zborník je súčasťou riešenia grantového projektu MŠ SR VEGA č. 1/1432/04 *Morfosyntaktický výskum v rámci Slovenského národného korpusu* pod vedením doc. PhDr. Miloslavy Sokolovej, CSc.

© PhDr. Beáta Czéreová, Ing. Ján Genči, PhD., Mgr. Martina Ivanová, Dr. Jevgenija Karpilovska, prof. dr. Krystyna Kleszczowa, PhDr. Ľubor Králik, CSc., Mgr. Martin Ološtiak, Mgr. Slavka Oriňáková, doc. PhDr. Miloslava Sokolová, CSc., doc. PhDr. František Šimon, CSc., Mgr. Katarína Vužňáková, PhD., 2006

Technická redaktorka: Emília Sýkorová

© Vydala Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove roku 2006

Vydanie Prvé – Náklad 100 – Strán 289

Tlač: Grafotlač, Prešov

ISBN 80-8068-544-4

EAN 9788080685447

Obsah

Úvodom.....	7
I. Štatistické a elektronické spracovanie materiálu zo Slovníka koreňových morfém slovenčiny	9
J. Genči: Počítačové spracovanie Slovníka koreňových morfém slovenčiny	11
M. Sokolová – J. Genči: Štatistické spracovanie apelatívnych radixov	27
M. Ološtiak: Štatistické spracovanie propriálnych radixov	57
M. Sokolová – J. Genči: Fonematické štruktúry radixov	79
M. Ivanová – J. Genči: Morfematicko-derivačné štruktúry lexém	102
M. Ivanová: Afíxy – frekvenčná, obsahovo-formálna a funkčná charakteristika.....	111
B. Czéreová: Vokálne alternácie v radixoch	145
F. Šimon: Alternácie a varianty koreňových morfém prevzatých slov	165
II. Aplikácia morfematického výskumu vo vysokoškolskej didaktike.....	175
M. Sokolová: Morfematika vo vyučovaní slovenského jazyka na vysokých školách	177
K. Vužňáková: Slovník koreňových morfém slovenčiny a Malý slovotvorný slovník slovenčiny	235
III. Aktuálny morfematický výskum slovenčiny a iných jazykov.....	247
Є. Карпіловська: Корпуси кореневих морфем у словацькій та українській мовах: можливості альтернативних рішень.....	249
K. Kleszczowa: Słowotwórstwo gniazdowe – stan i perspektywy badawcze	263
S. Oriňáková: Morfematická analýza latinských adjektívnych deminutív.....	277
Ľ. Králik: Synchronia vs. diachronia: niekoľko etymologických poznámok k Slovníku koreňových morfém slovenčiny	284
Resumé.....	287
Adresár autorov	289

Úvodom

Predkladaným zborníkom štúdií *Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania)* sa uzatvára cyklus vyše desaťročného morfematického výskumu slovenského jazyka v rokoch 1994 – 2006 v Prešove. Jeho výstupmi sú slovníky: *Morfematický slovník slovenčiny* (Sokolová – Moško – Šimon – Benko, 1999) a *Slovník koreňových morfém slovenčiny* (Sokolová – Ološtiak – Ivanová – Šimon – Vužňáková – Czéreová – Benko – Moško, 2005). Týmito lexikografickými prácami sa vyplnila medzera, ktorá bola v slovistiky v porovnaní s inými slovanskými jazykovedami. *Morfematický slovník slovenčiny* možno využívať pri slavistických výskumoch, napr. v porovnaní s ruským morfematickým slovníkom (Kuznecova – Jefremova, 1986). *Slovník koreňových morfém slovenčiny* (ďalej SKMS) možno tiež využívať jednak pri slavistických výskumoch homonymných radixov, napr. v slovenčine a ukrajinčine (Karpilovska, 2002), ale keďže v SKMS sú naznačené aj motivačné vzťahy medzi lexémami patriacimi do súborov koreňových morfém, možno materiál slovníka porovnávať aj s derivatologickými prácami v rusistike (Tichonov, 1985), ale hlavne v polonistike (Jadacka, 2001; Skarżyński, 2004). Na slovníky nadväzuje zborník, v ktorom sú príspevky s aktuálnymi štatistickými výskumami materiálu zo SKMS. Väčšina z nich odznela v rámci medzinárodného vedeckého seminára, konaného 14. – 15. 6. 2005 na FF PU v Prešove pod názvom *Aktuálny morfematický a korpusový výskum slovenčiny* v sekcii *Morfematika, morfonológia a derivácia*. Cieľom počítačového elektronického spracovania SKMS je spracovať pokiaľ možno čo najviac parametrov, ktoré sa týkajú morfematického a slovotvorného systému slovenského jazyka.

V spolupráci s programátorom Ján Genčim z Technickej univerzity v Košiciach pripravuje kolektív autorov elektronickú verziu slovníka, ktorá by mohla byť zverejnená na internete v takej podobe, aby si používatelia mohli zvoliť na výskum súbor podľa vlastných požiadaviek.

V prvej časti zborníka s názvom *Štatistické a elektronické spracovanie materiálu zo Slovníka koreňových morfém slovenčiny* sú predstavené štúdie riešiteľov grantového projektu s predstavením možností elektronického spracovania lingvisticky relevantných parametrov zo SKMS. Počítačové spracovanie údajov zo slovníka pripravili riešitelia projektu v spolupráci s J. Genčim, nepresnosti či chyby vo východiskovom materiáli zistené pri riešení parciálnych problémov v tomto zborníku sa využijú na precizovanie materiálu v novom vydaní SKMS. Pri radixoch sa interpretujú štatisticky podložené údaje o jed-

notlivých druhoch apelatívnych radixov (Sokolová – Genči) a *propriálnych radixov* (Ološtiak): neviazané a viazané radixy, monosémne a polysémne radixy, homonymné radixy, alomorfy a varianty radixov, hyperradixy. Pri afixoch sa interpretujú štatisticky podložené údaje o jednotlivých druhoch podľa pozície: *prefixy a suffixy* (Ivanová – Genči). Okrem toho sa prezentujú získané údaje relevantné pre typologickú charakteristiku slovenského jazyka: *fonematické štruktúry radixov* (Sokolová – Genči) a *morfematicko-derivačné štruktúry lexém* (Ivanová – Genči). V štúdii *Vokálne alternácie v radixoch* (Czéreoová) sa naznačuje, ako možno skúmať v rámci daných radixov alternácie, ktoré vznikajú pod vplyvom derivačných morfém. Pomocou indexov možno skúmať napr. osobitne internacionalizmy, porov. štúdiu *Alternácie a varianty koreňových morfém prevzatých slov* (Šimon).

V druhej časti zborníka *Aplikácia morfematického výskumu vo vysokoškolskej didaktike* sú práce s didaktickým aspektom. Rozsiahla štúdia monografického charakteru *Morfematika vo vyučovaní slovenského jazyka na vysokých školách* (Sokolová) sa zaoberá základnými pojmami morfematiky a jej vzťahom k flexii, je koncipovaná ako úvod do formálnej morfológie. V štúdii *Slovník koreňových morfém slovenčiny a Malý slovotvorný slovník slovenčiny* (Vužňáková) sa porovnávajú zhody a rozdiely uvedených slovníkov z didaktického aspektu.

V tretej časti zborníka *Aktuálny morfematický výskum slovenčiny a iných jazykov* sú štúdie, ktoré súvisia s posudzovaním SKMS aj v širšom kontexte. Recenzentka SKMS J. Karpilovska porovnáva alternatívne riešenia pri segmentácii jednotiek v slovenskom slovníku so svojím slovníkom koreňových morfém, ktorý vyšiel v r. 2003. K. Kleszczowa poukazuje na súvislosti medzi SKMS a novými poľskými slovotvornými slovníkmi. Teoretické východiská autorov slovenských morfematických slovníkov sa aplikujú aj v analýze latinských adjektívnych deminutív (Oriňáková). Ľ. Králik analyzuje problémy, ktoré našiel pri recenzovaní slovníka z pohľadu synchronia vs. diachronia.

Miloslava Sokolová

I.
Štatistické a elektronické spracovanie
materiálu
zo Slovníka koreňových morféem slovenčiny

Počítačové spracovanie Slovníka koreňových morfém slovenčiny

Ján Genči

Úvod

Slovník koreňových morfém slovenčiny (Sokolová – Ološtiak – Ivanová et al., 2005; ďalej SKMS) predstavuje unikátne dielo v oblasti lingvistického spracovania slovenského jazyka. Svojou štruktúrou umožňuje doteraz pravdepodobne nemysliteľný pohľad na lexiku slovenského jazyka a jej štruktúru. Je len prirodzené, že štatistické spracovanie javov bolo realizované s využitím výpočtovej techniky a z tohto pohľadu predstavuje bežnú programátorskú prácu. Výsledky, vrátane priebežných chýb a odhalených problémov, je ale možné, do určitej miery, zovšeobecniť.

Príspevok má za cieľ ozrejmiť lingvistickej verejnosti prístup k spôsobu spracovania, načrtnúť problémy, ktoré sa objavili v tomto procese, a navrhnúť všeobecný rámec, úlohy a možnosti využitia informačných technológií v procese tvorby a spracovania takýchto diel. Na druhej strane, pre záujemcov v oblasti počítačového spracovania textov môže predstavovať podklad na diskusiu o spôsobe a efektívnosti spracovania textov vôbec a slovníkových diel zvlášť.

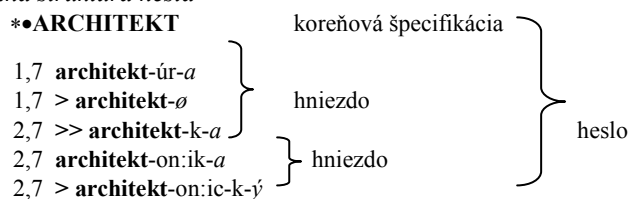
Výsledky a interpretácia jednotlivých typov spracovania je lingvistickou záležitosťou, a teda ako také budú prezentované v príspevkoch lingvistov. Vo svojom príspevku sa budem venovať iba spôsobu spracovania dát a záležitostiam s tým súvisiacim.

1. Slovník a jeho štruktúra

SKMS bol realizovaný v textovom editore MS Word. Z dôvodu rozsahu slovníka (aktuálna verzia má viac ako 500 strán) bol autorským kolektívom zvolený kompaktný a skrátený zápis lingvistických javov, niektoré informácie boli z dôvodu rozumného rozsahu slovníka vypustené. Zložitá štruktúra záznamov (pozri ďalej) a rozsah slovníka viedli k tomu, že súbor slovníka (z kapacitných dôvodov na strane výpočtovej techniky) musel byť autormi rozdelený na tri časti (súbory) o veľkosti cca 12 MB, 13,5 MB a 6,5 MB vo formáte RTF, v tretinovej veľkosti vo formáte DOC.

Slovník je členený na heslá (obr. 1), pozostávajúce z koreňovej (radixovej) špecifikácie a jedného alebo viacerých hniezd. Každé hniezdo obsahuje súvisiace záznamy špecifikované v základnej štruktúre prefix-koreň-suffix, pričom ich vzájomná súvislosť je špecifikovaná znakom (znakmi) >. Čísla na začiatku riadku (indexy) v každom hesle označujú lingvistické charakteristiky daného záznamu. V slovníku však existujú rôzne varianty koreňovej špecifikácie, rôzne varianty špecifikácie súvislostí v hniezde, ako aj rôzne varianty zápisu jednotlivých záznamov v hniezdach (pozri ďalej).

Obr. 1 Základná štruktúra hesla

Okrem uvedených hesiel slovník obsahuje odkazové heslá v tvare [A]DÍČ / [A]DÍC. Tieto boli doteraz v spracovávaní ignorované.

Celkovo je v slovníku 7964 hesiel, pričom koreňová špecifikácia má rôznu štruktúru (celkovo 78 typov; číslo znamená počet uvedených typov koreňových špecifikácií, X znamená akýkoľvek jeden radix.):

```

5624 x
1274 x (x)
288 x / x
288 x (x, x)
118 x (x) / x
85 x (x, x, x)
42 x / x (x)
38 x / x / x
29 x (x, x) / x
23 x (x, x, x, x)
19 x (x) / x (x)
10 x (x, x) / x / x
10 x (x) / x / x
8 x (x, x) / x (x)
7 x / x / x / x
5 x / x / x (x)
5 x (x) / x / x / x
4 x (x, x, x, x)
4 x (x, x, x) / x (x)
4 x (x, x, x) / x
4 x (x, x) / x (x, x)
4 x (x) / x (x, x)
4 x (x) / x (x) / x
3 x / x (x) / x
3 x (x, x, x, x, x, x)

```

3 x (x, x, x) / x / x
 2 x / x / x / x / x / x
 2 x / x / x / x (x)
 2 x / x (x, x)
 2 x (x, x, x, x) / x (x)
 2 x (x, x, x) / x (x) / x (x)
 2 x (x) / x / x (x)
 1 x(x)
 1 x / x / x / x / x / x / x / x / x / x / x / x
 1 x / x / x / x / x / x / x / x / x
 1 x / x / x / x / x / x / x / x
 1 x / x / x / x / x
 1 x / x / x / x (x, x)
 1 x / x (x, x, x) / x
 1 x / x (x, x) / x / x / x
 1 x / x (x, x) / x (x)
 1 x / x (x) / x / x (x)
 1 x / x (x) / x / x
 1 x / x (x) / x (x, x, x)
 1 x / x (x) / x (x, x)
 1 x (x, x, x, x, x, x, x, x, x)
 1 x (x, x, x, x, x, x, x, x, x) / x (x, x, x, x)
 1 x (x, x, x, x, x, x, x, x, x)
 1 x (x, x, x, x, x, x, x, x) / x (x) / x (x, x)
 1 x (x, x, x, x, x, x, x, x)
 1 x (x, x, x, x, x, x, x) / x (x) / x / x
 1 x (x, x, x, x, x, x, x) / x
 1 x (x, x, x, x, x) / x (x, x)
 1 x (x, x, x, x, x) / x (x)
 1 x (x, x, x, x, x) / x
 1 x (x, x, x, x) / x / x
 1 x (x, x, x, x) / x (x, x, x) / x
 1 x (x, x, x, x) / x (x, x) / x
 1 x (x, x, x) / x / x / x (x) / x (x)
 1 x (x, x, x) / x (x, x)
 1 x (x, x, x) / x (x) / x
 1 x (x, x) / x / x / x (x)
 1 x (x, x) / x / x / x
 1 x (x, x) / x (x, x) / x / x / x (x) / x / x / x
 1 x (x, x) / x (x) / x
 1 x (x, (x)x, x, x, x)
 1 x (x) / x / x / x (x, x, x)
 1 x (x) / x / x / x (x)
 1 x (x) / x / x (x, x, x, x, x)
 1 x (x) / x / x (x, x) / x
 1 x (x) / x / x (x) / x
 1 x (x) / x (x) / x (x)
 1 x (x) / (x)x
 1 x (x(x), x, x) / x
 1 x (x / x / x
 1 x ((x)x) / x
 1 (x)x

Vzájomná súvislosť záznamov v hniezde, ako už bolo uvedené, je špecifikovaná znakmi >. Avšak z dôvodu kompaktnosti zápisu okrem postupnosti

znakov > (t. j. >, >>, >>>, ...) sa v texte vyskytujú nasledujúce špecifikácie súvislosti záznamov v hniezde (celkovo 33 typov, špecifických 26 typov):

> (<)	>> (>>>)
> (>)	>><
> (>) (>)	>>> (>)
> (>) (>) (>)	>>> (>) (>)
> (>) (>>)	>>> (><)
> (>) (>>>)	>>> (>>)
> (><)	>>><
> (>>)	>>>> (>)
><	>>>> (>) (>)
>> (>)	>>>> (>>)
>> (>) (>)	>>>><
>> (>>)	>>>>> (>)
>> (>>) (>)	>>>>><

Štruktúra samotných záznamov (bez zohľadnenia číselnej špecifikácie a súvislosti medzi nasledujúcimi záznamami) je taktiež veľmi rôznorodá (celkovo 170 typov):

```

44034 x
6122 x«
5330 • x
4982 x {x}
1943 x (x) {x}
905 x (x)
874 x x
566 • x«
534 x x {x}
295 x / x {x}
294 x {x / x}
149 x x«
139 x / x
127 x (x) {x / x}
120 x (x) / x (x) {x}
95 x x« / x«
76 x-x
74 • x-x
69 x {x; x}
60 x-x«
56 x / x {x / x}
45 x(x)x
43 x (x, x, x)
38 x« / x«
37 x (x, x) {x}
33 • x-x«
32 • x {x}
31 x x {x / x}
31 x (x, x)
30 x x / x x {x}
27 x / x / x {x}
26 x {x / x / x}
21 x (x) / x (x) {x / x}
20 x x x«
18 • x(x)x
17 x (x) {x / x / x}

```

17 $x (x / x)$
 16 $x (x) / x (x) / x (x) \{x\}$
 14 $x (x) (x)$
 13 $x (x) \{x; x\}$
 12 $\bullet x (x) \{x\}$
 11 $x\ll / x\ll / x\ll$
 10 $\bullet x x$
 10 $x(x)x\ll$
 10 $x (x) / x (x)$
 10 $x (x) / x$
 8 $x(x)x (x) \{x\}$
 8 $x (x) \{x(x)x\}$
 8 $x (x) (x) \{x\}$
 7 $x \{x / x / x / x / x\}$
 7 $x / x / x / x / x \{x\}$
 6 $x(x)x x$
 6 $x(x)x (x)$
 6 $x x (x) \{x\}$
 5 $\bullet x / x$
 5 $x\ll / x\ll / x\ll / x\ll$
 5 $x-x\ll / x-x\ll$
 5 $x(x)x \{x\}$
 5 $x \{x; x; x\}$
 5 $x \{x(x)x\}$
 5 $x x, x\ll$
 5 $x (x) / x \{x\}$
 4 $\bullet x x\ll$
 4 $x; x \{x\}$
 4 $x x, x$
 4 $x x \{x; x\}$
 4 $x x / x x$
 4 $x / x (x)$
 4 $x (x) (x / x)$
 3 $x\ll / x-x\ll$
 3 $x\ll / x$
 3 $x-x / x$
 3 $x x\ll / x x\ll$
 3 $x x / x x \{x / x\}$
 3 $x / x (x) \{x\}$
 3 $x (x) \{x\}$
 3 $x (x) \{x; x; x\}$
 3 $x (x) (x, x) \{x\}$
 3 $x (x) (x, x) / x (x)$
 2 $\bullet x-x / x$
 2 $\bullet x x x x\ll$
 2 $\bullet x (x)$
 2 $x\ll / x-x\ll / x\ll / x-x\ll$
 2 $x\ll / x-x-x\ll$
 2 $x\ll / x x\ll$
 2 $x(x)x (x) \{x(x)x\}$
 2 $x \{x / x; x\}$
 2 $x x, x \{x\}$
 2 $x x \{x x\}$
 2 $x x x x\ll$
 2 $x x (x)$
 2 $x x (x x)$
 2 $x / x \{x / x / x\}$

2 x / x / x {x / x}
 2 x (x, x, x, x, x)
 2 x (x, x, x, x)
 2 x (x, x, x) {x}
 2 x (x) {x / x / x / x}
 2 x (x) / x {x / x}
 2 x (x) / x (x) / x (x) / x (x) {x}
 2 x (x) (x, x, x) / x (x)
 2 x (x / x) {x}
 1 • x-x« / x-x«
 1 • x {x / x}
 1 • x x« / x«
 1 • x x-x« / x«
 1 • x / • x
 1 • x / x {x}
 1 x« / x« / x« / x« / x« / x«
 1 x« / x« / x« / x-x« / x-x«
 1 x« / x« / x« / x-x«
 1 x« / x x x x«
 1 x« (x - x)
 1 x« (x x)
 1 x-x« / x«
 1 x-x (x-x, x-x)
 1 x(x)x {x / x}
 1 x {x x}
 1 x x-x« / x«
 1 x x, x {x / x}
 1 x x, x / x x, x {x}
 1 x x {x / x / x}
 1 x x x« / x«
 1 x x x, x«
 1 x x / x {x}
 1 x x / x x {x / x / x}
 1 x x / x x / x x {x}
 1 x x / x x / x x {x / x}
 1 x x (x, x)
 1 x x (x) {x}
 1 x x (x) / x x
 1 x x (x x, x x, x x)
 1 x x (x / x)
 1 x / x«
 1 x / x {x(x)x}
 1 x / x {x / x; x / x}
 1 x / x / x
 1 x / x (x / x)
 1 x (x«)
 1 x (x; x«)
 1 x (x; x, x)
 1 x (x, x« / x«)
 1 x (x, x) {x; x}
 1 x (x, x, x) {x / x}
 1 x (x, x, x, x, x, x, x, x, x, x, x, x, x, x, x, x)
 1 x (x, x, x / x / x, x«, x, x) / x
 1 x x (x / x, x / x) / x x (x / x, x / x) {x / x}
 1 x (x, x) {x / x}
 1 x (x, x) / x (x, x) {x}
 1 x (x, x / x, x, x)

```

1 x (x, x / x) {x}
1 x (x, x / x) / x (x, x)
1 x (x, x / x)
1 x (x); x (x) {x}
1 x (x) / x(x)x (x)
1 x (x) / x (x) {x}
1 x (x) / x (x) {x / x / x / x}
1 x (x) (x« / x«)
1 x (x) (x, x) {x / x}
1 x (x) (x, x)
1 x (x) (x) {x; x}
1 x (x) (x) {x / x}
1 x (x) (x) / x (x) {x}
1 x (x) / x (x) / x (x) / x (x) {x / x}
1 x (x) (x, x) / x (x) (x / x) {x}
1 x (x) (x) / x (x) {x / x}
1 x (x) (x) / x (x)
1 x (x) (x / x) {x}
1 x (x) (x / x) / x (x)
1 x (x / x) {x; x}

```

Uvedené informácie svedčia o značnej štruktúrálnej rôznorodosti jednotlivých hesiel. Rôznorodé sú aj samotné slová, či už ide o radixy, alebo slová v jednotlivých záznamoch. V radixoch ide o špecifikáciu tučným alebo normálnym písmom (napr. ***AFRODIT** (AFRODIC)), použitie hranatých ([**AD**]VENT) alebo okrúhlych (BO(H)) zátvoriek, použité sú aj horné indexy (*•**AK**¹ (AG²) / AG² / **AKT**³).

Štruktúra slov v jednotlivých záznamoch, ktorá špecifikuje segmentáciu samotných slov, obsahuje koreň uvedený tučným písmom, prefixy a sufixy normálnym písmom a prípadnú gramatickú morfému špecifikovanú kurzívou (z-**boh**-at-l:ik-ø, z-**boh**-at-l:ič-k-a). Niektoré záznamy však obsahujú viac koreňov (**boh**-a-pust-y), zložené zátvorky ([**ad**]jekt-iv-um), resp. jednu alebo viac dvojbodiek v rôznych častiach slova (**adjust**-ác:i-a, **adapt**-a:bil:n-y, [**ad**]opt-ov-a:t', [**a**]díc:i-a, od-j:ak-ži-v-a). Pri slovesách sa uvádza alternujúca zvrtná časť *sa* (o-**boh**-at-i:t' (sa)), ktorá však, opäť z dôvodu úspory miesta, nie je uvádzaná systematicky, ale jej prítomnosť sa musí na mnohých miestach odvodzovať algoritmicky na základe základnej špecifikácie. Tieto javy sú podľa potreby kombinované v jednotlivých slovách.

Nakoniec nemožno nespomenúť, že autori, celkom logicky, použili niekoľko typov písma, vrátane štandardne nepodporovaného typu SILDoulosIPA, na špecifikáciu znaku ↗ v odkazových heslách.

To všetko má vplyv na spracovanie hesiel, hniezd a, samozrejme, aj jednotlivých záznamov. Mnohé z uvedených javov, pretože neboli z informatického pohľadu dostatočne zdokumentované, sme odhaľovali až v procese spracovania.

Jednotlivé heslá sa taktiež navzájom líšia aj počtom hniezd a počtom záznamov. Tento fakt však nemá priamu súvislosť so zložitou spracovania

a má vplyv iba na jeho dĺžku. Pre zaujímavosť uvádzame prehľad počtov hniezd (v štruktúre počet hesiel s uvedeným počtom hniezd), t. j. 580 hesiel s jedným hniezdom, 640 s dvoma atď.:

580 : 1	2 : 14
640 : 2	2 : 0
172 : 3	1 : 96
78 : 4	1 : 56
34 : 5	1 : 36
20 : 6	1 : 24
7 : 8	1 : 22
5 : 7	1 : 21
4 : 12	1 : 19
4 : 11	1 : 17
4 : 10	1 : 15
3 : 9	1 : 13
2 : 16	

Okrem toho uvádzame počet záznamov v štruktúre, počet hesiel s uvedeným počtom záznamov, t. j. 1280 hesiel s dvoma záznamami, 1225 hesiel s jedným záznamom atď. Len pre zaujímavosť upozorníme na jedno heslo s 422 záznamami a na skutočnosť, že 100 a viac záznamov má cca 30 hesiel:

1280 : 2	10 : 39	2 : 65
1225 : 1	10 : 36	2 : 62
680 : 3	9 : 38	2 : 61
491 : 4	8 : 40	2 : 56
315 : 5	8 : 37	2 : 54
218 : 6	8 : 33	2 : 53
186 : 7	6 : 83	2 : 43
150 : 8	6 : 57	2 : 131
115 : 9	6 : 41	2 : 114
102 : 10	6 : 34	2 : 104
65 : 11	6 : 32	2 : 103
63 : 12	6 : 29	1 : 98
58 : 14	5 : 72	1 : 93
48 : 13	5 : 68	1 : 91
40 : 15	4 : 66	1 : 90
37 : 16	4 : 63	1 : 89
34 : 17	4 : 50	1 : 85
25 : 18	4 : 48	1 : 81
23 : 22	4 : 47	1 : 79
22 : 26	4 : 44	1 : 77
21 : 21	4 : 42	1 : 76
20 : 23	3 : 96	1 : 73
20 : 20	3 : 92	1 : 60
18 : 25	3 : 64	1 : 59
18 : 24	3 : 52	1 : 55
17 : 19	2 : 88	1 : 51
14 : 27	2 : 78	1 : 45
13 : 31	2 : 75	1 : 422
12 : 30	2 : 71	1 : 267
11 : 35	2 : 70	1 : 229
11 : 28	2 : 67	1 : 222

1 : 208	1 : 145	1 : 109
1 : 193	1 : 129	1 : 108
1 : 177	1 : 126	1 : 107
1 : 174	1 : 120	1 : 102
1 : 170	1 : 116	1 : 101
1 : 159	1 : 113	1 : 100
1 : 154	1 : 112	
1 : 149	1 : 111	

I napriek veľkému úsiliu autorského kolektívu sa v slovníku vyskytovali chyby, ktoré narúšali prijaté konvencie označovania lingvistických javov a boli odhaľované v procese spracovania štatistik. Treba poznamenať, že to nie je v žiadnom prípade výhrada voči obrovskému, niekoľkoročnému úsiliu autorov, ale len pokus o zdôraznenie faktu, že využitie informačných technológií nielen pri štatistickom spracovaní slovníka, ale už v procese jeho tvorby môže pomôcť pri skvalitnení výsledného produktu (porov. záver príspevku) a odhaliť nepresnosti, ktoré sú nevyhnutnou daňou za čisto manuálne spracovávanie dát. Na druhej strane je iluzórne si predstavovať, že počítačové spracovanie vylúči chyby úplne.

2. Použité prostriedky a spôsob spracovania

2.1 Výber nástrojov

Primárnou požiadavkou na štatistické spracovanie bolo spracovanie radixových záznamov hesiel a vytvorenie excelovského súboru, na základe ktorého by bolo možné skúmať rôzne kombinácie lingvistických javov. Následne sa predpokladalo (a aj do značnej miery realizovalo) spracovanie jednotlivých hniezd a záznamov uvedených v hniezdach, či už ako celkov, alebo aj jednotlivých javov (napr. spracovanie slovies, spracovanie sufixov a prefixov atď.).

Z hľadiska spracovania sme zvažovali niekoľko možností:

1. využiť prostredie, v ktorom je slovník spracovaný a pomocou VBA (Visual Basic for Application) realizovať spracovanie. Výhodou tohto prístupu by pravdepodobne bola integrácia aplikácií MS Word a MS Excel práve prostredníctvom jazyka VBA;
2. spracovanie s využitím niektorého zo všeobecných programovacích jazykov (napr. Java, C, C++, atď.);
3. Využitie prostriedkov pre spracovanie textov v OS UNIX/Linux, ako napr. programy sed, awk, grep – previazané navzájom prostredníctvom tzv. shell skriptov. Tieto prostriedky sú do značnej miery založené na tzv. regulárnych výrazoch (Friedl, 1997; Regular...), ktoré predstavujú veľmi silný nástroj na spracovanie textov.

Hneď na začiatku sme zamietli myšlienku spracovania slovníka priamo v prostredí MS Office. Základným problémom bolo, že ani na počítači s 512 MB pamäťou (čo v čase písania článku, z hľadiska objemu pamäte, predstavuje priemernú konfiguráciu) nebolo možné rozumným spôsobom spojiť jednotlivé súbory do jedného súboru formátu MS Word. Toto rozhodnutie sa ukázalo ako správne zrejme aj z dôvodu dĺžky spracovania jednotlivých štatistík, ako aj úrovne podpory regulárnych výrazov v programe MS Word. Vo svojom predpoklade dĺžky spracovania (nie je podložený objektívnym meraním) vychádzame zo skúseností prevodu slovníka z formátu MS Word do textového tvaru. Tento prevod bol realizovaný prostredníctvom makier aplikácie MS Word, ktorých jazyk je založený práve na VBA. Prevod slovníka, presnejšie troch súborov, trval cca jednu hodinu a predstavoval kombináciu manuálneho spracovania a spracovania prostredníctvom makier (popíšeme ďalej). Pritom beh makier predstavoval podstatnú časť uvedeného času.

Použitie všeobecného programovacieho jazyka sme zavrhlí z dôvodov pomalosti vývoja aplikácií v tomto prostredí. Zároveň sme počítali s ich uplatnením v prípade, že spracovanie pomocou štandardných prostriedkov na spracovanie textov OS UNIX/Linux by trvalo veľmi dlho. Nakoniec sa ukázalo, že tento prístup nebol vôbec potrebný a zvolené prostriedky sú pre naše potreby dostatočne rýchle.

Programy OS UNIX/Linux, ako už bolo naznačené, boli teda zvolené ako nástroj na spracovanie štatistík. Do úvahy ešte prichádzali jazyky PERL alebo PYTHON (a bolo aj pôvodným zámerom autora jeden z nich použiť), ale časový tlak na prezentáciu výsledkov a skúsenosť s využitím štandardných programov viedli k tomu, že nakoniec neboli použité.

Posledným problémom bol problém kódovania. Prostredie OS UNIX/Linux na kódovanie znakov v slovenských textoch natívne používa štandard ISO-8859-2. Textový výstup z MS Wordu bol primárne realizovaný v kóde CP1250, čo by si v prípade prostredia OS UNIX/Linux vyžadovalo konverziu kódovania pri každom prenose dát. Spracovanie v spomenutých programoch je založené na tzv. COLLATE postupnostiach a ich definícia a použitie v prostredí OS Linux boli otáznne. Nakoniec, po krátkych experimentoch, bol zvolený systém CYGWIN, ktorý emuluje prostredie OS Linux pod operačným systémom MS Windows a umožňuje beh požadovaných programov. Takýto prístup umožnil operatívne spracovanie ako v prostredí Windows, tak aj vo zvolených programoch, bez nutnosti prenášania súborov medzi rôznymi operačnými systémami. Nakoniec bolo možné celé spracovanie realizovať v kóde CP1250 na jedinom počítači, bez potreby prekódovania súborov, čo v konečnom dôsledku značne zefektívnilo výsledné spracovanie.

2.2 Transformácia formátu MS Word na text

Vybrané prostriedky na spracovanie textov v prostredí OS UNIX/Linux podporujú osem-bitové kódovanie znakov. Naproti tomu, MS Word využíva šesťnásť-bitový UNICODE. Preto prvým krokom bola transformácia z kódu UNICODE-16 do kódu CP1250. Po experimentoch s exportom textu prostredníctvom prostriedkov programu MS Word sa ako najjednoduchší spôsob transformácie ukázalo prekopírovanie celého textu z MS Word (pripomíname, že za každý súbor zvlášť) do textového editora Notepad (súčasť MS Windows) cez tzv. clipboard. Ako „problémy“ pri transformácii boli doteraz objavené znaky ↯ v odkazových heslách a znak ø. Znak ø bol ošetrený v prostredí MS Wordu zámenou v makre na konštrukciu „@@fi@@“. Skutočný problém predstavoval znak ↯, ktorý v použitej verzii MS Wordu (MS Word 2000) nebolo možné prostredníctvom štandardných prostriedkov vyhľadávania a zámeny (štandardné klávesové skratky CTRL/F, resp. CTRL/H) lokalizovať. Pri prenose textu do Notepadu sa však tento znak transformoval na znak Ě, ktorý nie je použitý v texte slovníka, a preto mohol byť bezproblémovo zamenený v aplikácii Notepad.

Ďalším riešeným problémom pri transformácii textu z prostredia MS Word do osembitového kódu CP1250 bola potreba zachovania informácie o tučnom písme, kurzíve a horných indexoch. Logickým riešením problému bolo značkovanie konštrukcií spôsobom bežným napr. v technológii XML (napr. <bold>abc</bold>, <italic>abc</italic> a pod.). Rozhodli sme sa však pre jednoznakové značky z dôvodu neskoršej kompaktnosti zápisu regulárnych výrazov (v prípade potreby by sa realizovalo značkovanie na báze XML; zatiaľ sa však neukázalo ako potrebné). Pre tučné písmo bol použitý znak #, pre kurzívu znak @. Horné indexy neboli značkové.

Celá transformácia bola realizovaná makrom, ktoré bolo iniciálne špecifikované na základe záznamu makra pre proces zámeny (štandardná klávesová skratka CTRL/H) a neskôr manuálne upravené (editovanie makra). V procese špecifikácie zámeny (a záznamu makra) boli použité regulárne výrazy MS Wordu (voľba „Use wildcards“ v anglickej verzii MS Wordu). Príklady na ilustráciu výsledku transformácie:

Pôvodný MS Word súbor	Transformovaná verzia
ŠABLÓN (ŠABLON)	#ŠABLÓN# (ŠABLON)
•ŠEM[ON] / ŠEM[OT]	•#ŠEM#[#ON#] / #ŠEM#[#OT#]
0 šem[ot]-i:t' {za-šem[ot]-i:t'}	0 #šem#[#ot#]-i:@t'@ {za-#šem#[#ot#]-i:@t'@}
0 > šed-iv-ost'-ø	0 > #šed#-iv-ost'-@(@fi@(@@

Výsledkom spracovania je textový súbor v kóde Windows CP1250 s veľkosťou cca 2,2 MB (porovnaj s cca 32 MB vo formáte RTF, resp. cca 10 MB vo formáte DOC).

Na spätný prevod výsledkov späť do formátu MS Word bolo pripravené makro, ktoré zabezpečí prevod z transformovanej formy do pôvodného formátu. Vzhľadom na to, že odkazové znaky heslá obsahujúce znak ↗ boli doteraz zo spracovania vylúčené, nebolo zatiaľ potrebné riešiť problematiku ich spätného prevodu (a z tohto dôvodu ani nebola skúmaná).

2.3 Spracovanie a prezentácia výsledkov

Ako už bolo spomenuté, primárne sa predpokladala prezentácia výsledkov v prostredí MS Excel. Prvé štatistiky koreňových špecifikácií boli skutočne takto spracované. V prostredí CYGWIN sa realizovala iba extrakcia hesiel. Následne bol realizovaný import do MS Excel. Tento musel byť realizovaný prostredníctvom MS Wordu, pretože štandardnými prostriedkami spracovania makier v prostredí MS Excel nebolo možné vykonať spätnú transformáciu textu na tučné písmo, kurzívu, znak ø. Následne bol pomocou funkcií spracovania textov programu MS Excel realizovaný výpočet hodnôt. Výsledok je prezentovaný na obr. 2.

Obr. 2 Výsledok spracovania radixových záznamov v MS Excel

	A	B	C	D	E	F	G	H
1		bez	*	*	**	/	/	indexy
58	*AGON (AGON) / AGON	0	1	1	1	1	1	0
59	*AGR	0	0	1	0	0	0	0
60	*[A] GREG	0	0	1	0	0	0	0
61	AGREMAN	1	0	0	0	0	0	0
62	*[A] GRES	0	0	1	0	0	0	0
63	*AH / AH / ACH / ACH / OH / OH / OCH	0	1	0	0	1	0	0
64	ACHAT	1	0	0	0	0	0	0
65	ANDS	1	0	0	0	0	0	0
66	AJATOLLAH	1	0	0	0	0	0	0
67	*AK ² (AG ²) / AG ² / ABCT ²	0	1	1	1	1	1	1
68	AK ² (AJC) / K ²	1	0	0	0	1	1	1
69	*AKADEM (AKADEM)	0	0	1	0	0	1	0
70	*AKC	0	0	1	0	0	0	0
71	AKCENT	1	0	0	0	0	0	0
72	*[AK] CEPT	0	0	1	0	0	0	0
73	AKER (AKC ²)	1	0	0	0	0	1	1
74	*[A] KLAM	0	0	1	0	0	0	0
75	AKNE	1	0	0	0	0	0	0
76	*AKOMOD	0	0	1	0	0	0	0
77	*[A] KORDE / [A] KORDE	0	1	1	1	1	0	0
78	*AKR ²	0	1	1	1	0	0	1

Výpočet väčšiny hodnôt v tabuľke MS Excel (okrem indexov a stĺpca označeného „bez“) bol realizovaný na základe vzťahov typu $\text{IF}(\text{ISERR}(\text{SEARCH}(\sim^*; \$A58; 1)); 0; 1)$ (=určenie, či radixový záznam obsahuje znak hviezdičku). Na určenie hodnoty indikujúcej prítomnosť indexu už bol výpočet realizovaný nasledujúcim vzťahom:

$\text{=IF}(\text{NOT}(\text{AND}(\text{ISERR}(\text{SEARCH}("1"; A58; 1)); \text{ISERR}(\text{SEARCH}("2"; A58; 1)); \text{ISERR}(\text{SEARCH}("3"; A58; 1)); \text{ISERR}(\text{SEARCH}("4"; A58; 1)); \text{ISERR}(\text{SEARCH}("5"; A58; 1)); \text{ISERR}(\text{SEARCH}("6"; A58; 1)); \text{ISERR}(\text{SEARCH}("7"; A58; 1)); \text{ISERR}(\text{SEARCH}("8"; A58; 1))))); 1; 0)$.

Na tomto základe bolo rozhodnuté, že všetky ďalšie výsledky budú spracovávané nad textovým súborom v prostredí CYGWIN. Na porovnanie: program, ktorý spracováva štatistiky hesiel uvedené na obr. 2, je v súčasnosti realizovaný awk programom (obr. 3). Program generuje tzv. CSV (comma separated values) súbor, ktorý je následne importovaný do programu MS Excel. Jadro spracovania predstavujú riadky označené na konci znakmi #*.

Obr. 3 Aktuálna verzia programu na spracovanie hesiel v awk

```

                                OUTFILE=o-hesla-only

                                grep -v "^[0-9]" $INFILE | grep -v '[=&]' >$OUTFILE
                                awk -v "RXOFILE=$OUTFILE.rxo" '
BEGIN{printf "; RADIX ; bez ; . ; * ; * . ; / ; ( ) ; indexy \n"
                                printf "; ; ; ; ; ; ; \n"}
                                {#nastavenie priznakov

BODKA=0                                #*
HVIEZD=0                              #*
LOMKA=0                                #*
ZATVR=0                                #*
INDEX=0                                #*
}                                        #*
/·/{BODKA=1}                           #*
/*/{HVIEZD=1}                          #*
/\\/{LOMKA=1}                           #*
/[()]/{ZATVR=1}                         #*
/[0-9]/{INDEX=1}                       #*
{                                        #*
BODHVZ=BODKA && HVIEZD                  #*
BEZ = ! (BODKA || HVIEZD || BODHVZ )    #*
    printf "%d ; %s ; %d ; %d ; %d ; %d ; %d ; %d ; %d\n",FNR,$0,BEZ,BODKA,HVIEZD,BODHVZ,LOMKA,ZATVR,INDEX
    printf "%s\n",$0 >RXOFILE}
    ' $OUTFILE >$OUTFILE.csv

```

Štatistické spracovanie postupovalo na základe vopred špecifikovaných požiadaviek, ale jednotlivé etapy spracovania generovali ďalšie ad hoc požiadavky. Priebežne boli realizované programy aj na kontrolu regulárnosti prezentovanej štruktúry zápisu skúmaného javu v SKMS. Tak napríklad pri spracovávaní slovies, z dôvodu rôznych „neregulárností“ v zápise a chýb, bolo na začiatku spracovania identifikovaných celkovo 34 typov záznamov, ktorých počet po oprave bol redukovaný na 16 typov.

3. Problémy – zhrnutie a riešenie

Problémy spracovania slovníka SKMS je možné z pohľadu štatistického spracovania rozdeliť do niekoľkých oblastí.

Prvú oblasť tvorí celý rad problémov vyplývajúcich z drobných nepresností a nedodržaní dohodnutých konvencií jednotlivými autormi. Mnohokrát to boli drobnosti, ako napríklad medzery na konci riadku, ktoré autori ani nemali možnosť vizuálne odhaliť (vynecháme možnosť MS Wordu – zobrazenie skry-

tých znakov, pretože takýto výstup bol zase nečitateľný z iných dôvodov). Mechanizmus regulárnych výrazov (Friedl, 1997; Regular...) použitý pri spracovaní je, našťastie, dostatočne silným prostriedkom na ošetrovanie takýchto „chýb“ a bol bohato v priebehu práce využívaný. Oveľa väčší problém spôsobovalo samotné zistenie faktu, že tá-ktorá odchýlka od dohodnutého formátu v slovníku vôbec existuje. Presnejšie povedané, odchýlky sa hľadali v procese odpovede na otázku, prečo niektoré záznamy neboli zaradené do výsledku (prakticky vždy bola snaha generovať ako pozitívny, tak aj negatívny výsledok spracovania¹). Až na základe takejto analýzy boli modifikované regulárne výrazy a spracovanie bolo zopakované.

Druhou oblasťou problémov spracovania predstavoval fakt, že niektoré informácie sú v slovníku vyjadrené „algoritmicky“, a preto je potrebné odvodzovať ich zo štruktúry a hodnôt hesla. Tak napríklad pôvod slova (konkrétne cudzí) musel byť odvodený z konkrétnych hodnôt čísla prvého indexu prvého hniezda v hesle, resp. z ich kombinácii.

Tretou oblasťou problémov boli výnimky od prijatého spôsobu zápisu (ktorým sa však zrejme z lingvistického pohľadu nebolo možné vyhnúť). Pritom mnohokrát išlo o výnimky v počte jednotiek. Ako príklad uveďme spôsob zápisu súvisiacich dokonavých a nedokonavých slovies, ktoré sú oddelené v záznamoch pomocou zložených zátvoriek ({}) a podľa špecifikácie majú v opačnom poradí nasledovať v riadkoch, v bezprostredne za sebou nasledujúcich záznamoch. Výnimku tvorí dvojica „**hovor**-i:t' {[**po**]ved-a:t'“ a súvisiaci záznam „[**po**]ved-a:t' ([**po**]v-ie:ø, [**po**]ved-ia, [**po**]vedz-ø) {**hovor**-i:t'“, ktoré sú oddelené niekoľkými desiatkami záznamov. Všeobecne, takéto výnimky predstavujú problém, pre ktorý, okrem toho, že musí byť špeciálne ošetrovaný, je nutné nájsť taký spôsob ošetrovania, ktorý by neovplyvňoval spracovanie ostatných dát.

Doteraz poslednou, štvrtou, identifikovanou oblasťou, spôsobujúcou problémy spracovania, bolo vypustenie prezentácie niektorých javov v slovníku z dôvodu zachovania prehľadnosti tlačenej verzie slovníka. Tieto informácie musia byť buď doplnené v procese spracovania štatistík, alebo sa záujemcovia musia vzdať takéhoto typu štatistík. Poznamenajme však, že niekedy proces doplnenia informácie pri spracovaní štatistík môže byť jednoduchší, ako jej manuálna špecifikácia pri tvorbe slovníka.

Riešením na zmiernenie spomenutých problémov by mohla byť úzka spolupráca s informatikmi už v procese prípravy projektu. Podotýkam, že tu nejde

¹ Nanešťastie, niekedy negatívny výsledok predstavoval celý zvyšok slovníka, čo bol, z pochopiteľných dôvodov, výsledok nevhodný na ďalšiu analýzu.

ani tak o otázky spojené s programovaním, ale o znalosť technológií a ich možností v procese spracovania. Súčasné technológie spracovania dát umožňujú oddeliť špecifikáciu štruktúry dát a ich prezentáciu. V oblasti štruktúry dát je možné definovať jej model a následne špecifikované dáta validovať voči takémuto modelu. Následná prezentácia je možná v rôznych prostrediach – napr. pre web vo forme html stránok, alebo vo formáte PDF vhodnom pre tlač.

Ešte raz zdôrazňujeme, že takýto postup môže prispieť k skvalitneniu výsledného diela.

4. Záver

Cieľom príspevku bolo osvetliť proces spracovania štatistik slovníka koreňových morférov. Myslíme si, že postupy uvedené v príspevku môžu predstavovať inšpiráciu aj do budúcnosti.

Medzi hlavné „posolstvá“ príspevku patrí predovšetkým výzva lingvistom (ale, v konečnom dôsledku, nielen im), aby sa pokúsili svoje projekty spojené s počítačovým spracovaním od začiatku realizovať v spolupráci s odborníkmi z oblasti informatiky.

Literatúra

- FRIEDL, J. E. F.: *Mastering Regular Expressions*. 1st ed. O'Reilly Media, Inc. 1997.
Regular expressions from Wikipedia, the free encyclopedia.
<http://en.wikipedia.org/wiki/Regular_expression> [Regular...]
ROBBINS, A. – DOUGHERTY, D.: *sed & awk*. 2nd ed. O'Reilly Media, Inc. 1997.
SOKOLOVÁ, M. – OLOŠTIK, M. – IVANOVÁ, M. – ŠIMON, F. – VUŽŇÁKOVÁ, K. – CZÉREOVÁ, B. – BENKO, V. – MOŠKO, G.: *Slovník koreňových morférov slovenčiny*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005. 584 s.

Štatistické spracovanie apelatívnych radixov

Miloslava Sokolová – Ján Genči

Cieľom počítačového spracovania koreňov (radixov) zo *Slovníka koreňových morfém slovenčiny* (ďalej SKMS, 2005) je štatisticky spracovať pokiaľ možno čo najviac lingvisticky relevantných parametrov. Radix je nositeľom lexikálneho významu a z toho vyplývajúcich funkcií. Základnou funkciou je bázo tvorná funkcia v nemotivovaných lexémach (*les*), resp. v derivátoch (*lesník*). Okrem toho môžu plniť radixy kompozitotvornú funkciu (*lesopark*) a niektoré frekventované radixy majú aj systemizujúcu funkciu, napr. *-lóg*, *bi-*, *pol-*, *-urg* (porov. Sokolová, 1999, s. 31 – 33). Tabuľky na spracovanie jednotlivých položiek slúžiacich na zistenie frekvencie apelatívnych radixov zo SKMS boli spracované programom awk s využitím regulárnych výrazov a následne importované do programu Microsoft Excel (porov. Genči, 2006), tak, aby si používatelia mohli sami kombinovať údaje, ktoré potrebujú skúmať: napr. vzťah medzi heslom a pôvodom lexém; počet alomorf a variantov zapísaných štandardom a nachádzajúcich sa v zátvorkách či po lomkách či vlastnosti homonymných radixov.

Každý súbor koreňových morfém je v slovníku uvedený heslom so základným radixom a jeho prípadnými alomorfami (naznačenými okrúhlymi zátvorkami) a variantmi radixov (naznačenými lomkou). Heslom je vždy príslušná koreňová morféma zapísaná verzálami, napr. **DEV** (DIEV). Prvá koreňová morféma ako morféma primárneho východiskového motivanta je označená tučne, alomorfy radixov sú zapísané štandardným písmom v zátvorke: **ČAK** (ČK²). Pri viacerých hniezdach v rámci jedného hesla sa boldom uvádzajú všetky koreňové morfémy východiskových motivantov: ***•STÔL** (STOL, STOL) / **STOL** / **STOL** (motivantmi sú lexémy *stôl-ø*, *pre-stol-ø*, *na-stol-i:t*). Keď je v hesle viac alomorf, napr. **ČIERN** (ČERN, ČERNĚ), každá z nich má v slovníku vlastné odkazové heslo, ktoré sa nachádza na mieste jej abecedného poradia: **ČERN** ↗ ČIERN, **ČERNĚ** ↗ ČIERN. Na štatistické spracovanie heslových položiek slúži súbor hesiel po odstránení týchto odkazov. Po odstránení odkazových hesiel zo SKMS je v súbore počítačovej verzie 7964 východiskových radixov.

Tabuľka 1. Základné typy radixov podľa pozície v hesle

Základné typy radixov	Príklady	Počet
východiskové radixy	ÁR, DB, *ŠTIPEND, *ŠTOČ, BAND ¹ , •TAS	7964
alomorfy východiskových radixov	VTÁK (VTÁC, VTÁČ), BLÁZON (BLÁZIŇ, BLAZŇ, BLÁZN, BLÁŽŇ)	2001 hesiel s () a 2566 alomorf
varianty východiskových radixov	PLAYBACK / PLEJBK, JAJ / JÁJ / JOJ / JÓJ / JUJ / JÚJ	657 hesiel s / a 839 variantov

1. Radixy so symetriou formy a významu

Morfematická štruktúra pomáha komunikantom zvládnuť význam veľkého počtu lexém poznáním významov jednotlivých relatívne nepočetných morf v opakujúcich sa modeloch. Základné delenie radixových hesiel je podľa viazanosti na **neviazané** (bez označenia hviezdičkou * 4946) a **viazané**, väčšinou prevzaté radixy (s označením hviezdičkou 3018). Neviazané radixy existujú v lexémach len s gramatickými morfémi (les, voda, robí), ale prevzaté lexémy sa často adaptujú pomocou afixov, napr. *adaptovať*, *simultánny*, *štôľňa*. Radixy takýchto lexém s adaptačnými afixmi sa pokladajú za viazané, rovnako ako korene s primárnym motivantom, ktorý je reflexívom tantum (*smiať sa*): *SMIA (SME, SMIE), pretože hoci sú primárnymi motivantmi, sú segmentovateľné.

Tabuľka 2. Základné typy radixov podľa viazanosti

Základné typy východiskových radixov	Príklady	Počet	%
neviazané radixy celkovo	BAND ¹ , •TAS	4946	62,1
viazané radixy celkovo	*AEROB / EROB, *[DE]SIGN / [DE]ZIGN	3018	37,9
východiskové radixy celkovo		7964	100

V rámci neviazaných aj viazaných radixov sa v ďalších podskupinách uvádzajú typy podľa vzťahu formy a významu. Ide o symetriu jednej formy ako nositeľky jedného lexikálneho významu alebo o asymetriu formy a lexikálneho významu.

1.1 Radixy so symetriou formy a významu, t. j. bez ostatných znakov, ako sú lomka na označenie variantov, okrúhle zátvorky na označenie alomorf, horný index ¹⁻⁷ na označenie homonymných koreňov či bodka • na označenie diachrónne či významovo usúvzťažnených radixov, sú relatívne početné

(4440), pričom pomer neviazaných a viazaných symetrických radixov je 3040 : 1400 v prospech neviazaných typov.

Tabuľka 3. Základné typy radixov so symetriou formy a významu

Základné typy podľa viazanosti	Príklady	Počet	%
radixy bez ďalších znakov okrem *		4440	100
neviazané radixy bez ďalších znakov	AR, ČP, DB, ČAĎ, ČAS, DOM	3040	68,5
viazané radixy bez ďalších znakov	*DZE, *HÁ, *DOP, *ŠTIPEND	1400	31,5

Jednoduché monosémne radixy so symetriou jednej formy ako nositeľky jedného lexikálneho významu sa v súbore nachádzali v počte 3040, napr.: AP, AR, ČP, ES, ZŇ, ZA, ÚP, UJ, ÚE, ALF, ČAĎ, ČAS, DOM, DŽG, HIT, KAP, DBÉR, ATLAS, DÉMON, EIDAM, ČERSTV, [AD]JUNKT, BATALIÓN, ČVACHT. Môžu obsahovať potenciálny segment označený v SKMS hranatými zátvorkami [AD]JUNKT, [DE]FRAUD, [DE]MISI, [O]PATR, [O]PAĎER.

1.2. Viazaných monosémnych radixov so symetriou jednej formy ako nositeľky jedného lexikálneho významu, t. j. bez variantov a alomorf, je menej než jednoduchých koreňov. V súbore sa nachádzali v počte 1400, napr. *BÉŽ (béžový), *FEŠ (fešný, fešák); ďalej *BIFL, *HRUŠ, *LABI, *ŠPON, *ŠTÔL, *ŠTOČ, *ŠTOP, *ŠTRACH, *BIGOT, *ADAPT, *ŠPURT, *BASKET, *[NE]MLUV, *MARINGOT, *SIMULTÁN, *KOMPROMIT atď.

2. Radixy s asymetriou jednej formy a viacerých významov

Pri asymetrii formy a lexikálneho významu je jedna forma (BAS) nositeľkou viac než jedného lexikálneho významu (BAS¹⁻²), a to najviac sedem významov (KOL¹⁻⁷). Okrem toho môžu byť viaceré formy usúvzťažnené významovo alebo diachróne, ide pri nich tiež o jednu formu (*TAS), ale ako nositeľku viac než jedného slovotvorného významu, niekedy ide o kombináciu homonymie a diachróneho či významového usúvzťažnenia (*•AM¹). Opačným typom asymetrie je, keď sa jeden lexikálny význam prezentuje viac než jednou formou (4.), a to pomocou alomorf (4.1) alebo variantov (4.2). Menej častým prípadom je, keď sa jeden lexikálny význam realizuje pomocou rozličných supletívnych foriem (4.3).

2.1 Radixová homonymia

Homonymia koreňov sa v SKMS naznačuje horným indexom (*ŽER¹, *ŽER²) a je častejšia než homonymia lexém (porov. aj Karpilovska, 2002). Rozdiely v SKMS a v slovníku *Korenevij gnizdovij slovnij ukrainskoji movi*

(Karpilovska, 2002) súvisia jednak s grafickými a fonologickými odlišnosťami obidvoch jazykov, napr. *vin-a*, *vin-o* v slovenčine **VIN**¹⁻², **VÍN** a v ukrajinčine je to jeden homografný radix **VIN**¹⁻⁴, ale aj s odlišným východiskovým súborom a zameraním slovníkov. Ukrajinský slovník vychádza aj z nárečových materiálov a slovníkov cudzích slov s rozsahom 170 000 jednotiek, ale skúma len homonymné radixy (2594), porov. Karpilovska (2002, s. 13 – 23). SKMS vychádza z rozsahu 66 000 jednotiek, ale skúma kompletne všetky radixy, ktoré sa v ňom nachádzajú (7964), vrátane homonymných radixov. V slovenčine je väčší počet homonymných radixov (825), v ukrajinčine je menší počet homografných radixov (653), ale kým v slovenčine je väčší počet homonymných radixov s dvoma významami (655) a radix má najviac sedem významov (3), v ukrajinčine je najviac homonymných radixov v priemere so štyrmi významami a radix má najviac osem významov (Karpilovska, 2002, s. 24 – 26).¹

Tabuľka 4. Homonymné radixy

Horné indexy	Počet spolu	Počet homonymných radixov	Príklady
1	825		*ŽER ¹ , BAN ¹ (BAN ²), VÔL (VOL ¹ , VOL ⁶), MIER ¹ (MER ⁵)
2	825	655 radixov ¹⁻²	BAN ¹ (BAN ²), *BAN ² , *CIP ¹ , CIP ² / ČIP ³ , *PLAK ¹ , PLAK ² (PLAČ)
3	170	117 radixov ¹⁻³	•SOL ¹ , *•SL ¹ (SIEL , SE , SOL ² , ŠE), •SÓL / SOL ³
4	53	40 radixov ¹⁻⁴	*PAL ¹ , *PAL ² , *PAL ³ , PAE (PAL ² , PAL ⁴)
5	13	6 radixov ¹⁻⁵	*MER ¹ , MR ² (MER ²), MIER ² (MER ³), MÉR ¹ (MER ⁴), MIER ¹ (MER ⁵)
6	7	4 radixy ¹⁻⁶	*VOL ¹ , *•VOL ² , *VOL ³ , *VOL ⁴ , VOL ⁵ , VÔL (VOL ¹ , VOL ⁶)
7	3	3 radixy ¹⁻⁷	KUR ¹ , *•KUR ² , *KUR ³ , *KUR ⁴ , *KUR ⁵ , KÚR ¹ (KUR ⁶), KÚR ³ (KUR ⁷)

V súbore sú najčastejšie homonymné radixy s dvoma významami (655), s tromi významami je 117 radixov (**AŽÚR**³ (**AŽUR**), ***•AM**³, **PÁS**³, **•SÓL**¹ /

¹ Na uľahčenie porovnania homonymných radixov v slovenčine a ukrajinčine sme vytvorili analogicky podľa E. Karpilovskej dva súbory homonymných radixov, v ktorých uvádzame jednak celkový počet významov, ale aj ich pozíciu ako východiskových koreňov alebo alomorf či variantov, porov. prílohy k tejto štúdii. Príloha č. 1 obsahuje abecedne usporiadané homonymné východiskové radixy s údajom o počte homonymných foriem (**JAS**¹⁻²) a príloha č. 2 obsahuje abecedne usporiadané homonymné radixy s informáciami zhodnými so SKMS, t. j. okrem horných indexov sa v nich zachováva aj písanie boldom, ak ide o východiskový radix, či písanie štandardom, ak ide o alomorfu či variant (**BAN**¹, **BAN**²).

SOL³, **CIP**² / **ČIP**³), so štyrmi významami je 40 radixov (***•MK**¹ (MČ, MOC⁴, MOČ², MOK², MYK³), **ŤIEC** (ŤEČ², ŤEK, TOČ², TOK⁴, TÔČ). Raritné sú radixy s piatimi (6), porov. **MER**¹⁻⁵, **RAT**¹⁻⁵, **PAC**¹⁻⁵, **ČAP**¹⁻⁵, **KUR**¹⁻⁵, resp. so šiestimi (4), porov. **MOR**¹⁻⁶, **POL**¹⁻⁶, **RAT**¹⁻⁶, **VOL**¹⁻⁶ a siedmimi významami (3), porov. **KOL**¹⁻⁷, **KÚR**¹⁻⁷, **PÁS**¹⁻⁷. Homonymia sa môže týkať len východiskových radixov (**BAS**¹, **BAS**²), ale často sú homonymné východiskové radixy a alomorfy, napr. **VOD**¹ a **VOD**² ako alomorfa radixu **VIES**¹, porov. **VIES**¹ (VÁDZ, VED², VEĎ², VES⁴, VIED, VOD², VOĎ¹, VODZ, VÔDZ). Homonymné môžu byť aj východiskové radixy a varianty, napr. **BE**¹ / **BÉ**². Celkový počet homonymných radixov alebo alomorf či variantov, označovaných horným indexom v akejkoľvek pozícii je 1539: **ČEL**¹ (ČEL, ČIEL), **ČEL**². Z tohto počtu je 751 homonymných neviazaných radixov, napr. **BAND**¹, **BAS**¹, **BAS**², viazaných homonymných radixov je 788, napr. ***ŽIV**¹, ***MANDARÍN**¹, ***KUR**³, ***KUR**⁴, ***KUR**⁵.

Tabuľka 5. Základné typy homonymných radixov

Základné typy homonymných radixov a ich alomorf	Príklady	Počet	%
homonymné radixy celkovo	ČEL ¹ (ČEL, ČIEL), ČEL ² , * •AM ³	1539	100
neviazané radixy celkovo	BAS ¹ , BAS ² , MIER ¹ (MER ⁵), STAČ (STAT ⁵)	751	48,8
radixy bez ďalších znakov	Č ¹ , Č ² , SEKT ¹ , BAND ¹	330	
radixy s alomorfami	ÚZ ² (UZ ³), VAK ¹ (VAC ² , VAC ³), STAČ (STAT ⁵)	370	
radixy s variantmi	BOR ¹ (BÖR) / BÖR , BE ¹ / BÉ ² , CIP ² / ČIP ³	50	
radixy s homonymiou aj polysémiou	•BÁB ¹	1	
viazané radixy celkovo	* ŽER ¹ , * •AM ³ , TVRD (TVRĎ ² , TVRDZ ¹ , TVRĎZ ¹)	788	51,2
radixy bez ďalších znakov	* SIL ⁴ , * ŽER ¹ , * ŽIV ³	377	
radixy s alomorfami	* ŽEN ² (ŽENI), PÁS ³ (PAS ⁷ , PAS ⁴), * VR ² (VER ³ , VIER ³ , VOR)	204	
radixy s variantmi	* •MÓR ¹ / MOR ⁶ , * •ŽER ² / ŽR ²	75	
radixy s homonymiou aj polysémiou	* •AM ¹ , * •VAL ¹	132	

Neviazaných homonymných radixov bez variantov a alomorf je 330, napr. **BAND**¹, **BAS**¹, **BAS**². Homonymné neviazané radixy s alomorfami sa vyskytovali v počte 370, napr. **ČEL**¹ (ČEL, ČIEL), **ČEL**², **VIES**¹ (VÁDZ, VED², VEĎ², VES⁴, VIED, VOD², VOĎ¹, VODZ, VÔDZ) a neviazané homonymné radixy s variantmi sa nachádzali v počte 50, napr. **CIP**² / **ČIP**³. Ich viazaných pendantov s alomorfami je 204 a s variantmi 75. Neviazané homonymné radixy s viacerými slovotvornými hniezdami sú raritné (len **•BÁB**¹), ale viazané ho-

monymné radixy v súboroch s viacerými hniezdami sa v súbore nachádzali až v počte 132, napr. *•AM¹, *•AM³.

2.2 Radixová polysémia (významovo alebo diachrónne usúvzťažnené radixy)

Vytvorením širších súborov koreňových morféme sa autori SMKS snažili prekonať rozdiely medzi diachrónnym a synchronným prístupom. Ide v nich o asymetriu formy a lexikálneho významu (1062), a to o jednu formu ako nositeľku viac než jedného slovtvorného hniezda vo viacerých než jednom primárnom motivante. Napr. v súbore s heslom **•KLIEŠŤ** sú združené heslá s tromi východiskovými motivantmi:

•KLIEŠŤ

- 0 kliešt-*e*
- 0 > kliešt-ik-*y*
- 0 kliešt'-*ø*
- 0 > kliešt'-ov-*y*
- 0 kliešt-i-*t'*
- 0 > o-kliešt-i-*t'* {o-kliešt'-ov-a-*t'*}
- 0 > o-kliešt'-ov-a-*t'* {o-kliešt-i-*t'*}

Významovo alebo diachrónne usúvzťažnené radixy naznačené plnou bodkou s viacerými hniezdami sa v súbore nachádzali v počte 1062, napr. **•SVIEŤ** (SVEC, SVET², SVET², SVIEČ, SVIEČ, SVIET) / **SVIT**, **•KLIEŠŤ**. Z tohto počtu je 89 neviazaných a 973 viazaných radixov, čo je opačný pomer medzi neviazanými a viazanými radixmi, než je to vo všetkých analyzovaných skupinách okrem 4.2. Je to preto, lebo pri prevzatých lexémach častejšie než pri domácich lexémach chýbajú primárne motivanty, resp. chýba niektorý článok slovtvorných radov a paradigiem a hniezda sa rozpadajú na menšie celky, porov. až 95 primárnych motivantov pri radixe *•LOG¹ / LÓG¹ (LOG¹). Po doplnení radu, napr. lexémami zo slovníkov cudzích slov možno predpokladať redukciu tejto skupiny, okrem toho by sa počet radixov s bodkou redukoval aj prehodnotením koreňov typu *pad* – *pád* na homonymné radixy. Okrem polysémnych typov s jednou formou a viacerými významami (*•ARCHI) sú v tomto súbore aj častejšie kombinácie s viacerými formami. Pomocou bodky sú označené jednak polysémne radixy, ale aj perintegrované radixy s viacerými formami (*•K[ADE] / K[ADIAE] / K[IAE]¹) a afixoidné radixy (*•AGOG (AGÓG) / AGÓG (AGOG), *•LOG¹ / LÓG¹ (LOG¹), *•BI¹ / BIN, *•BI²).

Tabuľka 6. Základné typy polysémnych radixov

Základné typy polysémnych radixov	Priklady	Počet	%
polysémne radixy celkovo	•PIKOL (PIKOL), •PLÁV ² (PLAV ²) / PLAV ² , •DUCH ¹ (DUŠ, DÚŠ ²) / DUŠ (DÚŠ ²)	1062	100
neviazané polysémne radixy celkovo	•HRAĎ (HRAD ² , HRÁD, HRADZ, HRÁDZ, HRIAD) / HRAD ² (HRÁD, HRAĎ)	89	8,4
radixy bez ďalších znakov	•BANK, •FAUN, •HYMN, •MACHE, •TONIK	14	
radixy s alomorfami	•FINANC (FINANČ), •MOR ² (MÁR ² , MUR ¹)	48	
radixy s variantmi	•BLANK[ET] / BLANK[YT]	26	
radixy s indexom	•BAB ¹	1	
viazané polysémne radixy celkovo	*•ŽÍH / ŽA ² (ŽIH, ŽÍH, ŽŇ ²) / ŽIH, *•HRM (HROM) / HROM, *•ZR ¹ (ZER, ZOR) / ZOR	973	91,6
radixy bez ďalších znakov	*•ARCHI, *•UNIVERZ, *•TURB	331	
radixy s alomorfami	*•SLOBOD (SLOBOĎ, SLOBODZ)	332	
radixy s variantmi	*•ŽER ² / ŽR ²	181	
radixy s indexom	*•VAL ¹ , *•VAL ²	129	

Neviazané významovo alebo diachrónne usúvzťažnené radixy s viacerými hniezdami sa v súbore nachádzali v počte 89, napr. •SVIEŤ (SVEC, SVET², SVET², SVIEČ, SVIEČ, SVIET) / SVIT, z toho polysémnych radixov bez variantov a alomorf sa v súbore nachádzalo 14, napr. •[APO]STROF, •FAKE, •ŠTANDARD, •TAS. Neviazané polysémne radixy s alomorfami sa v súbore nachádzali v počte 48, napr. •KROJ (KRAJ, KRÁJ), •SVIEŤ (SVEC, SVET², SVET², SVIEČ, SVIEČ, SVIET) / SVIT, pričom bez variantov len 10, napr. •KOS (KÁŠ), •PIKOL (PIKOL), •STROJ (STRÁJ), •SIAH (SAH, SAŽ). Neviazané polysémne radixy s variantmi sa v súbore nachádzali v počte 26, napr. •PALÁC / PALOT, pričom bez alomorf len šesťkrát, napr. •SÓL¹ / SOL³.

Viazané významovo alebo diachrónne usúvzťažnené radixy s viacerými hniezdami naznačené *• sa v súbore nachádzali z celkového počtu 1062 až v počte 973; napr. *•VÁPN (VÁPEN, VÁPEŇ, VÁPŇ) / VÁPEŇ (VÁPEN) / VÁPŇ (VÁPEN), *•ZRAĎ (ZRAD, ZRADZ, ZRÁDZ) / ZRAD / ZRÁD, *•LÚB (LUB) / LUB, pričom nehomonymné bez indexu len v počte 58, napr. *•[PO]MŇ ([PO]MEN, [PO]MÍN, [PO]MIEN), *•SOKOL (SOKOL), *•SLOBOD (SLOBOĎ, SLOBODZ), *•SOMÁR (SOMAR), porov. vzťah

medzi lexémami *sokol* a *sokolovňa*, *sloboda* a *slobodník*, *somár* a *somarína*, *modliť sa* a *modlikať*. Viazané polysémne radixy s jednou formou bez variantov a alomorf sa v súbore nachádzali v počte 331, napr. *•UM, *•ŽIČ. Viazané polysémne radixy s viacerými hniezdami a s alomorfami sa v súbore nachádzali v počte 332, napr. *•VRÁS (VRAŠ), *•MODĽ (MODĽ), spolu s variantmi sa v súbore nachádzali až 396 ráz, napr. *•BĚSK / BĚS / BLYS / BLYSK (BLÝSK, BLYŠŤ), *•ČĽAP (ČĽAP) / ČĽUP / ČĽUPS, *•VRÁŤ¹ (VRAC², VRAT², VRÁT, VRAŤ) / RAT⁶ (RÁT², RAC, RT) / VRAT², pričom bez alomorf len 181, napr. *•ŽER² / ŽR². Homonymné radixy s viacerými slovotvornými hniezdami sa v súbore nachádzali v počte 129, napr. *•VAL¹, *•VAL².

Neprekvapuje jeden výskyt kombinácie polysémie pri neviazaných radixoch (porov. •FAUN), skôr prekvapuje až 129 takýchto viazaných homonymných a polysémnych radixov, napr. *•VAL¹, *•VAL² (porov. východiskové motivanty pri *•VAL¹ *val* a *podval* a *valencia* a *valor* pri *•VAL²). Usúvzťažnenie radixov typu *svet* a *svit* predstavuje 1062 prípadov, je to viac než prípadov homonymie (825), navyše tu ide o opačný pomer medzi neviazanými radixmi (89) a viazanými radixmi (973), než je to pri všetkých ostatných typoch. Táto zvláštnosť súvisí s tým, že viazané radixy sú predovšetkým cudzieho pôvodu a pri ich lexémach sú motivačné vzťahy najviac zahmlené (porov. asymetrický vzťah medzi morfeatickou a derivačnou štruktúrou pri adaptácii či pri kalkovaní, porov. Sokolová, 2004). Významovo či diachrónne spolu typy *svet* a *svit*, *palác* a *palot* súvisia, ich počet by sa však postatne zredukoval doplnením lexém zo slovníka cudzích slov.

3. Radixy s asymetriou jedného významu a viacerých foriem

Pri asymetrii lexikálneho významu a formy sa môže aj jeden lexikálny význam prezentovať viac než jednou formou, a to jednou alomorfou alebo viacerými alomorfami (4.1), jedným variantom alebo viacerými variantmi (4.2), ba aj supletívnymi formami (4.3).

3.1 Radixová alomorfnosť (alternačne podmienené alomorfy)

Pri radixoch s alternačne podmienenými alomorfami ide o asymetriu formy a lexikálneho významu, o jeden lexikálny význam s viac než jednou formou, a to alternačne podmienenou alomorfou. Alomorfy sa uvádzajú v okrúhlych zátvorkách štandardným písmom podľa abecedy: SAĎ¹ (SAD³, SÁD¹, SADZ³, SÁDZ²). Najčastejšie má východiskový radix len jednu ďalšiu alomorfú (1470), napr. •FINANC (FINANČ), *TOTÁL (TOTAL), ale raritne ich môže

mat' až deväť, napr. **VIES**¹ (VÁDZ, VED², VEĎ², VES⁴, VIED, VOD², VOĎ¹, VODZ, VÔDZ). Viac než štyri alomorfy majú hlavne domáce verbálne radixy.

Tabuľka 7. Základné typy alomorf

Počet alomorf v hesle	Počet výskytov	Počet všetkých alomorf	Priklady
1	1470	1470	ČU (ČÚ), DECEMBER (DECEMBR), VY ² (VY), VEK ¹ (VEČ), VEK ² (VIEČ), * KRAHUL (KRAHUL), * AMÓN (AMON)
2	322	644	VTÁK (VTÁC, VTÁČ), BUĎ ¹ (BUDZ, BÚDZ), DRÁH (DRAŽ ² , DRÁŽ), * KYS (KÝS, KÝŠ), *[AD]OPT ([AD]OPC, [AD]OPČ), *• VLÁD (VLAD, VLÁDZ)
3	93	279	[E]MOC ([E]MOC, [E]MOČ, [E]MOT), ŽA ¹ (ŽIN ² , ŽÍN, ŽŇ ¹), BUCH ¹ (BUCH, BUŠ ² , BÚŠ), * NIŽ (NIZ, NÍZ, NÍŽ), * VR ² (VER ³ , VIER ³ , VOR)
4	25	100	BLÁZON (BLÁZIN, BLAZŇ, BLÁZN, BLÁŽŇ), * CHLAD (CHLAĎ, CHLÁD, CHLADZ, CHLÁDZ)
5	5	25	[U]TIEC ([U]TEČ, [U]TEK, [U]TIEK, [Ú]TEK, [Ú]TOČ), *• ČA (ČIA, ČIN ² , ČÍN, ČN, ČŇ ²)
6	4	24	LEŽ (LAH ² , LAŽ ² , LIEH, LÍH, LOŽ ³ , LŮŽ), HN ¹ (HAN, HÁN, HN ¹ , HON, HON, ŽEN ³), SUCH (SCH, SUŠ, SÚCH, SÚŠ, SYCH, ŠUS ²)
7 8 9	1	7 8 9	SEĎ (SED ² , SAD ⁴ , SÁD ³ , SÁĎ ² , SADZ ⁴ , SÁDZ ³ , SIED), VEIEC (VLAČ, VLÁČ, VLAK, VLÁK ² , VEIEČ, VEIEK, VIEČ, VIEK), VIES ¹ (VÁDZ, VED ² , VEĎ ² , VES ⁴ , VIED, VOD ² , VOĎ ¹ , VODZ, VÔDZ)
Spolu		2566	

Radixy s alomorfami v okrúhlych zátvorkách sa vyskytujú v počte 2001, resp. po prirátaní všetkých alomorf pri radixoch s viacerými alomorfami v počte 2566, napr. **ŤIEC** (TEČ², ŤEK, TOČ², TOK⁴, TÔČ), [**E**]MOC ([E]MOC, [E]MOČ, [E]MOT), pozri tab. 8.

Neviazané radixy s alomorfami sa vyskytujú v počte 1443, napr. **VIEZ** (VÁŽ², VEZ, VOZ), pričom bez variantov sa vyskytujú v počte 1343, napr. **VIEZ** (VÁŽ², VEZ, VOZ), ČU (ČÚ), s variantmi v počte 100, napr. **KÚDOL** (KÚDOL) / KUNDOL.

Viazané radixy s alternačne podmienenými alomorfami sa vyskytujú v počte 558. Ide väčšinou o prevzaté radixy *[**ANA**]LYZ ([**ANA**]LYT, [**ANA**]LÝZ). Viazané radixy s alternačne podmienenými alomorfami, ale bez variantov sa vyskytujú v počte 343, napr. *[**AD**]OPT ([**AD**]OPC, [**AD**]OPČ), s variantmi sa vyskytujú v počte 215, napr. *•**KL**¹ (KÁL, KEL², KOL⁷, KOL²) / **KÔL** (KOL⁷, KOL²) / **KOL**⁷.

Tabuľka 8. Základné typy radixov s alomorfami

Základné typy radixov s alomorfami	Príklady	Počet	%
radixy s alomorfami celkovo	VIEZ (VÁŽ ² , VEZ, VOZ), ŽA ¹ (ŽIN ² , ŽIN, ŽŇ ¹), VY ² (VÝ), VEK ¹ (VEČ), VEK ² (VIEČ), *•JARAB (JARIAB)	2001* / 2566	100
neviazané radixy s alomorfami celkovo	HROZ (HRAŽ, HRÁŽ, HRÓZ, HRÚZ ³), •PIKOL (PIKOL), •SIAH (SAH, SAŽ).	1443	72,1
radixy len s alomorfami	VTÁK (VTÁC, VTÁČ), ŽA ¹ (ŽIN ² , ŽIN, ŽŇ ¹), •KROJ (KRAJ, KRÁJ)	1343	
radixy s alomorfami a variantmi	BRINK / BRNK (BRŇČ)	100	
viazané radixy s alomorfami celkovo	*[E]LID ([E]LÍZ), *•DOG (DODŽ), *•ŠŤAST (ŠŤASTĽ), *•VRÁS (VRAŠ)	558	27,9
radixy len s alomorfami	*[E]LID ([E]LÍZ), *•DOG (DODŽ), *[KO]ROD ([KO]R, [KO]RÓZ), *KRAHUE (KRAHUL), *KYS (KÝS, KÝŠ)	343	
s alomorfami a variantmi	*•VR ¹ (VAR ³ , VÁR, VIER ²) / VAR ³ (VÁR)	215	

*Počet radixov s alomorfami je 2001, ale pri výskyte viac než jednej alomorfy pri východiskovom radixe je to reálny počet až 2566 alomorf (porov. tabuľku 7).

3.2 Radixová variantnosť (alternatívne nepodmienené varianty)

Tabuľka 9. Základné typy variantov

Počet variantov v hesle	Počet výskytov	Počet všetkých variantov	Príklady
1	535	535	FRNG / FRNK, GULÁŠ / GULÁŠ, *•ZR ¹ (ZER, ZOR) / ZOR, *•VR ¹ (VAR ³ , VÁR, VIER ²) / VAR ³ (VÁR), *•ŽRIEB (ŽREB ²) / ŽREB ²
2	88	176	STÔS / ŠTÔS / ŠTÔS; ZAS / ZASA / ZASE; TLIESK / TLESK / TLES,
3	24	72	BÁC (BAC ²) / PAC ³ / PÁC ² / PACI, KVA / KVÍ / KVAK ² / KVÍK (KVÍČ), HM / MH / MHM / UHM
4	4	16	•IN / IN[ÁČ] (IN[ÁČ], IN[AK]) / IN[AKIAE] / IN[AM] / IN[DE], *•K[EDY] (K[ED]) / K ⁴ / K[D] / K[IAE] ² / K[DY], *•SÉM / SEM ⁴ / SÉM[ANT] / SEM[AZI] / SEM[IOT]
5	2	10	JAJ / JÁJ / JOJ / JÓJ / JUJ / JÚJ
6	1	6	•AH / ÁH / ACH / ÁCH / OH / ÓH / OCH;
7	2	14	•CENG / CILILING / CILING / CING / CINGI / CINK / CVENDŽ / CVENG;
10	1	10	HA / HE / HI / HÍH / CHA / CHE / CHECH / CHI / CHICH / CHO / CHU
Spolu		839	

Radixy s alternačne nepodmienenými variantmi sa v slovníku naznačujú lomkou. Ide v nich tiež o asymetriu formy a lexikálneho významu, a to o jeden lexikálny význam s viac než jednou formou ako alternačne nepodmieneným variantom. Varianty vznikajú najčastejšie pri adaptácii internacionalizmov, porov. *playback* / *plejbek*, *aerob* / *erob*, *[de]sign* / *[de]zign*, alebo pri onomatopoických interjekciách, porov. *ha* / *he* / *hi* / *hih* / *cha* / *che* / *chech* / *chi* / *chich* / *cho* / *chu*, pričom jednotlivé varianty môžu mať aj svoje ďalšie alomorfy: **VRZG** (VRŽG) / VRŽ / VRŽÚK / VRŽĎ. Existujúce hláskoslovné varianty radixov (bez znaku •), ktoré nemožno zdôvodniť alternačne, sa uvádzajú v heslách lomenou čiarou podľa abecedy (okrem východiskových koreňov), čím sa naznačuje ich relatívna rovnocennosť; boldom sú zapísané len prvé korene.

Najčastejšie má východiskový radix len jeden ďalší variant (535), napr. prevzaté radixy, ale raritne ich môže mať jeden radix až desať (10), napr. **HA** / HE / HI / HIIH / CHA / CHE / CHECH / CHI / CHICH / CHO / CHU. Viac než štyri varianty majú hlavne domáce onomatopoické radixy, porov. *jaj*, *kvack*, *ah*, *ceng*.

Radixy s variantmi koreňových morfém sa vyskytujú celkovo v počte 839, napr. **KAPSUL** / **KAPSL**, **FR**¹ / **FR**² / **FR**³ (FRČ¹). Z toho je 222 prípadov neviazaných radixov s alternačne nepodmienenými variantmi koreňových morfém a 435 viazaných radixov s alternačne nepodmienenými variantmi koreňových morfém.

Tabuľka 10. Základné typy radixov s variantmi

Základné typy radixov s variantmi	Príklady	Počet	%
radixy s variantmi celkovo	BOR ¹ (BÖR) / BÖR, KÚDOL (KÚDOL) / KUNDOL	657 / 839*	100
neviazané radixy s variantmi celkovo	• DUCH ¹ (DUŠ, DÚŠ ²) / DUŠ (DÚŠ ³), CAP ² (CÁP) / CÁP / ČAP ³ , FRNG / FRNK	222	33,8
neviazané radixy s variantmi bez alomorf	CIKCAK / CAK / CIK ² , BAN / BÄN, MUSTR / MUŠTR, BE ¹ / BÉ ² , ŠTEN ² / STON, HNEĎ ¹ / IHNEĎ, • VÍTAZ / VÍŤÚZ, • SÓL ¹ / SOL ³	121	
radixy s variantmi a alomorfami	FR ¹ / FR ² / FR ³ (FRČ ¹), GÁ / GÄG (GAG ²)	101	
viazané radixy s variantmi	* BUDZOG / BUZOG	435	66,2
viazané radixy s variantmi bez alomorf	* DUMP / DAMP, * RISK / RESK, * ŠTAMPERE / ŠTAMPRE, *• SKRIP / SKRIB (SKRIP), *• ŽER ² / ŽR ²	217	
radixy s variantmi s alomorfami	*• AGOG (AGÓG) / AGÓG (AGOG), *• KL ¹ (KÁL, KEL ² , KOL ⁷ , KOL ²) / KÔL (KOL ⁷ , KOL ²) / KOL ⁷	218	

*Počet radixov s variantmi je 657, reálny počet všetkých variantov je 839 (porov. tabuľku 9).

Neviazané radixy s jedným variantom alebo viacerými alternačne nepodmienenými variantmi koreňových morfém sa vyskytujú v počte 222, napr.

PLAYBACK / **PLEJBK**, **PLOCH** (PLOŠ, PLÔŠ) / **PLOSK** (PLOŠŤ), **PLASK** (PLAŠŤ) / **PLAS** / **PLES** / **PLESK** (PLEŠŤ, PLIESK, PLIEŠŤ).

Z tohto počtu je 121 neviazaných radixov s variantmi bez alomorf: **CIK-CAK** / **CAK** / **CIK**² a bez ďalších znakov je 77 prípadov, napr.

KAPSUL / **KAPSE**, **GULÁŠ** / **GULÁŠ**, **ŽIADN** / **ŽIADEN**,
•[KOM]PLEX / [KOM]PLET.

Neviazané radixy s jedným variantom alebo viacerými variantmi a zároveň s alomorfami sa vyskytujú v počte 101, napr.

FR¹ / **FRŘ** / **FRK**³ (**FRČ**¹), **AK**² (**ÁK**) / **K**³, **CHLEPT** (**CHLEPC**) / **CHLÍP** (**CHLIP**²), **MÉ** (**ME**) / **MÉE**, **ŤISK** (**ŤISK**) / **ŤIS**, **BRINK** / **BRNK** (**BRNČ**), **JAZYK** (**JAZYČ**, **JAZYČ**) / **JAZYL**, **CNOŠŤ** (**CNOŠT**) / **ČNOŠŤ** (**ČNOŠT**).

Viazané radixy s variantmi koreňových morfém sa vyskytujú v počte 435 z celkového počtu 657 prípadov, napr. hlavne v prevzatých lexémach, napr. ***MANICHE** / **MANICHEJ**. Radixy v súboroch s viacerými slovotvornými hniezdami uvádzame ako varianty pomocou lomiek, ale všetky zapisujeme boldom: •**LEG**[ITIM] / **LEG**[ÁL] (**LEG**[AL]) / **LEG**[IS] / **LEG**[ITÍM] (**LEG**[ITIM]), •**EAD**² / **LAD**¹. Bez alomorf je 217 prípadov, s alomorfami je to 218 prípadov, napr. •**HLAĎ** (**HLAD**², **HLADZ**, **HLÁDZ**) / **HLAD**² (**HLAD**). Variantných homonymných radixov je 13: •**ČAČ**¹ / **ČEČ**, •**ŠIŠ** / **SUŠ**³, •**MRAU** / **MRAV**⁴.

3.2.1 Varianty vznikajú pri adaptácii internacionalizmov:

MUSTR / **MUŠTR**, •**DUMP** / **DAMP**, **GULÁŠ** / **GULÁŠ**, •**KRSŤ** (**KRST**, **KRŠŤ**) / **CHRIST** / **KREŠŤ**.

Perintegrované typy vznikajú redukovaním, porov.

•**ROCK** / **ROK**³ / **ROCKANDROLL** / **ROKENROL**, **NESKAFÉ** / **NESK**, **ALKOHOL** / **ALK**, **ALUMÍN** / **AL**

či rozširovaním po zániku morfémovej hranice, napr.

•**PLEB** / **PLEBISCIT**, •**FANTÁZ** (**FANTAST**, **FANTAZ**) / **FANTAZMAGÓR** (**FANTAZMAGOR**).

Perintegrované typy vznikajú po zániku morfémovej hranice tiež často pri internacionalizmoch, vrátane prevzatí z češtiny:

•**CIRK**[UL] / **CIRK**[UM] / **CIRK**[US], •**GLOB**[ÁL] / **GLOB** / **GLOB**[UL] / **GLÓB**[US], •**GRAF** (**GRAM**²) / **GRAM**² / **GRAM**[AT] / **GRAM**[OT], •**SÉM** / **SEM**⁴ / **SÉM**[ANT] / **SEM**[AZI] / **SEM**[IOT], **KÚR**¹ (**KUR**⁶) / **K**², •**JUDIKAT** / **JUR**² / **JURY** / **JUSTÍC** (**JUSTIČ**), •**HUMAN** / **HUMÁN** (**HUMAN**) / **HOM**², •**BARYT** / **BÁR**¹ / **BARY**, •**MÍN**[US] /

MIN[OR] / MINUCI / MIN[US], *• LEG[ITIM] / LEG[ÁL] (LEG[AL]) / LEG[IS] / LEG[ITÍM] (LEG[ITIM]), *•TAX (TAKT³) / TAGM; UM[EŇ] (UM[EN]) / UM[EL] (UM[EL]).

Vyšší výskyt variantov v internacionalizmoch je preto, lebo pri prevzatých lexémach častejšie než pri domácich lexémach chýbajú systémové alternácie (Šimon, 2006), okrem toho pri nich častejšie chýbajú primárne motivanty, resp. niektorý článok slovotvorných radov a paradigiem, preto sa hniezda rozpadajú na menšie usúvzťažnené celky.

3.2.2 V domácich lexémach sú varianty často pri expresívach z onomatopoeických interjekcií:

HA / HE / HI / HIH / CHA / CHE / CHECH / CHI / CHICH / CHO / CHU, GÁ / GÁG (GAG²), FRNG / FRNK, PLASK (PLAŠŤ) / PLAS / PLES / PLESK (PLEŠŤ, PLIESK, PLIEŠŤ), BRINK / BRNK (BRNČ), MÉ (ME) / MÉÉ, *•CVRK¹ (CVRČ, CVRČ¹) / CVRLI / ČVRLI / SVRK (SVRČ²), *•KVACK / Kvac / KVÄCK / KVÄC / KVICK / KVIC, *•BLESK / BLES / BLYSK (BLÝSK, BLYŠŤ) / BLYS, HAKYBAKY / HÁKYBÁKY, HM / MH / MHM / UHM, JAJ / JÁJ / JOJ / JÓJ / JUJ / JÚJ, KROCH / CHROCH.

Zriedkavejšie sú varianty v domácich neexpresívnych lexémach, napr.

•VIA (VE, VIE²) / VIETOR (VETR, VEŤER), •CTĚ (CT) / ČESTĚ (CTĚ, ČEST), •POVRÁZ (POVRÁZ, POVRÁŽ) / POVRIESL, •LAK[OT] (LAK[ÔT]) / LAK[OM], KAMENĚ (KAMEN, KAMIEN) / KAM, *•PIE[S] (PE[S]) / PE[V] / PIE[V] (PE[V]), *•ZN[AČ] (ZN[AK]) / ZN[AM] / ZN[ÁM].

Variantné formy vznikajú aj vtedy, keď sa radixy odlišujú málo produktívnymi alternáciami, ktoré sa synchronne už významovo diferencujú, hoci diachronne spolu súvisia a tvoria prechod k perintegrovaným a supletívnym variantom radixov usúvzťažnených významom, napr.

***•HRIEBS (HRAB², HREB) / HRAB² / HREB / HROB, *PN (P, PIN², PÍN², PŇ¹, PON²) / PÄ (PIA), *•DÝCH (DYCH) / DUCH³ / DCH (DŠ), *•ŇA (JM², ŇIM, ŇÍM), HN² (H, HŇ², HÝN) / HÝB (HYB).**

Perintegrované typy vznikajú aj po zániku morfémovej hranice pri domácich pronomínach, s tým že v SKMS (2005) sa nevyčleňujú raritné afixy, napr. *-ade, -am, -de, -edy, -ak, -ol'k*:

a) k-ové radixy:

K[T] / K¹, *•K[ADE] / K[ADIAE] / K[IAE]¹, *•K[EDY] (K[ED]) / K⁴ / K[D] / K[IAE]² / K[DY], AK² (ÁK) / K³;

b) t-ové radixy:

T[EN] / T, **TERAZ** / TER², **TY** / Ť / ŤEB, ***T[OLK]** (T[OLICH], T[OLIK]);

c) ostatné pronomínálne radixy:

S¹ / SEB, ***IN** / **IN[ÁČ]** (IN[ACH], IN[AK]) / **IN[AKIAL]** / **IN[AM]** / **IN[DE]**, ***ON**² / **ON[ÁČ]** / **ON[AK]** / **ONEN**, ***VŠ[ADE]** / **VŠ[ADIAL]**.

3.3 Radixy so supletívnymi formami

Ako varianty sa v SKMS chápu aj supletívne korene, ktoré plnia v paradigme tú istú funkciu (porov. aj Skarżyński, 1989): **DOBR**¹ / LEP. Supletívne typy sú okrem substantíva ***ČLOVEK** (ČLOVEČ, ČLOVIEČ) / **LUĐ** (LUD):

a) pri personálnych pronomínách:

JA¹ / M² / MN (MŇ), **MY**² / N¹, **ON**¹ (ON²) / J¹ / N² (Ň) / O, **ON**¹ (ON³) / **I** / **ŇI**;

b) pri gradácii:

***MÁL** (MÁL²) / MEŇ² / **MAL** (MAL³, MÁL) / MEN², ***VEL**¹ / **VÄČ** / **VIAC**, **ZL** (ZL) / HOR⁴, ***DOBR**² / **LEP**²;

c) pri numeráliách:

***DV** / **DRUH**², ***JEDEN** (JEĐIN, JEĐIŇ, JEDN²) / **PRV**;

d) najčastejšie sú však pri verbách:

***BY**¹ (BO³, BÝ¹) / **BUD**² (BÚD², BUĐ²) / **BYT**¹ / **J**³ / **JEST** (JESTO) / **NIET** / **S**² / **SO**,

***BR** (BER, BIER, BOR³) / **BER** / **VZA** / **VZIA** (VEZM) / **[V]ÄŤ** ([V]IAT),

ÍS (ID, IĐ, ÍĐ, IŠ, JĐ, JS, POĐ², Š¹) / **CHOĐ** (CHÁDZ, CHOD, CHODZ, CHÔDZ),

KLÁS¹ (KLAD², KLÁD, KLAĐ²) / **LOŽ**² (LAŽ¹, LOH),

***HOVOR** (HOVÁR) / **HOR**⁵ / **[PO]VED** ([PO]V, [PO]VEĐ, [PO]VEDZ, [PO]VES, [PO]VIED),

***[NÁ]JS** ([NÁ]JD, [NÁ]JĐ, [NÁ]Š) / **[NÁ]CHOĐ** ([NÁ]CHÁDZ) / **NÁLEZ**;

***ROB** (RÁB) / **PRAV**⁵.

4. Porovnanie radixov v MSS (1999) a SKMS (2005)

Cieľom porovnania radixov SKMS (2005) s výsledkami najfrekvencovanejších radixov podľa výsledkov MSS (1999, s. 496 – 497) je ukázať, ako vznikli rozdiely v ich počtoch a ako SKMS diferencuje jednotlivé typy radixov. Podľa MSS sa vyčlenilo: 4400 KM, 630 DM, 25 MM, 19 GM základných GT; spolu

vyše 5000 jednotiek, ktoré v kombináciách môžu tvoriť cca 70 000 lexém. V SKMS sa však vyčleňuje až cca 7900 diferencovaných radixov.

Rozdiely medzi obidvoma slovníkmi ilustruje porovnanie najfrekvencovanejších radixov s frekvenciou nad 100 výskytov:

Tabuľka 11. Radixy podľa MSS a paralelné korene v SKMS

Radixy s frekvenciou nad 200 podľa MSS (1999)	Paralelné korene v SKMS (2005)
436 (lóg/log)	*•LOG ¹ / LÓG ¹ (LOG ¹); *•LOG ² / LÓG ² (LOG ²); LOG ³
329 (bi/bí/bo)	*•BI ¹ / BIN; *•BI ² , BI ³ (BÍ, BO ²)
301 (prav/práv)	*•PRAV ¹ (PRÁV ²) / PRAV ² (PRAV ¹); *•PRAV ² (PRÁV ³); *•PRAV ³ (PRÁV ⁴); *•ROB (RÁB) / PRAV ⁵ ; *•PRÁV ¹ (PRAV ⁴)
287 (mer/mier)	*MER ¹ ; *•MR (MIER ⁴ , MR) / MER ² ; *MÉR (MER ⁴); MIER ¹ (MER ⁵); MIER ² (MER ³); MIER ³
280 (pol/pól)	*POL ¹ ; *POL ² ; *•POL ³ (POL ³); *•POLI / POL ⁴ ; POL ¹ ; *POL ² ; *•PÓL ¹ (POL ⁵) / POL ⁵ ; PÓL ² (POL ⁶)
275 (tr/tier/ter/tor)	*•TR ¹ (TER, TIER); TR ²
273 (ťah/tiah/ťaz/tiaž)	ŤAH (ŤAŽ ² , TIAH); *•ŤAŽ ¹ (TIAŽ)
270 (sad/sed/sád/sadz/sádz)	*SAD ¹ (SAD ³); SAĎ ¹ (SAD ³ , SAD ¹ , SADZ ³ , SÁDZ ²); *SAD ² ; SÁDZ ¹ (SÁD ² , SADZ ² , SÁDŽ); SEĎ (SED ² , SAD ⁴ , SÁD ³ , SAĎ ² , SADZ ⁴ , SÁDZ ³ , SIED)
265 (dv)	*•DV / DRUH ²
245 (vod/vies/vádz/vodz/vôdz)	VOD ¹ (VOĎ ²); VIES ¹ (VÁDZ, VED ² , VEĎ ² , VES ⁴ , VIED, VOD ² , VOĎ ¹ , VODZ, VÔDZ)
238 (vol/vol/vôl)	*VOL ¹ ; *•VOL ² ; *VOL ³ ; *VOL ⁴ ; VOL ⁵
227 (chod/chádz/chôdz)	ÍS (ID, IĎ, ÍĎ, ÍŠ, JĎ, JS, POĎ ² , Š ¹) / CHOĎ (CHÁDZ, CHOD, CHODZ, CHÔDZ)
207 (ber/br/bier/bot)	*•BR (BER, BIER, BOR ³) / BER / VZA / VZIA (VEZM) / [V]ĀĪ ([V]IAT)
207 (ži/ží)	*•ŽI (ŽÍ)
204 (rad/rád/riad/rádz)	RAD ¹ (RAD ² , RIAD ²); RAĎ ¹ (RAD ² , RADZ, RÁDZ); RÁD ¹ ; RÁD ² (RAD ³ , RAĎ ⁴)
200 (pis/pís/píš)	*PIS ¹ ; PÍS (PIS ² , PÍŠ)

Napr. okrem koreňov *dv*, *is*, *br*, *ži*, *beh*, *rod*, *stúp* ide pri najfrekvencovanejších radixoch o rozličné heslá v SKMS, a to 2 – 5 hesiel (*klás*), keďže SKMS rozlišuje homonymné a polysémne radixy, navyše aj alomorfy a varianty. Kým v MSS sa štatisticky zachytáva radix *lóg/log* s najvyššou frekvenciou 436, v SKMS sú tieto lexémy predstavené v troch súboroch, porov. väčšinu takýchto

radixov v predchádzajúcej tabuľke. Medzi najfrekventovanejšími koreňovými morfémi (s frekvenciou nad 100) je veľa radixov so systemizujúcou funkciou (*-lóg*, *-mer*, *-graf*, *-slov*; *bi-*, *pol-*, *vel-*) a relatívne veľa supletívnych radixov (10). Frekvencia a využívanie radixov svedčí o silnej systemizačnej funkcii pôvodného koreňa, preto napríklad pri type *-lógia* možno uvažovať o jeho sufíxoidnom charaktere. Rovnako je to pri *-mer*, *-pis*, *-graf*, *-slovie*, ale aj pri prefixoidných radixoch *bi-*, *pol-*, *vel-* (Sokolová – Ivanová – Vužňáková, 2005).

5. Závery

Radix je nositeľom lexikálneho významu a z toho vyplývajúcej funkcie (Sokolová, 1999), jeho základnou funkciou je bázo tvorná funkcia. Jednotlivé typy radixov sa klasifikujú na základe týchto kritérií: primárna pozícia v hesle (východiskový radix), výskyt radixu v primárnej lexéme samostatne s gramatickou morfémi (neviazané radixy), výskyt radixu už v primárnej lexéme aj s derivačnou morfémi (viazané radixy), vzťah obsahu a formy (symetria vzťahu, asymetria vzťahu), porov. tabuľku 12; jej štruktúru sme prevzali zo štúdie M. Ološtiaka (2006).

Tabuľka 12. Súhrn radixových typov

Kritérium	Typy radixov	Počet
I. Pozícia v hesle	východiskové radixy / všetky neopakujúce sa radixy	7964/10446
	východiskové radixy bez alomorf a variantov	4440
	radixy s alomorfami / všetky alomorfy	2001 / 2566
	radixy s variantmi / všetky varianty	657 / 839
II. Viazanosť	neviazané východiskové radixy	4946
	viazané východiskové radixy	3018
III. Vzťah obsahu a formy	1) heslá so symetriou obsahu a formy	4440
	2) heslá /všetky radixy s asymetriou obsahu a formy	3644 / 6006
	a) heslá typu jedna forma : viac významov	1887 / 2601
	aa) radixová homonymia	825 / 1539
	ab) radixová polysémia	1062
	b) heslá typu jeden význam : viac foriem	2658 / 3405
	ba) radixy s alomorfami / všetky alomorfy	2001 / 2566
	bb) radixy s variantmi / všetky varianty	657 / 839

I. kritérium – pozícia v hesle. V súbore sa nachádza 3040 východiskových radixov bez alomorf a variantov a 4924 hesiel s alomorfnými radixmi (súhrn alomorf je 2566) a 657 hesiel s variantmi (súhrn variantov je 839).

II. kritérium – viazanosť. V súbore prevažujú neviazané radixy v pomere 4946 : 3018.

III. kritérium – vzťah obsahu a formy. V súbore dominujú heslá s radixmi so symetriou obsahu a formy v pomere 4440 : 3644. Podľa typu asymetrie rozoznávame vzťah *jedna forma : viac významov* (1887), ktorý sa realizuje ako radixová homonymia (825 homonymných radixov / 1536 hesiel s homonymnými radixmi) alebo ako radixová polysémia (1062 polysémnych radixov); *jeden význam : viac foriem* (2658) sa realizuje ako alomorfnosť (2001 radixov s alomorfami / 2566 všetkých alomorf) a variantnosť (657 radixov s variantmi / 839 všetkých variantov).

Homonymných radixov (825) je podstatne viac než homonymných lexém (porov. aj Karpilovska, 2003), pri ktorých sa homonymia dezambiguuje kombináciou s ďalšími morfémmi (porov. **CIT**¹⁻³ v lexémach *cit*, *citovať* a *ocitnúť sa*).

Asymetrický vzťah medzi formou a významom je aj pri radixoch s jedným významom a viacerými formami, najviac je alomorfných radixov (2566), ktoré vznikli alternovaním hlások pod vplyvom morfémm. Menej je prípadov s variantmi (839), variantné radixy vznikli pri procese adaptácie (***•KRST** (KRST, KRŠŤ) / **CHRIST** / **KREST**), pri onomatopoických radixoch, napr. ***•CVRK**¹ (CVRČ, CVRK¹) / CVRLI / ČVRLI / **SVRK** (SVRČ²), resp. pri neživých alternáciách (***•MOC** (MAH, MÁH, MOC², MOH, MOŽ, MÓŽ) / **MÁH** (MAH) / **MOC**² / **MOH**) či pri perintegrácii pôvodných morfematických švíkov, napr. **•VIA** (VE, VIE²) / **VIETOR** (VETR, VEŤER). Medzi nimi a medzi supletívnymi radixmi (***•BY**¹ (BO³, BÝ¹) / **BUD**² (BÚD², BUĎ²) / **BYT**¹ / **J**³ / **JEST** (JESTO) / **NIET** / **S**² / **SO**) je skupina diskutabilných prípadov so zastretou motiváciou, napr. ***•STRIEZ** (STRAH, STRAŽ, STRÁŽ, STREH, STREŽ, STRIEH, STRIEŽ) / **STRAŽ** (STRAH) / **STRÍH** (STRAH, STRAŽ).

Literatúra

- GENČI, J.: HESLA-061015-v2.xls Košice – Prešov 2006. [Rkp.]
- JADACKA, H. et al.: Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego. Tom 2. Gniazda odrzeczownikowe. Kraków: Wyd. „UNIVERSITAS“ 2001.
- KARPILOVSKA, J. A.: Korenevyj gnizdovyj slovnyk ukrajinskoji movi. Kyjiv: Ukrajinska encyklopedija 2002. 912 s.
- OLOŠTIAK, M.: Štatistické spracovanie propriálnych radixov. In: Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Eds. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 57 – 78.
- SKARŻYŃSKI, M. et al.: Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego. Tom 3, Gniazda odczasownikowe. 1. Kraków 2004. 565 s.

- SKARŻYŃSKI, M. et al.: Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego. Tom 3, Gniazda odczasownikowe. 2. Kraków 2004. 593 s.
- SKARŻYŃSKI, M.: Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego. Tom 4. Gniazda motywowane przez liczebniki, przysłowki, modulanty, onomatopeje, wykrzykniki. Kraków 2004. 251 s.
- SOKOLOVÁ, M.: Teoretické zásady morfematického spracovania slovenčiny. In: Morfematický slovník slovenčiny. Prešov: Náuka 1999. s. 9 – 56.
- SOKOLOVÁ, M. – MOŠKO, G. – ŠIMON, F. – BENKO, V.: Morfematický slovník slovenčiny. Prešov: Náuka 1999. 531 s.
- SOKOLOVÁ, M. – OLOŠTIK, M. – IVANOVÁ, M. – ŠIMON, F. – VUŽŇÁKOVÁ, K. – CZÉREOVÁ, B. – BENKO, V. – MOŠKO, G.: Slovník koreňových morfém slovenčiny. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005. 584 s.
- SOKOLOVÁ, M. – IVANOVÁ, M. – VUŽŇÁKOVÁ, K.: Prínos Slovníka koreňových morfém slovenčiny k charakteristike kompozít. In: Jazykovedný časopis, 2005, 56, č. 2, s. 99 – 126.
- ŠIMON, F.: Alternácie a varianty koreňových morfém prevzatých slov. In: Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Eds. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 165 – 174.
- VOGELGESANG, T. et al.: Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego. Tom 1. Gniazda odprzymiotnikowe. Kraków 2001.

Príloha 1. Rozpísaný súbor homonymných radixov, alomorf a variantov
(porov. Karpilovska, 2002, s. 13 – 23)

AG ¹	ATEL ¹	BAD ²	BAS ²	BO ²
AG ²	ATEL ²	BÁD ¹	BAZ ¹	BO ³
AG ²	AUL ¹	BÁD ²	BAZ ²	BOB ¹
AK ¹	AUL ²	BAHŇ ¹	BÉ ¹	BOB ²
AK ²	AUT ¹	BAHŇ ²	BÉ ²	BOČ ¹
AKR ¹	AUT ²	BAL ¹	BE ¹	BOČ ²
AKR ²	AUT ³	BAL ²	BE ²	BOD ¹
AKT ¹	AUT ⁴	BAL ³	BED ¹	BOD ²
AKT ²	AŽÚR ¹	BAN ¹	BED ²	BOH ¹
AKT ³	AŽÚR ²	BAN ²	BEL ¹	BOH ²
AM ¹	AŽÚR ³	BAŇ ¹	BEL ²	BOK ¹
AM ²	BAB ¹	BAŇ ²	BI ¹	BOK ²
ANGÍN ¹	BAB ²	BAND ¹	BI ²	BON ¹
ANGÍN ²	BÁB ¹	BAND ²	BI ³	BON ²
ANIM ¹	BÁB ²	BAR ¹	BLÍŽ ¹	BOR ¹
ANIM ²	BAC ¹	BAR ²	BLÍŽ ²	BOR ²
ARCH ¹	BAC ²	BAR ³	BLÍŽ ¹	BOR ³
ARCH ²	BÁČ ¹	BÁR ¹	BLÍŽ ²	BÓR ¹
ÁRI ¹	BÁČ ²	BÁR ²	BLÍŽ ²	BÓR ²
ÁRI ²	BAD ¹	BAS ¹	BO ¹	BORD ¹

BORD ²	CEST ²	ČIN ¹	DIKT ¹	DÚŠ ¹
BRÁN ¹	CEST ¹	ČIN ²	DIKT ²	DÚŠ ²
BRÁN ²	CEST ²	ČIN ³	DIREKT ¹	DÚŠ ³
BRÁŇ ¹	CIC ¹	ČIN ³	DIREKT ²	DUŽ ¹
BRÁN ²	CIC ²	ČIP ¹	DIV ¹	DUŽ ²
BRAY ¹	CÍCER ¹	ČIP ²	DIV ²	DÚŽ ¹
BRAY ²	CÍCER ²	ČIP ³	DIV ³	DÚŽ ²
BREZ ¹	CIFR ¹	ČK ¹	DLAB ¹	EMPÍR ¹
BREZ ²	CIFR ²	ČK ²	DLAB ²	EMPÍR ²
BRHĚ ¹	CIK ¹	ČLEN ¹	DLAŽ ¹	ET ¹
BRHĚ ²	CIK ²	ČLEN ²	DLAŽ ²	ET ²
BRŇ ¹	CÍN ¹	ČŇ ¹	DLH ¹	FAR ¹
BRŇ ²	CÍN ²	ČŇ ²	DLH ²	FAR ²
BRŇ ³	CIP ¹	ČRIEV ¹	DLŽ ¹	FÁR ¹
BRUS ¹	CIP ²	ČRIEV ²	DLŽ ²	FÁR ²
BRUS ²	CIT ¹	ČUČ ¹	DN ¹	FAT ¹
BU ¹	CIT ²	ČUČ ²	DN ²	FAT ²
BU ²	CIT ³	D ¹	DN ³	FÁZ ¹
BÚ ¹	CE ¹	D ²	DOBR ¹	FÁZ ²
BÚ ²	CE ²	DAR ¹	DOBR ²	FER ¹
BUD ¹	CVIK ¹	DAR ²	DOL ¹	FER ²
BUD ²	CVIK ²	DAROM ¹	DOL ²	FI ¹
BUĎ ¹	CVRK ¹	DAROM ²	DOMIN ¹	FI ²
BUĎ ²	CVRK ²	DAT ¹	DOMIN ²	FIČ ¹
BÚD ¹	CVRK ¹	DAT ²	DON ¹	FIČ ²
BÚD ²	CVRK ²	ĎATEL ¹	DON ²	FIK ¹
BUCH ¹	Č ¹	ĎATEL ²	DON ³	FIK ²
BUCH ²	Č ²	ĎE ¹	DRAP ¹	FIL ¹
BUL ¹	ČAČ ¹	ĎE ²	DRAP ²	FIL ¹
BUL ²	ČAČ ²	DEC ¹	DRAŽ ¹	FIL ²
BÚR ¹	ČAČ ³	DEC ²	DRAŽ ¹	FIN ¹
BÚR ²	ČAJ ¹	DEĎ ¹	DRAŽ ²	FIN ²
BUŠ ¹	ČAJ ²	DEĎ ²	DREZ ¹	FIX ¹
BUŠ ²	ČAP ¹	DEK ¹	DREZ ²	FIX ²
BY ¹	ČAP ²	DEK ²	DRH ¹	FLÓR ¹
BY ²	ČAP ³	DEK ³	DRH ²	FLÓR ²
BÝ ¹	ČAP ⁴	DEK ³	DRUH ¹	FOR ¹
BÝ ²	ČAP ⁴	DEL ¹	DRUH ²	FOR ²
BYT ¹	ČAP ⁵	DEL ²	DRUŽ ¹	FÓR ¹
BYT ²	ČAR ¹	DI ¹	DRUŽ ²	FÓR ²
CAP ¹	ČAR ²	DI ²	DU ¹	FOT ¹
CAP ²	ČAST ¹	ĎIA ¹	DU ²	FOT ²
CEL ¹	ČAST ²	ĎIA ²	DUCH ¹	FOX ¹
CEL ²	ČEL ¹	DIALEKT ¹	DUCH ²	FOX ²
CEN ¹	ČEL ²	DIALEKT ²	DUCH ³	FR ¹
CEN ²	ČES ¹	ĎIE ¹	DUM ¹	FR ²
CER ¹	ČES ²	ĎIE ²	DUM ²	FRAK ¹
CER ²	ČIAP ¹	DIEL ¹	DUR ¹	FRAK ²
CEST ¹	ČIAP ²	DIEL ²	DUR ²	FRANK ¹

FRANK ²	HÁJ ¹	HOR ¹	CHOLER ²	JM ²
FRČ ¹	HÁJ ²	HOR ²	CHOP ¹	JUN ¹
FRČ ²	HÁJ ³	HOR ³	CHOP ²	JUN ¹
FRK ¹	HAL ¹	HOR ⁴	CHOR ¹	JUN ²
FRK ²	HAL ²	HOR ⁵	CHOR ²	JUR ¹
FRK ³	HAL ³	HOSPIT ¹	CHRÁM ¹	JUR ²
FRK ⁴	HAL ⁴	HOSPIT ²	CHRÁM ²	K ¹
FUK ¹	HÁR ¹	HOST ¹	CHRÁŇ ¹	K ²
FUK ²	HÁR ²	HOST ²	CHRÁŇ ²	K ³
FUKS ¹	HAV ¹	HRAB ¹	CHRAP ¹	K ⁴
FUKS ²	HAV ²	HRAB ²	CHRAP ²	KAĎ ¹
FURT ¹	HEKT ¹	HRAB ²	CHRAST ¹	KAĎ ²
FURT ²	HEKT ²	HRAD ¹	CHRAST ²	KAK ¹
FUZ ¹	HERO ¹	HRAD ²	CHRÍP ¹	KAK ²
FUZ ²	HERO ²	HRAD ²	CHRÍP ²	KAL ¹
FÚZ ¹	HLAD ¹	HRAŇ ¹	CHROM ¹	KAL ²
FÚZ ²	HLAD ²	HRAŇ ²	CHROM ²	KAL ¹
GAG ¹	HLAD ²	HŘB ¹	CHROM ³	KAL ²
GAG ²	HEAD ¹	HŘB ²	CHRU ¹	KAL ²
GAL ¹	HEAD ²	HRČ ¹	CHRU ²	KÁL ¹
GAL ²	HEIAD ¹	HRČ ²	CHUD ¹	KÁL ²
GAM ¹	HEIAD ²	HRDE ¹	CHUD ²	KALIK ¹
GAM ²	HEIAD ²	HRDE ²	IDI ¹	KALIK ²
GENER ¹	HLIV ¹	HRN ¹	IDI ²	KAN ¹
GENER ²	HLIV ²	HRN ²	IDI ³	KAN ²
GEST ¹	HLUK ¹	HRŇ ¹	ISKR ¹	KAŇ ¹
GEST ²	HLUK ²	HRŇ ²	ISKR ²	KAŇ ²
GLADI ¹	HLUŠ ¹	HRUD ¹	J ¹	KANON ¹
GLADI ²	HLUŠ ²	HRUD ²	J ²	KANON ²
GLOT ¹	HN ¹	HRÚZ ¹	J ³	KANT ¹
GLOT ²	HN ²	HRÚZ ²	JA ¹	KANT ²
GOLF ¹	HŇ ¹	HUB ¹	JA ²	KAPIT ¹
GOLF ²	HŇ ²	HUB ²	JAC ¹	KAPIT ²
GÓN ¹	HNEĎ ¹	HUB ³	JAC ²	KAPIT ³
GÓN ²	HNEĎ ²	HUB ⁴	JACHT ¹	KAPIT ⁴
GRAM ¹	HOD ¹	HUS ¹	JACHT ²	KAPR ¹
GRAM ²	HOD ²	HUS ²	JAK ¹	KAPR ²
GRAM ²	HOD ³	HUS ³	JAK ²	KAR ¹
GRAV ¹	HOD ³	HÚS ¹	JAK ³	KAR ²
GRAV ²	HOĎ ¹	HÚS ²	JAS ¹	KAR ³
HÁČ ¹	HOĎ ²	HUT ¹	JAS ²	KÁR ¹
HÁČ ²	HOL ¹	HUT ²	JAS ³	KÁR ²
HAD ¹	HOL ²	HYDR ¹	JAZV ¹	KÁR ³
HAD ²	HOLD ¹	HYDR ²	JAZV ²	KÁR ³
HAD ³	HOLD ²	CHÁP ¹	JED ¹	KARIK ¹
HÁD ¹	HOM ¹	CHÁP ²	JED ²	KARIK ²
HÁD ²	HOM ²	CHLIP ¹	JEDN ¹	KAS ¹
HAI ¹	HONOR ¹	CHLIP ²	JEDN ²	KAS ²
HAI ²	HONOR ²	CHOLER ¹	JM ¹	KAS ¹

KAS²	KOL⁵	KRÁĎ²	KVIT¹	LES²
KAS³	KOL⁶	KRČ¹	KVIT²	LET¹
KAV¹	KOL⁷	KRČ²	LAB¹	LET²
KAV²	KOL⁷	KŘČ¹	LAB²	LET³
KAZ¹	KOL¹	KŘČ²	LABOR¹	LIBR¹
KAZ²	KOL¹	KREM¹	LABOR²	LIBR²
KAZ²	KOL²	KREM²	LAD¹	LÍČ¹
KEL¹	KOLON¹	KRES¹	LAD²	LÍČ²
KEL²	KOLON²	KRES²	EAD¹	LIEN¹
KER¹	KOLÓN¹	KRK¹	EAD²	LIEN²
KER²	KOLÓN²	KRK²	EAH¹	LIN¹
KIAI¹	KON¹	KROS¹	EAH²	LIN²
KIAE²	KON¹	KROS²	EAE¹	LIP¹
KIV¹	KON²	KRP¹	EAE²	LIP²
KIV²	KOŇ¹	KRP²	LAM¹	LIS¹
KL¹	KOŇ²	KRUC¹	LAM²	LIS²
KL²	KONDICI¹	KRUC²	LÁM¹	LIS³
KL²	KONDICI²	KRUT¹	LÁM²	LÍŠ¹
KLAD¹	KONT¹	KRUT²	LAN¹	LÍŠ²
KLAD²	KONT²	KRY¹	LAN²	LITER¹
KLAD³	KONVERZ¹	KRY²	LAN³	LITER²
KLAD²	KONVERZ²	KUB¹	LAN⁴	LÍZ¹
KLAN¹	KOP¹	KUB²	LAŇ¹	LÍZ²
KLAN²	KOP²	KUC¹	LAŇ²	LOG¹
KLAS¹	KOP³	KUC²	EAP¹	LOG¹
KLAS²	KOŠ¹	KUK¹	EAP²	LOG²
KLÁS¹	KOŠ²	KUK²	LAT¹	LOG²
KLÁS²	KOŠ²	KUKUČ¹	LAT²	LOG³
KLEN¹	KOŠT¹	KUKUČ²	LAT³	LÓG¹
KLEN²	KOŠT²	KÚP¹	LAV¹	LÓG²
KLIN¹	KOT¹	KÚP²	LAV²	LOK¹
KLIN²	KOT¹	KUR¹	LAV³	LOK²
KLON¹	KOT²	KUR²	LÁV¹	LOS¹
KLON²	KOŤ¹	KUR³	LÁV²	LOS²
KLOP¹	KOŤ²	KUR⁴	EAV¹	LOT¹
KLOP²	KR¹	KUR⁵	EAV²	LOT²
KLOP³	KR²	KUR⁶	LAZ¹	LOŽ¹
KEUČ¹	KR³	KUR⁷	LAZ²	LOŽ²
KEUČ²	KRAC¹	KÚR¹	LÉG¹	LOŽ³
KEUK¹	KRAC²	KÚR²	LÉG²	LÚČ¹
KEUK²	KRÁE¹	KÚR³	LEG¹	LÚČ²
KŇAŽ¹	KRÁE²	KUS¹	LEG²	LÚČ³
KŇAŽ²	KRAS¹	KUS²	LEG³	LUH¹
KOČ¹	KRAS²	KUT¹	LEG⁴	LUH²
KOČ²	KRAT¹	KUT²	LEM¹	LUK¹
KOL¹	KRAT²	KUŤ¹	LEM²	LUK²
KOL²	KRÁT¹	KUŤ²	LEP¹	LUP¹
KOL³	KRÁT²	KVAK¹	LEP²	LUP²
KOL⁴	KRÁT¹	KVAK²	LES¹	LUP³

LUP ³	MÁR ²	MET ⁴	MOR ³	NOR ²
LÚP ¹	MÁR ³	METR ¹	MOR ⁴	NOS ¹
LÚP ²	MARG ¹	METR ²	MOR ⁵	NOS ²
LUSTR ¹	MARG ²	METR ²	MOR ⁶	NOSTR ¹
LUSTR ²	MARK ¹	MIAS ¹	MÓR ¹	NOSTR ²
LYK ¹	MARK ²	MIAS ²	MÓR ²	NOŠ ¹
LYK ²	MAS ¹	MIEN ¹	MORF ¹	NOŠ ²
M ¹	MAS ²	MIEN ²	MORF ²	NOV ¹
M ²	MASK ¹	MIEN ³	MOT ¹	NOV ²
MAC ¹	MASK ²	MIER ¹	MOT ²	NOV ²
MAC ²	MAT ¹	MIER ²	MRAY ¹	NOŽ ¹
MAC ³	MAT ²	MIER ³	MRAY ²	NOŽ ²
MAČ ¹	MAT ³	MIER ⁴	MRAY ³	NÔŽ ¹
MAČ ²	MAT ⁴	MIES ¹	MRAY ⁴	NÔŽ ²
MÁČ ¹	MÄT ¹	MIES ²	MRK ¹	NUD ¹
MÁČ ²	MÄT ²	MIES ¹	MRK ²	NUD ²
MACH ¹	MEČ ¹	MIES ²	MRZ ¹	NUTR ¹
MACH ²	MEČ ²	MIL ¹	MRZ ²	NUTR ²
MACH ³	MEĎ ¹	MIL ²	MRZ ³	OBOR ¹
MAJ ¹	MEĎ ²	MÍN ¹	MŘZ ¹	OBOR ²
MAJ ²	MEL ¹	MÍN ²	MŘZ ²	ÓD ¹
MAJ ³	MEL ²	MÍN ³	MUK ¹	ÓD ²
MAJ ⁴	MEL ³	MIS ¹	MUK ²	ON ¹
MAK ¹	MEL ⁴	MIS ²	MUK ³	ON ²
MAK ²	MEL ¹	MIS ³	MUL ¹	ON ³
MAE ¹	MEL ²	MIZ ¹	MUL ²	OŇ ¹
MAE ²	MEL ²	MIZ ²	MULAT ¹	OŇ ²
MAE ³	MEN ¹	MK ¹	MULAT ²	OP ¹
MÁE ¹	MEN ²	MK ²	MUM ¹	OP ²
MÁE ²	MEN ³	MŇ ¹	MUM ²	OP ³
MALT ¹	MEN ⁴	MŇ ²	MUR ¹	OPAC ¹
MALT ²	MEŇ ¹	MOC ¹	MUR ²	OPAC ²
MAM ¹	MEŇ ²	MOC ²	MY ¹	OPAK ¹
MAM ²	MEŇ ³	MOC ²	MY ²	OPAK ²
MAM ³	MENT ¹	MOC ³	MY ³	OPATR ¹
MAN ¹	MENT ²	MOC ⁴	MYK ¹	OPATR ²
MAN ²	MER ¹	MOČ ¹	MYK ²	OPER ¹
MAN ³	MER ²	MOČ ¹	MYK ³	OPER ²
MAN ⁴	MER ³	MOČ ²	MÝT ¹	ORDIN ¹
MAŇ ¹	MER ⁴	MOD ¹	MÝT ²	ORDIN ²
MAŇ ²	MER ⁵	MOD ²	N ¹	ORGAN ¹
MAŇ ³	MEST ¹	MODR ¹	N ²	ORGAN ²
MANDARÍN ¹	MEST ²	MODR ²	NÁŠ ¹	ORGAN ²
MANDARÍN ²	MEST ¹	MOK ¹	NÁŠ ²	ORIENT ¹
MAR ¹	MEST ²	MOK ²	NEG ¹	ORIENT ²
MAR ²	MET ¹	MOI ¹	NEG ²	OS ¹
MAR ³	MET ²	MOE ²	NIK ¹	OS ²
MAR ⁴	MET ³	MOR ¹	NIK ²	OS ³
MÁR ¹	MET ⁴	MOR ²	NOR ¹	OSL ¹

OSL ²	PÁS ⁴	PET ¹	PLECH ¹	PORT ²
OSM ¹	PASI ¹	PET ²	PLECH ²	POT ¹
OSM ²	PASI ²	PIER ¹	PLEN ¹	POT ²
OX ¹	PAST ¹	PIER ²	PLEN ²	POZ ¹
OX ²	PAST ²	PIER ³	PLES ¹	POZ ²
PAC ¹	PAST ³	PIER ⁴	PLES ²	POZ ²
PAC ²	PAST ¹	PIL ¹	PLEŤ ¹	PR ¹
PAC ³	PAST ²	PIL ²	PLEŤ ²	PR ²
PAC ⁴	PAS ¹	PIL ³	PLIEŇ ¹	PR ³
PAC ⁵	PAS ²	PIN ¹	PLIEŇ ²	PRAC ¹
PÁC ¹	PAS ³	PIN ²	PLIES ¹	PRAC ²
PÁC ²	PAS ⁴	PÍN ¹	PLIES ²	PRAH ¹
PÁC ¹	PAT ¹	PÍN ²	PLOŤ ¹	PRAH ²
PÁC ²	PAT ²	PIS ¹	PLOŤ ²	PRAH ³
PÁD ¹	PAT ²	PIS ²	PLUT ¹	PRAŠ ¹
PÁD ²	PÁT ¹	PÍSK ¹	PLUT ²	PRAŠ ²
PÁCH ¹	PÁT ²	PÍSK ²	PŇ ¹	PRAV ¹
PÁCH ²	PĚŤ ¹	PLACH ¹	PŇ ²	PRAV ¹
PAL ¹	PĚŤ ²	PLACH ¹	PNEUM ¹	PRAV ²
PAL ²	PATR ¹	PLACH ²	PNEUM ²	PRAV ³
PAĽ ¹	PATR ²	PLAK ¹	PO ¹	PRAV ⁴
PAĽ ²	PATR ³	PLAK ²	PO ²	PRAV ⁵
PAĽ ³	PATR ⁴	PLAK ³	POĎ ¹	PRÁV ¹
PAĽ ⁴	PÁTR ¹	PLAN ¹	POĎ ²	PRÁV ²
PALAT ¹	PÁTR ²	PLAN ²	POINT ¹	PRÁV ²
PALAT ²	PAUZ ¹	PLAN ³	POINT ²	PRÁV ³
PAN ¹	PAUZ ²	PLAŇ ¹	POKÚŠ ¹	PRÁV ⁴
PAN ²	PAZ ¹	PLAN ²	POKÚŠ ²	PRCH ¹
PAN ³	PAZ ²	PLÁN ¹	POL ¹	PRCH ²
PAN ³	PED ¹	PLÁN ²	POL ²	PRCH ¹
PAR ¹	PED ²	PLÁN ³	POL ³	PRCH ²
PAR ²	PED ³	PLÁN ¹	POL ⁴	PRIM ¹
PAR ³	PED ⁴	PLÁN ²	POL ⁵	PRIM ¹
PÁR ¹	PECH ¹	PLANT ¹	POL ⁵	PRIM ²
PÁR ²	PECH ²	PLANT ²	POL ⁶	PROS ¹
PÁR ³	PEĽ ¹	PLAST ¹	POE ¹	PROS ²
PARAF ¹	PEĽ ²	PLAST ²	POE ²	PRST ¹
PARAF ²	PEN ¹	PLAŠ ¹	POE ³	PRST ²
PAS ¹	PEN ²	PLAŠ ²	PÓL ¹	PRUH ¹
PAS ²	PENZ ¹	PLAT ¹	PÓL ²	PRUH ²
PAS ³	PENZ ²	PLAT ²	POLIC ¹	PRUH ³
PAS ⁴	PER ¹	PLAT ³	POLIC ²	PUČ ¹
PAS ⁵	PER ²	PLÁT ¹	PON ¹	PUČ ²
PAS ⁵	PER ³	PLÁT ²	PON ²	PUČ ²
PAS ⁶	PER ⁴	PLAV ¹	POP ¹	PUCH ¹
PAS ⁷	PES ¹	PLAV ²	POP ²	PUCH ²
PÁS ¹	PES ²	PLAV ²	POR ¹	PUK ¹
PÁS ²	PEST ¹	PLÁV ¹	POR ²	PUK ²
PÁS ³	PEST ²	PLÁV ²	PORT ¹	PUK ²

PUŠT ¹	RAT ²	ROT ²	SÁDZ ¹	SLAB ²
PUŠT ²	RAT ³	ROV ¹	SÁDZ ²	SLÁV ¹
PÚŠŤ ¹	RAT ⁴	ROV ²	SÁDZ ³	SLÁV ²
PÚŠŤ ²	RAT ⁵	ROZ ¹	SAK ¹	SLEP ¹
PUT ¹	RAT ⁶	ROZ ²	SAK ²	SLEP ²
PUT ²	RÁT ¹	RUB ¹	SÁL ¹	SLIEP ¹
PÚT ¹	RUB ¹	RUB ¹	SÁL ²	SLIEP ²
PÚT ²	RAZ ¹	RUB ²	SAM ¹	SLIN ¹
PÚŤ ¹	RAZ ²	RUB ³	SAM ²	SLIN ²
PÚŤ ²	RÁZ ¹	RÚB ¹	SAN ¹	SLUŠ ¹
PÚŤ ²	RÁZ ²	RÚB ²	SAN ²	SLUŠ ²
RAB ¹	REŠ ¹	RÚB ²	SARK ¹	SOCH ¹
RAB ²	REST ²	RUČ ¹	SARK ²	SOCH ²
RAB ³	REST ³	RUČ ²	SED ¹	SOL ¹
RÁC ¹	REŠTAUR ¹	RUČ ¹	SED ²	SOL ²
RÁC ²	REŠTAUR ²	RÚČ ²	SEK ¹	SOL ³
RAD ¹	REZID ¹	RUCH ¹	SEK ²	SÓL ¹
RAD ²	REZID ²	RUCH ²	SEK ³	SÓL ²
RAD ³	REŽ ¹	RUK ¹	SEKT ¹	SRD ¹
RAD ⁴	REŽ ²	RUK ²	SEKT ²	SRD ²
RAĎ ¹	RIAD ¹	RUM ¹	SEKT ³	SRĎ ¹
RAĎ ²	RIAD ¹	RUM ²	SEM ¹	SRĎ ²
RAĎ ³	RIAD ²	RUŠ ¹	SEM ²	STA ¹
RAĎ ³	RIAD ³	RUŠ ²	SEM ³	STA ²
RAĎ ⁴	RIAĎ ¹	RÚŠ ¹	SEM ⁴	STA ³
RÁD ¹	RIAĎ ²	RÚŠ ²	SEN ¹	STA ⁴
RÁD ²	RIEČ ¹	RÚŤ ¹	SEN ²	STA ⁴
RÁD ¹	RIEČ ²	RÚŤ ²	SEN ³	STÁ ¹
RADI ¹	RIEK ¹	RYS ¹	SENT ¹	STÁ ²
RADI ²	RIEK ²	RYS ²	SENT ²	STÁ ³
RADI ³	RICHT ¹	RYS ³	SÍDL ¹	STAN ¹
RÁDI ¹	RICHT ²	RYŽ ¹	SÍDL ²	STAN ²
RÁDI ¹	RIT ¹	RYŽ ²	SIEN ¹	STAN ³
RÁDI ²	RIT ²	S ¹	SIEN ²	STAN ⁴
RÁDI ³	RÍT ¹	S ²	SIEN ³	STAŇ ¹
RAF ¹	RÍT ²	SAD ¹	SIL ¹	STAŇ ²
RAF ²	RIV ¹	SAD ²	SIL ²	STAŇ ³
RACH ¹	RIV ²	SAD ³	SIL ³	STAR ¹
RACH ²	RMUT ¹	SAD ⁴	SIL ⁴	STAR ²
RAM ¹	RMUT ²	SAĎ ¹	SIN ¹	STAT ¹
RAM ²	ROK ¹	SAĎ ²	SIN ²	STAT ²
RAN ¹	ROK ²	SAĎ ³	SIR ¹	STAT ³
RAN ²	ROK ²	SÁD ¹	SIR ²	STAT ⁴
RAŇ ¹	ROK ³	SÁD ²	SKUP ¹	STAT ⁵
RAŇ ²	ROL ¹	SÁD ³	SKUP ²	STAŤ ¹
RAP ¹	ROL ²	SADZ ¹	SKUP ³	STAŤ ²
RAP ²	ROL ¹	SADZ ²	SL ¹	STAV ¹
RAP ³	ROL ²	SADZ ³	SL ²	STAV ²
RAT ¹	ROT ¹	SADZ ⁴	SLAB ¹	STĚN ¹

SŤEN ²	ŠÍP ¹	TAN ²	TRAF ¹	TUŠ ¹
STO ¹	ŠÍP ²	TANG ¹	TRAF ²	TUŠ ²
STO ²	ŠÍR ¹	TANG ²	TRAK ¹	TUŠ ³
STO ³	ŠÍR ¹	TÁP ¹	TRAK ²	TUŽ ¹
STOP ¹	ŠÍR ²	TÁP ²	TRAK ²	TUŽ ²
STOP ²	ŠKAMR ¹	TARAS ¹	TRAP ¹	TUŽ ²
STOP ³	ŠKAMR ²	TARAS ²	TRAP ²	TÚŽ ¹
STRÁD ¹	ŠKIER ¹	ŤAŽ ¹	TRAS ¹	TÚŽ ²
STRÁD ²	ŠKIER ²	ŤAŽ ²	TRAS ²	TVAR ¹
STRAK ¹	ŠKOD ¹	TE ¹	TRAŤ ¹	TVAR ²
STRAK ²	ŠKOD ²	TE ²	TRAŤ ²	TVAR ³
STRIED ¹	ŠKOP ¹	TE ³	TRAV ¹	TVÁR ¹
STRIED ²	ŠKOP ²	TEL ¹	TRAV ²	TVÁR ²
STRIED ²	ŠKOR ¹	TEL ²	TRAV ³	TVÁR ³
STRM ¹	ŠKOR ²	TEL ²	TRÁV ¹	TVÁR ⁴
STRM ²	ŠKR ¹	ŤEM ¹	TRÁV ²	TVOR ¹
STRUH ¹	ŠKR ²	ŤEM ²	TRÁV ³	TVOR ²
STRUH ²	ŠKRT ¹	TEN ¹	TRÁV ⁴	TVRĎ ¹
STRUŽ ¹	ŠKRT ²	TEN ²	TRESK ¹	TVRĎ ²
STRUŽ ²	ŠPIC ¹	TER ¹	TRESK ²	TVRDZ ¹
STRŽ ¹	ŠPIC ²	TER ²	TRH ¹	TVRDZ ²
STRŽ ²	ŠŤ ¹	TEŠ ¹	TRH ²	TVŔDZ ¹
SUD ¹	ŠŤ ²	TEŠ ²	TRIESK ¹	TVŔDZ ²
SUD ²	ŠŤEP ¹	TET ¹	TRIESK ²	TYČ ¹
SUD ¹	ŠŤEP ²	TET ²	TRIEŠŤ ¹	TYČ ¹
SUD ²	ŠŤIEP ¹	TIK ¹	TRIEŠŤ ²	TYČ ²
SÚD ¹	ŠŤIEP ²	TIK ²	TRIK ¹	TYČ ¹
SÚD ²	ŠTRK ¹	TK ¹	TRIK ²	TYČ ²
SUK ¹	ŠTRK ²	TK ²	TRK ¹	TYK ¹
SUK ²	ŠTRK ³	TK ²	TRK ²	TYK ²
SUK ²	ŠŤUK ¹	TĹK ¹	TRK ³	TYL ¹
SUM ¹	ŠŤUK ²	TĹK ²	TROP ¹	TYL ²
SUM ²	ŠTÚR ¹	TOČ ¹	TROP ²	ÚĎ ¹
SVET ¹	ŠTÚR ²	TOČ ²	TROP ³	ÚĎ ²
SVET ²	ŠUP ¹	TOK ¹	TRP ¹	UHOR ¹
SVET ¹	ŠUP ²	TOK ²	TRP ²	UHOR ²
SVET ²	ŠUP ³	TOK ³	TRŽ ¹	ÚHOR ¹
SVRČ ¹	ŠUP ⁴	TOK ⁴	TRŽ ²	ÚHOR ²
SVRČ ²	ŠUŠ ¹	TON ¹	TRŽ ²	UCH ¹
SYLAB ¹	ŠUŠ ²	TON ²	TUH ¹	UCH ²
SYLAB ²	ŠUŠ ³	TON ³	TUH ²	UR ¹
Š ¹	TÁC ¹	TON ⁴	TUCH ¹	UR ²
Š ²	TÁC ²	TÓN ¹	TUCH ²	URAZ ¹
ŠÁL ¹	TAKT ¹	TÓN ²	TUL ¹	URAZ ²
ŠÁL ²	TAKT ²	TOP ¹	TUL ²	URB ¹
ŠAŠ ¹	TAKT ³	TOP ²	TUP ¹	URB ²
ŠAŠ ²	TAMBUR ¹	TOP ³	TUP ²	URG ¹
ŠIB ¹	TAMBUR ²	TR ¹	TUR ¹	URG ²
ŠIB ²	TAN ¹	TR ²	TUR ²	UZ ¹

UZ ²	VEN ¹	VIEN ²	VLŇ ²	VŔT ²
ÚZ ¹	VEN ²	VIER ¹	VOD ¹	VY ¹
ÚŽ ²	VEN ³	VIER ²	VOD ²	VY ²
UŽ ¹	VER ¹	VIER ³	VOĎ ¹	ZR ¹
UZ ²	VER ²	VIES ¹	VOĎ ²	ZR ²
VAC ¹	VER ³	VIES ²	VOL ¹	ŽA ¹
VAC ²	VERB ¹	VIEŠ ¹	VOL ²	ŽA ²
VAD ¹	VERB ²	VIEŠ ²	VOL ³	ŽEL ¹
VAD ²	VERZ ¹	VIK ¹	VOL ⁴	ŽEL ²
VÁH ¹	VERZ ²	VIK ²	VOL ⁵	ŽEN ¹
VÁH ²	VERZ ³	VIN ¹	VOL ⁶	ŽEN ²
VAK ¹	VES ¹	VIN ²	VOL ¹	ŽEN ¹
VAK ²	VES ²	VIN ¹	VOL ²	ŽEN ²
VAL ¹	VES ³	VIN ²	VON ¹	ŽER ¹
VAL ²	VES ⁴	VIR ¹	VON ²	ŽER ²
VAL ³	VEST ¹	VIR ²	VR ¹	ŽER ³
VAR ¹	VEST ²	VIR ³	VR ²	ŽIN ¹
VAR ²	VEST ³	VÍR ¹	VR ³	ŽIN ²
VAR ³	VEST ³	VÍR ²	VRAC ¹	ŽÍR ¹
VAR ³	VEST ¹	VIT ¹	VRAC ²	ŽÍR ²
VÁŽ ¹	VEST ²	VIT ²	VRAT ¹	ŽIV ¹
VÁŽ ²	VEST ²	VÍZ ¹	VRAT ²	ŽIV ²
VED ¹	VET ¹	VÍZ ²	VRAT ²	ŽIV ³
VED ²	VET ²	VLÁK ¹	VRÁŤ ¹	ŽN ¹
VEĎ ¹	VET ³	VLÁK ²	VRÁŤ ²	ŽN ²
VEĎ ²	VI ¹	VLH ¹	VRAŽ ¹	ŽR ¹
VEK ¹	VI ²	VLH ²	VRAŽ ²	ŽR ²
VEK ²	VIE ¹	VLN ¹	VRT ¹	ŽREB ¹
VEI ¹	VIE ²	VLN ²	VRT ²	ŽREB ²
VEL ²	VIEN ¹	VLŇ ¹	VŔT ¹	ŽREB ²

Príloha 2. Súhrnný súbor homonymných radixov

AG ¹⁻²	BÁČ ¹⁻²	BI ¹⁻³	BRUS ¹⁻²	CAP ¹⁻²
AK ¹⁻²	BAD ¹⁻²	BLÍŽ ¹⁻²	BRÁN ¹⁻²	CEL ¹⁻²
AKR ¹⁻²	BÁD ¹⁻²	BLÍŽ ¹⁻²	BRÁŇ ¹⁻²	CEN ¹⁻²
AKT ¹⁻³	BAHŇ ¹⁻²	BO ¹⁻³	BRŇ ¹⁻³	CER ¹⁻²
AM ¹⁻²	BAL ¹⁻³	BOB ¹⁻²	BU ¹⁻²	CEST ¹⁻²
ANGÍN ¹⁻²	BAN ¹⁻²	BOČ ¹⁻²	BÚ ¹⁻²	CEST ¹⁻²
ANIM ¹⁻²	BAND ¹⁻²	BOD ¹⁻²	BUD ¹⁻²	CIC ¹⁻²
ARCH ¹⁻²	BAR ¹⁻³	BOH ¹⁻²	BÚD ¹⁻²	CÍCER ¹⁻²
ÁRI ¹⁻²	BÁR ¹⁻²	BOK ¹⁻²	BUCH ¹⁻²	CIFR ¹⁻²
ATEL ¹⁻²	BAS ¹⁻²	BON ¹⁻²	BUL ¹⁻²	CIK ¹⁻²
AUL ¹⁻²	BAZ ¹⁻²	BOR ¹⁻³	BÚR ¹⁻²	CÍN ¹⁻²
AUT ¹⁻⁴	BAŇ ¹⁻²	BÓR ¹⁻²	BUŠ ¹⁻²	CIP ¹⁻²
AŽÚR ¹⁻³	BE ¹⁻²	BORD ¹⁻²	BUĎ ¹⁻²	CIT ¹⁻³
BAB ¹⁻²	BĚ ¹⁻²	BRAV ¹⁻²	BY ¹⁻²	CVIK ¹⁻²
BÁB ¹⁻²	BED ¹⁻²	BREZ ¹⁻²	BÝ ¹⁻²	CVRK ¹⁻²
BAC ¹⁻²	BEL ¹⁻²	BRHE ¹⁻²	BYT ¹⁻²	CVRK ¹⁻²

CI ¹⁻²	DRUŽ ¹⁻²	HÁD ¹⁻²	CHRU ¹⁻²	KLIN ¹⁻²
Č ¹⁻²	DU ¹⁻²	HÁJ ¹⁻²	CHRÁM ¹⁻²	KLON ¹⁻²
ČAC ¹⁻³	DUCH ¹⁻³	HÁJ ¹⁻³	CHRÁŇ ¹⁻²	KLOP ¹⁻³
ČAJ ¹⁻²	DUM ¹⁻²	HAL ¹⁻⁴	CHRÍP ¹⁻²	KLÁS ¹⁻²
ČAP ¹⁻⁵	DUR ¹⁻²	HÁR ¹⁻²	CHUD ¹⁻²	KEUČ ¹⁻²
ČAR ¹⁻²	DÚŠ ¹⁻³	HAV ¹⁻²	IDI ¹⁻³	KEUK ¹⁻²
ČAST ¹⁻²	DUŽ ¹⁻²	HEKT ¹⁻²	ISKR ¹⁻²	KŇAŽ ¹⁻²
ČEL ¹⁻²	DÚŽ ¹⁻²	HERO ¹⁻²	J ¹⁻³	KOL ¹⁻⁷
ČES ¹⁻²	EMPÍR ¹⁻²	HLAD ¹⁻²	JA ¹⁻²	KOLON ¹⁻²
ČIAP ¹⁻²	ET ¹⁻²	HEAD ¹⁻²	JACHT ¹⁻²	KOLÓN ¹⁻²
ČIN ¹⁻³	FAR ¹⁻²	HEIAD ¹⁻²	JAK ¹⁻³	KON ¹⁻²
ČIP ¹⁻³	FÁR ¹⁻²	HLIV ¹⁻²	JAS ¹⁻²	KONDICI ¹⁻²
ČK ¹⁻²	FAT ¹⁻²	HLUK ¹⁻²	JAZV ¹⁻²	KONT ¹⁻²
ČLEN ¹⁻²	FÁZ ¹⁻²	HLUŠ ¹⁻²	JAC ¹⁻²	KONVERZ ¹⁻²
ČN ¹⁻²	FER ¹⁻²	HN ¹⁻²	JED ¹⁻²	
ČRIEV ¹⁻²	FI ¹⁻²	HŇ ¹⁻²	JEDN ¹⁻²	KOP ¹⁻³
ČUC ¹⁻²	FIK ¹⁻²	HNEĎ ¹⁻²	JM ¹⁻²	KOT ¹⁻²
D ¹⁻²	FIL ¹⁻²	HOD ¹⁻³	JUN ¹⁻²	KOŠ ¹⁻²
DAR ¹⁻²	FIN ¹⁻²	HOL ¹⁻²	JUR ¹⁻²	KOŠT ¹⁻²
DAROM ¹⁻²	FIX ¹⁻²	HOLD ¹⁻²	K ¹⁻⁴	KOŤ ¹⁻²
DAT ¹⁻²	FIČ ¹⁻²	HOM ¹⁻²	KAK ¹⁻²	KOL ¹⁻²
DATEL ¹⁻²	FLÓR ¹⁻²	HONOR ¹⁻²	KAL ¹⁻²	KOČ ¹⁻²
ĎE ¹⁻²	FOR ¹⁻²	HOR ¹⁻⁵	KÁL ¹⁻²	KOŇ ¹⁻²
DEC ¹⁻²	FÓR ¹⁻²	HOSPIT ¹⁻²	KALIK ¹⁻²	KR ¹⁻³
DEK ¹⁻³	FOT ¹⁻²	HOST ¹⁻²	KAN ¹⁻²	KRAC ¹⁻²
DEL ¹⁻²	FOX ¹⁻²	HOĎ ¹⁻²	KANON ¹⁻²	KRAS ¹⁻²
DEĎ ¹⁻²	FRAK ¹⁻²	HRAB ¹⁻²	KANT ¹⁻²	KRAT ¹⁻²
DI ¹⁻²	FRANK ¹⁻²	HRAD ¹⁻²	KAPIT ¹⁻⁴	KŘC ¹⁻²
ĎIA ¹⁻²	FRK ¹⁻⁴	HRAŇ ¹⁻²	KAPR ¹⁻²	KREM ¹⁻²
DIALEKT ¹⁻²	FRČ ¹⁻²	HŘB ¹⁻²	KAR ¹⁻³	KRES ¹⁻²
ĎIE ¹⁻²	FUK ¹⁻²	HRDE ¹⁻²	KÁR ¹⁻³	KRK ¹⁻²
DIEL ¹⁻²	FUKS ¹⁻²	HRN ¹⁻²	KARIK ¹⁻²	KROS ¹⁻²
DIKT ¹⁻²	FURT ¹⁻²	HRUD ¹⁻²	KAS ¹⁻²	KRP ¹⁻²
DIREKT ¹⁻²	FUZ ¹⁻²	HŘČ ¹⁻²	KAV ¹⁻²	KRUC ¹⁻²
DIV ¹⁻³	FR ¹⁻²	HRŇ ¹⁻²	KAZ ¹⁻²	KRUT ¹⁻²
DLAB ¹⁻²	FÚZ ¹⁻²	HRŮZ ¹⁻²	KAS ¹⁻³	KRY ¹⁻²
DLAŽ ¹⁻²	GAG ¹⁻²	HUB ¹⁻⁴	KAL ¹⁻²	KRÁT ¹⁻²
DLH ¹⁻²	GAL ¹⁻²	HUS ¹⁻³	KAD ¹⁻²	KRÁT ¹⁻²
DLŽ ¹⁻²	GAM ¹⁻²	HÚS ¹⁻²	KAN ¹⁻²	KRÁE ¹⁻²
DN ¹⁻²	GENER ¹⁻²	HUT ¹⁻²	KEL ¹⁻²	KŘČ ¹⁻²
DOBR ¹⁻²	GEST ¹⁻²	HYDR ¹⁻²	KER ¹⁻²	KUB ¹⁻²
DOMIN ¹⁻²	GLADI ¹⁻²	CHÁP ¹⁻²	KIAE ¹⁻²	KUC ¹⁻²
DON ¹⁻²	GLOT ¹⁻²	CHLIP ¹⁻²	KIV ¹⁻²	KUK ¹⁻²
DOE ¹⁻²	GOLF ¹⁻²	CHOLER ¹⁻²	KL ¹⁻²	KUKUČ ¹⁻²
DRAP ¹⁻²	GÓN ¹⁻²	CHOP ¹⁻²	KLAD ¹⁻²	KÚP ¹⁻²
DRAŽ ¹⁻²	GRAM ¹⁻²	CHOR ¹⁻²	KLAS ¹⁻²	KUR ¹⁻⁷
DREZ ¹⁻²	GRAV ¹⁻²	CHRAP ¹⁻²	KLAĎ ¹⁻²	KÚR ¹⁻³
DRH ¹⁻²	HÁC ¹⁻²	CHRAST ¹⁻²	KLAŇ ¹⁻²	KUS ¹⁻²
DRUH ¹⁻²	HAD ¹⁻³	CHROM ¹⁻³	KLEN ¹⁻²	KUT ¹⁻²

KUŤ ¹⁻²	MACH ¹⁻³	MORF ¹⁻²	PÁCH ¹⁻²	PLIES ¹⁻²
KVAK ¹⁻²	MAJ ¹⁻⁴	MOT ¹⁻²	PAL ¹⁻²	PLIEŇ ¹⁻²
KVIT ¹⁻²	MAK ¹⁻²	MOE ¹⁻²	PALAT ¹⁻²	PLOŤ ¹⁻²
LAB ¹⁻²	MALT ¹⁻²	MOČ ¹⁻²	PAN ¹⁻³	PLUT ¹⁻²
LABOR ¹⁻²	MAM ¹⁻³	MRAY ¹⁻⁴	PAR ¹⁻³	PLÁN ¹⁻³
LAD ¹⁻²	MAN ¹⁻⁴	MRK ¹⁻²	PÁR ¹⁻³	PLÁT ¹⁻²
LAD ¹⁻²	MAN ¹⁻⁴	MRZ ¹⁻³	PARAF ¹⁻²	PLÁV ¹⁻²
LAH ¹⁻²	DARÍN ¹⁻²	MRŽ ¹⁻²	PAS ¹⁻⁷	PLÁŇ ¹⁻²
LAL ¹⁻²	MAR ¹⁻⁴	MUK ¹⁻³	PÁS ¹⁻⁴	PŇ ¹⁻²
LAM ¹⁻²	MARG ¹⁻²	MUL ¹⁻²	PASI ¹⁻²	PNEUM ¹⁻²
LÁM ¹⁻²	MARK ¹⁻²	MULAT ¹⁻²	PAST ¹⁻³	PO ¹⁻²
LAN ¹⁻⁴	MAS ¹⁻²	MUM ¹⁻²	PASTĚ ¹⁻²	POĎ ¹⁻²
LAN ¹⁻²	MASK ¹⁻²	MUR ¹⁻²	PAT ¹⁻²	POINT ¹⁻²
LAP ¹⁻²	MAT ¹⁻⁴	MY ¹⁻³	PATR ¹⁻⁴	POKÚŠ ¹⁻²
LAT ¹⁻³	MAE ¹⁻³	MYK ¹⁻³	PÁTR ¹⁻²	POL ¹⁻⁶
LAV ¹⁻³	MAČ ¹⁻²	MÝT ¹⁻²	PAUZ ¹⁻²	PÓL ¹⁻²
LÁV ¹⁻²	MÁE ¹⁻²	N ¹⁻²	PAZ ¹⁻²	POE ¹⁻³
LAV ¹⁻²	MAŇ ¹⁻³	NÁŠ ¹⁻²	PAŠ ¹⁻⁴	POLIC ¹⁻²
LAZ ¹⁻²	MÁR ¹⁻³	NEG ¹⁻²	PAE ¹⁻⁴	PON ¹⁻²
LEG ¹⁻⁴	MÄT ¹⁻²	NIK ¹⁻²	PÄT ¹⁻²	POP ¹⁻²
LÉG ¹⁻²	MEL ¹⁻⁴	NOR ¹⁻²	PÄŤ ¹⁻²	POR ¹⁻²
LEM ¹⁻²	MEN ¹⁻⁴	NOS ¹⁻²	PECH ¹⁻²	PORT ¹⁻²
LEP ¹⁻²	MENT ¹⁻²	NOSTR ¹⁻²	PED ¹⁻⁴	POT ¹⁻²
LES ¹⁻²	MER ¹⁻⁵	NOV ¹⁻²	PENZ ¹⁻²	POZ ¹⁻²
LET ¹⁻³	MEST ¹⁻²	NOŠ ¹⁻²	PER ¹⁻⁴	PR ¹⁻³
LIBR ¹⁻²	MESTĚ ¹⁻²	NOŽ ¹⁻²	PES ¹⁻²	PRAC ¹⁻²
LÍČ ¹⁻²	MET ¹⁻⁴	NÓŽ ¹⁻²	PEST ¹⁻²	PRAH ¹⁻³
LIEN ¹⁻²	METR ¹⁻²	NUD ¹⁻²	PET ¹⁻²	PRAV ¹⁻⁵
LIN ¹⁻²	MEJ ¹⁻²	NUTR ¹⁻²	PEČ ¹⁻²	PRAŠ ¹⁻²
LIP ¹⁻²	MEČ ¹⁻²	OBOR ¹⁻²	PEN ¹⁻²	PRCH ¹⁻²
LIS ¹⁻³	MEĎ ¹⁻²	ÓD ¹⁻²	PIER ¹⁻⁴	PŘCH ¹⁻²
LÍŠ ¹⁻²	MEN ¹⁻³	ON ¹⁻³	PIL ¹⁻³	PRIM ¹⁻²
LITER ¹⁻²	MIAS ¹⁻²	ONĚ ¹⁻²	PIN ¹⁻²	PROS ¹⁻²
LÍZ ¹⁻²	MIER ¹⁻⁴	OP ¹⁻³	PÍN ¹⁻²	PRSTĚ ¹⁻²
LOG ¹⁻³	MIES ¹⁻²	OPAK ¹⁻²	PIS ¹⁻²	PRUH ¹⁻³
LÓG ¹⁻²	MIESĚ ¹⁻²	OPATR ¹⁻²	PÍSK ¹⁻²	PRÁV ¹⁻⁴
LOS ¹⁻²	MIEŇ ¹⁻³	OPAC ¹⁻²	PLACH ¹⁻²	PUČ ¹⁻²
LOT ¹⁻²	MIL ¹⁻²	OPER ¹⁻²	PLAK ¹⁻³	PUCH ¹⁻²
LOŽ ¹⁻³	MÍN ¹⁻³	ORDIN ¹⁻²	PLAN ¹⁻³	PUK ¹⁻²
LÚČ ¹⁻³	MIS ¹⁻³	ORGAN ¹⁻²	PLANT ¹⁻²	PUST ¹⁻²
LUH ¹⁻²	MIZ ¹⁻²	ORIENT ¹⁻²	PLAST ¹⁻²	PÚŠŤ ¹⁻²
LUK ¹⁻²	MK ¹⁻²	OS ¹⁻³	PLAT ¹⁻³	PUT ¹⁻²
LUP ¹⁻³	MŇ ¹⁻²	OSM ¹⁻²	PLAV ¹⁻²	PÚT ¹⁻²
LÚP ¹⁻²	MOC ¹⁻⁴	OSE ¹⁻²	PLAŠ ¹⁻²	PÚŤ ¹⁻²
LUSTR ¹⁻²	MOD ¹⁻²	OX ¹⁻²	PLAŇ ¹⁻²	RAB ¹⁻³
LYK ¹⁻²	MODR ¹⁻²	PAC ¹⁻⁵	PLECH ¹⁻²	RÁC ¹⁻³
M ¹⁻²	MOK ¹⁻²	PÁC ¹⁻²	PLEN ¹⁻²	RAD ¹⁻⁴
MAC ¹⁻³	MOR ¹⁻⁶	PÁČ ¹⁻²	PLES ¹⁻²	RÁD ¹⁻²
MÁČ ¹⁻²	MÓR ¹⁻²	PÁD ¹⁻²	PLEŤ ¹⁻²	RÁĎ ¹⁻⁴

RADI ¹⁻³	SAM ¹⁻²	SUK ¹⁻²	TOP ¹⁻³	VAD ¹⁻²
RÁDI ¹⁻³	SAN ¹⁻²	SUM ¹⁻²	TOČ ¹⁻²	VÁH ¹⁻²
RAF ¹⁻²	SARK ¹⁻²	SVET ¹⁻²	TR ¹⁻²	VAK ¹⁻²
RACH ¹⁻²	SAD ¹⁻³	SVET ¹⁻²	TRAF ¹⁻²	VAL ¹⁻³
RAM ¹⁻²	SED ¹⁻²	SVRČ ¹⁻²	TRAK ¹⁻²	VAR ¹⁻³
RAN ¹⁻²	SEK ¹⁻³	SYLAB ¹⁻²	TRAP ¹⁻²	VÁŽ ¹⁻²
RAN ¹⁻²	SEKT ¹⁻³	Š ¹⁻²	TRAS ¹⁻²	VED ¹⁻²
RAP ¹⁻³	SEM ¹⁻⁴	ŠÁL ¹⁻²	TRAV ¹⁻³	VEK ¹⁻²
RAT ¹⁻⁶	SEN ¹⁻³	ŠAS ¹⁻²	TRAŤ ¹⁻²	VEN ¹⁻³
RAZ ¹⁻²	SENT ¹⁻²	ŠIB ¹⁻²	TRESK ¹⁻²	VER ¹⁻³
RÁZ ¹⁻²	SÍDL ¹⁻²	ŠÍP ¹⁻²	TRH ¹⁻²	VERB ¹⁻²
REST ¹⁻³	SIEN ¹⁻³	ŠÍR ¹⁻²	TRIESK ¹⁻²	VERZ ¹⁻³
REZID ¹⁻²	SIL ¹⁻⁴	ŠKAMR ¹⁻²	TRIEŠŤ ¹⁻²	VES ¹⁻⁴
REŠTAUR ¹⁻²	SIN ¹⁻²	ŠKIER ¹⁻²	TRIK ¹⁻²	VEST ¹⁻³
REŽ ¹⁻²	SIR ¹⁻²	ŠKOD ¹⁻²	TRK ¹⁻³	VEŠŤ ¹⁻²
RIAD ¹⁻³	SKUP ¹⁻³	ŠKOP ¹⁻²	TROP ¹⁻³	VET ¹⁻³
RIAD ¹⁻²	SL ¹⁻²	ŠKOR ¹⁻²	TRP ¹⁻²	VEL ¹⁻²
RIEK ¹⁻²	SLAB ¹⁻²	ŠKR ¹⁻²	TRŽ ¹⁻²	VEĎ ¹⁻²
RIEČ ¹⁻²	SLEP ¹⁻²	ŠKRT ¹⁻²	TRÁV ¹⁻⁴	VI ¹⁻²
RICHT ¹⁻²	SLIEP ¹⁻²	ŠPIC ¹⁻²	TUCH ¹⁻²	VIE ¹⁻²
RIT ¹⁻²	SLIN ¹⁻²	ŠŤ ¹⁻²	TUH ¹⁻²	VIEN ¹⁻²
RÍŤ ¹⁻²	SLUŠ ¹⁻²	ŠŤEP ¹⁻²	TUL ¹⁻²	VIER ¹⁻³
RIV ¹⁻²	SLÁV ¹⁻²	ŠŤIEP ¹⁻²	TUP ¹⁻²	VIES ¹⁻²
RMUT ¹⁻²	SOCH ¹⁻²	ŠTRK ¹⁻³	TUR ¹⁻²	VIES ¹⁻²
ROK ¹⁻³	SOL ¹⁻³	ŠŤUK ¹⁻²	TUŠ ¹⁻³	VIK ¹⁻²
ROL ¹⁻²	SÓL ¹⁻²	ŠTÚR ¹⁻²	TUŽ ¹⁻²	VIN ¹⁻²
ROT ¹⁻²	SRD ¹⁻²	ŠUP ¹⁻⁴	TÚŽ ¹⁻²	VIN ¹⁻²
ROV ¹⁻²	SRD ¹⁻²	ŠUS ¹⁻³	TVAR ¹⁻³	VIR ¹⁻³
ROZ ¹⁻²	STA ¹⁻⁴	TÁC ¹⁻²	TVÁR ¹⁻⁴	VÍR ¹⁻²
ROL ¹⁻²	STA ¹⁻³	TAKT ¹⁻³	TVOR ¹⁻²	VIT ¹⁻²
RUB ¹⁻³	STAN ¹⁻⁴	TAMBUR ¹⁻²	TVRDZ ¹⁻²	VÍZ ¹⁻²
RÚB ¹⁻²	STAN ¹⁻³	TAN ¹⁻²	TVRD ¹⁻²	VLÁK ¹⁻²
RUC ¹⁻²	STAR ¹⁻²	TANG ¹⁻²	TVRDZ ¹⁻²	VLH ¹⁻²
RÚC ¹⁻²	STAT ¹⁻⁵	TÁP ¹⁻²	TYČ ¹⁻²	VLN ¹⁻²
RUCH ¹⁻²	STAV ¹⁻²	TARAS ¹⁻²	TYČ ¹⁻²	VLŇ ¹⁻²
RUK ¹⁻²	STAT ¹⁻²	ŤAŽ ¹⁻²	TYK ¹⁻²	VOD ¹⁻²
RUM ¹⁻²	ŠTEN ¹⁻²	TE ¹⁻³	TYL ¹⁻²	VOL ¹⁻⁶
RUS ¹⁻²	STO ¹⁻³	ŤEM ¹⁻²	ÚĎ ¹⁻²	VON ¹⁻²
RÚŠ ¹⁻²	STOP ¹⁻³	TEN ¹⁻²	UHOR ¹⁻²	VOE ¹⁻²
RÚŤ ¹⁻²	STRÁD ¹⁻²	TER ¹⁻²	ÚHOR ¹⁻²	VOĎ ¹⁻²
RYS ¹⁻³	STRAK ¹⁻²	TET ¹⁻²	UCH ¹⁻²	VR ¹⁻³
RYŽ ¹⁻²	STRIED ¹⁻²	TEŠ ¹⁻²	UR ¹⁻²	VRAC ¹⁻²
S ¹⁻²	STRM ¹⁻²	TEL ¹⁻²	URAZ ¹⁻²	VRAT ¹⁻²
SAD ¹⁻⁴	STRUH ¹⁻²	TIK ¹⁻²	URB ¹⁻²	VRÁŤ ¹⁻²
SÁD ¹⁻³	STRUŽ ¹⁻²	TK ¹⁻²	URG ¹⁻²	VRAŽ ¹⁻²
SÁDZ ¹⁻⁴	STRŽ ¹⁻²	TĽK ¹⁻²	UZ ¹⁻²	VRT ¹⁻²
SÁDZ ¹⁻³	SUD ¹⁻²	TOK ¹⁻⁴	ÚZ ¹⁻²	VRT ¹⁻²
SAK ¹⁻²	SÚD ¹⁻²	TON ¹⁻⁴	UŽ ¹⁻²	VY ¹⁻²
SÁL ¹⁻²	SUD ¹⁻²	TÓN ¹⁻²	VAC ¹⁻²	ZR ¹⁻²

ŽA ¹⁻²	ŽEŇ ¹⁻²	ŽÍR ¹⁻²	ŽR ¹⁻²
ŽEL ¹⁻²	ŽER ¹⁻³	ŽIV ¹⁻³	ŽREB ¹⁻²
ŽEN ¹⁻²	ŽIN ¹⁻²	ŽŇ ¹⁻²	

Štatistické spracovanie propriálnych radixov

Martin Ološtiak

Úvodné poznámky

Cieľom tejto štúdie je na základe lexikálneho materiálu zo *Slovníka koreňových morfém slovenčiny* (Sokolová et al., 2005, ďalej SKMS) štatisticky spracovať a čiastočne interpretovať radixy propriálnych lexém. Kvôli možnosti porovnania apelatívnych a propriálnych radixov nadväzujeme na štúdiu Miloslavy Sokolovej a Jána Genčiho *Štatistické spracovanie apelatívnych radixov* (2006, v tomto zborníku; ďalej ŠSAR), z ktorej preberáme štruktúru štúdie a kritériá na klasifikáciu radixov; metodologické východiská a úvodné poznámky teda porov. v citovanej štúdii. Na rozdiel od ŠSAR propriálne radixy sme štatisticky spracovali priamo v programe Microsoft Excel.

V štúdii používame termíny radix, koreň, koreňová morféma ako synonymá. Ak nebude uvedené inak, týmito termínmi pomenúvame *propriálne* radixy (prívlastok *propriálny* kvôli operatívnosti nebudeme používať). Ak to bude potrebné, apelatívne a propriálne radixy budeme rozlišovať explicitne pomocou prívlastkov.

V SKMS sa morfematicko-slovotvorné vzťahy proprií spracúvajú v osobitnej časti (s. 533 – 566). SKMS nadväzuje na *Morfematický slovník slovenčiny* (Sokolová et al., 1999, ďalej MSS), ktorý materiálovo vychádza z tretieho vyd. *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (1997) a z 2. vyd. *Pravidiel slovenského pravopisu* (1998) – porov. MSS (s. 7). Vlastné mená pochádzajú najmä z PSP. Zvolená koncepcia v podobe materiállovej základne MSS a SKMS teda prirodzene ovplyvnila aj výsledky prezentované v tejto štúdii.

Propriálna časť SKMS obsahuje 1056 hesiel: 354 s východiskovým antroponymom, 693 s východiskovým toponymom a 9 s východiskovým chrématonymom.

Tabuľka 1. Počet východiskových motivantov – proprií z jednotlivých onymických tried

onymická trieda	počet hesiel	%
antroponymá	354	33,5
toponymá	693	65,6
chrématonymá	9	0,9
spolu	1056	100,0

V prípadoch radixovej polysémie sa v rámci jedného hesla vyskytuje viac než jedno hniezdo (a teda aj viac než jeden východiskový motivant) – v analyzovanom súbore ide o 40 hesiel (pozri tab. 7). Do uvedenej štatistiky sme započítali len onymický status prvého východiskového motivantu v hesle (tzv. heslového motivantu). Napr. v hesle ***•ANGL** sa v pozícii heslového motivantu nachádza toponymum (**Angl-ic:k-o**), preto sme ho do štatistiky započítali ako „toponymické“ bez ohľadu na fakt, že východiskom ďalšieho hniezda v tomto hesle je antroponymum **Angl-o-sas-ø** (príslušnosť východiskového motivantu tretieho hniezda, apelatíva **angl-ik:án-ø**, je, samozrejme, irelevantná):

*•ANGL	6,0 >>> angl-ič:t-in-ár-ø	6,0 angl-ik:án-ø
6 Angl-ic:k-o	6,0 >>>> angl-ič:t-in-ár-k-a	6,0 > angl-ik:án-k-a
6,0 > Angl-ič:an-ø	6,0 >> angl-ist-ik-a	6,0 >< angl-ik:án-sk-y
6,0 >> Angl-ič:an-k-a	6,0 >>>< angl-ist-a	6,0 >(>) angl-ik:án-stv-o
6,0 > angl-ic:k-y	6,0 >>>> angl-ist-k-a	6,0 Angl-o-sas-ø
6,0 >> angl-ic:k-y«	6,0 >>>(>) angl-ist-ic-k-y	6,0 > Angl-o-sas-k-a
6,0 >> angl-ič:t-in-a	6,0 >> angl-o-amerik-k-y	6,0 > angl-o-sas-k-y

V súbore sa nachádzajú len tri polysémne heslá, ktorých východiskovými motivantmi sú viaceré propriá líšiace sa príslušnosťou do onymickej triedy: ***•ANGL** (**Angl-ic:k-o** – **Angl-o-sas-ø**), ***•IND** (**Ind-i-a** – **Ind-i:án-ø**), ***•SLOV¹ / SLAV** (**SLÁV** / **SLÁV** / **SLOV[IEN]** (**Slov-an-ø** – **•Juh-o-sláv-i-a**)). V ostatných deviatich heslách východiskové lexémy patria do rovnakej onymickej triedy: **•ALEXANDER** (**ALEXANDR**) / **ALEXEJ**, **•ANDREJ** / **ANDRE**, **•BLAŽEJ** / **BLAŽEN**, **•GUSTÁV** / **GUSTÍN**, **•HENRIET** / **HENRICH**, **•MÁRI** (**MARI**) / **MARIANN**, ***•MICHAL** / **MICHAEL**, ***•NIGER** / **NIGÉR**, **•PETER** (**PETR**) / **PETRONEL**.

Ak v SKMS nemáme proprium ako východiskový motivant, príslušné heslo s východiskovými lexémami (bez znaku >), ktoré sa de facto nachádzajú na prvom stupni motivovanosti, uvádzame medzi apelatívami. Napr. v SKMS sa nenachádza lexéma *Bernolák*, iba *berňolákovec*, *berňolákovský*, *berňolákovčina*, preto sme heslo s radixom ***•BERNOLÁK** zaradili do apelatívnej časti (podobne ***•LENIN**, ***•LIPIC**, ***•LUTER**, **LUTZ** a i.). Absencia východiskového motivantu o. i. znamená aj to, že radixy lexém patriacich do jednej slovo-творnej paradigmy (so spoločným onymickým motivantom) sme boli nútení uvádzať ako polysémne (značka •), napr.:

existujúce motivačné vzťahy	spracovanie v SKMS
(Bernolák) → bernolákovec → bernolákovský → bernolákovčina	*•BERNOLÁK 6,0 ber no lák -ov:ec-ø 6,0 ber no lák -ov:sk-y 6,0 > ber no lák -ov:č:in-a

Túto zásadu sme porušili v troch prípadoch, ktoré sme ponechali v propriálnej časti; ide o heslá s východiskovými lexémami **orleán**-sk-y, **román**-sk-y, **austr-o-slav**-izm-us (pri radixe **AUSTR**). Preto v druhom vydaní navrhujeme presunúť ich do apelatívnej časti slovníka. Z toho istého dôvodu sme tieto tri heslá do štatistiky nezapočítali (porov. tab. 1).

V SKMS sa nachádzajú tieto základné typy propriálnych radixov: východiskové radixy, alomorfy východiskových radixov a varianty východiskových radixov (porov. aj SKMS, s. 13; ŠSAR). Východiskové radixy môžu byť **jednoduché** – neviazané, nepolysémne, nehomonymné (**AHASVER**, **WASHINGTON**), **viazané** (so znakom *: ***BOLÍV**, ***ŠTAJER**), **polysémne** (so znakom •: **•KAŠMÍR**, **•KUB**), **homonymné** (s horným indexom: **DOMINIK¹**) a viacslovné, typické len pre propriálnu lexiku, tzv. hyperradixy (uvádzané v hranatých zátvorkách: [**DOMINIKÁNSKA REPUBLIKA**]; porov. časť 4.

Tabuľka 2. Základné typy propriálnych radixov

základné typy radixov	príklady	počet
východiskové radixy bez alomorf	DEZIDER , *•ŠPANIEL , HAN¹	746
alomorfy východiskových radixov	ŠPICBERG (ŠPICBER), SUDÁN (SUDÁN)	270 hesiel, 329 alomorf
varianty východiskových radixov	AGNES / AGNEŠ, UFO / UF	51 hesiel, 107 variantov
SPOLU		1067*

*Vysvetlivka: Výsledný súčet je 1067, hoci hesiel je spolu 1056. 11 hesiel totiž obsahuje alomorfy aj varianty východiskových radixov (porov. ďalej).

Pri klasifikácii radixov vychádzame z prístupu, ktorý na apelatívny materiál aplikovala M. Sokolová (ŠSAR). V prvej časti štúdie radixy delíme na neviazané a viazané (toto členenie sa subdominantne uplatňuje aj v 2. a 3. časti). Ďalej sa aplikuje kritérium vzťahu formy a obsahu: rozlišujeme radixy so symetriou formy a obsahu (2.), radixy s asymetriou formy a obsahu (3.), radixy s asymetriou jedna forma : viac významov (3.1) – polysémne radixy (3.1.1), homonymné radixy (3.1.2); radixy s asymetriou jeden význam : viac foriem (3.2) – radixy s alternačne podmienenými alomorfami (3.2.1), radixy s alter-

načne nepodmienenými variantmi (3.2.2). V samostatnej časti sa spracúvajú viacslovné proprie (4.).

1. Neviazané a viazané radixy

Neviazané a viazané radixy sa v súbore nachádzajú v pomere 850 : 154 (80,5 % : 14,9 %).¹ V tejto skupine sú najviac zastúpené toponymá (501), ďalej antroponymá (341) a chrématonymá (8). Skupina viazaných radixov je menej početná (154, t. j. 14,9 %).

Tabuľka 3. Neviazané a viazané radixy

typ	příklady		počet	% z celk. počtu	% z podsk.	% z triedy A, T, CH
1.1 neviazané			850	80,5	99,9	–
antroponymá	DUŠAN	Dušan-ø	341		40,1	96,3
toponymá	ARIZON	Arizon-a	501		58,9	79,8
chrématonymá	SEUK	Sfuk-ø	8		0,9	88,9
1.2 viazané			154	14,9	99,9	–
antroponymá	*ESKIM	Eskim-ák-ø	13		8,4	3,7
toponymá	*GRÓN	Grón-sk-o	140		90,9	20,2
chrématonymá	*HROM	Hrom-nic-e	1		0,6	10,1
SPOLU			1004	95,1	–	–

Pokiaľ ide o pomer neviazaných a viazaných radixov v jednotlivých onymických triedach (posledný stĺpec v tab. 3), z číselných hodnôt vyplýva, že neviazané radixy sú najviac zastúpené v triede antroponým (96,3 % zo všetkých hesiel s východiskovým antroponymom), zatiaľ čo v triede toponým je to 79,8 %. Zvýšený výskyt viazaných toponymických radixov je zapríčinený tým, že za východiskové motivanty v slovtvorných radoch sa v slovenčine považujú toponymá s derivačnými, resp. derivačno-systemizačnými morfémiami *-sk-*, *-k-*, *-ic:k-*, *-i-*, *-án:i-*, zriedkavo *-stan-*, *i:stan-*, *-íd-*, *-ik-*, *-ic-*, *-ec-*, *-ac-*, *-ov-*, *-ín-*, *-it-*, *-k-* (napr. **Abcház-sk-o**, **Bielorus-k-o**, **Belg-ic:k-o**, **Austrál-i-a**, **Brit-án:i-a**, **Kazach-stan-ø**, **Afgan-i:stan-ø**, **Antarkt-íd-a**, **Balt-ik-ø**, **Katov-ic-e**, **Karlov-ec-ø**, **Kragujev-ac-ø**, **Lipt-ov-ø**, **Trenč-ín-ø**, **Dolom-it-y**, **Amazon-k-a**).

Antroponymické východiskové motivanty sú prevažne lexémy bez derivačných alebo derivačno-systemizačných morfémi, teda so štruktúrou radix + gramatická morféma. Viazané radixy sa vyskytujú len 13-krát (8,4 % zo skupiny viazaných radixov). Z toho sa však sensu stricto viazaný radix vyskytuje len

¹ Osobitnú skupinu tvorí 52 hesiel s viacslovnými propriami, pri ktorých je radixová neviazanosť/viazanosť irelevantná.

sedemkrát: *AUGUST, *CYPR², *ESKIM, *FLOR, *SAS², *JÚLI (JULI), *•SLOV¹ / SLAV (SLÁV) / SLÁV / SLOV[IEN]: August-ín-ø, Cypr-i:án-ø, Eskim-ák-ø, Flor-i:án-ø, Júli-us-ø, Angl-o-sas-ø, Slov-an-ø. V ostatných šiestich prípadoch (*•EROS / ER, *•GAL / GÁL, *•GERMÁN (GERMAN), *•JAKUB, *•MICHAL / MICHAEL, *•URŠUE) sa viazanosť radixov netýka antroponým, ale deproprializovaných apelatív, uvádzaných v spoločnom hesle s antroponymami (ide o heslá s polysémnymi radixmi): Eros-ø – er-os-ø, Gal-ø – gál-i-um, Germán-ø – germán-i-um, Jakub-ø – jakub-k-a, Michal-ø – michal-k-a, Uršul-a – uršul-ín:k-a.

V porovnaní s apelatívami sa v propriálnom súbore celkovo nachádza menej viazaných radixov (A : P, 38 % : 15 %) – porov. tab. 4. Je to najmä preto, že:

- Propriá sa vzhľadom na svoju dominantnú identifikačnú funkciu a z toho vyplývajúcu stratu pôvodného apelatívneho významu chápu ako celistvé, morfe-maticky nečleniteľné lexémy (okrem gramatických morfémy): Bohumil-ø, Mi-loslav-ø, Vyšehrad-ø, Bratislav-a, nie Boh-u-mil-ø, Mil-o-slav-ø, Vyš-e-hrad-ø, Brat-i-slav-a. Nevyčleňujú sa ani potenciálne systematizačné afixy: Mnichov-ø, Krakov-ø, Vacov-ø, Libreville-ø, Brazzaville-ø, nie Mnich-ov-ø, Krak-ov-ø, Vac-ov-ø, Libre-ville-ø, Brazza-ville-ø. Vzhľadom na morfe-matickú štruktúru derivátov sa však segmentuje: Lipt-ov-ø (> Lipt-ák-ø), Kragu-jev-ac-ø (> Kragujev-č-an-ø), Miškov-ec-ø (> Miškov-č-an-ø).
- Pri propriách sa nevyskytuje také množstvo radixov s adaptačnými forman-tmi ako pri apelatívach (porov. napr. kumul-ov-a:t', absurd-n-y').
- Celkovo v skupine proprií niet toľko priestoru na uplatnenie analógie a princípu opakovanosti; proprium ako pomenovanie jednotliviny svojím formálnym a významovým usporiadením skôr pripomína „osamelého bežca“, zatiaľ čo apelatívne pomenovanie možno do väčšej miery chápať ako „tí-mového, kolektívneho hráča“ (napr. na základe analógie možno uplatniť segmentáciu, ktorá však podmieňuje existenciu viazaných radixov: acet-ón-ø, chalcid-ón-ø, kret-ón-ø a i., ale aj: cheml-on-ø / cheml-ón-ø, deder-on-ø / deder-ón-ø, nyl-on-ø / nyl-ón-ø).

Tabuľka 4. Zastúpenie apelatívnych a propriálnych neviazaných a viazaných radixov

typ hesla	APELATÍVA		PROPRIÁ	
	počet	percentá	počet	percentá
neviazané radixy	4946	62,1	850	80,5
viazané radixy	3018	37,9	154	14,9
SPOLU	7964	100,0	1004	*95,1

* Celkový súčet je 95 %, pretože zvyšných 5 % tvoria viacslonné propriá, pri ktorých je viazanosť radixov irelevantná (pozri časť 4).

2. Radixy so symetriou formy a významu

Radixy so symetriou formy a významu sú východiskové radixy bez ďalších znakov okrem *. Je to najpočetnejšia skupina propriálnych radixov (718, t. j. 68 % zo všetkých propriálnych hesiel).

Tabuľka 5. Neviazané a viazané radixy so symetriou formy a významu

typ	priklady	počet	% z celk. počtu	% z podskupiny	% z podtriedy A, T, CH
1.1 neviazané		629	87,6	99,9	–
antroponymá	GREGOR, XÉNI	294		46,7	82,8
toponymá	GEMER, PARAGUAJ	330		52,5	47,6
chrématonymá	KORÁN, DAV	5		0,7	55,6
1.2 viazané		89	12,4	100	–
antroponymá	*AUGUST, *FLOR	3		3,4	0,8
toponymá	*MONGOL, *PANÓN	85		95,5	12,3
chrématonymá	*HROM	1		1,1	11,1
SPOLU		718	100	–	–

2.1 Neviazané radixy. Neviazané radixy tvoria najfrekvencovanejšiu skupinu propriálnych radixov; s počtom 629 je to 87,6 % zo skupiny radixov so symetriou formy a významu, čo predstavuje 59,7 % zo všetkých propriálnych radixov. V tejto skupine sú najviac zastúpené toponymá (330, t. j. 52,5 % z celkového počtu neviazaných radixov), ďalej antroponymá (293, t. j. 46,7 %) a chrématonymá (5; t. j. 0,7 %).

2.2 Viazané radixy. Skupina viazaných radixov je menej početná: 89, t. j. 12,4 % zo skupiny radixov so symetriou formy a významu a 8,5 % z celkového počtu propriálnych koreňových morfém. Viazané radixy sa takmer napospol vyskytujú v podtriede toponým (85, t. j. 95,5 % zo skupiny viazaných radixov), okrajovo sú zastúpené pri antroponymách (3, teda 3,4 %) a chrématonymách (1, teda 1,1 %).

Pokiaľ ide o pomer neviazaných a viazaných radixov v jednotlivých onymických podtriedach, z číselných hodnôt vyplýva, že neviazané radixy sú najviac zastúpené v triede antroponým (82,8 % zo všetkých antroponymických koreňov), zatiaľ čo v podtriede toponým neviazané radixy predstavujú len 47,6 %. Naopak, viazané radixy v podtriede antroponým predstavujú len 0,8 % zo všetkých antroponymických koreňov, zatiaľ čo v podtriede toponým tvoria viazané radixy so symetriou formy a významu 12,3 % (bližšie vysvetlenie tohto javu porov. v časti 1).

Pri porovnaní apelatív a proprií z hľadiska pomeru viazaných a neviazaných koreňov v skupine radixov so symetriou formy a obsahu sme medzi týmito typmi lexikálnych jednotiek zaznamenali podobné údaje, ako je to v celom

súbore (bez ohľadu na (a)symetriu obsahu a formy). V obidvoch skupinách (v apelatívach a v propriách) sa však zvýšilo percentuálne zastúpenie neviazaných koreňov (porov. tab. 4; k vysvetleniu väčšieho zastúpenia viazaných radixov v skupine apelatív pozri vyššie).

Tabuľka 6. Zastúpenie apelatívnych a propriálnych neviazaných a viazaných radixov v skupine radixov so symetriou obsahu a formy

typ hesla	APELATÍVA		PROPRIÁ	
	počet	percentá	počet	percentá
neviazané radixy	3040	68,5	629	87,6
viazané radixy	1400	31,5	89	12,4
SPOLU	4440	100,0	718	100,0

3. Radixy s asymetriou formy a významu

Radixy s asymetriou formy a významu predstavujú viac než štvrtinu všetkých koreňových morféme (celkový počet 286, t. j. 27,1 %). Podľa vzťahu formy a významu súbor koreňov rozdeľujeme do dvoch hlavných kategórií: asymetria jedna forma : viac významov (3.1); asymetria jeden význam : viac foriem (3.2). Skupina 3.2 je frekventovanejšia, tvorí 92,7 % zo všetkých radixov s asymetriou formy a významu, kým skupina 3.1 tvorí 17,8 %.² Najfrekventovanejším podtypom je 3.2.1 – radixy s fonologicky podmienenými alomorfami (79 % z daného podsúboru radixov); ich zastúpenie pozri v nasledujúcej tabuľke:

Tabuľka 7. Radixy s asymetriou formy a významu

typy a podtypy	príklad	počet	% zo skupiny 3.	% z celk. počtu
3.1 asymetria jedna forma : viac významov		51	17,8	4,8
3.1.1 radixová polysémia	•*ANGL	40	14,0	
3.1.2 radixová homonymia	DOMINIK ¹	12	4,2	
3.2 asymetria jeden význam : viac foriem		265	92,7	25,1
3.2.1 alomorfy	BODROG (BODROC)	226	79,0	
3.2.2 varianty	JEŽIŠ / JEZU	50	17,5	
SPOLU		286		27,1

² Súčet percentuálneho zastúpenia týchto dvoch skupín je vyšší než 100 %, pretože jestvuje súbor „prienikových“ hesiel obsahujúcich oba typy asymetrie (porov. ďalej).

3.1 Asymetria jedna forma : viac významov

Asymetria *jedna forma : viac významov* (schematicky 1 F : 1+x V) sa člení na dva podtypy: do skupiny radixovej polysémie (3.1.1) sa zaraďujú významovo alebo diachrónne späté radixy (porov. aj ŠSAR); do skupiny radixovej homonymie sa zaraďujú formálne totožné radixy patriace samostatným, navzájom neusúvzťažneným propriám (3.1.2).

3.1.1 Radixová polysémia

Polysémne radixy sa vyskytujú ojediniele (40, t. j. 3,8 % z celkového počtu propriálnych radixov). V 40 polysémnych heslách sa nachádza 90 lexém bez znaku >, v priemere teda na jedno heslo pripadá 2,25 lexémy. V SKMS sa nachádzajú heslá s dvomi až piatimi východiskovými motívami. Najčastejšie sa vyskytujú heslá s dvomi východiskovými lexémami (33), potom s tromi (5), štyrmi (1) a piatimi lexémami (1).

Prevládajú heslá s kombináciou jedno proprium – jedno apelatívum (model P-A, 23; napr. *•BENGÁL: Bengál-sk-o, bengál-ø; •BENJAMÍN: Benjamín-ø, benjamín-ø; *•HAMBURG (HAMBUR): Hamburg-ø, hamburg-er-ø; *•ŠPANIEL: Španiel-sk-o, • koker-španiel-ø) a jedno proprium – jedno proprium (P-P, 10; napr. •ALEXANDER (ALEXANDR) / ALEXEJ: Alexander-ø, Alexej-ø, •BLAŽEJ / BLAŽEN: Blažej-ø, Blažen-a, *•IND: Ind-i-a, Ind-i:án-ø, *•NIGER / NIGÉR: Niger-ø, Nigér-i-a). Ostatné modely s tromi a viacerými nemotivovanými lexémami (P-A-A, P-A-A-A, P-A-A-A-A, P-A-P, P-P-P) sú zriedkavé: P-A-A (*•BIKIN / KIN: Bikin:i« , • bi-kin-y, • mon-o-kin-y; *•SPART (SPARTĚ): Spart-a, spart-a, spart-ak:i:ád-a; *•TATÁR: Tatár-sk-o, od-tatár-i:t', roz-tatár-i:t' (sa)); P-A-A-A (*•POL / POL / POLON / POLÓN: Pol-sk-o, polon-izm-us, polon-éz-a, polón-i-um); P-A-A-A-A (*•TATR: Tatr-y, tatr-a, tatr-an:k-a, tatr-a-mat-k-a, tatr-a-plán-ø); P-A-P (*•ANGL: Angl-ic:k-o, angl-ik:án-ø, Angl-o-sas-ø).

Tabuľka 8. Modely polysémnych hesiel podľa východiskových lexém

model	počet
P-A	23
P-P	10
P-A-A	3
P-A-A-A	1
P-A-A-A-A	1
P-P-P	1
P-A-P	1
SPOLU	40

Radixová polysémia sa najčastejšie vyskytuje v prípadoch, ak je aspoň jeden z radixov viazaný (28) – znak *•. Čistú kombináciu *• (11; *•ŠPANIEL, *•KRAKOV) dopĺňa fonologicky nepodmienená variantnosť *• + / (10; *•NEAPOL / NAPOLITÁN, *•LESBOS / LESB), fonologicky podmienená alomorfnosť *• + () (4; *•HAMBURG (HAMBUR), *•MOSKV (MOSKOV)), ich kombinácia *• + () + / (2; *•JAPON (JAPON) / JAPAN), ku ktorej sa v jednom prípade pripája homonymný radix *• + index + () + / (1; *•SLOV¹ / SLAV (SLÁV) / SLÁV / SLOV[IEN]).

Radixová polysémia neviazaných koreňov sa vyskytuje zriedkavejšie (12): • (3; •KAŠMÍR); • + / (4; •ANDREJ / ANDRE, •BLAŽEJ / BLAŽEN); • + () (2; •DANIEL (DANIEL)); • + () + / (3; •ALEXANDER (ALEXANDR) / ALEXEJ, •MÁRI (MARI) / MARIANN).

Tabuľka 9. Typy koreňov s radixovou polysémiou (súhrn)

typy	príklady	počet	% z polysém. radixov	% z celkového počtu
•	•BENJAMÍN, •KUB	3	7,5	–
• + /	•GUSTÁV / GUSTÍN, •HENRIET / HENRICH	4	10,0	–
• + ()	•KANAD (KANAD)	2	5,0	–
• + () + /	•PETER (PETR) / PETRONEL	3	7,5	–
neviazané radixy spolu		12	30,0	
*•	*•JAKUB, *•TALIAN	11	27,5	–
*• + /	*•MICHAL / MICHAEL, *•UHOR / UGR	10	25,0	–
*• + ()	*•GERMÁN (GERMAN), *•SPART (SPART)	4	10,0	–
*• + () + /	*•JAPON (JAPON) / JAPAN	2	5,0	–
*• + index + () + /	*•SLOV ¹ / SLAV (SLÁV) / SLÁV / SLOV[IEN]	1	2,5	–
viazané radixy spolu		28	70,0	
SPOLU		40	100,0	3,8

Pri porovnaní apelatív a proprií v skupine polysémnych radixov vidno (porov. tab. 10), že v oboch skupinách sú v menšine neviazané radixy (A: len 8,4 %; P: 30 %). (Aj keď vzhľadom na malú frekvenciu propriálnych polysémnych radixov nemožno vyvodzovať ďalekosiahle závery z pomeru neviazaných a viazaných radixov.)

Tabuľka 10. Zastúpenie apelatívnych a propriálnych polysémnych radixov

typ hesla	POLYSEMNE RADIXY			
	APELATÍVA		PROPRIÁ	
	počet	percentá	počet	percentá
neviazané radixy	89	8,4	12	30,0
viazané radixy	973	91,6	28	70,0
SPOLU	1062	100,0	40	100,0

3.1.2 Radixová homonymia

Propriálna radixová homonymia sa vyskytuje raritne (12; t. j. 1,1 % zo všetkých propriálnych radixov), na rozdiel od apelatívnej radixovej homonymie, ktorá predstavuje 19,3 % zo všetkých apelatívnych radixov (porov. ŠSAR).³

Tabuľka 11. Typy hesiel s radixovou homonymiou (súhrn)⁴

typy	príklady	počet	% z homonym. radixov	% z celk. počtu
index	HAN ¹ , HAN ² , DOMINIK ¹	3	25,0	–
index + ()	ATLANT ¹ (ATLANT ¹)	3	25,0	–
* + index	*ATLANT ² , *SAS ¹ , *SAS ² , *CYPR ²	4	33,3	–
* + index + /	*SLOV[EN] / SLOV ²	1	8,3	–
*• + index + () + /	*•SLOV ¹ / SLAV (SLÁV) / SLÁV / SLOV[EN]	1	8,3	–
SPOLU		12	99,9	1,1

Homonymný radix sa vyskytuje v pozícii východiskového radixu (11), napr. CYPR¹ (CYPER), ATLANT¹ (ATLANT¹); v pozícii alomorfy (1): [DOMINIKÁNSKA REPUBLIKA] (DOMINIC², DOMINIK³); v pozícii variantného radixu (1), napr. *SLOV[EN] / SLOV²; súčasne v pozícii východiskového radixu a alomorfy (1): DOMINIK² (DOMINIC¹, DOMINIČ).

V skupine homonymných radixov je (pri apelatívach aj propriách) pomer neviazaných a viazaných radixov vzácné vyrovnaný (porov. tab. 12).

³ Percentuálne zastúpenie apelatívnej radixovej homonymie sme vypočítali z týchto údajov: počet všetkých východiskových apelatívnych radixov – 7964, počet hesiel s homonymnými radixmi bez ohľadu na to, či ide o východiskový radix, alomorf alebo variant (1539).

⁴ Do štatistiky sme nezapočítali dva homonymné radixy DOMINIC², DOMINIK³, ktoré figurujú ako alomorfy v jednom hesle [DOMINIKÁNSKA REPUBLIKA], keďže radixy viac-slovných proprií spracúvame v osobitne (pozri časť 4).

Tabuľka 12. Zastúpenie apelatívnych a propriálnych homonymných radixov

HOMONYMNÉ RADIXY				
typ hesla	APELATÍVA		PROPRIÁ	
	počet	percentá	počet	percentá
neviazané radixy	751	48,8	6	50,0
viazané radixy	788	51,2	6	50,0
SPOLU	1539	100,0	12	100,0

3.2 Asymetria jeden význam : viac foriem

Asymetria *jeden význam : viac foriem* (schematicky 1 V : 1+x F) je v súbore proprií omnoho frekventovanejšia než asymetria 1 F : 1+x V, a to najmä zásluhou radixov s alternačne podmienenými alomorfami (226, t. j. 21,4 % z celkového počtu všetkých koreňov), radixy s alternačne nepodmienenými variantmi sú menej početné (50, t. j. 4,7 %).

3.2.1 Radixy s alternačne podmienenými alomorfami (radixová alomorfnosť)

Najfrekventovanejšia je „čistá“ radixová variantnosť, teda alomorfnosť neviazaných, nepolysémnych, nehomonymných koreňových morfém (175, t. j. 77,4 % zo skupiny radixových alomorf), napr. **AFRIK** (AFR, AFRIC, AFRIČ), **DUDVÁH** (DUDVÁŽ), **FRANĹÍŠEK** (FRANĹÍŠK). Druhým najpočetnejším podtypom je alomorfnosť viazaných radixov * + () (31, t. j. 13,7 %): ***DŽIBUT** (DŽIBUĹ), ***KATALÁN** (KATALÁNĹ). Ostatné podtypy sú zastúpené minimálne až raritne (frekvencia 1 – 4 výskyty); porov. tab. 13. Pomer neviazaných a viazaných radixov v tejto skupine je 77,4 % : 13,7 % v prospech neviazaných radixov.

Tabuľka 13. Radixy s alternačne podmienenými alomorfami (súhrn)

typy	príklady	počet	% zo skupiny	% z celkového počtu
()	GÖTEBORG (GÖTEBOR)	175	77,4	
() + /	CHIL (CHIE) / ČIL (ČIE, ČÍL)	4	1,8	
• + ()	•DANIEL (DANIEL)	2	0,9	
• + () + /	•MÁRI (MARI) / MARIANN	3	1,3	
index + ()	ATLANT¹ (ATLANĹ)	3	1,3	
<i>neviazané radixy spolu</i>		187	82,7	
* + ()	*VALAŠ (VALACH)	31	13,7	
* + () + /	*DALMÁC / DALMÁT (DALMAT)	1	0,4	
*• + ()	*•SPART (SPARTĹ)	4	1,8	
*• + () + /	*•JAPON (JAPONĹ) / JAPAN	2	0,9	

*• + index + () + /	*•SLOV ¹ / SLAV (SLÁV) / SLÁV / SLOV[IEN]	1	0,4	
viazané radixy spolu		39	17,3	
SPOLU		226	100	21,4

Počet alomorf v jednotlivých heslách kolíše od jednej po štyri alomorfy, pričom najviac je hesiel s jednou alomorfou, heslá s tromi a štyrmi alomorfami sa vyskytujú len jedenkrát. Na jedno heslo s alternačne podmieneným radixom pripadá v priemere 1,17 alomorfy. V skupine apelatív je to 1,28 alomorfy.⁵

Tabuľka 14. Početnosť alomorf

počet alomorf v hesle	počet hesiel*	počet všetkých alomorf	príklad	%
1	191	191	CLEVELAND (CLEVELANĎ)	83,8
2	35	70	MONAK (MONAC, MONAČ)	15,4
3	1	3	AFRIK (AFR, AFRIC, AFRIČ)	0,4
4	1	4	*TUREC (TURČ, TUREČ, TUREK, TURK)	0,4
SPOLU	228	268		100,0

* Vysvetlivka: V dvoch prípadoch **CHIL** (CHIE) / ČIL (ČIE, ČÍL), **QUEBEC** (QUEBEČ) / QUÉBEC (QUÉBEČ), kombinácia () + /, obidva alternačne nepodmienené varianty (konkrétne ide o pravopisné varianty) majú svoje vlastné alternačne podmienené alomorfy. V tomto prípade sme nepočítali počet alomorf na heslo, ale počet alomorf na hniezdo v rámci hesla. Z tohto dôvodu je výsledný počet 228, hoci počet hesiel s alternačne podmienenými alomorfami je 226.

V porovnaní s apelatívami sa v skupine proprií vyskytujú alomorfy častejšie pri neviazaných radixoch, čo môže byť spôsobené celkovo nízkym výskytom neviazaných propriálnych radixov (porov. vyššie).

Tabuľka 15. Zastúpenie apelatívnych a propriálnych radixov s alomorfami

typ hesla	RADIXY S ALOMORFAMI			
	APELATÍVA		PROPRIÁ	
	počet	percentá	počet	percentá
neviazané radixy	1443	72,1	187	82,7
viazané radixy	558	27,9	39	17,3
SPOLU	2001	100,0	226	100,0

⁵ Počet apelatívnych hesiel s alomorfami: 2001, počet všetkých alomorf: 2566 (porov. ŠSAR).

3.2.2 Radixy s alternačne nepodmienеныmi variantmi (radixová variantnosť)

Radixová variantnosť sa vyskytuje v 50 heslách, čo predstavuje 4,7 % z celkového počtu propriálnych radixov. Takmer polovicu (48 %) predstavuje čistá radixová polysémia bez „sprievodných“ javov (napr. **LAUSANNE** / **LAUSANN**), druhým najčastejším typom (10, t. j. 20 %) je kombinácia s viazaným polysémnym radixom (***•UHOR** / **UGR**). Ostatné typy sme zaznamenali ojedinele (porov. tab. 11).

Tabuľka 16. Radixy s alternačne nepodmienеныmi variantmi (súhrn)

typy	príklady	počet	% zo skupiny	% z celkov. počtu
/	MARSEILLE / MARSEILL	24	48,0	
/ + ()	EURÓP (EUROP) / EUR	4	8,0	
• + /	•HENRIET / HENRICH	4	8,0	
• + / + ()	•ALEXANDER (ALEXANDR) / ALEXEJ	3	6,0	
<i>neviazané radixy spolu</i>		35	70,0	
* + () + /	*DALMÁC / DALMÁT (DALMAT)	1	2,0	
* + / + index	*SLOV[EN] / SLOV²	1	2,0	
*• + /	*•POE / POL / POLON / POLÓN	10	20,0	
*• + () + /	*•BOSN (BOSŇ) / BOSŇ	2	4,0	
*• + index + () + /	*•SLOV¹ / SLAV (SLÁV) / SLÁV / SLOV[EN]	1	2,0	
<i>viazané radixy spolu</i>		15	30,0	
SPOLU		50	100,0	4,7

V súbore sa nachádzajú predovšetkým radixy prevzatých proprií, pri ktorých je variantnosť spôsobená rozličnými spôsobmi adaptácie, napr. konkurencia pôvodnej a adaptovanej ortografickej podoby: **CHIL** (**CHIL'**) / **ČIL** (**ČIL'**, **ČÍL**) (**Chil:e«** / **Čil:e«**); ortografická adaptácia pri derivácii: **ACHILL** / **ACHIL** (**Achill-es** > **achil-ov:k-a**), **LIÈGE** / **LIEŽ** (**Liège-ø** > **Liěž-an-ø**), **PERUGI** / **PERUDŽ** (**Perugi-a** > **Perudž-an-ø**), **MARSEILLE** / **MARSEILL** (**Marseille«** > **Marseill-č:an-ø**), **CHAMPAGNE** / **CHAMPAN** (**Champagne-ø** > **Champan-č:an-ø**), vplyv viacerých jazykov: **QUEBEC** (**QUEBEC'**) / **QUÉBEC** (**QUÉBEC'**): **Quebec-ø** / **Québec-ø** (angličtina / francúzština); vplyv výslovnosti: **MORSE** / **MORZE** (**Morse-ø** > **morze-ov:k-a**); zachovanie pôvodných tvarotvorných základov: **ÍRIS** / **ÍRID**: **Íris-ø** (**Írid-y**), **ZEUS** / **DI**: **Zeus-ø** (**Di-a**), **XENOFÓN** / **XENOFÓNT**: **Xenofón-ø** (**Xenofón-a** / **Xenofónt-a**); diachrónna usúvztážnosť propriálnych a apelatívnych radixov, ktoré sa v slovenčine adaptovali vplyvom viacerých jazykov: napr. ***•JAPON** (**JAPON**) / **JAPAN** (**Japon-sk-o** – **japan-ø**; *japon* – exonymický radix, *japan* –

vplyv angl., nem.), *•NEAPOL / NAPOLITÁN (Neapol- \emptyset – napolitán-k-a, neapol – gr. Neapolis „nové mesto“, napolitán – podľa pôv. tal. podoby *Napoli*), *•POE / POL / POLON / POLÓN: Pol-sk-o – polon-izm-us (lat. polonus „poľský“) – polon-éz-a (franc. polonaise) – polón-i-um (lat. Polonia); prehodnotenie morfeatických hraníc (perintegrácia), abreviácia, trunkácia, morfematická analógia: *•EROS / ER (Eros- \emptyset – er-os- \emptyset), *•LESBOS / LESB (Lesbos- \emptyset – lesb-izm-us), DAUH / DAUHA (Dauh-a > Dauha-č:an- \emptyset), OSL / OSLO (Osl-o > Oslo-č:an- \emptyset), UFO / UF (Ufo« > uf-o), EURÓP (EUROP) / EUR (Európ-a > Eur-áz-i-a), SAMUEL / SAM (Samuel- \emptyset > Sam-o), *•BIKIN / KIN (Bikin:i« , • bi-kin-y, • mon-o-kin-y); variantné radixy antropónym (často na osi maskulínium – feminínium; v niektorých prípadoch by bolo možné uvažovať o onymickej supletívnosti): •ALEXANDER (ALEXANDR) / ALEXEJ (Alexander- \emptyset – Alexej- \emptyset), •ANDREJ / ANDRE (Andrej- \emptyset – Andre-a), •BLAŽEJ / BLAŽEN (Blažej- \emptyset – Blažen-a), •HENRIET / HENRICH (Henriet-a – Henrich- \emptyset), •MÁRI (MARI) / MARIANN (Mári-a – Mariann-a), *•MICHAL / MICHAEL (Michal- \emptyset – Michael-a), •PETER (PETR) / PETRONEL (Peter- \emptyset – Petronel-a), OT / OTÍLI (Ot-o > Otíli-a), PAVEL / PAUL / PAVOL (Pavel- \emptyset / Pavol- \emptyset > Paul-a).

Počet variantov v heslách kolíše od dvoch po štyri varianty, pričom výrazne dominujú heslá s jedným variantom (94 %). Na jedno heslo s alternačne nepodmienenými radixmi pripadá v priemere 1,1 variantu. V skupine apelatív je to 1,28 variantu.

Tabuľka 17. Početnosť radixových variantov

počet variantov v hesle	počet hesiel	počet všetkých variantov	príklady	%
1	47	47	JEŽIŠ / JEZU	94,0
2	1	2	PAVEL / PAUL / PAVOL	2,0
3	2	6	*•POE / POL / POLON / POLÓN	4,0
SPOLU	50	55		100,0

4. Hyperradixy

Onymickým špecifikom, ktoré nemá v apelatívnej časti analógiu, je spracovanie radixov viacslovných proprií (s prípadnými alomorfami). Ako heslové v týchto prípadoch neuvádzame klasické radixy, ale „plné znenie“ viacslovného propria v hranatých zátvorkách. Takýmto spôsobom sme sa pokúsili zvýrazniť identifikačno-diferenciačnú funkciu proprií, ktorá sa prejavuje okrem

iného tak, že viacslovné propriá sa chápu a v komunikácii fungujú ako celok (porov. SKMS, s. 17). Ako heslo uvádzame napr. [KUALA LUMPUR], [MONTE CARLO], [BELIANSKE TATRY] (BELIANSKOTATR), [KRÁĽOVA HOĽA] (KRÁĽOVOHOL), hoci samotné lexémy viacslovných komplexov vyčleňujeme podľa stanovených segmentačných pravidiel (porov. MSS, s. 15 n.): **Kuala Lumpur-ø**, **Monte Carl-o**, **Bel-ian:sk-e Tatr-y** > **bel-ian:sk-o-tatr-an:sk-jý**, **Kráľ-ov-a hoľ-a** > **kráľ-ov-o-hoľ-sk-jý**. V takomto prístupe sa vylučuje propriálna viacslovnosť a radixová viazanosť; hyperradixy teda nie sú viazané (*).

Tieto konštrukty prekračujú bežné chápanie koreňových morfém, nepresahujúcich hranice slova. Preto na označenie takýchto útvarov (rozštiepených „radixových cirkumfixov“) pre potreby tejto štúdie budeme používať pomenovania „hyperradix“, „hyperalomorfa“.

V SKMS sú najfrekventovanejšie hyperradixy s hyperalomorfami (43), ktoré sa zapisujú do okrúhlych zátvoriek. V tomto prípade sa v okrúhlych zátvorkách uvádzajú dve skupiny hyperalomorf:

1) **vlastné hyperalomorfy**, ktorých existencia je podmienená alternatívnymi zmenami podobne ako v „obyčajných“ alomorfách: [JUŽNÁ AFRIKA] (JUHOAFRIC, JUHOAFRIČ), [JUŽNÁ AMERIKA] (JUHOAMERIC, JUHOAMERIČ) – alternácie k/c, k/č; [KRÁSNA HÔRKA] (KRÁSNOHOR) – ô/o, k/0, [NEW YORK] (NEWYOR, NEWYORČ) – k/0, k/č;

2) **nevlastné hyperalomorfy**, ktorých existencia je podmienená morfe-matickou štruktúrou derivátov viacslovných pomenovaní bez alternančných zmien; zväčša ide o prítomnosť spájacej submorfy -o- medzi dvoma slovo-tvornými základmi: [ĎALEKÝ VÝCHOD] (ĎALEKOVÝCHOD), [ČIERNA HORA] (ČIERNOHOR).

V niektorých prípadoch sa kombinujú obidva podtypy hyperalomorf: [HORNÁ LUŽICA] (HORNOLUŽIC, HORNOLUŽIČ), [NOVÝ ZÉLAND] (NOVOZÉLAND, NOVOZÉLANDĽ).

„Čisté“ hyperradixy bez hyperalomorf sa vyskytujú zriedkavo (6): [ABÚ ZABÍ], [BUENOS AIRES], [KUALA LUMPUR], [LA PAZ], [MONTE CARLO], [TEL AVIV]; raritne (jedenkrát) sa v súbore nachádza alternatívne nepodmienený hyperradix, ktorý vznikol z ortografickej adaptácie odvodeného adjektíva ([LA MANCHE] / LAMANŠ: **La Manche** > **lamanš-sk-jý**), a hyperradix s alternatívne podmienenými homonymnými alomorfami: [DOMINIKÁNSKA REPUBLIKA] (DOMINIC², DOMINIK³).

Tabuľka 19. Typy hyperradixov

typy	príklady	počet	% z hyperradixov
[]	[BUENOS AIRES], [TEL AVIV]	6	11,6
[] + () spolu		44	84,6
[] + () alt	[JUŽNÁ AFRIKA] (JUHOAFRIC, JUHOAFRIČ)	20	–
[] + () nealt	[ČIERNA HORA] (ČIERNOHOR)	24	–
[] + /	[LA MANCHE] / LAMANŠ	1	1,9
[] + () + index	[DOMINIKÁNSKA REPUBLIKA] (DOMINIC ² , DOMINIK ³)	1	1,9
SPOLU		52	100

Motivátmi viacslovných proprií (ide napospol o toponymá) sú kompozitá so štruktúrou $Z^1 + -o- + Z^2 + -F$ (dva slovotvorné základy spojené spájacou morférou plus slovotvorný formant). Za hyperalomorfu pokladáme morfematický komplex $Z^1 + -o- + Z^2$ bez slovotvorného formantu:

[DOLNÁ LUŽICA] (DOLNOLUŽIC,
DOLNOLUŽIČ)

6 Dol-n-á Lužic-a

6,0 > Dol-n-o-lužič-an-ø

6,0 >> Dol-n-o-lužič-an-k-a

6,0 > dol-n-o-lužic-k-j'

[TICHÝ OCEÁN] (TICHOOCEÁN)

6 Tich-j' oceán-ø

6,0 > tich-o-oceán-sk-y

Táto zásada platí v prípadoch, ak je druhý slovotvorný základ morfematicky nečleniteľný, čo platí pri väčšine viacslovných proprií v súbore. Ak je druhý slovotvorný základ morfematicky členiteľný (KM + DM: **Bystr-ic-a**, KM + systemizačná DM: **Áz-i-a**), za súčasť hyperalomorfy sa považuje len koreňová morféma, napr. [BANSKÁ BYSTRICA] (BANSKOBYSTR, BYSTR), nie [BANSKÁ BYSTRICA] (BANSKOBYSTRIC, BANSKOBYSTRIC, BYSTRIC, BYSTRIC); [MALÁ ÁZIA] (MALOÁZ), nie [MALÁ ÁZIA] (MALOÁZIJ). V konečnom dôsledku teda vyčleňujeme KM *byst-* (podobne ako v apelatívnej časti slovníka: **BYSTR** s východiskovým adjektívom **byst-**), a KM *áz-*.⁶

⁶ Je otázné, či by nebolo vhodnejšie zapisovať celú hyperalomorfu, teda celý morfematický komplex $Z^1 + -o- + Z^2$, teda BANSKOBYSTRIC, BANSKOBYSTRIC, BYSTRIC. Situácia sa navyše komplikuje aj tým, že v tomto hesle sa nachádza aj deapelatívny derivát *bystricka* „bys-trická slivka“ (motivačný vzťah *bystrický* → *bystrická*), v ktorom nie je odôvodnené zapisovať hyperalomorfu BYSTRIC, ale len alomorfu BYSTR. Ako alternatíva sa teda v hesle s východiskovým motivantom *Banská Bystrica* ponúka notácia: [BANSKÁ BYSTRICA] (BANSKOBYSTRIC, BANSKOBYSTRIC, BYSTR, BYSTRIC).

[BANSKÁ BYSTRICA] (BANSKOBYSTR, BYSTR)

6 **Ban-sk-á Bystr-ic-a**
 6,0 > **Ban-sk-o-bystr-ič-an-ø**
 6,0 >> **Ban-sk-o-bystr-ič-an-k-a**
 6,0 > **ban-sk-o-bystr-ic-k-ý**
 6,0 > **bystr-ic-k-ý**
 6,0 >> **bystr-ič-k-a**

[MALÁ ÁZIA] (MALOÁZ)

6 **Mal-á Áz-i-a**
 6,0 > **Mal-o-áz-i-j-č:an-ø**
 6,0 >> **Mal-o-áz-i-j-č:an-k-a**
 6,0 > **mal-o-áz-i-j-sk-ý**

V troch heslách sa k hyperradixu viaže klasická alomorfa (tvorená jedným radixom), nie hyperalomorfa. Od viacslovných názvov s druhým komponentom, ktorého apelatívny význam sa živo pociťuje (v našom súbore ide o komponenty *ostrovy*, *mesto*, *republika*), sa tvoria deriváty (nie kompozitá), ktorých slovotvorným základom môže byť len radix prvého komponentu (**Faer-sk-é ostrov-y** > **Faer-č:an-ø**), tvarotvorný základ prvého komponentu (**Kap-sk-é Mest-o** > **Kap-št'-an-ø**), alebo morfematický komplex KM + DM „ochudobnený“ o jednu trunkovanú DM, (**Dominik-án-sk-a republik-a** > **Dominik-án-ec-ø**), prípadne len radix (**Dominik-án-sk-a republik-a** > **dominic-k-ý**).

[FAERSKÉ OSTROVY]

(FAER)
 6 **Faer-sk-é ostrov-y**
 6,0 > **Faer-č:an-ø**
 6,0 >> **Faer-č:an-k-a**
 6,0 > **faer-sk-ý**

[KAPSKÉ MESTO]

(KAP)
 6 **Kap-sk-é Mest-o**
 6,0 > **Kap-št'-an-ø**
 6,0 >> **Kap-št'-ian-k-a**
 6,0 >(>) **kap-št'-ian-sk-ý**

[DOMINIKÁNSKA REPUBLIKA]

(DOMINIC², DOMINIK³)
 6 **Dominik-án-sk-a republik-a**
 6,0 > **Dominik-án-ec-ø**
 6,0 >> **Dominik-án-k-a**
 6,0 > **dominic-k-ý**

V prípadoch, keď sa základy nespájajú pomocou spájacej morfémy, hyper-radix nemá hyperalomorfú (6). Spojenie dvoch samostatných komponentov do jedného komplexu v derivátoch nepokladáme za alomorfnosť: zaznačujeme len **[BUENOS AIRES]**, nie **[BUENOS AIRES]** (BUENOSAIREs); podobne **[ABÚ ZABÍ]**, **[KUALA LUMPUR]**, **[LA PAZ]**, **[MONTE CARLO]**, **[TEL AVIV]**.

[ABÚ ZABÍ]

6 **Abú Zabí«**
 6,0 > **Abúzabí-j-č:an-ø**
 6,0 >> **Abúzabí-j-č:an-k-a**
 6,0 > **abúzabí-j-sk-ý**

[BUENOS AIRES]

6 **Buenos Aires«**
 6,0 > **Buenos-aires-an-ø**
 6,0 >> **Buenos-aires-an-k-a**
 6,0 > **buenos-aires-k-ý**

[KUALA LUMPUR]

6 **Kuala Lumpur-ø**
 6,0 > **Kuala-lumpur-č:an-ø**
 6,0 >> **Kuala-lumpur-č:an-k-a**
 6,0 > **kuala-lumpur-sk-ý**

V prípade hesla **[ADDIS ABEBA]** autori SKMS urobili chybu. Bez hyperalomorfy sa totiž uvádzajú len tie viacslovné propriá, ktoré sa v motivátoch objavujú ako celok – ide buď o maskulína (*Tel Aviv*, *La Paz*, *Kuala Lumpur*), alebo o nesklonné neutrá (*Buenos Aires*, *Abú Zabí*). Pri sklonných femininách a neutrách zapisujeme alomorfú bez pozitívne vyjadrenej gramatickej morfy N. sg.: **[RIO DE JANEIRO]** (RIODEJANEIR). Z tohto dôvodu malo byť aj: **[ADDIS ABEBA]** (ADDISABEB), nie iba **[ADDIS ABEBA]**.

Z uvedeného pravidla sa vymyká toponymum *Monte Carlo*, pri ktorom sa stretávame so zaujímavou zhodou okolností. Ide o viacsovnú sklonnú lexému s morfeatickou štruktúrou **Monte Carl-o**, ktorú zapisujeme ako hyperradix [MONTE CARLO]. V motivátoch **Monte-carlo-č:an-ø**, **Monte-carlo-č:an-k-a**, **monte-carlo-sk-j** sa však relačná morféma *-o* zachováva, aby bolo možné bez vzniku ťažko vysloviteľnej spoluhláskovej skupiny (-rlč-) vytvoriť obyvateľský názov pomocou dominantnej perintegrovanej prípony -č:an-; -o- sa takýmto spôsobom stáva súčasťou koreňovej morfémy (**Monte-carlo-č:an-ø**). Okrem vzniku spomínanej spoluhláskovej skupiny by sa bez zachovania -o- pred dvoma sonórmi **-rl-** musela využiť základná morféma -an- podmieňujúca alternácie korelovaných konsonantov. V tomto prípade by išlo o alternáciu l/t, ktorá je však v prevzatých (neslovanských) propriách maximálne príznaková. Z jednoslovných pomenovaní sa podobne správa aj pôvodne nesklonné toponymum *Oslo*, pri ktorom bolo potrebné zaznačiť fonologicky nepodmienенý variant radixu: OSL / OSLO: **Osl-o** > **Oslo-č:an-ø**; podobne aj DAUH / DAUHA (**Dauh-a** > **Dauha-č:an-ø**).

[MONTE CARLO]	OSL / OSLO	DAUH / DAUHA
6 Monte Carl-o	6 Osl-o	6 Dauh-a
6,0 > Monte-carlo-č:an-ø	6,0 > Oslo-č:an-ø	6,0 > Dauha-č:an-ø
6,0 >> Monte-carlo-č:an-k-a	6,0 >> Oslo-č:an-k-a	6,0 >> Dauha-č:an-k-a
6,0 > monte-carlo-sk-j	6,0 > oslo-sk-j	6,0 > dauha-sk-j

5. Koreňová špecifikácia

J. Genči pre apelatíva zistil 78 typov koreňovej špecifikácie (porov. Genči, 2006). Z toho však len prvých jedenásť typov má frekvenciu vyššiu než 10 (X – akýkoľvek radix): 5624 X; 1274 X (X); 288 X / X; 288 X (X, X); 118 X (X) / X; 85 X (X, X, X); 42 X / X (X); 38 X / X / X; 29 X (X, X) / X; 23 X (X, X, X, X); 19 X (X) / X (X). Všetkých desať špecifikácií (modelov) sa vyskytuje aj v súbore proprií.

V skupine propriálnych radixov sa nachádza len 18 typov. Z toho 5 typov je špecificky onymických (hyperradixové heslá): [X]; [X] (X); [X] (X, X); [X] (X, X, X, X); [X] / X. Tie však pri abstrahovaní vlastnosti „viacslovnosť“ môžeme zlúčiť s existujúcimi modelmi, čím dostaneme 13 špecifikácií (tab. 20).

Tabuľka 20. Koreňová špecifikácia propriálnych radixov

typ	príklady	počet radixy + hyperradixy	počet spolu
X	ATÉN, [TEL AVIV]	739+6	745
X (X)	*DŽIBUT (DŽIBUT'), [NOVÝ SAD] (NOVOSAD)	180+27	207
X (X, X)	MEXIK (MEXIC, MEXIČ), [SAN FRANCISCO] (SANFRANCIS, SANFRANCIŠŤ)	33+16	46
X (X, X, X)	AFRIK (AFR, AFRIC, AFRIČ)	1	1
X (X, X, X, X)	*TUREC (TURČ, TUREČ, TUREK, TURK), [FRÝDEK-MÍSTEK] (FRÝDEC, FRÝDECKO-MÍSTEC, FRÝDEČ, FRÝDEK)	1+2	3
X / X	SAMUEL / SAM, [LA MANCHE] / LAMANSŠ	37+1	38
X / X / X	PAVEL / PAUL / PAVOL	1	1
X / X / X / X	*POE / POL / POLON / POLÓN	1	1
X (X) / X	*JAPON (JAPON') / JAPAN	6	6
X / X (X)	ČECH / ČES (ČEŠ)	2	2
X / X (X) / X / X	*SLOV ¹ / SLAV (SLÁV) / SLÁV / SLOV[IEN]	1	1
X (X) / X (X)	QUEBEC (QUEBEČ) / QUÉBEC (QUÉBEČ)	1	1
X (X) / X (X, X)	CHIL (CHIL') / ČIL (ČIE, ČÍL)	1	1

Medzi najfrekvencovanejšie radixové špecifikácie v apelatívnom i propriálnom súbore patria: jednoduchý radix: X; radix s jednou alternačne podmienenou alomorfou: X (X), radix s jedným alternačne nepodmieneným variantom: X / X, radix s dvomi alomorfami: X (X, X).

Zhrnutie

V súbore vlastných mien vyčleňujeme základné typy propriálnych radixov podľa štyroch kritérií (porov. tab. 21):

I. kritérium – pozícia v hesle. V každom hesle sa nachádza východiskový (základný) radix (označený boldom). Za sekundárne typy radixov, ktoré môžu dopĺňať východiskové korene, sa považujú radixové alomorfy a varianty. Najviac je východiskových radixov bez alomorf a variantov (746). V súbore sa nachádza 270 hesiel s alomorfnými radixmi (súhrnný počet alomorf je 329) a 51 hesiel s variantmi radixov (súhrnný počet variantov je 108).

II. kritérium – viazanosť. Podľa kritéria, či sa radix východiskovej lexémy vyskytuje samostatne (s prípadnou gramatickou morférou), alebo nesa-mostatne (s derivačnou morférou), sa vyčleňujú neviazané a viazané radixy. V súbore dominujú neviazané radixy v pomere 850 : 154.

III. kritérium – vzťah obsahu a formy (bez hyperradixov). V súbore sú početnejšie radixy so symetriou obsahu a formy (718), radixy s asymetriou obsahu a formy sú zastúpené 286 ráz. Podľa typu asymetrie rozoznávame vzťah *jedna forma : viac významov* (51), ktorý sa realizuje ako radixová polysémia (40) a radixová homonymia (12); a frekventovanejší vzťah *jeden význam : viac foriem* (265), ktorý sa realizuje ako alomorfnosť (226) a variantnosť (50).

IV. kritérium – počet komponentov východiskového propria. Osobitne vyčleňujeme skupinu radixov viacslovných proprií (hyperradixy) (52: 4,9 %), ktoré sa zaznamenávajú v hranatých zátvorkách.

Pri podrobnejšej klasifikácii (tab. 22) zistujeme, že dominujú čisté jednoduché radixy (bez akéhokoľvek označenia v SKMS): 629 výskytov – 59,7 %; nasleduje skupina jednoduchých radixov s alternatívne podmienenými alomorfami (178 – 16,9 %) a čisté viazané radixy (89 – 8,4 %). Frekvencia nad 10 výskytov (konkrétne 10 – 44) bola zaznamenaná ešte v týchto typoch: hyperradixy s alomorfami (44), viazané radixy s alternatívne podmienenými variantmi (31), jednoduché radixy s alternatívne nepodmienenými variantmi (24), čisté polysémne radixy (11), viazané polysémne radixy s alternatívne nepodmienenými variantmi (10). Ostatné typy kombinácie radixov v heslách sú zriedkavé.

Tabuľka 21. Základné typy propriálnych radixov

Kritérium	Typy radixov	počet
I. Pozícia v hesle	východiskové radixy	1056
	východiskové radixy bez alomorf a variantov	746
	alomorfy	270/329
	varianty	51/108
II. Viazanosť	neviazané radixy	850
	viazané radixy	154
III. Vzťah obsahu a formy (bez hyperradixov)	1) radixy so symetriou obsahu a formy	718
	2) radixy s asymetriou obsahu a formy	286
	a) jedna forma : viac významov	51
	aa) radixová polysémia	40
	ab) radixová homonymia	12
	b) jeden význam : viac foriem	265
	ba) alomorfy	226
	bb) varianty	50
IV. Počet komponentov propria	radixy jednoslovných proprií	1004
	radixy viacslovných proprií (hyperradixy)	52

Tabuľka 22. Typy a podtypy propriálnych radixov v SKMS

Typ hesla		Príklady	počet	%
značka	vysvetlenie			
j	jednoduché radixy (nepolysémne, nehomonymné, neviazané, jednoslovné)	RICHARD, ARARAT	629	59,7
j + ()	jednoduché radixy s alternačne podmienenými alomorfami	AMERIK (AMERIC, AMERIČ)	178	16,9
j + /	jednoduché radixy s alternačne nepodmienenými variantmi	BRAZZAVILLE / BRAZZAVILL	24	2,3
j + () + /	jednoduché radixy s alternačne podmienenými alomorfami i nepodmienenými variantmi	CHIL (CHIE) / ČIL (ČIE, ČÍL)	4	0,4
j + index	jednoduché homonymné radixy	DOMINIK ¹	3	0,3
•	čisté polysémne radixy	•KUB	3	0,3
• + ()	polysémne radixy s alternačne podmienenými alomorfami	•DANIEL (DANIEL)	2	0,2
• + /	polysémne radixy s alternačne nepodmienenými variantmi	•BLAŽEJ / BLAŽEN	4	0,4
• + () + /	polysémne radixy s alternačne podmienenými alomorfami i nepodmienenými variantmi	•ALEXANDER (ALEXANDR) / ALEXEJ	3	0,3
*	čisté viazané radixy	*ALŽÍR	89	8,4
* + ()	viazané radixy s alternačne podmienenými alomorfami	*BALT (BALŤ)	31	2,9
* + index	viazané homonymné radixy	*SAS ¹	4	0,4
* + () + /	viazané radixy s alternačne podmienenými alomorfami i nepodmienenými variantmi	*DALMÁC / DALMÁT (DALMAT)	1	0,1
* + / + index	viazané radixy s alternačne nepodmienenými homonymnými variantmi	*SLOV[EN] / SLOV ²	1	0,1
*•	viazané polysémne radixy	*•BENGÁL	11	1,0
*• + /	viazané polysémne radixy s alternačne nepodmienenými variantmi	*•EROS / ER	10	0,9
*• + ()	viazané polysémne radixy s alternačne podmienenými alomorfami	*•HAMBURG (HAMBUR)	4	0,4
*• + () + /	viazané polysémne radixy s alternačne podmienenými alomorfami a nepodmienenými variantmi	*•JAPON (JAPONŤ) / JAPAN	2	0,2
*• + () + / + index	viazané polysémne a homonymné radixy s alternačne podmienenými alomorfami a nepodmienenými variantmi	*•SLOV ¹ / SLAV (SLÁV) / SLÁV / SLOV[IEN]	1	0,1

[]	čisté hyperradixy	[BUENOS AIRES]	6	0,5
[] + ()	hyperradixy hyperalomorfami	[BABIA HORA] (BABOHOR)	44	4,1
[] + /	hyperradixy s alternačne nepodmienenými variantmi	[LA MANCHE] / LAMANŠ	1	0,1
[] + () + index	hyperradixy s alternačne podmienenými homonymnými alomorfami	[DOMINIKÁNSKA REPUBLIKA] (DOMINIC ² , DOMINIK ³)	1	0,1
SPOLU			1056	100,1

Literatúra

- GENČI, J.: Počítačové spracovanie Slovníka koreňových morfémov slovenčiny. In: Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Eds. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove 2006, s. 11 – 26.
- HOLUB, J. – LYER, F.: Stručný etymologický slovník jazyka českého. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1982.
- Krátky slovník slovenského jazyka. 3. vyd. Bratislava: Veda 1997.
- Pravidlá slovenského pravopisu. 2. vyd. Bratislava: Veda 1998.
- SOKOLOVÁ, M. – MOŠKO, G. – ŠIMON, F. – BENKO, V.: Morfematický slovník slovenčiny. Prešov: Náuka 1999.
- SOKOLOVÁ, M. – OLOŠTIK, M. – IVANOVÁ, M. et al.: Slovník koreňových morfémov slovenčiny. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove 2005.
- SOKOLOVÁ, M. – GENČI, J.: Štatistické spracovanie apelatívnych radixov. In: Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Eds. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove 2006, s. 27 – 56.

Fonematické štruktúry radixov

Miloslava Sokolová – Ján Genči

Úvod

Bázotvorný radix má v lexéme centrálnu pozíciu a základnú fonematickú štruktúru (ďalej FŠ) so striedaním konsonantov a vokálov, napr. CVC, CVCVC (Sokolová, 1999, s. 31 – 33). Na analýzu štruktúr sme použili všetky radixy a ich alomorfy či varianty v počte 10 251 foriem bez opakovania. Najčastejšie sú radixy s počtom od troch do šiestich foném. Zriedkavé sú jednočlenné (22) a dvojčlenné (279), ale aj sedemčlenné (690), osemčlenné (317), deväťčlenné (81), desaťčlenné (24) a jedenásťčlenné radixy (6).

Pomocou čiastočne upraveného materiálu možno získať prehľad o fonematických štruktúrach slovenských radixov¹. Prvá koreňová morféma východiskového motivujúceho slova je už v SKMS zapísaná čiastočne foneticky; týka sa to fón vstupujúcich do mäkkostnej korelácie ($d - d'$, $t - t'$, $n - \tilde{n}$, $l - l'$) najmä na konci morfémy: **BRÁŇ**¹ (BRAN, BRÁN², BRAŇ) **brán-i:t' > brán-a**, ale niekedy aj vnútri morfémy, ak je ich fonetická realizácia relevantná pre identifikáciu koreňov. Napr. zápisom **OŤEC** (OC, OTC, OTČ) sa naznačuje alternácia t/t' a zápisom **[O]PATR**² ([O]PAŤER) alternácia t/t' vnútri koreňovej morfémy. Foneticky sa morfémy prepisujú aj v prípadoch existencie homografických radixov, ktoré sa odlišujú práve vo zvukovej podobe, napr. prevzaté mor-

¹ Pred spracovaním reálnych FŠ bolo potrebné pri nezhode ortografie a ortoepie urobiť prepisy radixov podľa ortoepie:

- gemináty, ktoré sa nevyslovujú, napr. bb = b, kk = k, ll = l, tt = t (ABÉ, MOKA, ALEGR, MOTT, PENI), th = t (apartheid), gn = ñ (monsignor);
- viaczložkové grafémy diftongov ia = V, ie = V; dz = C, dž = C, ch = C, ale v internacionalizmoch je ia, ie zachytením vokalickej skupiny VV (FIAL, DIASPÓR, ALIANC, VARIET, KARIER);
- jednozložkové grafémy dvoch hlások sa tiež prepisovali: x = CC, q = CC;
- bilabiálne u je fónou fonémy v, preto sme skupiny au, ou prepisovali ako VC (AUD, PAUZ, SAUN, SAUR, TAUT, JOULE, SNOU), eu = VC (EUFÓR, EUNUCH), rovnako aj skupiny ai, ei, ay, oy = VC (DETAIL, MADEIR, MEDAIL, SEIZM, MAIL, MAY, GRAY, SPRAY, DOYEN, TOYOT);
- grafémy i, y na začiatku slov pred vokálom zachytávajú konsonant j, porov. i, y = C (ION, IÓN, YARD, YETI);
- iné typy s nezhodou grafickej a fónickej formy (porov. prepis BÍDERMAJER, INTERVJÚ, MILJÉ).

fémy **NIT** *nit-ø* – domáce morfémy **ŇITĚ** (ŇIT) *nitʔ-ø* > *nit-k-a*. Pre potreby zapísania fonematickej štruktúry radixov slúži ďalšia fonetická úprava, ktorou sa vyrovnávajú nezhody medzi grafickou a fonematickou úrovňou, napr. pri zložených grafémach *ch, dz, dž, ia, ie* a pri slabikotvorných hláskach *r, l*.

V jednotlivých vyčlenených skupinách podľa počtu foném sú typické štruktúry uzavreté konsonantmi (CVC, CCVC, CVCC, CVCVC, CCVCC, CVCVVC, CVCVCVC).

Tabuľka 1. Desiat najfrekvencovanejších fonematických štruktúr radixov

Typická stavba koreňovej morfémy	Počet	Príklady
CVC (3)	1880	ČAS, HIT, KAP, KLB, PIK, PIET, *BÁS, *BEK, *BÉŽ
CVCVC (5)	1481	KUJON, PIVOT, *BATOL, *BIGOT, [RE]ZID ([RE]ZID ²)
CCVC (4)	1279	DBÉR, KRYH, *ŠTOL, *HRUŠ, *ŽRIEB (ŽREB ²) / ŽREB ²
CVCC (4)	1022	KULM, *BIFE, BAND ¹
CVCCVC (6)	657	PIŠKÓT, *BASKET, *[NE]MLUV, LUXUS [luskus], *ABSURD
CCVCC (5)	368	KŠEFT, PLÁŠĚ, *ŠPURT, TRESK ¹
VCVC (4)	309	IBIS, IBIŠ, IDOL, IDYL, IGEL, IHEL, IHIEL
CCVCVC (6)	263	BLÁZON (BLÁŽIN), BRADAV
CVCVCC (6)	256	JOGURT, *ŠTIPEND
CVCVCVC (7)	250	ZANOVIT, PIPASAR
Prvých desať FŠ		7765

Typickú stavbu fonematickej štruktúry (desať najfrekvencovanejších štruktúr) má 7765 radixov s frekvenciou 1880 – 250, čo je až 75, 7 % všetkých foriem; 155 zvyšných štruktúr je zastúpených len v 24, 3 % foriem, z toho 23 štruktúr má frekvenciu medzi 197 – 21, ale až 132 fonematických štruktúr má frekvenciu len 1 – 20².

1. Stavba radixov podľa počtu foném

Morfémy sa skladajú najčastejšie z hlások v usporiadaní CVC (*sál*), CVCVC (*salaš*) CC_sVC (*smäd*), CVCC (*brázd*) a CVCCVC (*piškót*), t. j. zatvorené štruktúry. Otvorené štruktúry sú menej produktívne, napr. CV (*sa, lia*), CC_sV (*smia*), najčastejšie CVCV (*kuli, rádi*). Výsledky štatistického skúmania

² Dominantnosť najfrekvencovanejšej štruktúry je výrazná napr. v rámci päťčlennej skupiny. Fonematická harmonická štruktúra so striedaním konsonantov a vokálov (CVCVC), sa vyskytuje až 1481 ráz, kým symetrická štruktúra CCVCC s dvoma konsonantmi na začiatku a na konci len 368 ráz a ako tretia najpočetnejšia je štruktúra so začiatočným vokálom VCCVC (197), napr. *ABDIK, ANGEL*.

fonematických štruktúr radixov v slovenčine sčasti porovnávame aj s výsledkami J. Horeckého (1949, s. 92 – 108), ktorý skúmal okrem iného aj štruktúru radixov 4300 latinských slov.

1.1 Jednofonémové radixy

Zriedkavo sú radix či jeho alomorfa tvorené jedným konsonantom (č, d, j, k, m, n, s) alebo jedným vokálom (a, á, é, i, o):

Stavba radi-xov (1)	Počet FŠ	Počet S / L	Príklady
C	1	16 / 0	č ¹ , d ² , j ³ , k ¹ , n ¹ , m ² , n ¹ , j ¹ , n ² , ň, r, s ¹
V	1	6 / 2	a, i, á, é, o, o
Spolu	2	22	

Z dvoch možných kombinácií sú v slovenčine (S) zastúpené obidve, napr. č-o, č-i, a, i, á-čk-o, d-a:t³; v latinčine (L) je len vokalický typ (Horecký, 1949, s. 92).

1.2 Dvojfonémové radixy

Dvojfonémové radixy môžu vytvárať štyri kombinácie CV, CC, VC, VV, napr. lia, bd', ob, eu. Raritne je radix tvorený dvoma vokálmi VV (eu, eo), najčastejšie je kombinácia CV (118), CC (84) a VC (75), v rámci hesla sa môžu vyskytovať dvojfonémové radixy a ich trojfonémové alomorfy *VR² (VER³, VIER³, VOR):

Stavba radi-xov (2)	Počet FŠ	Počet S / L	Príklady
CV	1	118 / 7	be, bi, bu, by, bá, bé, bú, ce, cé, de, dé, di, dia, die, du, dze, fi
CC	1	84 / 0	bd', br, chc, cl, ct', ch, ck, čp, čň, čr, db, dch, dl, dm, dr, dv, džg
VC	1	75 / 18	ah, al, ech, ef, in, it, ob, oj, ok, on, uch, ár, ér, ét, il, is, ód, óp
VV	1	2 / 5	eu, eo
Spolu	4	279	

Zo štyroch možných kombinácií sú v slovenčine zastúpené všetky, napr. br-a:t', ži-t', ár-e, on-a, kl-y, v latinčine nie je typ CC (Horecký, 1949, s. 93). Štruktúry typu otvorené sprava CV (sa, lia, bé) sú v slovenčine frekventovanejšie než typ VC otvorený zľava (on). V štruktúre CC prevláda kombinácia s druhým sonórnym konsonantom³ CC_S (br, cl, ch, dl, dm, dr, dv, fl, hm, hn, hr, kl, pn, pr, sl, sm, sn, sr, sň, tm, tl', tr, vr, zl, zn, zv, zň, zr, žr, čň, čr), zriedkavá štruktúra s dvoma vokálmi VV je len v internacionalizmoch (eu, eo – eufória, eocén). Možná, hoci zriedkavá je aj kombinácia konsonantov s prvou sonórou

³ Za sonóry sa pokladajú nepárové zvučné konsonanty m, n, ň, r, l, l', j a v s prevládajúcou tónovou zložkou (Sabol, 1989, s. 73).

(*lk, mk, rv, wc*), dvoma sonórnymi konsonantmi (*ml', mr, ln*) alebo s inými kombináciami *bd', chc, ct', db, dch, džg, kd, kt, pch, sp, st, tk, zd, šp, št', čk, čp*, napr. *lkať, lživý, mlieť, chcieť, dbať*.

1.3 Trojfonémové radixy

Štruktúra CVC je ideálna, lebo je krátka a zároveň konsonanticky uzavretá, preto je kompatibilná s prefixmi, ktoré sa končia zvyčajne na vokál (*po-, za-, na-, pre-*), aj so sufiksmi, ktoré sa zvyčajne vokálom začínajú (*-ák, -iak, -ika, -áreň*). Trojfonémové radixy môžu vytvárať tieto kombinácie: CVC (1880), VCC (102), CCV (62), CCC (20), VCV (16), CVV (7), pričom medzi najfrekventovanejšou štruktúrou a ďalšími štruktúrami je veľký rozdiel:

Stavba radixov (3)	Počet FŠ	Počet S / L	Príklady
CVC	1	1880 / 79	<i>čas, hit, kap, klb, pik, piet, bás, bek, běž, dop, feš, bas, riek</i>
VCC	1	102 / 5	<i>agr, arg, atr, aud, aul, aur, aut, auť, udr, uhl, unc, ubr, urg</i>
CCV	1	62 / 5	<i>chvie, gro, hno, hre, hria, hrie, hľa, hñi, hñi, kde, káy, kre, krie</i>
CCC	1	20 / 0	<i>bzd, hml, mdl, mhm, mst, mzd, skl, skv, skl', stl, str, tkv, zbl, škr</i>
VCV	1	16 / 39	<i>abbé, aku, alo, ecu, ego, eko, ide, idi, odi, ole, uhú, ujú, uni</i>
CVV	1	7 / 29	<i>fřř, křř, méé, neo, reo, vrř, zoo</i>
Spolu	6		

Z ôsmich možných kombinácií je v slovenčine aj v latinčine zastúpených šesť, v slovenčine však nie je kombinácia VVC (L: 2) a v latinčine nie je kombinácia CCC (S: 20). Okrem toho ani spoločných päť kombinácií nemá rovnaké zastúpenie okrem dominantného typu CVC, ktorý je v oboch jazykoch najfrekventovanejší (S: 1880, L: 171, porov. Horecký, 1949, s. 93). Už tu sa ukazujú zreteľné rozdiely medzi týmito dvoma jazykmi; kým v latinčine sú frekventované otvorené štruktúry, v slovenčine sú to zatvorené štruktúry. Ako otvorenú štruktúru chápeme typ CCV, ktorý je napr. v domácich verbách vzoru *žut'* (*smia, chvie, hria*), typ VCV je v domácich interjekciách (*ujú, uhú*), ale hlavne v internacionalizmoch (*uni, ári*) a typ CVV je v interjekciách a v internacionalizmoch (*křř, méé, neo, reo*). V štruktúre CCC (20) prevláda kombinácia s posledným sonórnym konsonantom (*skl-, skl', skv-, stl-, str-, tkv-, škr-, štv-*; CC_SCC_S *hml-, hml'-*), na začiatku je zo sonór hlavne *m* (*mst-, mst'-, mzd-, lšt'-*; C_SCC_S: *mdl-, mdl'-, mhm-*), raritne je kombinácia bez sonóry (*bzd-, bzd-*). V 62 prípadoch je kombinácia dvoch konsonantov, v ktorých prevláda kombinácia s posledným sonórnym konsonantom na začiatku radixu (*br-, chv-, gr-, hn-, hr-, hl', hñ-, kr-, kv-, kl', -dr, -hl, -zl, -tr, -sm*) a kombinácia s prvou sonórou na konci radixu (*-lf, -nc, -rg, -rč, -vd, -vt, -vt', -rn, -vl, -vr*). Kombinácie CVV v radixoch sú raritné (*neo, méé, křř*); k termínu slabičného typologického modelu „oko“ porov. Sabol, 1997.

1.4 Štvorfonémové radixy

Štvorfonémové radixy môžu vytvárať kombinácie frekventované: CCVC (1279), CVCC (1022); nefrekventované: VCVC (309), CVCV (138) a zriedkavé s frekvenciou 31 – 1:

Stavba radi-xov (4)	Počet FŠ	Počet S / L	Priklady
CCVC	1	1279 / 15	<i>blaž, bled, blen, blik, blíz, blok, bloč, blud, blús, bluf, blys</i>
CVCC	1	1022 / 38	<i>brvn, brzď, bubl, bubn, bucht, heur, joule, kauc, kauz, leit</i>
VCVC	1	309 / 79	<i>ibis, ibiš, idol, idyl, igel, ihel, ihiel, iker, ikon, ilúz, iman, arog</i>
CVCV	1	138 / 556	<i>bedá, body, bulý, báči, chili, chore, cupi, cupy, dada, deka</i>
CVVC	1	31 / 28	<i>chaot, chuan, cyan, diol, diur, diét, feud, fial, guán, hiát, hyen, jüan, koal, naiv, neur, piar, real, reál, reum, ruin, suit, syen</i>
VCCV	1	19 / 85	<i>ešte, ichty, iglu, inde, intu, okre, okria, okrie, ondia, osve, oxy</i>
VCCC	1	9 / 1	<i>altr, ampl, andr, angl, astm, astr, iskr, optr, ostr</i>
CCCV	1	7 / 0	<i>stry, strý, vždy, škvř, škvř, štru, štvr</i>
	2	2 / 1	VVCC: <i>aort</i> ; VVCV: <i>aero</i>
Spolu	10	2816	

Zo šestnástich možných kombinácií je v slovenčine zastúpených desať ty-pov, v latinčine deväť. V slovenčine nie je kombinácia CCVV (L: 10), v latinčine nie je kombinácia CCCV (S: 1) a VVCV (S: 1). Ani spoločné kombinácie nemajú rovnaké zastúpenie, v slovenčine sú dominantné zatvorené kombinácie CCVC (1279) a CVCC (1022), v latinčine sú to otvorené kombinácie CVCV (556) a VCCV (85), porov. Horecký, 1949, s. 93.

Vo frekventovaných fonematických štruktúrach CCVC a CVCC, uzavretých skupinou dvoch konsonantov prevláda na začiatku radixu kombinácia s posledným sonórnym konsonantom (*bl-*, *br-*, *gr-*, *hr-*, *hl'-*, *kr-*, *dr-*, *-hl*, *-zl*, *-tr*, *-sm*) a na konci radixu kombinácia s prvou sonórou (*-nk*, *-vc*, *-vč*, *-vk* (*uk*), *-vl* (*ul*), *-vn* (*un*), *-vt* (*ut*), *-vz* (*uz*), *-jt*, *-jl*). Štruktúry s dvoma vokálmi *ao*, *ae*, *ua*, *ya*, *iu*, *ié*, *eu*, *ia*, *uá*, *iá*, *ye*, *üa*, *ai*, *io*, *eá*, *ui*, *eo*, *eó* sú zriedkavé a majú ich prevzaté radixy. V štruktúrach s tromi konsonantmi VCCC (9) a CCCV (7) prevláda na začiatku kombinácia s posledným sonórnym konsonantom: *str-*, *štr-*, *škv-*, *štv-*; na konci je okrem skupín *-str*, *-skr*, *-stm*, *-ptr* typ *C_sCC_s* s dvoma sonórami na začiatku a na konci konsonantickej skupiny: *-ltr*, *-mpl*, *-ndr*, *-ngl*.

1.5 Päťfonémové radixy

Päťfonémové radixy využívajú 14 kombinácií, z nich sú frekventované: CVCVC (1481), CCVCC (368), VCCVC (197), CCCVC (126); nefrekventované: CVCCC (84), VCVCC (72); ostatné sú zriedkavé:

Stavba radixov (5)	Počet FŠ	Počet S / L	Príklady
CVCVC	1	1481 / 760	<i>super, surov, sutan, suter, sutin, sylab, synod, sysel', sinus, síd'el</i>
CCVCC	1	368 / 0	<i>tlesk, tľiesk, trajl, trakc, tramp. tranz, trask, trast, trend, skaut</i>
VCCVC	1	197 / 0	<i>abdik, ableg, abrad, abraz, abráz, audit, audít, eidam, eufem</i>
CCCVC	1	126 / 0	<i>schvál, skrib, skriň, skrom, skrut, skrin, skl'úč, smrad, smrek</i>
CVCCC	1	84 / 0	<i>tendr, text, týždň, vandl', veksl, verkl', verst, zajtr, šerbl', baux</i>
VCVCC	1	72 / 0	<i>arend, árešt, ónyx, úšust, účasť, abort, adapt, adekv, adept</i>
CVCCV	1	35 / 546	<i>bešti, buklé, buržo, buržu, cingí, dante, derby, fakci, fidli, forte</i>
CCVCV	1	30 / 140	<i>klišé, krimi, promo, promó, proti, prěmi, prěri, spele, stere</i>
CCVVC	1	15 / 0	<i>brioš, fluid, fluor, fluór, freón, griot, kloak, kreol, pleon, pneum</i>
CVVCC	1	11 / 0	<i>deikt, georg, kiosk, koopt, neutr, nuans, point, seans, teatr, zaujm</i>
VCVCV	1	5 / 0	<i>apote, esero, inici, ováci, ujujú</i>
	3	6 / 0	VCCCV: <i>embry, ultra</i> ; CVVCV: <i>zauja, beáni</i> VVCVC: <i>aerob, aerób</i>
Spolu	14	2430	

Z 32 možných kombinácií je v slovenčine zastúpených štrnásť typov, v latinčine deväť. V latinčine nie sú kombinácie CCCVC (S: 126), CCVVC (S: 15), VCVCV (S: 5), CVVCV (S: 2), CCCVC (S: 2), VCVVC (S: 1). Spoločná kombinácia CVCVC je najfrekvencovanejšia v slovenčine (1481) aj v latinčine (760) (porov. Horecký, 1949, s. 93), lebo je ideálna (*javor, tabak*) pre kombinácie s afíxmi. Nerovnaké percentuálne zastúpenie je pri rovnakých kombináciách, napr. v slovenčine CVCCV (1,4 %), CCVCV (1,2 %), v latinčine CVCCV (38 %), CCVCV (9,7 %), porov. Horecký (ibid. s. 93). V štruktúrach s viacerými konsonantmi prevláda kombinácia s posledným sonórnym konsonantom C_s na začiatku radixov, čo zodpovedá tendencii po stúpavej sonorite, a kombinácia s prvým a posledným sonórnym konsonantom na konci radixov, napr. *trajl, tramp. tranz, trend, flaut, flauš*, čo zodpovedá tendencii po zostupnej sonorite. V štruktúrach s tromi konsonantmi na konci (84) prevláda kombinácia C_sCC_s: *ndr, ndl', rkl', jtr, rbl', ndl', jdl', vkl', jzm*. Štruktúry s VV majú hlavne prevzaté radixy: *ae, ea, eá, ei, eo, eó, eu, io, ió, oa, oo, oi=oe* (*pointa*), *ua, ui, uo, uó*.

1.6 Šesťfonémové radixy

Šesťfonémové radixy môžu vytvárať kombinácie frekvencované: CVCCVC (657), CCVCVC (263), CVCVCVC (256); nefrekventované: VCVCVC (73), VCCVCC (61), VCCCVCC (41); ostatné štruktúry sú zriedkavé. Zo 64 možných kombinácií je v slovenčine zastúpených 21 typov, v latinčine len desať. V latinčine nie je napr. kombinácia VCVCVC (73), CVCVVC (33) CVCVCV (23), CCCVCC (20), v slovenčine nie je kombinácia CVCCCV (L: 45) a CCCVVC (L: 2). Zo spoločných kombinácií sú v oboch jazykoch domi-

nantné uzavreté kombinácie CVCCVC (S: 657 / L: 675 – čo je v latinčine percentuálne podstatne viac), CCVCVC (S: 263 / L: 131), CVCVCC (S: 256 / L: 206), porov. Horecký (ibid. s. 93). Výrazný rozdiel je pri type CCVCCV (S: 5 / L: 110).

Stavba radixov (6)	Počet FŠ	Počet S / L	Príklady
CVCCVC	1	657 / 675	<i>bonsaj, brmbol, brnšlen, kaučuk, maizen, pauper, paušál</i>
CCVCVC	1	263 / 131	<i>chláchoľ, chrapač, dragún, drasel, flanel, flotil, fregat</i>
CVCVCC	1	256 / 206	<i>huriavk, jogurt, kalibr, kamufl, kanast, kapust, detail, kolaud</i>
VCVCVC	1	73 / 0	<i>obojok, ocelot, okarín, omelet, opater, opovrh, oregan</i>
VCCVCC	1	61 / 16	<i>absint, absolv, absurd, adjekt, adjust, advent, akcent, akcept</i>
VCCVCV	1	41 / 18	<i>emblém, enkláv, espres, esprit, estrád, excel, excés, exhib</i>
CVCVVC	1	33 / 0	<i>bariér, beduín, faraón, jaguár, kaltop, kamión, kariér, kaviár, kuloár, maniok, mariáš, menuet, meteor, mozaik</i>
CCVCCC	1	24 / 1	<i>flajst, frustr, flandr, grambl, krumpl, kvargl, m'andr</i>
CVCVCV	1	23 / 0	<i>žalúzi, cigóri, demisi, famili, homili, hosana, lapáli, legato</i>
CCCVCC	1	20 / 0	<i>skrejp, sprost, strept, strečk, striebr, strikt, stript, stronc</i>
CVVCVC	1	12 / 0	<i>deutér, diorám, kaolin, koagul, kooper, teáter, toalet, koefic</i>
VCCVCV	1	11 / 0	<i>akríbi, almázi, ambíci, ambici, entuzi, imperi, impéri, indici</i>
VCCVVC	1	6 / 110	<i>alkyón, alveol, axiom, axióm, encián</i>
	3	12 / 0	CCVCCV: <i>whisky, špongi, brandy, grizly</i> CCCCVC: <i>pstruh, pstruž, pstríž, pštros</i> CVCCCC: <i>čerstv, dextr, lajstr, monštr</i>
	1	3 / 0	CVCCCV: <i>kántry = country, gangli, kongru</i>
	3	6 / 0	VCCCVV: <i>extra, inštru</i> ; VCVCCC: <i>elektr, ilustr</i> VCVCCV: <i>onehdy, akorde</i>
	1	1 / 0	CCVVCC: <i>triumf</i>
Spolu	21	1501	

Výnimočne sa v slovenčine kombinujú štyri konsonanty: *rstv, xtr, jstr, nštr, pstr, pštr* (porov. Sabol, 1969). Štruktúry s VV majú hlavne prevzaté radixy (*ao, eá, eu, io, iu, oa, oo*) a v štruktúrach s viacerými konsonantmi prevláda kombinácia s posledným sonórnym konsonantom na začiatku radixov a kombinácia s prvým a posledným sonórnym konsonantom na konci radixov (porov. 3.2).

1.7 Sedemfonémové radixy

Sedemfonémové radixy využívajú 27 zo 128 možných kombinácií, len šesť z nich má však zastúpenie viac než 45. Kým v slovenčine je zastúpených 27 typov, v latinčine je to len deväť. Najfrekvencovanejším typom v slovenčine je uzavretá sedemčlenná štruktúra CVCVCVC (250), v ktorej sa striedajú konsonanty a vokály, v latinčine nie je táto kombinácia zastúpená vôbec. Zo spoločných štruktúr sú dominantné kombinácie CVCCVCC (91 / 200), CVCCCCVC (73 / 50), CCVCCVC (66 / 106), porov. Horecký (1949, s. 93), pričom v slovenčine ide

o prevzaté lexémy s nezreteľnou segmentáciou⁴. V ostatných štruktúrach prevláda kombinácia s posledným sonórnym konsonantom na začiatku radixov a kombinácia s prvým a posledným sonórnym konsonantom na konci radixov, uprostred raritných radixov je aj kombinácia dvoch vokálov.

Stavba radixov (7)	Počet FŠ	Počet S / L	Priklady
CVCVCVC	1	250 / 0	<i>farizej, feferón, fenikel, fenomén, fenomen, filagór, galamut</i>
CVCCVCC	1	91 / 200	<i>hortenz, kognosk, kolport, kombajn, komfort, kompakt</i>
CVCCVCV	1	73 / 50	<i>komplet, komplik, komplot, kompres, komprim, kongreg</i>
CCVCCVC	1	66 / 106	<i>krištál, krumpel, krušpán, kryštál, plejbek, plejboj, predmet</i>
VCCVCVC	1	48 / 0	<i>afrodit, aglomer, aglutin, agremán, aksamiet, aktinid</i>
CCVCVCC	1	47 / 42	<i>hromažd, klimakt, klimax, kredenc, placent, pranosť</i>
VCVCCVC	1	20 / 0	<i>acylpyr, alikvot, amalgám, amalgam, anamnéz, anekdot</i>
CVCVCCC	1	15 / 0	<i>cylindr, decembr, fenestr, furunkl, kalandr, kanistr, katastr</i>
VCCCVCC	1	11 / 0	<i>excerp, exkurz, expand, expanz, expert, extern, impregn</i>
CCVCVCV	1	10 / 15	<i>sgrafit, skrumáž, strateg, stratég, strečok, striebor, škrupul'</i>
CVCCVCV; VCCCVCC	2	18 / 0	<i>kalvári, kondici, konzili, konzili, makramé, negližé explod, explóz, exploz, expres, extrah, extrak, extrém</i>
CVCCVVC; VCVCVCC	2	14 / 0	<i>karfiol, tantiém, virtuóz, virtuoz, šampión, šampion; ametyst, anapest, apodikt, element, epileps, epilept, iredent</i>
CCVCVVC; CVVCCVC	2	8 / 0	<i>glaciál, precióz, staniol, štadión; diaspór, koordin, maestros, meander</i>
VCCVCCC	1	5 / 0	<i>adjunkt, ansámbľ, exempl, infarkt, orchestr</i>
CCVCVCV	1	4 / 0	<i>prelúdi, štatari, štatári, staccato/stakato</i>
VCCVCV	1	2 / 0	<i>experi, expozé</i>
	8	8 / 0	CVCVCCV: katarzi; VCVVCCC: oleandr VCVVVCV: aneurizm; CVCCCCV: menštru CVCVVCC: biliard; CVVCVCC: hyacint VCCVCCV: andante; VCVCVCV: aleluja
Spolu	27	690	

* FŠ sa uvádzajú pri príkladoch

1.8 Osemfonémové radixy

Osemfonémové radixy využívajú až 35 kombinácií z 256 možných kombinácií v slovenčine (v latinčine len šesť), ale len tri z nich majú frekvenciu vyššiu než 20. Osemfonémové radixy sa vyznačujú najväčším počtom štruktúr a veľkým počtom raritných štruktúr (16 FŠ je s jedným zástupcom, 4 FŠ sú s dvoma zástupcami). Najfrekvencovanejší typ CVCVCCVC (73) je uzavretý a v latinčine sa nevyskytuje. Zo spoločných kombinácií v slovenčine a latinčine je to len typ CCVCCVCC (10 / 37).

⁴ Na atypické prevzaté radixy v slovenskom texte upozornil J. Sabol (1979, s. 130).

Stavba radixov (8)	Počet FŠ	Počet S / L	Príklady
CVCVCCVC	1	73 / 0	<i>charakter, cholester, cylinder, december, dikobraz</i>
CVCCVCVC	1	64 / 0	<i>handicap, harlekýn, hermelín, jednoduch, karbonát</i>
CVCVCVCC	1	37 / 0	<i>katafalk, katakomb, katapult, labyrint, malichern</i>
CVCCCVCC	1	19 / 0	<i>dištrikt, panghart, perspekt, pingpong, reštring</i>
CCVCVCVC	1	16 / 0	<i>klarinet, krinolín, krokodil, priemysel, privileg, propeler</i>
VCCVCCVC	1	13 / 0	<i>albatros, ansámbl, encyklik, impertin, interdikt, interfer</i>
CVCVCVCV; CVCCVCCC	2	22 / 0	<i>ceremóni, hakybaky, harakiri, kamikadze, kikiriki disjunkc, distingv, dištinkc, konjunkc, kontempl, ritbergr</i>
CCVCCVCC; CCVCCVCV	2	10 / 37 10 / 0	<i>kvisling, platform, prospekt, tranzist, škarnič, štamperľ; planktón, pluskvam, predstav, skulptur, transfúz</i>
CVCVCVVC; VCVVCVCV	2	14 / 0	<i>batalión, chameleón, hemoroid, kolacion, marihuan; ajatolláh, aligátor, anabolik, anakolút, aperitiv, originál</i>
VCCVCVCC	1	6 / 0	<i>algoritm, architekt, esperant, intelekt, ustavičn</i>
CVCCVCCV VCCVCVCV VCVCCVCC	3	9 / 0	<i>kompendi, konzorci, sakristi esplanád, estragón, improviz anamnest, apendix, olovrant</i>
	4	8 / 0	<i>CVCCCCVC: foxtrot, sanskrit CVCCCVVC: pankreas, pankreat VCCVCVCV: individu, individu VCVCCVVC: apartmán, apostrof</i>
	15	15 / 0	<i>CCVCCVVC: škorpión; CCVVCCVC: preambul VCCCVVCV: experi; CVCVCCCC: demonštr CVCVVVCV: marionet; VCCVCCCV: industri CVVCVCVC: teodolit; VCCCCVCV: angström VCCCCVVC: exploit; VCCCVCCC: inštinkt VCCVCVVC: obsidián; VCVCVCCC: alabastr VCVVCVCC: epizeux; VCVVCCVC: oleander VCVVVCVCC: aneuryzm</i>
Spolu	35	316	

Výnimočne sa v radixe kombinuje päť konsonantov: C₅CCCC₅ (*angström*). Pri osemfonémových radixoch ide často o perintegráciu pôvodných morfémových hraníc, ktorú v SKMS signalizujú indexy 8, 7, napr. *foxtrot*, *dikobraz*, *december*. V slovníku sa aj morfémové hranice pôvodných prefixov *dis-*, *kon-*, *trans-*, *inter*, *pro-*, *pred-*, *pre-* naznačujú hranatými zátvorkami ([DIS]JUNKC, [KON]JUNKC, [TRANS], [INTER]DIKT, [PRO]SPEKT, [PRED]STAV, [PRE]AMBUL), pri počítačovom spracovaní sa tieto zátvorky vynechali, lebo plnia iné funkcie. Sú tu často aj propriálne radixy, napr. *ajatolláh*, *angström*, *menčestr*, *ritbergr*.

1.9 Deväťfonémové až jedenásťfonémové radixy

Deväťfonémové až jedenásťfonémové radixy sa vyznačujú veľkým počtom raritných perintegrovaných štruktúr. Najfrekventovanejšie štruktúry majú len

po osem zástupcov. Radixy s viacfonematickou štruktúrou sú často propriálne, napr. *hviezdoslav*, *neandertál*, *biedermeier*, *volkswagen*, *matuzalem*, *charleston*, *menčester*, *dekameron*, resp. perintergrované, napr. *zašantroč*, *extravag*, *[kon]zervatór*, *[inter]dikt*, *[inter]rupc*, *[inter]rupč* *[pro]miskue*, *[pro]fylax*, *[pro]fylakt*, *[ne]okrôchan*, *[inter]mezz*, *[pro]zretel'n*, *[pro]zretel'ň*, *[pe-re]strojk*, *[ex]tempore*.

Deväť fonémové radixy vytvárajú 29 štruktúr s frekvenciou 8 – 1:

Počet FŠ	Počet S	Príklady
5	36	CVCCVCCVC: <i>bedminton</i> , <i>charleston</i> , <i>disciplin</i> , <i>disciplín</i> , <i>karbunkul</i> CVCVCVCVC: <i>dekameron</i> , <i>lokomotív</i> , <i>matuzalem</i> , <i>parameter</i> , <i>rehabilit</i> CVCCVCCVC: <i>bestseller</i> , <i>diskrimin</i> , <i>juxtapoz</i> , <i>kompromis</i> , <i>kompromit</i> CVCVCCVC: <i>balustrád</i> , <i>katastrof</i> , <i>magistrál</i> , <i>mizanscén</i> , <i>pelendrek</i> , <i>zašantroč</i> CCVCVCCVC: <i>chryzantém</i> , <i>hranostaj</i> , <i>plebiscit</i> , <i>skafander</i> , <i>travertín</i> , <i>šlamastik</i>
1	5	CCVCVCCVC: <i>preferans</i> , <i>profylax</i> , <i>profylakt</i> , <i>stíplčejs</i> / <i>steeplechase</i>
5	15	CCVCVCCVC: <i>krepdešin</i> , <i>trambolín</i> , <i>trampolín</i> VCCVCCVC: <i>interdikt</i> , <i>interrupc</i> , <i>interrupč</i> VCVCVCCVC: <i>alabaster</i> , <i>analeptic</i> , <i>analeptik</i> CVCVCCVC: <i>camembert</i> , <i>katakлизм</i> , <i>korešpond</i> CVCCVCCVC: <i>mastodont</i> , <i>soldatesk</i> , <i>dixieland</i>
7	14	CCVCVCCVC: <i>predsavzia</i> , <i>predsavza</i> ; CVCCVCCVC: <i>posteriór</i> , <i>postilión</i> ; CVCVCCVC: <i>halapartň</i> , <i>salamandr</i> ; CVCCVCCVC: <i>neokrôchan</i> , <i>neokrôchaň</i> ; VCCVCCVC: <i>orangutan</i> , <i>orangutaň</i> ; VCVCVCCVC: <i>apokalyps</i> , <i>apokalypť</i> ; VCCVCCVC: <i>inkunábul</i> , <i>oxymoron</i>
11	11	CCVCVCCVC: <i>promiskue</i> , CVCCVCCVC: <i>kabriolet</i> , CVCVCCVC: <i>repertoár</i> , CCCVCCVC: <i>stradivár</i> , CVCVCCVC: <i>čevapčiči</i> , VCCVCCVC: <i>impresári</i> , VCCVCCVC: <i>interpret</i> , VCCVCCVC: <i>administr</i> , CVCVCCVC: <i>holokaust</i> , CCVCCVCCVC: <i>transcend</i> , VCCVCCVC: <i>extravag</i>
29	81	

Desať fonémové radixy vytvárajú 14 štruktúr s frekvenciou len 5 – 1, jedenásť fonémové radixy vytvárajú 2 štruktúry s frekvenciou 5 a 1:

Počet FŠ	Počet S	Príklady
1	5	CVCVCVCCVC <i>peronospór</i> , <i>šalabachter</i> , <i>helikoptér</i> , <i>fatamorgán</i> , <i>fatamorgan</i>
5	8	CCVCCVCCVC: <i>prozretel'n</i> , <i>prozretel'ň</i> ; CVVCCVCCVC: <i>neandertál</i> , <i>neandertál'</i> ; VCCVCCVCCVC: <i>interpunkc</i> , <i>interpunkč</i> ; VCCVCCVCCVC: <i>encykloped</i> , <i>encyklopéd</i>
9	10	CCVCCVCCVC: <i>hviezdoslav</i> ; CVCCVCCVC: <i>volkswagen</i> ; CVCVCVCVC: <i>galimatiáš</i> ; VCVCVCCVC: <i>epanastrof</i> ; CVCVCCVCCVC: <i>biedermeier</i> ; VCCVCCVCCVC: <i>extempore</i> ; VCCVCCVCCVC: <i>ospravedlň</i> ; VCCVCCVCCVC: <i>intermezzo</i> ; CVCVCCVCCVC: <i>perestrojk</i> ; CVCCVCCVC: <i>kandeláber</i>
1	5	CVCCVCCVCCVC: <i>fantazmagor</i> , <i>fantazmagór</i> , <i>formaldehyd</i> , <i>konzervatór</i>
1	1	CVCVCCVCCVC: <i>kaleidoskop</i>

2. Zastúpenie vokálov a konsonantov vo fonematických štruktúrach radixov

V latinčine je podľa J. Horeckého (1949) pomer vokálov a konsonantov vo fonematických štruktúrach radixov 22,7 % : 77,3 %, v slovenčine je pomer vokálov a konsonantov v skúmaných radixoch V: 17 689 (35,7 %) a C: 31 927 (64,3 %). V štruktúrach je najčastejšie striedanie vokálu a konsonantu, výnimočne sa v radixoch vyskytuje aj skupina štyroch konsonantov CCCC. Kombinácia viacerých vokálov a konsonantov (VV, CC, CCC) sa v jazykoch riadi podľa určitých zásad, porov. Horecký (1949), Sabol (1969, 1970, 1971a, 1971b), Sawicka, (1974).

2.1 Vokalicke hlásky a vokalicke skupiny v radixoch

V radixoch sú najviac zastúpené krátke vokály (14 155), a to najčastejšie *a*, *e*, *o*, dlhé vokály (2455), a to najčastejšie *á*, *ú*, *í* a diftongy (662), najčastejšie diftong *ie*.

Tabuľka 2. Vokály a diftongy vo fonematických štruktúrach radixov

Krátky vokál	Počet	Príklady	Dlhý vokál	Počet	Príklady	Diftong	Počet	Príklady
A	3958	<i>ka, ha, ja, la</i>	Á	994	<i>bá, há,</i>	IA	188	<i>smia, lian, lia</i>
E	3233	<i>bek, ce, hre</i>	É	224	<i>bé, cé,</i>	IE	378	<i>dier, ciel, rieč</i>
O	2854	<i>mo, on</i>	Ó	281	<i>ión, ód</i>	ô	96	<i>kôň, stôl, vôň</i>
I/Y	2514	<i>bi, by, di</i>	Í/Ý	510	<i>líh, krý</i>			
U	1558	<i>bu, du, mus</i>	Ú	446	<i>bú</i>			
Ä	38	<i>mäs, mät</i>						
Spolu	14155			2455			662	

V slovenčine sa na tvorbe radixov zúčastňujú okrem vokálov a diftongov aj slabikotvorné hlásky *r*, *l*, *ř*, *ĺ* (417), napr. *dlhý, krv, slnko, srna – sŕn, sŕňa, vlna – vlŕn, stĺp, hrŕska, mrŕty, vlŕca, vrŕba, brŕzd, prehĺbit', tľct', hľbka, kľzat' sa*. V slovenčine sa slabikotvorné hlásky (sonanty) nikdy nemôžu vyskytovať v pozícii na konci slova a okrem malých výnimiek pri interjekciách (*kr'*) ani na konci radixov.

Tabuľka 3. Vokalicke *r*, *l*, *ř*, *ĺ* vo fonematických štruktúrach radixov

Krátko	Počet	Príklady	Dlhé	Počet	Príklady
R	268	<i>brd, brk, brloh, brv, brň, brvn, drg, drh, drsn, hrdl, brlôž, brvien, cvrč, drsň, evrgrin, hrdel, hrdiel</i>	Ř	66	<i>brd, brk, brľ, dŕd, dŕh, hrŕb, hrŕk, kopŕc, kŕ, kŕm, mŕšŕ, pŕhl', smŕd, trŕž, trŕň, vrŕb, vrŕt, vrŕk, crŕk, čvrŕk, dŕž, fŕk, fŕr, hrŕb, hrŕd, hrŕst, hrŕň, kŕdl', kŕč</i>
L	63	<i>bavln, blch, dlb, dlh, hlt, bavln, blk, blš, dlž, hlc, hlt'</i>	Ľ	20	<i>stlp, hľb, kľb, plz, tlc, tlk, blk, blch, dlh, dlž, gľg, hľb, hľt, jabľ, mľk, pln</i>
	331			86	

Popri jednotlivých vokáloch sú v radixoch vokalickej skupiny, napr. *alianc*, *axiom*, *axióm*, *bariér*, *batalión*, *alkyón*, *aero*, *alveol*, *aort*, *apartheid*, *areál*, *triumf*. Pri kombinácii VV ide najčastejšie o internacionalizmy. V latinčine sa z 21013 možných kombinácií VV využíva 53 (Horecký, 1949, s. 106), v slovenčine ešte menej – len 32 kombinácií (*ae*, *ai*, *ao*, *ea*, *eá*, *ei*, *eo*, *eó*, *eu*, *éé*, *ia*, *íá*, *ie*, *ié*, *io*, *ió*, *iu*, *oa*, *oo*, *oi*=*oe*, *rr*, *ua*, *uá*, *ui*, *uo*, *uó*, *üa*, *ya*, *ye*).

2.2 Konsonanty a konsonantické skupiny v radixoch

V radixoch je 64,3 % konsonantov, porov. ich celkové zastúpenie, pričom uvádzaný počet pri *r*, *l* je bez sonánt.

Tabuľka 4. Konsonanty vo fonematických štruktúrach radixov

b	c	č	d	d'	dz	dž	f	g	h	ch	j	k	l
1359	711	694	1600	246	75	46	621	735	893	533	446	2890	2588
l'	m	n	ň	p	r	s	š	t	t'	v	w	z	ž
630	1911	2564	412	2209	4472	2313	987	3112	407	1381	21	857	464

Stavba radixov rešpektuje fonologické zákonitosti slovenčiny (porov. Sabol, 1968), napr. na začiatku morfémy je jeden konsonant alebo skupina konsonantov s druhou sonórou (CC_s), čo zodpovedá tendencii po stúpavej sonorite v slovenčine na začiatku slov (Faßke, 1980), okrem toho sú na začiatku radixov konsonantické skupiny *sk*, *šk*, *st*, *št*, *sp*, *šp* (porov. Sabol, 1969). Na rozdiel od J. Sabola (1968, 1969, 1970, 1971a, 1971b) pracujeme len s opozíciou sonóra – nie sonóra a ďalšie kombinácie nesonórnych konsonantov (šumové: úžinové a záverové) neskúmame.

Štyri konsonanty sú na konci radixov: *-rstv*, *-xtr*, *-jstr*, *-nštr*, na začiatku radixov: *pstr-*, *pštr-*, resp. uprostred radixu: *foxtrot*, porov. štruktúry CVCCCCVCVC, VCCCCVVC, VCCCCV, CCCCVC, CVCCCC. Pri kombinácii CCCC sú to prípady s perintegrovanou morfémy hranicou (33): *demonštr*, *dextr*, *exploat*, *explod*, *exploz*, *explóz*, *expres*, *extra*, *extrah*, *extrak*, *extravaganc*, *extravagant*, *extrém*, *foxtrot*, *inštru*, *inštruk*, *lajstr*, *menštru*, *monštr*, *obštruk*, *sanskrit*, *sanskrt*, *volkswagen*, výnimočne iné typy bez perintegrácie: *čerstv*, *pstruh*, *pstruž*, *pstrúž*, *pštros*.

Kombinácia troch konsonantov sa vyskytuje 533 ráz a kombinácia dvoch konsonantov až 5861 ráz. Pre použitie daných konsonantických skupín je relevantná pozícia na začiatku, uprostred alebo na konci radixov, pozícia na konci radixu však nemusí byť identická s pozíciou na absolútnom konci slova, ktorú skúmal vo vybranom súbore textov J. Sabol (1969, 1971a, 1971b). Začiatok radixu sa prekrýva s pretúrou slabiky, ale jeho koniec sa s koncom slabiky zhodovať nemusí (Bónová, 2004 a, b; Sabol – Bónová, 2003).

2.2.1 Tri konsonanty vo fonematických štruktúrach radixov

V štruktúrach s tromi konsonantmi sa kombinujú konsonanty najčastejšie podľa princípu vzostupnej sonority s tretím sonórnym konsonantom, porov. *skr, smr, spl, spr, str, stv* (najfrekvencovanejšie modely: CCCVC, CVCCC, CVCCVC, VCCVC). Aj v latinčine je najčastejšia kombinácia *str-, skl-* (Horecký, 1949, s. 104). Zo štruktúr, ktoré uvádza I. Sawicka (98 – 99), sa v radixoch nevyskytujú skupiny s morfémovou hranicou, napr. *fčl* (*včleniť*), *bst'* (*hriebsť*), preto je v radixoch menší počet štruktúr s tromi konsonantmi než počet 124, ktoré uvádza I. Sawicka (98 – 99), napr. nie sú tu skupiny *zdl-, zdl'-, špl-, zgl-, tkl-, zbl'-*. Tri konsonanty sú na začiatku radixov na konci radixov, aj uprostred radixov, pričom v jednom radixe sa ani raz neopakujú. V štruktúrach sú časté kombinácie s tretím sonórnym konsonantom CCC_S, najčastejšie *r* (*str, štr, škr, skr*). Kombinácia s posledným sonórnym konsonantom sa vyskytuje vo všetkých pozíciách, ale najčastejšie je na začiatku radixov (*str, štr; škr, skr, spr, zbr, zdr, škv, špr, spl, škl', stv, schv, štv*), kde je na počet prípadov najmenej kombinácií (22 na 136). Kombinácia s poslednými dvoma sonórnymi konsonantmi CC_SC_S je len na začiatku, napr. *smr* (6), *zvl* (2).

začiatok radixov CCC _S –: 136 22 kombinácií	stred radixov –CCC _S –: 40 12 kombinácií	koniec radixov –CCC _S : 54 19 kombinácií
str: 76, štr: 14, zdr: 3 stl: 1; štv: 2, stv: 1 škr: 17, skr: 9, sgr: 1 skl': 2, škl': 1, skl: 1 škv: 7 spr: 5, špr: 3, zbr: 1 špl': 3, spl: 1, zbl: 1 schv: 1, tkv: 1	str: 18, štr: 4 – skr: 2, škr: 1 škl: 1 skv: 2, škv: 2 spr: 4 spl: 2 bkl': 2, ktr: 1, bšm: 1	str: 29, štr: 2, zdr: 2; stm: 1 stv: 4; ždň: 1, zdň: 1, zdn: 1 skr: 1 – – spr: 1 špl': 1, špl': 1, ktr: 3, psf': 2, po jednej: d'kv, ksl', ksl, htf', ptr
CC _S C _S –: 13/ 7 kombinácií	–	–
smr: 6, zvl: 2; po jednej: svr, zml, zml'; hml, hml'		

Kombinácia s prvým sonórnym konsonantom sa vyskytuje na začiatku radixov len v kombinácii: *vzd-, vžd-, mzd-, mst-, l'st'* výnimočná aj kombinácia bez sonór *bzd-/bzd'* (2):

C_sCC-: 12 6 kombinácií	-C_sCC-: 44 21 kombinácií	-C_sCC: 28 15 kombinácií
po jednej: vzd, vžd, mzd, mst, msť, ľsť	nšt: 10, nšp: 6, nsc: 3, nkt: 3, nsp: 2, rtf: 2, mpt: 2, lšt: 2, lpt: 2; po jednej: rtb, rsp, rkš, ntg, nst, nsk, nsf, nkx, ngp, ngh, lst, jst	nkt: 6, nkc: 6, nkč: 3, jst: 2; po jednej: nks, nst, nkt', ršč, rks, rst, rkt, mšt, mpt, mps, jds
CCC-: 2 2 kombinácie	-CCC-: 39 12 kombinácií	-CCC: 2 1 kombinácia
po jednej: bzd, bzď	kst: 8, ksp: 8, kse: 3, bst: 6, zpt: 3, ksk: 2, ksh: 2, bsc: 2, bsk, dst: 2; po jednej: chšt: 1, sts: 1	kst:2

Ďalšie kombinácie sú typické hlavne alebo len pre pozície uprostred a na konci radixov, napr. na začiatku sa málo vyskytuje kombinácia s prvým a posledným sonórnym konsonantom:

C_sCC_s-: 3 3 kombinácie	-C_sCC_s-: 78 30 kombinácií	-C_sCC_s: 73 32 kombinácií
po jednej: mhm, mdl, mdl'	ntr: 10, mpr: 7, nkr: 6, ngr: 6, ndr: 5, nsl: 3, nkl: 3, ngl: 3; mpl: 6, mbr: 5; rtm: 3, rtr: 2, lkl: 2; po jednej: nčm, nkx, nfr, nfl, ndv, ngv; vgm, rvj, rpr, rgr; mfr, mfl, mbl; ltr, ltl, lkm, lfr; jbr	ndr: 17, ndl': 5, ngl': 4, ntr: 3, ngl: 3, ntl': 2, ngv: 2, ndl: 2, rgl': 3, mbr: 4, mpl: 3, mpl': 2, mpr: 2; mbl': 2, jdl': 2; po jednej: ntl, nkl', nkl, ncl', ršň, rtň, rkl', rgr, rbl', mbl, ltr; jchl, jzm, jtr, jsn, jbl', jbr

2.2.1.1 Na začiatku radixov (163) je najčastejšie skupina troch konsonantov s poslednou sonórou (porov. *skľúč*, *stred*). Z konsonantických skupín so sonórou *m*, *n*, *ň*, *r*, *l*, *l'*, *j* a konsonantom *v* sú najfrekvencovanejšie typy: *str-* (76), *škr-* (17), *štr-* (14), *skr-* (9), *škv-* (7), *smr-* (6), *spr-* (5); iné typy CCC_s so sonórou majú frekvenciu menej než 5 (*zdr-*). Na začiatku radixov je najmenej kombinácií konsonantov CC_sC_s- (12), C_sCC- (10), C_sCC_s- (3), CCC- (2). Nie sú tu možné kombinácie so sonórou uprostred: CC_sC-, ale ani kombinácie s dvoma sonórmi za sebou C_sC_sC_s-, C_sC_sC-.

2.2.1.2 Uprostred radixov (201) je skupina troch konsonantov často po perintegrácii, napr. v propriálnych radixoch: *veltín*, *volfrám*, *volkmen*, *wartburg*, *tolstoj*, resp. pri perintegrovaných prevzatých radixoch: *ng-p* (*pingpong*), *x-c*, *x-h*, *x-k*, *m-pt* (*symptom*), *ns-f*, *ns-l* (*translác*), *z-pt*, *-d-st* (*podstat*), *ng-g*, *b-kl'* (*obkľúč*). Z konsonantických skupín -CCC_s- (40 prípadov a 12 kombinácií) je najfrekvencovanejšia skupina *-str-* (18), ostatné typy so sonórou -CCC_s- majú frekvenciu menej než 5 (*spr*, *skv*, *skr*, *štr*, *škr*, *škl*, *spl*, *b-kl'*, *bšm*, *ktr*, *škv* – *puškvorec*); zo skupín -C_sCC_s- (78 prípadov a 30 kombinácií) je najfrekvencovanejšia skupina *-ntr-* (10), *-mpr-* (7), *-ngr-* (6), *-mpl-* (6), *-mbr-* (5), *-nkr-* (6), *-nd-* (5), ostatné typy -C_sCC_s- so sonórmi majú frekvenciu menej než 5 (*nkl*,

ngl, rtm, lkl, rtr, mfl, nfl, nfr, mbl, nkvl, rpr, nfr, nčm, mfr, ngv, ndv, jbr, ltr). Z kombinácie $-C_sCC-$ (44 prípadov a 21 kombinácií), ktorá je na konci a uprostred radixu, sú to: $-nšt-$ (10), $-nšp-$ (6), ostatné typy $-C_sCC-$ so sonórou majú frekvenciu menej než 5 (*nsc, všt, nkt, rtf, nsp, lšt, jst, ngh, nkh, rsp, nst, ng-g, ntg, lpt, lst*) a zo skupín typu CCC (39 prípadov a 12 kombinácií): $-xp-$ (8), $-xt-$ (8), $-bst-$ (6), ostatné typy $-CCC-$ majú frekvenciu menej než 5 (*xc, xh, bsc, xk, d-st (podstat), chšt, sts*). Uprostred radixov je najviac kombinácií troch konsonantov, nie sú však možné kombinácie so sonórou uprostred: $-CC_sC-$ ani kombinácie $-CC_sC_s-$, $-C_sC_sC-$.

2.2.1.3 Na konci radixov (157) je skupina troch konsonantov s poslednou sonórou ($-CCC_s$), s prvou sonórou ($-C_sCC$), resp. s dvoma sonórami ($-C_sCC_s$) a je tu najviac kombinácií konsonantov na počet prípadov a často ide o raritné typy: $-spr, -špl', -mpl', -mrl', -mbr, -mpr, -mps, -mrp, -mšt, -ntr, -ntl, -ntl', -ndl', -ndl, -ndr, -ngl, -ngl', -ngv, -nkc, -nkt, -nst, -ksl, -ktr, -rst, -zdr, -bzd, -ukl', -jbl', -jst, -jzm, -jtr, -jdl'$.

Z konsonantických skupín $-CCC_s$ (54 prípadov a 19 kombinácií) je najfrekvencovanejšia skupina $-str$ (39), ostatné typy $-CCC_s$ so sonórou majú malú frekvenciu ($-stv, -štr, -ktr, -stm, -xl, -xl', -spr, -skr, -zdn, -ždň, -psl', -chl', -zdr, -zdň, -špl', -ptr, -d'kv, -nx). Z kombinácie $-C_sCC$ (28 prípadov a 15 kombinácií), ktorá je len na konci a uprostred, sú to: $-nkt$ (6), $-nkc$ (6), ostatné typy so sonórou majú frekvenciu menej než 5 ($-nkč, -ršč, -mšt, -jst, -nst, -rkt, -mps, -rks, -mpt, -nkt', -rst). Z kombinácie $-C_sCC_s$ (73 prípadov a 32 kombinácií), ktorá je tiež len na konci a uprostred radixov, sú to: $-ndr$ (17), $-ndl$ (5), ostatné typy $-C_sCC_s$ so sonórami majú frekvenciu menej než 5 ($-ltr, -ntr, -ndl, -ndl', -ntl, -ntl', -mpr, -ngl, -ngl', -nkl, -ntl', -mbr, -ršč, -ngv, -mbl, -mbl', -mpl, -mpl', -ncl', -rgl', -jbl, -jsn, -rgr, -jtr, -rbl', -jchl, -rgl', -jdl'$); a zo skupín typu $-CCC$ je to len $-kst$. Nie sú možné kombinácie so sonórou uprostred $-CC_sC$, ale ani tri sonóry $-C_sC_sC_s$ či $-C_sC_sC$.$$

2.2.2 Dva konsonanty vo fonematických štruktúrach radixov

Pri dvoch konsonantoch (5861) ide o kombináciu najčastejšie s druhým sonórnym konsonantom CC_s a okrem toho o kombinácie: *ft, kš, sf, sk, sp, st, šk, šp, št, vš, vz, zb, zd, žb*; pričom v jednom radixe sa môžu skupiny aj opakovať. V porovnaní s inventárom, ktorý uvádza pre slovenský jazyk I. Sawicka (1974, s. 94 – 100), nie sú v radixoch skupiny typu *tš, tn, ds, tc, tm*, medzi ktorými je morfémová hranica (*plati'me*).

CC_S: 2769	začiatok radixov CC_S: 1741 / 80 kombinácií	stred radixov -CC_S: 325 / 50 kombinácií	koniec radixov -CC_S: 703 / 82 kombinácií
C_r	pr: 231, br: 85; tr: 134, dr: 63; kr: 124, gr: 45; hr: 55, chr: 34; zr: 12, šr: 6, žr: 3, sr: 1; fr: 30, čr: 8, cr: 1	pr: 18, br: 19; tr: 29, dr: 8; kr: 31, gr: 13; hr: 2, zr: 7; fr: 8	pr: 8, br: 30; tr: 35, dr: 22; kr: 11, gr: 8; hr: 7, chr: 3; zr: 1; fr: 7, čr: 1
C_l/C_r	pl: 114, bl: 40, pľ: 18, bľ: 8; kl: 70, kľ: 16, gl: 21; sl: 53, šl: 9, zl: 9, šľ: 8, sľ: 3, žľ: 4; hl: 33, chl: 18, hľ: 5, chl': 2; tl: 10, dl: 8, tľ: 2; fl: 27, fl': 10; čl: 6, čl': 4, cl: 4	bl: 21, pl: 20; kl: 21, gl: 5, kľ: 2; sl: 8, zl: 4, šl: 3, žl: 1; hl: 1, chl: 1; dl: 6, tl: 3; fl: 8	bl: 15, bľ: 12, pľ: 8 pl: 8; kl: 7, kľ: 8, gľ: 4; sl: 13, sľ: 11, šľ: 5, zľ: 4, zl: 4, žľ: 2, žl: 1, šl: 1; hl: 12, hl: 10, chl': 6, chl: 4; dľ: 19, dl: 18, tľ: 6, tl: 6; fl': 4, fl: 1; cl': 3
C_v	kv: 45, gv: 2; sv: 39, sw: 1, šv: 16, zv: 10, žv: 1; chv: 16, hv: 8; tv: 12, tw: 1, dv: 6; cv: 16, čv: 8	kv: 11, gv: 1; zv: 2, žv: 1, sv: 1; chv: 2; dv: 9, tv: 1; bv: 2	kv: 16; zv: 2, šv: 1, žv: 1; hv: 1; tv: 5, dv: 1;
C_m	sm: 37, šm: 21, žm: 5, zm: 4; km: 13; tm: 3, dm: 1; hm: 7, chm: 4; čm: 4, cm: 3	zm: 9, šm: 3, sm: 1; gm: 1, km: 1; dm: 10, tm: 1; hm: 1, chm: 1; čm: 4	zm: 9, žm: 3, sm: 2, šm: 1; gm: 8, km: 1; tm: 4, dm: 3, čm: 1; hm: 2, chm: 2; čm: 2
C_n/C_ñ	sn: 16, zn: 5, šn: 4, sn: 2, zn: 1, žn: 1; kn: 10, gn: 6, kn: 4; dn: 2; hn: 12, hn: 2, chn: 2; pn: 1; fn: 1; čn: 2, cn: 2	sn: 2, zn: 1; gn: 7, kn: 2; dn: 3, tn: 2; hn: 1; pn: 1	sn: 8, sn: 7, zn: 6, šn: 5, zn: 5, žn: 4, zn: 3, šn: 1; gn: 12, kn: 3, gn: 1, kn: 1; tn: 8, tn: 7, dn: 5, dn: 3; hn: 5, hn: 5, chn: 5, chn: 4; pn: 4, pn: 3, bn: 2, bn: 2; cn: 6 čn: 5, cn: 2, cn: 2
C_j	fj: 1	sj: 2, dj: 3	

Kombinácia s prvým sonórnym konsonantom je charakteristická hlavne pre pozíciu uprostred a na konci radixov ako výraz zostupnej sonority:

C_SC: 1542	C_SC-: 16* 11 kombinácií	-C_SC-: 709 66 kombinácií	-C_SC: 817 83 kombinácií
_NC		nt: 102, nd: 75, nc: 26, nz: 25, ng: 24, nk: 21, nf: 19, ns: 14, nč: 7, nš: 5, nž: 3, nh: 2, nh: 2, nd': 1	nt: 129, nd: 60, ng: 46, nk: 40, nc: 40, nč: 29, nz: 21, nt': 11, ns: 10, nd': 7, nž: 7, nš: 2, nz: 1, nh: 1
_RC	rt: 1	rt: 43, rg: 18, rd: 17, rb: 17, rk: 16, rp: 15, rc: 11, rz: 8, rf: 8, rch: 7, rs: 6, rh: 5, rz: 4, rš: 2,	rt: 51, rd: 31, rk: 26, rz: 21, rg: 18, rb: 15, rč: 12, rc: 11, rp: 8, rt': 5, rd': 5, rz: 4, rš: 4, rh: 4, rs: 3, rf: 3, rz: 1

		rč: 1, rť: 1	
MC	mč: 1, mž: 1, mk: 1	mp: 56, mb: 45, mf: 6, ms: 2, mt: 3, mk: 1	mp: 18, mb: 17, mf: 4, mž: 2, po jednej: mť, mš, mh, mz, ms, mc
LT	lž: 1, lk: 1	lt: 13, lk: 9, lg: 9, ld: 7, lp: 5, lch: 4, lč: 2, lc: 2, lb: 2, lš: 1, lz: 1, lf: 1	lt: 25, lk: 8, ld: 7, lz: 4, lf: 4, lp: 3, lg: 3, lc: 3, lb: 3, lč: 2, lš: 2, lč: 2, ld: 1, lh: 1
JC	jd: 1, js: 1	jd: 6, jz: 5, jt: 5, jb: 4, jk: 2, po jednej: jp, jf, je	jd: 11, jk: 9, jt: 8, jd: 3, js: 3, jč: 2, jz: 2, jg: 2, po jednej: jš, jh, jp, jf, je, jb
VC	wh: 1, vz: 6, vd: 1	vd: 4, vz: 2, vg: 2, vh: 1, vb: 1, vt/ wt: 5, vš: 2, vč: 1, vp: 1, vk: 1	vb: 1, vz: 4, vd: 4, vž: 2, vt: 6, vt: 1, vč: 5, vk: 3, vc: 2, vš: 1, vs: 1

Kombinácia s dvoma sonórnymi konsonantmi je charakteristická hlavne pre pozíciu uprostred a na konci radixov:

C_sC_s 486	C_sC_s: 122 14 kombinácií	-C_sC_s: 173 24 kombinácií	-C_sC_s: 191 32 kombinácií
	vr: 27, vl: 20, vn: 10, vľ: 6, vň: 2, rm: 3, rv: 1 ľn: 1 ml: 18, mr: 17, mn: 6, mľ: 4, mň: 1, jm: 1	vr: 15, vn: 1, vl: 1 rm: 33, rn: 22, rv: 16, rl: 10, rň: 1, rr: 2 lv: 14, lm: 10, ľj: 1, ln: 1, lj: 1 mn: 9, mr: 2, mľ: 1, ml: 1 nv: 18, nj: 8, nr: 2, nm: 2 jr: 1, jn: 1	vn: 11, vr: 8, vl: 4, vň: 3, wl: 1, vľ: 1, vm: 1 rn: 31, rm: 26, rň: 9, rv: 9, rľ: 5, rl: 4 lm: 8, lv: 7, ľň: 1, ľn: 1, ľv: 1 mň: 5, mľ: 5, mn: 4, mr: 3, ml: 2, nv: 2, nr: 2, nn: 1 jl: 10, jm: 4, jn: 7, jň: 3, jľ: 1, jr: 1

Kombinácie dvoch nesonórnych konsonantov CC:

CC: 1777	CC: 621 44 kombinácií	-CC: 381 60 kombinácií	-CC: 775 69 kombinácií
sC	st: 81, št: 70, st': 11, st': 9, zd: 8	st: 94, št: 24, st': 2, št': 1; zd: 4, žd': 2, zd': 1, zt: 1	st: 133 št: 11, st': 61 št': 40; zd: 16, žd': 11, zd': 11, žd: 2, žt': 1
šC	sk: 53, šk: 41; zg: 2, žg: 1	sk: 30, šk: 13; zg: 2, zk: 1, sg: 1	sk: 63, šk: 8, zg: 10; žk: 3, zk: 1
zC	šp: 44, sp: 37; zb: 6, žb: 4	sp: 24, šp: 10; zp: 4, sb: 1, zb: 4	šp: 16, sp: 1; zb: 1
žC	sh: 1, sch: 6, zh: 2, se: 3, šč: 1; sf: 2	sh: 2, zh: 2, sc: 9; sf: 2, zš: 1	sch: 1, se: 5, sč: 3; sf: 1
kC	kd: 2, kt: 1, ks: 6, kš: 1	kt: 17, kd: 2, ks: 25, ks: 3, kz: 1, ke: 9, kk: 1, kf: 1, gb: 1	kt: 74, kt': 1, gd: 1, ks: 49, ks: 8, kš: 2, ke: 21, kč: 15
pC	bd': 1, ps: 3, bz: 4, pš: 2	pt: 10, bd: 3, bt: 1, pd: 1, ps: 4, bs: 8, pš: 1	pt: 29, pt': 3, bt: 1, bt': 1, ps: 18, bs: 1, bz: 1, pš: 1
bC	pch: 1	bch: 3, pč: 1	pč: 5, pc: 5, raz: bč, bc, pk, bk
tC	tf: 2, tch: 1, ts: 1, dc: 1	db: 5, tk: 3, dk: 3, dh: 3	tk: 8, dk: 2, tč: 1, tch: 1, tz: 1

dC	db: 1, tk: 1, tch: 1	d'k: 2, t'f: 1; tf: 1, tb: 1, tt: 2, ds: 2, d-z: 1, df: 1	tc: 1, dh: 1, ds: 1
iné typy	cht: 1, chc: 1, chť: 1 čp: 1, ct: 1, cť: 1, čk: 1, čt: 0, džb: 1, džg: 1	cht: 3, hd: 1 čk: 2, čt: 1, čk: 1	cht: 14, chť: 8, chc: 1, chv: 1 čk: 10, ck: 6, čt: 2, ct: 2, čť: 1, džg: 1
v=C	ft/vt: 6, fš/vš: 9, fč/vč: 4	ft: 4, fš: 2	ft: 8

2.2.2.1 Na začiatku radixov (2500) je častá skupina dvoch konsonantov s druhou sonórou, z toho kombinácia CC_S tvorí až 1741 prípadov, napr. *slad*, *svah*, *smäd*, *snob*, časté sú aj spoluhláskové skupiny *sk-*, *šk-*, *st-*, *št-*, *sp-*, *šp-* (spolu 621 nesonórnych konsonantov), napr. *skup*, *stan*, *star*, *škod*, *špic*, *štep*. V porovnaní s I. Sawickou (1974), ktorá uvádza všetky možné kombinácie v slovenskom jazyku, v radixoch nie sú napr. kombinácie *tn*, *žň*, *pň*, *dň*, *žl*, *dm*, *jm*, *ln*, *fp* (*vp*), *gb*, *hb*.

Z konsonantických skupín s druhou sonórou CC_S- sú najfrekventovanejšie kombinácie: *pr-* (231), *tr-* (134), *kr-* (124), *pl-* (114), *br-* (85), *kl-* (70), *hr-* (55), *dr-* (63), *sl-* (53), *kv-* (45), *gr-* (45), *bl-* (40), *sv-/sw-* (40), *sm-* (37), *chr-* (34), *hl-* (33), *fr-* (30), *fl-* (27), *gl-* (23); *chl-* (22), *šm-* (21), *sn-* (20); menej než 20 ráz sú zastúpené kombinácie: *chl*, *čl*, *cl*, *dl*, *tl*, *zl*, *šl*, *pl*, *tl*, *fl*, *čl*, *šl*, *sl*, *hl*, *kl*, *bl*, *žl*, *zl*, *sr*, *šr*, *žr*, *cr*, *čr*, *šv*, *chv*, *cv*, *tv/tw*, *zv*, *čv*, *dv*, *gv*, *hv*, *žv*; *hn*, *kn*, *chň*, *cn*, *dn*, *fň*, *zn*, *gn*, *pn*, *šn*, *žň*, *sň*, *hň*, *kň*, *čň*; *km*, *chm*, *cm*, *dm*, *hm*, *tm*, *zm*, *žm*, *čm*; *ff*.

Kombinácie s dvoma sonórmi C_SC_S.: *vr-* (27), *vl-* (20), *ml-* (18), *mr-* (17), *vn-* (10); menej než 10 ráz sú zastúpené kombinácie: *vl*, *vň*, *mn*, *ml*, *mň*, *jm*, *rm*, *ln*, *rv*.

Z konsonantických skupín bez sonóry sú najfrekventovanejšie: *st-* (81), *št-* (70), *sk-* (53), *šp-* (44), *šk-* (41), *sp-* (37), ostatné kombinácie sú zriedkavé menej než 20 ráz, porov. *zd-*, *št'*, *st'*, *zb-*, *sch-*, *sc-*, *šč-* *ks-*, *kš-*, *pš-*, *sf-*, *zg-*, *zh-*, *žb-*, *žg-*, *db-*, *dc-*, *tch-*, *tf-*, *ts-*; *ps-*, *pch-*, *bz-*, *bd'*; *kd-*, *kt-*; *džb-*, *džg-*, *cht-*, *chc-*, *ft-*, *čt-*, *ct'*, *čk-*, *čp-*; raz či dvakrát sú na začiatku skupiny C_SC- (*js*, *jd'*, *mk*, *lž*, *lk*, *mž*, *mč*, *rt*, *wh*, *vd*, *vz*). Skupiny *vš*, *vt*, *vč*, *vk* sú vo fonetickom prepise na začiatku skupinami *fš*, *ft*, *fč*, *fk*.⁵

2.2.2.2 Uprostred radixov (1588) je skupina dvoch konsonantov s druhou sonórou (-CC_S-), s prvou sonórou (-C_SC-), resp. s dvoma sonórmi (-C_SC_S-) alebo -CC-.

Z konsonantickej skupiny s druhou sonórou -CC_S-, ktorá je menej frekventovaná než na začiatku radixov, sú najfrekventovanejšie kombinácie: *-kr-* (31),

⁵ Na začiatku sa v radixoch nevyskytujú dvojčlenné skupiny: *žd*, *zd'*, *žd'*, *žh*, *sč*, *zdž*, *sš*, *zž*, *pt*, *bd*, *sg*, *gb*, *gd*, *bž*, *pč*, *hb*, *fp*, *fl*, *fc*, *fs*, *fch*.

-tr- (29), -kl- (21), -bl- (21), -pl- (20), -br- (19), -pr- (18), -gr- (13), -kv- (11), -dm- (10), menej než 10 ráz sú zastúpené kombinácie: *dr, hr/chr, fr, zr, kl, bl, dl, hl, hl, chl, fl, gl, dl, sl, fl, zl, šl, žl, tl; zm, chm, hm, tm, šm, čm, km, gm, s-m; hn, kn, sn, gn, zn, tn, dn, pn; dj, sj; dv, tv, sv, žv, chv, zv, bv, gv.*

Z kombinácie -C_SC-, ktorá je len na konci a uprostred radixov a okrem toho je najviac frekventovaná, sú to kombinácie: -nt- (102), -nd- (75), -mp- 56, -mb- (45), -rt- (43), -nc- (26), -nz- (25), -ng- (24), -nk- (21); -nf- (19), -rg- (18), -rd- (17), -rb- (17), -rk- (16), -rp- (15), menej než 15 ráz sú zastúpené kombinácie: *ns, nč, nš, nž, nh, nd', rz, rc, rč, rch, rž, rs, rf, rš, rh, rt', lt, lb, lch, ld, lk, lg, lp, lč, lš, lz, lc, lf, jd, jt, jz, jb, jk, jp, jc, jf, mf, mk, ms, mt; vd, vz, vg, vh, v-b.*

Z kombinácie -C_SC_S-, ktorá len na konci a uprostred radixov, sú to: -rm- (33), -rn- (22), -nv- (18), -rv- (16), -vr- (15), -lv- (14), -rl- (10), -lm- (10), menej než 10 ráz sú zastúpené iné kombinácie: *rň, rr, nj, nm, nj nm, nv, nr; mn, mr, ml, ml, ln, lz, jn, jr, lj, lj, vl, vn.*

Z konsonantických skupín s nesonórnymi konsonantmi, ktorá je tiež menej frekventovaná než na začiatku radixov, sú najfrekventovanejšie: -st/-zt- (94), -sk/-zk- (30), -ks (28), -sp/-zp- (24), -št- (24), -kt- (17), -šk- (13), -šp- (10), -pt/-bt- (10); menej než 10 ráz sú zastúpené kombinácie: *st', št', zd, zd', zh/sh, zš=sš, kd, kz, kk, kf, gb, pč, pš, dh, d'k=tk, tf, t'f/d-f, tt, ds=ts, zg/sg; žd', sc, sf, zb/sb; kc, kč, ps/bs, b-ch=pch, bd/pd; tk/dk, d-z, db/tb; čk, ft.*

2.2.2.3 Na konci radixov (2486) je skupina dvoch konsonantov s poslednou sonórou (-CC_S), s prvou sonórou (-C_SC), resp. s dvoma sonórami (-C_SC_S) alebo -CC.

Z konsonantickej skupiny s druhou sonórou -CC_S, ktorá je menej frekventovaná než na začiatku radixov, sú najfrekventovanejšie kombinácie: -tr (35), -br (30), -dr (22), -dl' (19), -dl (18), -kv (16), -bl (15), -sl (13), -hl' (12), -bl' (12), -gn (12), -sl' (11), -kr (11), -hl (10), menej než 10 ráz sú zastúpené kombinácie: *pr, hr, chr, gr, fr, čr, zr; pl, pl', tl, tl', fl, fl, kl, kl, gl, zl, zl', cl, chl, chl', žl', žl, šl', šl; zv, chv, šv, žv tv, dv; zm, gm, žm, sm, šm, tm, dm, tm, hm, chm, čm, km; sn, sň, zň, šň, žn, šn, čn, kn, gň, kň, chň, chn, hň, hn, tn, tň, dn, dň, čn, čň, cň, cn, pň, pn, bň, bn.*

Kombinácie s dvoma sonórami -C_SC_S: -rn (31), -rm (26), -vn (11), -jl (10), menej než 10 ráz sú zastúpené iné kombinácie: *rň, rv, lm, lv, l'v, rl', rl; vr, vl wl, vň, vl', vm; jn, jm, jň, jl', jr; l'ň, l'n, lz; mň, ml', mn, mr, ml; nn.*

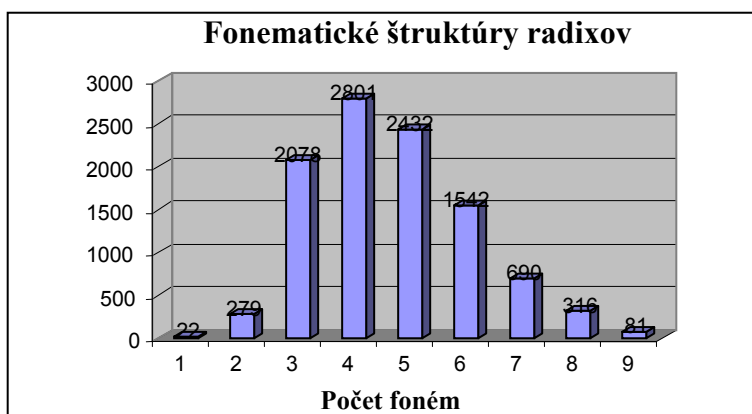
Z kombinácie -C_SC s prvou sonórou, ktorá je len na konci a uprostred radixov, sú to: -nt (129), -nd (60), -rt (51), -ng (46), -nk (40), -nc (40), -rd (31), -nč (29), -rk (26), -lt (25), -nz (21), -rz (21); -mp (18), -rg (18), -mb (17), -rb (15), -rč (12), -rc (11), -nt' (11), -jd (11), -vr (12), -mr (12); -ns (10), -ml' (10), menej než 10 ráz sú zastúpené kombinácie: *rp, rt', rd', rš, rž, rh, rch, rs, rf, rž; nd', nš,*

nž, nz, nch; mf, mž, mť, mš, mh, mz; ms, mc; jk, jt, js, jd', jč, jz, jš, jg, jh, jp, jf, jc, jb; lk, ld, lz, lf, lp, lg, lc, lb, lč, lk, l'ch, lš, lč, ld', lh; vb, vz, vd, vž.

Z konsonantických skupín bez sonóry, ktorá je trochu menej frekventovaná než na začiatku radixov, sú najfrekventovanejšie: *-st* (133), *-kt* (74), *-sk* (63), *-st'* (61), *-ks* (57), *-št'* (40), *-pt* (29), *-kc* (21), *-ps* (18), *-šp* (16), *-zd* (16), *-kč* (15), *-cht* (14), *-št* (11), *-zd'* (11), *-zg* (10), *-žd'* (11), *-čk* (10); menej než 10 ráz sú zastúpené kombinácie: *sc, sch, sč, zb, žk, žd, žt', šk, zk, sf, kt', kš, gd; pt', bt, bt', bs, bz, pč, pc, pš, pk, bč, bk, bc; tk, dk, tč, tch, tz, tc, dch, ds; cht', chc; ck, čt, ct, čt', dzg.*

3. Súvislosť frekvencie, počtu foném a otvorenosti či zatvorenosti fonematických štruktúr

Graf 1. Frekvencia typov fonematických štruktúr

3.1 Počet skúmaných radixov je 10 251 (bez ich opakovania), tvoria 165 štruktúr v rozpätí jeden až jedenásť foném, pomer vokálov a konsonantov je v nich 35,7 % : 64,3 %. Najfrekventovanejšie sú štruktúry, ktoré sú uzatvorené konsonantmi, napr., CVC, CVCVC, CCVC, CVCC, CVCVCVC, CCVCVC. **Vysokú frekvenciu 46 – 1877 má len dvadsať štruktúr** (12 % z počtu 165), z nich je sedem otvorených zľava, dve sprava, jedenásť je zatvorených. Frekvenciu 11 – 41 má dvadsaťsedem štruktúr; z nich je päť otvorených zľava, tri sprava, dve z oboch strán, sedemnášť je zatvorených. **Malú frekvenciu jeden až desať má až 118 štruktúr** (71,5 % z počtu 165); z nich je až 41 otvorených zľava, 23 sprava, 10 z oboch strán, 83 je zatvorených.

3.1.1 **Najčastejšie sú radixy s počtom od troch do šiestich foném:** trojčlenné radixy (2078), štvorčlenné radixy (2801), päťčlenné radixy (2432) a šesťčlenné radixy (1542). Medzi najmenej frekventované štruktúry patria typy s počtom foném mimo rámca tri až šesť. Zriedkavé sú jednočlenné (22) a dvojčlenné radixy (279), ale aj sedemčlenné (690), osemčlenné (316), deväťčlenné (81), desaťčlenné a jedenásťčlenné radixy (29). Čím je vyšší počet foném vo fonematickej štruktúre nad šesť členov, tým je nižší ich výskyt, ale vyššia je heterogénnosť ich štruktúr, napr. pri štruktúre s ôsmimi fonémami je v 317 radixoch až 35 rôznych štruktúr.

Nízka frekvencia súvisí okrem otvorenosti štruktúr na obidvoch stranách (VCCCCVCCV, VCCCCV) s prítomnosťou hiátových vokálov (VCCVCCVV, VV) či zoskupení štyroch konsonantov (CCCC). Netypické sú tiež tri konsonanty: CCCVC (126), VCCCCV (9). Otvorené fonematické štruktúry sú napr. v typoch CCV (aj v domácich radixoch), VCV (v internacionalizmoch), CVV (v interjekciách a v internacionalizmoch). Radixy s fonematickou štruktúrou viac než šesť členov sú často prevzaté a perintegrované (*zašantroč*, **komplement*, porov. pôvodné morfémove hranice ([za]šant[r]oč], *[kom]ple[ment]). Ide o segmenty, ktoré sa bežne vyčleňujú: *-ment*, napr. *departement*, *temperament*, [*establišment*], *-ent*, napr. *transparent*, *transcendent*.

Prototypovým radixom slovenčiny je neviazaný radix bez alomorf a variantov s tromi, štyrmi či piatimi fónami, ktorý nesie jeden význam, napr. *dom*, *javor*. Má uzavretú fonematickú štruktúru kompatibilnú s najfrekventovanejším typom prefixov končiacich sa na vokál či len vokalických (*po-*, *vy-*, *za-*, *pre-*, *na-*, *ne-*, *o-*, *u-*, *do-*, *pri-*, *de-*), ale aj kompatibilnú s najfrekventovanejším typom sufixálnych morfém začínajúcich sa vokálom (*-ov-*, *-ost'*, *-áv-/av-*, *-ík-/ik-*, *-an-*, *-i-*, *-ec-*, *-ác-/ac-*, *-it-*, *-ár-/iar-/ar-*, *-ok-*, *-ist-*, *-ic-*, *-ot-*, *-izm-*, *-iev-*, *-isk-*, *-eň-*, *-or-*, *-ív-*, *-ák-/ak-/iak-*, *-yň-*, *-at-/át-*, *-en-*). Uzavreté fonematické štruktúry sú vhodné aj na spájanie s gramatickými morfémmi (najčastejšie vokalickými či vokalicko-konsonantickými), porov. aj výsledky prieskumu J. Sabola (1979).

3.2 Materiál zo SKMS (2005) poskytuje aj prehľad o najfrekventovanejších typoch fonematických modelov radixov, vrátane vokalických a konsonantických skupín, a to podobne ako u I. Sawickej (1974) či J. Sabola (1969, 1970, 1971a, 1971b), ktorí skúmali konsonantické skupiny vo všeobecnosti, nielen v radixoch. Aj v radixoch sa potvrdzuje **prevalencia dvojčlenných konsonantických skupín** a zriedkavosť štvorčlenných skupín. Najčastejšie v začiatkovej pozícii ide o kombinácie s druhou sonórou, napr. *bl*, *br*, *cn*, *cv*, *čm*, *čr*, *dr*, *ff*, *fl*, *fr*, *gl*, *gn*, *gr*, *hl*, *hn*, *hr*, *hv*, *chl*, *chr*, *chv*, *kl*, *kl'*, *kr*, *kv*, *ml'*, *mr*, *pl*, *pl'*, *pr*, *sl*, *sm*, *sr*, *sv*, *šm*, *šn*, *šr*, *šv*, *tl*, *tl'*, *tr*, *vl*, *vn*, *vr*, *zr*, *žm*, *žr* a okrem toho o kombinácie: *ft*, *kš*, *sf*, *sk*, *sp*, *st*, *šk*, *šp*, *št*, *vš*, *vz*, *zb*, *zd*, *žb*. Zistenia v štúdiu spolu s existujúcimi výskumami J. Ho-

reckého, I. Sawickej, J. Sabola pomáhajú odkryť zákonitosti slovenského jazyka z aspektu jeho typológie (Faßke, 1980). Hoci východiskový materiál výskumov bol odlišný, základné tendencie v kombinácii konsonantov a v konsonanticko-vokalických štruktúrach radixov v spisovnej slovenčine sa potvrdili aj na tomto doteraz najrozsiahlejšom materiáli. V štruktúrach s viacerými konsonantmi prevláda kombinácia s posledným sonórnym konsonantom na začiatku radixov (**tendencia po vzostupnej sonorite** typu nie sonóra, sonóra, vokál, napr. *stred*) a kombinácia s prvým a posledným sonórnym konsonantom na konci radixov alebo uprostred radixov (**tendencia po zostupnej sonorite** typu vokál, sonóra, nie sonóra, napr. *špurt*).

Literatúra

- BÓNOVÁ, I.: Slabičná štruktúra slova a tvaru. In: Vztah langue a parole v perspektivě „interaktivního obratu“ v lingvistickém zkoumání. Sborník příspěvků z 3. mezinárodní konference Setkání mladých lingvistů, konané na Filozofické fakultě Univerzity Palackého ve dnech 14. – 15. května 2002. Ed. P. Pořízka – V. P. Polách. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci 2004a, s. 27 – 33.
- BÓNOVÁ, I.: Slabičná segmentácia slov v slovenčine. In: Varia. XI. Zborník materiálov z XI. kolokvia mladých jazykovedcov. Spišská Nová Ves 28. – 30. 11. 2001. Ed. M. Šimková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SJS 2004b, s. 276 – 281.
- FABKE, H.: Kombinaritoske možnosti konsonantow w zapadosłowjańskich rěcach. In: Lětopis, A, č. 27/1 a 2 1980, s. 120 – 130.
- HORECKÝ, J.: Fonologia latinčiny. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1949. 125 s.
- SABOL, J.: Štvorčlenné konsonantické skupiny v slovenčine. In: Slovenská reč, 1969, roč. 34, č. 1, s. 30 – 31.
- SABOL, J.: Frekvencia trojčlenných konsonantických skupín v spisovnej slovenčine. Jazykovedný zborník venovaný prof. PhDr. Štefanovi Tóvikovi, CSc., k šesťdesiatym narodeninám. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae Prešovensis. Red. P. Bunganič et al. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969, s. 129 – 149.
- SABOL, J.: Kombinácie šumovej a sonórnej spoluhlásky v slovenčine. In: Jazykovedný časopis, 1970, roč. 21, č. 2, s. 139 – 153.
- SABOL, J.: Pomer jednotlivých typov konsonantických skupín. In: Slovenská reč, 1971, roč. 36, č. 2, s. 71 – 78.
- SABOL, J.: Konsonanticko-vokalické zloženie morfémy v spisovnej slovenčine. In: Jazykovedný časopis, 1979, roč. 30, č. 2, s. 120 – 133.
- SABOL, J.: Syntetická fonologická teória. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1989. 253 s.
- SABOL, J. – BÓNOVÁ, I.: Štruktúra slabiky a morfémy v slovenčine, češtine a poľštine. In: XIII medzinárodný zjazd slavistov v Ľubľane. Príspevky sloven-

- ských slavistov. Slovenský komitét slavistov a Slavistický kabinet SAV Bratislava 2003, s. 101 – 111.
- SAWICKA, I.: Struktura grup spółgłoskowych w językach słowiańskich. Wrocław: Polska Akademia Nauk 1974. 131 s.
- SOKOLOVÁ, M.: Teoretické zásady morfematického spracovania slovenčiny. In: Morfematický slovník slovenčiny. Prešov, Náuka 1999. s. 9 – 56.
- SOKOLOVÁ, M. – MOŠKO, G. – ŠIMON, F. – BENKO, V.: Morfematický slovník slovenčiny. Prešov: Náuka 1999. 531 s.
- SOKOLOVÁ, M. – OLOŠTIK, M. – IVANOVÁ, M. – ŠIMON, F. – VUŽŇÁKOVÁ, K. – CZÉREOVÁ, B. – BENKO, V. – MOŠKO, G.: Slovník koreňových morfév slovenčiny. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005. 584 s.

Morfematicko-derivačné štruktúry lexém

Martina Ivanová – Ján Genči

1. Východiská a ciele výskumu

Pri výskume morfematicko-derivačných štruktúr lexikálnych jednotiek nám ako inšpiračný impulz poslúžila monografia J. Horeckého (1964) a jeho výskum morfematických sústav jednotiek. Našou ambíciou je na základe štatistického spracovania materiálu zo *Slovníka koreňových morfém slovenčiny* (2005, ďalej SKMS) zachytiť variabilitu morfematicko-derivačnej štruktúry jednoradixových a viacradixových jednotiek jazyka, vymedziť frekventované, raritné a unikátne morfematicko-derivačné štruktúry, zachytiť podiel slovnodruhovo diferencovaných subtypov v jednotlivých typoch štruktúr, ako aj stanoviť prototypickú morfematicko-derivačnú štruktúru jednotlivých slovných druhov.

Pri štatistickom spracovaní morfematicko-derivačných štruktúr jednotiek vychádzame z diferenciacie morfém na základe významu a na základe pozície v jednotke (porovnaj Sokolová, 1999). Základom derivačno-morfematických štruktúr sa stávajú len tie segmenty, ktoré sú nositeľmi významu, t. j. koreňové, derivačné, modifikačné a gramatické morfémy. Koreňová morféma, radix, zaujíma v jednotke centrálnu pozíciu. Pri derivačných a modifikačných morfédoch diferencujeme na základe pozície pred, resp. po radixe prefixálne (P) a suffixálne (S) morfémy, pri derivačných morfédoch vymedzujeme na základe realizácie po gramatickej morféme postfixálnu morfému (Pf). Na základe možnosti samostatnej realizácie vyčleňujeme pri prefixálnej morféme aj samostatnú prefixálnu morfému (Ps) a pri postfixálnej morféme aj samostatnú postfixálnu morfému (Pfs). Na základe možnosti samostatnej realizácie osobitne vymedzujeme aj samostatnú derivačnú morfému *sa/si*. Znak « pri jednotlivých štruktúrach signalizuje inflektívnosť danej jednotky. Osobitne spracúvame typy morfematicko-derivačných štruktúr pri jednoradixových a viacradixových jednotkách. Pri viacradixových jednotkách vymedzujeme pri ich morfematicko-derivačných štruktúrach aj spájaciu morfému, konfix (K). Pri vymedzení štruktúr pracujeme s tromi úrovňami abstrakcie, a to na základe špecifikácie gramatických morfém.

2. Typy morfeomaticko-derivačných štruktúr jednoradixových jednotiek

V našom príspevku ponúkame výsledky štatistického spracovania na druhej a tretej rovine abstrakcie. Na druhej rovine abstrakcie v štruktúre slovnodruhuvo konkretizujeme gramatickú morfému, na tretej rovine abstrakcie gramatická morféma nemá slovnodruhový signál. Na najvyššej rovine abstrakcie vymedzujeme 82 typov morfeomaticko-derivačných štruktúr, ktoré zodpovedajú 57 751 jednotkám. Desať najfrekvencovanejších morfeomaticko-derivačných štruktúr zachytávame v nasledujúcej tabuľke:

Tabuľka 1. Morfeomaticko-derivačné štruktúry jednoradixových jednotiek

3. abstrakcia			2. abstrakcia		
P. č.	Frekv.:	Štruktúra:	Frekv.:	Štruktúra:	Príklady:
1.	13553	R-S-GM	7017	R-S-GMs	adapt -ác:i-a, bab -k-a
			4725	R-S-GMa	adres -n-ý, blázn -iv-ý
			1811	R-S-GMv	blys -n-ú:t', d-áv -a:t'
2.	7757	R-S-S-GM	4310	R-S-S-GMs	hysl -ist-k-a, žobr -ác-tv-o
			3249	R-S-S-GMa	not -ár-sk-y, rok -ov-ac-í
			198	R-S-S-GMv	stup -ň-ov-a:t', arch -iv-ov-a:t'
3.	7005	P-R-S-GM	1640	P-R-S-GMs	po-boč -k-a, pred-náš -k-a
			1907	P-R-S-GMa	a-mor -ál:n-y, proti-vlád -n-y
			3458	P-R-S-GMv	do-kriv -k-a:t', pre-tanc -ov-a:t'
4.	6295	R-GM	4657	R-GMs	plén -um, cest -o
			412	R-GMa	škared -ý, malign -y
			1226	R-GMv	jes -t', dup -a:t'
5.	6020	P-R-GM	1256	P-R-GMs	anti-téz -a, ú-čes -ø
			108	P-R-GMa	bez-krídl -y, post-modern -ý
			4656	P-R-GMv	do-hrýz -t', od-let -ie:t'
6.	3228	P-R-S-S-GM	1776	P-R-S-S-GMs	zá-vis -l-ost'-ø, v-stup -en-k-a
			989	P-R-S-S-GMa	a-soci -ál-n-y, bez-mot -or-ov-ý
			463	P-R-S-S-GMv	in-filt -r-ov-a:t', o-chud -ob-n-i:t'
7.	2050	P-R-GM sa/si			za-nôť -i:t' si, na-prav -i:t' sa
8.	1626	R-S-S«			bež -n-e«, automat -ic:k-y«
9.	1598	R-S-S-S-GM	938	R-S-S-S-GMs	cest -ov-a:teľ-k-a, vod -n-at-ost'-ø
			644	R-S-S-S-GMa	bran -k-ár-sk-y, dier -k-ov-ac-í
			16	R-S-S-S-GMv	bal -ič-k-ov-a:t', profes -i-on:al-iz:ov-a:t'
10.	1055	P-R-S-GM sa/si			za-žart -ov-a:t' si, prez-ent -ov-a:t' sa
celkový počet: 50 186 jednotiek, t. j. 86, 9%					

Štatistické spracovanie morfeomaticko-derivačných štruktúr ukázalo, že 27 štruktúr s frekvenciou > 100 zodpovedá 56 891 jednotkám, čo je 98, 94%, zatiaľ čo 55 štruktúr s frekvenciou < 100 zodpovedá len 860 jednotkám, čo je menej než 1,1%. Unikátnu morfeomaticko-derivačnú štruktúru má 13 jednotiek,

raritnú morfematicko-derivačnú štruktúru s frekvenciou menej než 10 jednotiek vymedzujeme až pri 36 typoch.

2.1 Typy morfematicko-derivačných štruktúr jednotlivých slovných druhov

Štatistický výskum morfematicko-derivačných štruktúr je tiež základom na stanovenie prototypických štruktúr jednotlivých slovných druhov. Na druhej rovine abstrakcie vymedzujeme celkovo 109 typov štruktúr, z toho substantíva vykazujú 21 typov štruktúr, adjektíva 17 typov štruktúr, verbá 31 typov štruktúr a inflektívne jednotky 40 typov štruktúr.

V nasledujúcej tabuľke podávame prehľad desiatich najfrekvencovanejších morfematicko-derivačných štruktúr substantív, adjektív, verb a inflektív (najmä adverbii, nesklonných substantív, adjektív, numerálií a pronomín):

Tabuľka 2. Morfematicko-derivačné štruktúry jednotlivých slovných druhov

P. č.:	Substantíva:	Adjektíva:	Verbá:	Inflektíva:
1.	7017 R-S-GMs adept-k-a fejton-ist-a	4725 R-S-GMa blíz-k-y baran-č-i	4656 P-R-GMv do-by-t' za-klia-t'	1626 R-S-S« absurd-n-e« bež-k-om«
2.	4657 R-GMs alej-a hub-a	3249 R-S-S-GMa akt-iv-n-y bod-ov-ac-í	3458 P-R-S-GMv de-kód-ov-a:t' do-faj-č-i:t'	1029 P-R-S-S« a-pat-ic-k-y« bez-moc-n-e«
3.	4310 R-S-S-GMs boh-at-stv-o žurnal-ist-ik-a	1907 P-R-S-GMa a-mor-ál:n-y o-býv-ac-í	2050 P-R-GMv sa/si do-ži-t' sa pri-nies-t' si	755 R-S-S-S« bol-est-iv-o« ep-ic-k-y«
4.	1776 P-R-S-S-GMs ob-žal-ob-c-a za-sad-ač-k-a	644 R-S-S-S-GMa kron-ik-ár-sk-y práš-k-ov-ac-í	1811 R-S-GMv ach-k-a:t' balzam-ov-a:t'	313 R-S« beh-om« bos-o«
5.	1640 P-R-S-GMs ob-chádz-k-a o-pevn-e:n-ie	412 R-GMa biel-y blš-í	1226 R-GMv bal-i:t' dept-a:t'	295 P-R-S-S-S« abs-trak-t-n-e« ne-ver-iac-k-y«
6.	1256 P-R-GMs anti-talent-ø po-prs-ie	261 P-P-R-S-GMa za-o-sta-l-y u-za-tvár-ac-í	1055 P-R-S-GMv sa/si de-gener-ov-a:t' sa od-grg-n-ú:t' si	279 P-R-S« bez- duch-o« do-pol-y«
7.	938 R-S-S-S-GMs akt-iv-n-ost'-ø cest-ov-a:tel'-k-a	232 P-R-S-S-S-GMa an-est-et-ic-k-y bez-bož-n-íc-k-y	561 R-GMv sa bá-t' sa plies-t' si	226 R« akné« ataš-é«
8.	454 P-R-S-S-S-GMs bez-dom-ov-k-yň-a ne-han-eb-n-ik-ø	108 P-R-GMa bez-kridl-y pre-dlh-j	463 P-R-S-S-GMv in-filt-r-ov-a:t' za-o-krúh-l'-ov-a:t'	197 P-P-R-S-S« nad-po-zem-sk-y« pro-ná-rod-n-e«
9.	238 P-P-R-S-S-GMs ne-ob-medz-e:n-ost'-ø ne-po-sluš-n-ic-a	54 R-S-S-S-S-GMa bi-t-k-ár-sk-y cukr-ov-in-k-ov-j	390 P-P-R-GMv	132 P-R« na-dnes« pod-večer«

10.	58 P-P-R-S-GMs a-sy- metr -i-a po-v- sta -n-ie	16 P-R-S-S-S-S-GMa ne- profes -i-o:n-ál-n-y z- lepš -ov-a:tel'-sk-j'	344 R-S-G-Mv sa adapt -ov-a:t' sa pich -n-ú:t' sa	93 R-S-S-S-S« atl -et-ic-k-y« pred -n-ost-n-e«
-----	--	--	---	--

Morfematicko-derivačná štruktúra substantív je reprezentovaná 21 typmi, ktoré sa realizujú pri 22 571 jednotkách. Substantíva tvoria jeden- až deväťprvkové derivačno-morfematické štruktúry. Najväčšia variabilita štruktúr sa vyskytuje pri päť- až sedemprvkových typoch (v každom type sa vymedzujú štyri podtypy). Na základe uvedených výsledkov možno konštatovať, že prototypická morfematicko-derivačná štruktúra substantív má sufixálnu povahu a substantíva vytvárajú typicky trimorfematické, resp. bi- a tetramorfematické štruktúry.

Morfematicko-derivačná štruktúra adjektív je reprezentovaná 17 typmi, ktoré sa realizujú pri 12 697 jednotkách, adjektíva tvoria jeden- až osemprvkové derivačno-morfematické štruktúry. Najväčšia variabilita štruktúr sa vyskytuje pri šesťprvkovom type (má štyri podtypy). Prototypická morfematicko-derivačná štruktúra adjektív je troj- a štvormorfémová, z hľadiska druhov morfém je pre adjektíva charakteristická najmä sufixálna, ako aj prefixálna štruktúra.

Morfematicko-derivačná štruktúra verb je reprezentovaná 31 typmi, ktoré sa realizujú pri 17 067 jednotkách. Verbá tvoria dvoj- až osemprvkové štruktúry, najväčšia variabilita štruktúr sa vyskytuje pri päť- a šesťprvkovom type (v oboch prípadoch zhodne sedem podtypov štruktúr). Prototypická morfematicko-derivačná štruktúra verb je prefixálnej povahy a z hľadiska počtu morfém dominujú troj- a štvormorfémové štruktúry.

5327 inflektívnych jednotiek spolu vytvára 40 typov morfematicko-derivačných štruktúr. Pre inflektíva je typická kombinácia dvoch, resp. troch sufixálnych morfém a troj- a štvormorfémové štruktúry.

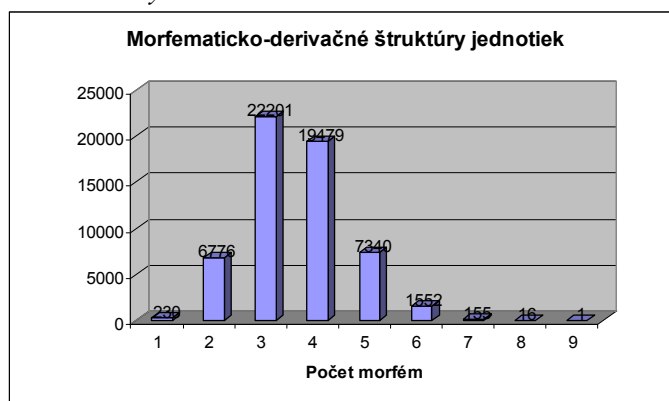
Na základe týchto údajov možno konštatovať, že najvariabilnejšiu morfematicko-derivačnú štruktúru vykazujú inflektívne jednotky, ktoré napriek relatívne nízkej frekvencii tvoria až 40 typov štruktúr, čo znamená, že priemerná frekvencia jedného typu morfematicko-derivačnej štruktúry je len 133,17 jednotiek. Naopak, najmenšiu variabilitu morfematicko-derivačnej štruktúry vykazujú substantíva, pri ktorých je priemerná frekvencia jedného typu morfematicko-derivačnej štruktúry až 1074,8 jednotiek.

2.2 Kvantitatívna variantnosť morfematicko-derivačných štruktúr

Jednoradixové jednotky tvoria jeden- až deväťsegmentové morfematicko-derivačné štruktúry. Najviac jednoradixových jednotiek má trojmorfémovú (22 201, t. j. 38, 6%), resp. štvormorfémovú (19 479, t. j. 33, 8%) morfematicko-derivačnú štruktúru. Naopak, najzriedkavejšie sú osemprvkové (16, t. j.

0,02 %), sedemmorfémové (155, t. j. 0,26 %) a jednomorfémové (230, t. j. 0,4 %) morfematicko-derivačné štruktúry. Jediná jednotka má deväťmorfémovú morfematicko-derivačnú štruktúru. V nasledujúcom grafe zachytávame podiel jednotlivých kvantitatívnych typov morfematicko-derivačných štruktúr:

Graf 1. Frekvencia jednotlivých kvantitatívnych typov morfematicko-derivačných štruktúr

Z hľadiska variantnosti morfematicko-derivačných štruktúr najväčší počet subtypov pozorujeme pri tetramorfematických a hexamorfematických štruktúrach (v oboch prípadoch 16 typov morfematicko-derivačných štruktúr), nonamorfematická štruktúra je zastúpená len jedným typom, monomorfematická a oktamorfematická štruktúra je reprezentovaná dvoma typmi. Morfematicko-derivačné štruktúry sú teda centrickej povahy, čo znamená, že v štruktúre 1 až 9 prvkov sú najfrekventovanejšie centrálné štruktúry (tri-, štvor- a päťmorfémové), ktoré zároveň vykazujú najväčšiu variabilitu typov. Štruktúry s menším počtom prvkov (1 – 2 prvky), ako aj štruktúry s väčším počtom prvkov (7, 8 a 9 prvkov) sú málo variabilné a takýto typ štruktúr zodpovedá relatívne malému počtu jednotiek. V tabuľke 3 zachytávame prehľad počtu jednotlivých typov v rámci základných kvantitatívnych typov štruktúr a frekvenciu im zodpovedajúcich jednotiek.

Na základe týchto údajov možno konštatovať, že prototypická morfematicko-derivačná štruktúra jednotiek v slovenčine je troj-, resp. štvormorfémová, zriedkavé sú typy štruktúr s väčším počtom prvkov (osem- a deväťmorfémové štruktúry), ako aj jednomorfémové štruktúry.

Tabuľka 3. Prehľad kvantitatívnych typov morfológicko-derivatívnych štruktúr

Typy štruktúr:	Počet typov:	Počet jednotiek:	Príklady:
monomorfemické:	2	230	ja, blues «
bimorfemické:	6	6776	biel-y, na-vrch «
trimorfemické:	15	22201	ná-strah-a, kroch-k-a:t'
tetramorfemické:	16	19476	bel-oš-k-a, nad-hviezd-n-y
pentamorfemické:	14	7340	o-smut-n-iev-a:t', finanč-n-ič-k-a
hexamorfemické:	16	1552	zel-en-in-ár-sk-y, do-vol-e:n-k-ov-a:t'
heptamorfemické:	10	155	vý-ši-v-k-ár-k-a, po-u-ži-v-a:teľ-sk-j'
oktamorfemické:	2	16	pri-s-ťah-ov-a:l-ec-k-y', s-pro-stred-k-ov-a:teľ-k-a
nonamorfemické:	1	1	z-u-ži-t-k-ov-a:teľ:n-ost'-ø

2.3 Morfológické kombinatórne zákonitosti v morfológicko-derivatívnych štruktúrach

Jednotlivé typy morfológicko-derivatívnych štruktúr vznikajú na základe morfológických kombinatórnych zákonitostí. V jednoradixových jednotkách majú morfológicko-derivatívne štruktúry v centrálnej pozícii jeden radix. Samostatnú realizáciu radixu bez iných morfém vymedzujeme pri dvoch štruktúrach, a to pri morfológicko-derivatívnej štruktúre R, ktorá sa vymedzuje pri supletívnych pronominálnych radixoch (**ja, my, ty, vy**), a pri morfológicko-derivatívnej štruktúre R« (226 jednotiek), ktorá je charakteristická najmä pre prevzaté indeklinálie (**milieu**«, **niveau**«, **nóbl**«) a domáce adverbálne, pronominálne a numerálne indeklinálie (**preč**«, **ináč**«, **päť**«).

V pozícii pred radixom sa realizuje nesamostatná alebo samostatná prefixálna derivatívna, resp. modifikačná morféma. Prefixálne morfémy sa môžu v pozícii pred radixom kombinovať, jednu nesamostatnú prefixálnu morfému pred radixom má 22 138 jednotiek (t. j. 38,3 %) v rámci 20 štruktúr (napr. **do-bi-t'**, **pa-rož-ie**, **a-mor-ál:n-y**), jednu samostatnú prefixálnu morfému pred radixom má 109 adverbálnych jednotiek (t. j. 0,18 %) v rámci 9 štruktúr (napr. na **betón**«, do **belas-a**«, na **hlad-k-o**«), kombinácia dvoch prefixálnych morfém sa vyskytuje pri 2136 jednotkách (t. j. 3,7 %) v rámci 18 štruktúr (napr. **nad-vý-rob-a**, **po-do-lie-v-a:t'**, **bez-vý-chod-isk-ov-j'**), z toho v prípade 10 jednotiek v rámci 4 štruktúr sa kombinuje samostatná a nesamostatná prefixálna morféma (napr. na **ne-po-zn-a:n-ie**«, od **ne-pamät-i**«, na **za-plak-a:n-ie**«), kombinácia troch prefixálnych morfém sa realizuje pri 50 jednotkách (t. j. 0,08 %) v rámci 9 štruktúr (napr. **po-roz-pre-stier-a:t'**, **z-ne-u-ži-teľ:n-y'**, **ne-z-od-poved-n-ost'-ø**).

V pozícii za radixom sa realizujú sufixálne derivačné, resp. modifikačné morfémy. 23 466 jednotiek (t. j. 40,6 %) v rámci 18 štruktúr má v pozícii za radixom jednu sufixálnu morfému (napr. **dám**-sk-y, **balzam**-ov-a:t', **baret**-k-a), kombinácia dvoch sufixálnych morfémy sa realizuje v prípade 14 451 jednotiek (t. j. 25%) v rámci 18 štruktúr (napr. **bavln**-ár-sk-y, **bes**-n-ot-a, **chalup**-ár-č-i:t'), tri sufixálne morfémy sa kombinujú v prípade 3480 jednotiek (t. j. 6 %) v rámci 12 štruktúr (po-v-**sta**-l-ec-k-y', po-u-**ží**-v-a:teľ-k-a, vy-s-**krut**-k-ov-áv-a:t'), kombinácia štyroch sufixálnych morfémy sa realizuje v prípade 333 jednotiek (t. j. 0,57 %) v rámci 6 typov štruktúr (napr. z-u-**ží**-t-k-ov-a:teľ-n-y', s-pro-**stred**-k-ov-a:teľ-ň-a, za-**mest**-n-a:n-ec-k-y') a päť sufixálnych morfémy sa kombinuje pri 11 jednotkách (0,01 %) v rámci štyroch štruktúr (**taj**-n-ost-k:ár-sk-y«, **von**-k-ajš-k-ov-ost'-ø, z-u-**ží**-t-k-ov-a:teľ-n-ost'-ø).

Samostatné reflexívne derivačné morfémy *sa/si* sa realizujú v 4422 jednotkách (t. j. 7,65 %) v rámci 15 štruktúr (napr. o-ne-**skor**-i:t' sa, po-vy-**pyt**-ov-a:t' sa, s-pri-**t**-om-ň-ov-a:t' sa).

V pozícii za gramatickou morfémy sa realizuje postfixálna morféma, ktorá sa môže vyskytovať ako nesamostatná alebo samostatná morféma. Postfixálna morféma sa vyčleňuje v prípade realizácie po gramatickej morféme (**ak**-y'-si, **tak**-y'-to), na základe analógie ju však vymedzujeme aj v iných pozíciách (**kam**-si«, od-**kial'**-kol'vek«). V našom spracovaní sa však postfixálna morféma objavuje aj po takom type morfémy, ktorej status v jednotke možno vymedziť ako prípad desémantizovanej submorfy (nie-**kol'k**-ý-krát«, nie-**kol'k**-ý raz«). Status v morfematicko-derivačných štruktúrach jej prisudzujeme preto, lebo ide o pôvodnú gramatickú morfému. Nesamostatná postfixálna morféma sa realizuje v 83 jednotkách (t. j. 0,14 %), hlavne pronomínálnych, v rámci 5 štruktúr (napr. nie-**kol'k**-o-krát«, od-**kial'**-si«, **kt**-o-kol'vek«), samostatná postfixálna jednotka sa realizuje v 38 numerálnych jednotkách (t. j. 0,06 %) v rámci 4 štruktúr (napr. **siedm**-y raz«, **štyr**-i-dsať ráz«, **pár** ráz«).

3. Typy morfematicko-derivačných štruktúr viacradixových jednotiek

Na najvyššej rovine abstrakcie vymedzujeme 219 typov morfematicko-derivačných štruktúr, ktoré zodpovedajú 6120 jednotkám. Desať najfrekventovanejších morfematicko-derivačných štruktúr zachytávame v nasledujúcej tabuľke:

Tabuľka 4. Morfematicko-derivačné štruktúry viacradixových jednotiek

Tabuľka 4: Morfemnicko-derivácie štruktúry viacnásobných jednotiek

3. abstrakcia		2. abstrakcia		
Frekv.:	Štruktúra:	Typ štruktúry:	Frekv.:	Priklady:
1661	R-K-R-S-GM	R-K-R-S-GMs	795	ant-o-lóg-i-a, dv- <i>oj</i> -bod-k-a
		R-K-R-S-GMa	850	cukr-o-var-níc:k-y, hom-o-fón-n-y
		R-K-R-S-GMv	16	fil-o-zof-ov-a:t', spol-u-prac-ov-a:t'
828	R-K-R-GM	R-K-R-GMs	651	aut-o-strád-a, knih-o-ved-a
		R-K-R-GMa	166	dlh-o-krídl-y, zlat-o-hned-ý
		R-K-R-GMv	11	blah-o-pria-t', cudz-o-lož-i:t'
630	R-K-R-S-S-GM	R-K-R-S-S-GMs	378	agr-o-tur-ist-ik-a, hor-o-lez-ec-tv-o
		R-K-R-S-S-GMa	252	elektr-o-inžin-ier-sk-y, tel-o-cvik-ár-sk-y
		R-K-R-S-S-GMv	0	
513	R-R-S-GM	R-R-S-GMs	239	aku-pres-úr-a, osem-vesl-ic-a
		R-R-S-GMa	265	poly-fón-n-y, viac-diel-n-y
		R-R-S-GMv	9	uni-form-ov-a:t', fur-man-č-i:t'
244	R-R-GM	R-R-GMs	226	avant-gard-a, pol-cest-a
		R-R-GMa	16	dino-saur-í, sedem-hlav-ý
		R-R-GMv	2	fur-man-i:t', proti-reč-i:t'
234	R-K-R-S-S«		aut-o-nóm-n-e«, boh-a-bo:j-n-e«	
201	R-S-K-R-S-GM	R-S-K-R-S-GMs	58	kinem-at-o-graf-i-a, bod-k-o-čiar-k-a
		R-S-K-R-S-GMa	142	srd-c-e-lom-n-ý, karmin-ov-o-červ-en-ý
		R-S-K-R-S-GMv	1	d'al-ek-o-pis-ov-a:t'
171	R-R-S-S-GM	R-R-S-S-GMs	87	basket-bal-ist-k-a, pol-roč-n-ik-ø
		R-R-S-S-GMa	84	bon-viv-án-sk-y, päť-bo:j-ár-sk-y
		R-R-S-S-GMv	0	
127	R-S-K-R-GM	R-S-K-R-GMs	56	kult-ur-o-lóg-ø, veľ-k-o-baň-a,
		R-S-K-R-GMa	71	šir-ok-o-plec-í, med-ov-o-žlt-ý
		R-S-K-R-GMv	0	
103	R-S-K-R-S-S-GM	R-S-K-R-S-S-GMs	56	am-in-o-kys-el-in-a, byl-in-o-žr-av-ec-ø
		R-S-K-R-S-S-GMa	47	gréc-k-o-katol-ic-k-y, drob-n-o-sem-en-n-ý
		R-S-K-R-S-S-GMv	0	
celkový počet jednotiek: 4712, t. j. 76, 9%				

Štatistické spracovanie morfematicko-derivačných štruktúr ukázalo, že 10 štruktúr s frekvenciou > 100 zodpovedá 4712 jednotkám, čo je 76,9 %, zatiaľ čo 119 štruktúr s frekvenciou < 100 zodpovedá 1408 jednotkám, čo 23 % z celkového počtu viacradixových jednotiek. Unikátnu morfematicko-derivačnú štruktúru má 100 viacradixových jednotiek, raritnú morfematicko-derivačnú štruktúru s frekvenciou menej než 10 jednotiek vymedzujeme až pri 177 typoch.

4. Závery

Zistenia v štúdiu spolu s existujúcimi výskumami pomáhajú odkryť zákonitosti slovenského jazyka z aspektu jeho typológie.

Výskum morfematicko-derivačných štruktúr ukázal, že jednoradixové jednotky tvoria na najvyššom stupni abstrakcie 82 štruktúr, zatiaľ čo viacradixové jednotky až 216 štruktúr. Tento rozdiel v počte je daný jednak tým, že viacradixové jednotky majú typicky morfematicko-derivačnú štruktúru s vyšším počtom morfémy, jednak vysokým zastúpením unikátnych štruktúr pri viacradixových jednotkách. Prototypická morfematicko-derivačná štruktúra jednoradixových jednotiek v slovenčine je troj-, resp. štvormorfémová, zriedkavé sú typy štruktúr s väčším počtom prvkov (osem- a deväťmorfémové štruktúry), ako aj jednomorfémové štruktúry.

Literatúra

- HORECKÝ, J.: Morfematická štruktúra slovenčiny. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964. 194 s.
- SOKOLOVÁ, M.: Teoretické zásady morfematického spracovania slovenčiny. In: Morfematický slovník slovenčiny. Prešov, Náuka 1999, s. 9 – 56.
- SOKOLOVÁ, M. – OLOŠTIAK, M. – IVANOVÁ, M. – ŠIMON, F. – VUŽŇÁKOVÁ, K. – CZÉREOVÁ, B. – BENKO, V. – MOŠKO, G.: Slovník koreňových morfémy slovenčiny. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005. 584 s.

Afixy – frekvenčná, obsahovo-formálna a funkčná charakteristika

Martina Ivanová

1. Východiská a ciele výskumu

Cieľom počítačového spracovania derivačných morférov (afixov) zo *Slovníka koreňových morférov slovenčiny* (ďalej SKMS, 2005) je štatisticky spracovať pokiaľ možno čo najviac lingvisticky relevantných parametrov. Pri štatistickom spracovaní afixov sme ako základný identifikačný prostriedok využívali spôsob zápisu derivačných morférov v SKMS (derivačné morfémy sa zapisujú štandardným typom písma, nie kurzívou a nie boldom), ako aj ich pozíciu v lexikálnej jednotke (pred a za radixom). Keďže rovnakým spôsobom zápisu disponujú v SKMS aj iné typy morférov (modifikačné morfémy a spájacie morfémy), považovali sme za potrebné eliminovať túto morfématickú homonymiu. Pri identifikácii modifikačných morférov sme využili štatistické zistenia z výskumu verbálneho aspektu u M. Sokolovej a J. Genčiho (rkp.), ktoré pomôžu odstrániť morfématickú homonymiu modifikačných a derivačných morférov. Na odstránenie homonymie spájacích a derivačných morférov postačí zoznam jednotlivých typov spájacích morférov, ktoré sa nikdy nevyskytujú ako derivačné morfémy, avšak vzhľadom na osobitosti fungovania podsystému derivátov a kompozít budeme tieto dve podskupiny spracúvať osobitne. V tejto štúdii prinášame údaje o frekvencii, distribúcii a fungovaní derivačných morférov v jednoradixových jednotkách, ktoré sme vyseletovali na základe prítomnosti jedného radixu v lexikálnej jednotke. Ide o súbor 54 905 segmentovaných lexikálnych jednotiek.

2. Vymedzenie afixálnych morférov a ich funkcia

Derivačné morfémy (axify) sa vymedzujú ako najmenšie diskkrétne, bilaterálne a invariantné jazykové jednotky, ktoré sú nositeľmi slovotvorného, resp. derivatotvorného významu (porovnaj Sokolová, 1999). Ich funkciou je tvoriť nové lexikálne jednotky a systemizovať lexémy v rámci slovnej zásoby. Zatiaľ čo systemizačná funkcia je vlastná všetkým afixom, derivatotvorná funkcia je vlastná len tzv. formantovým afixom, t. j. afixom, ktoré ako súčasť slovotvorne motivovanej jednotky plnia funkciu slovotvorného formantu. Derivatotvorná funkcia sa netýka tých afixov, ktoré sa v slovotvorne motivovanej jednotke

stávajú súčasťou slovotvorného základu, resp. afixov, ktoré sú súčasťou morfematickej štruktúry pri slovotvorne demotivovaných jednotkách. Ako špeciálny prípad systemizačnej funkcie vymedzujeme tzv. adaptačnú funkciu afixov pri interlingválne motivovaných jednotkách. Pri afixe s adaptačnou funkciou derivatotvorná funkcia absentuje, funkciou takéhoto afixu ako jedného z prostriedkov integračného mechanizmu pri prevzatých slovách je len začleniť interlingválne motivovanú jednotku do slovnodruhovo príslušnej paradigmy. Z aspektu motivácie možno teda afixy vymedziť ako exponenty slovotvornej (derivatotvorná funkcia), paradigmatickej (systemizačná funkcia) a morfológickej motivácie (adaptačná funkcia).¹

Z funkčného hľadiska budeme teda rozlišovať tri základné typy afixov:

1. formantové derivatotvorné afixy – pôjde o tie afixy, ktoré predstavujú slovotvorný formant (pri sufixoch spolu s relačnou morférou) slovotvorne motivovanej jednotky, pri formantových afixoch sa najvýraznejšie manifestuje derivatotvorná funkcia afixu, napr.: <lad>-i:č-ø, <lad>-ov-jý, roz-<lad-i:t>, na-<lep-i:t>;²

2. bazové derivatotvorné afixy – ide o afixy, ktoré sa stávajú súčasťou slovotvorného základu pri slovotvorne motivovanej jednotke, ich derivatotvorná funkcia sa v danej jednotke dostáva do úzadia, napr.: <lad-i:č>-k-a, <lad-ov>-ec-ø, <roz-lad>-e:n-jý, <ná-lep>-k-a;

3. demotivované a adaptačné afixy bez derivatotvornej funkcie – ide o afixy, ktoré sa vyskytujú pri synchronne slovotvorne nemotivovaných jednotkách, resp. pri prevzatých jednotkách s tzv. hypotetickým motivantom (porov. Sokolová – Ivanová – Dziaková, 2003), ak derivačné afixy predstavujú prostriedok integrácie jednotiek lexikálnej zásoby v rámci jednotlivých onomaziologicko-lexikálnych paradigiem, možno týmto afixom priznať systemizačnú funkciu a na jej základe tieto afixy vymedzovať: **mal-in-a**, **ostruž-in-a**; pod-**man-i:t'**, vy-**man-i:t'**, **lex-ik-a**, **log-ik-a**, **lyr-ik-a**.

Derivatotvorné afixy možno bližšie funkčne špecifikovať v závislosti od toho, či pri derivačnom akte menia slovný druh a význam motivujúcej jednotky. Z tohto aspektu možno derivačné morfémy bližšie špecifikovať ako transpozíčné, modifikačné a mutačné afixy (pozri Dokulil, 1962, 1967). V závislosti od onomaziologických charakteristík jednotiek prebieha profilácia jednotlivých afixov, najvýraznejší charakter má daná profilácia pri substantívnych afixoch.

¹ Termíny slovotvorná, paradigmatická a morfológická motivácia používame podľa J. Furdíka (2004).

² Formálnym signálom slovotvornej štruktúry jednotky sú znaky < >, ktoré naznačujú hranicu slovotvorného základu.

Afixy verb a adjektív sú často polyfunkčné: pomerne malá skupina afixov (pri verbách sú to afixy *-ov*, *-č*, *-n*, pri adjektívach zasa afixy *-ov*, *-n*, *-sk*, *-ist*, *-ast*, *-ic:k*, *-k*, *-at*) môže vyjadrovať rôznorodé významy v rámci niekoľkých typov onomaziologických kategórií, najmä mutačných a modifikačných. Z toho dôvodu v nasledujúcich prehľadoch pri nich poukážeme len na funkčnú profiláciu substantívnych afixov.

2.1 Transpozičné afixy

Obligatórna zmena slovného druhu, ktorá nie je spätá so zmenou významu, je charakteristická pre tzv. transpozičné afixy. J. Bosák a K. Buzássyová (1985, s. 68) používajú v súvislosti s touto triedou afixov aj termín translátory, a to vzhľadom na skutočnosť, že funkciou transpozičných afixov je zväčša len „previesť“ koreňovú morfému z jedného slovného druhu do iného.³ Transpozičné afixy vo väčšine prípadov predstavujú tzv. slovnodruhovo typické morfémy, t. j. také derivačné morfémy, na základe ktorých, ak sa realizujú v pozícii formantu, možno bezpečne určiť slovný druh lexikálnej jednotky. Transpozičné afixy fungujú pri týchto základných modeloch odvodzovania:

Tabuľka 1a. Transpozičné afixy substantív

Onomaziologická charakteristika:	Profilácia afixov:	Príklady:
substantivizácia vlastnosti	-ost', -ob, -k, -av, -it/-a:bi:it/-al:it, -al:izm, -ot, -stv	múdr-ost'-ø, biel-ob-a, dlž-k-a, čierň-av-a, vari-a:bi:it-a, fat-al:izm-us, bes-n-ot-a, beťár-stv-o
substantivizácia deja	-a:j, -n, -k, -b, -a:čk, -ob, -ot, -ác:i, -áž, -ing, -ád, -ment, -eň/-z:eň, -unk, -ť, -et, -ch, -i	pre-d-a:j-ø, dia-n-ie, hád-k-a, stav-b-a, pís-a:čk-a, žal-ob-a, blysk-ot-ø, rat-i:fik-ác:i-a, mas-áž-ø, trén-ing-ø, blok-ád-a, manaž-ment-ø, pria-z:eň-ø, verb-unk-ø, ne-[ná]vis-ť-ø, trbl-et-ø, smie-ch-ø, onán-i-a
substantivizácia okolnosti	-ok	dneš-ok-ø

Tabuľka 1b. Transpozičné afixy adjektív

Onomaziologická charakteristika:	Profilácia afixov:	Príklady:
adjektivizácia predmetnosti	-ov, -in	mat -k-in- <i>ø</i> , otc -ov- <i>ø</i>
adjektivizovanie deja	-e:n, -a:n, -úc/-uc, -iac, -t/-a:t	za- kukl -e:n- <i>y'</i> , o- bá -v-a:n- <i>y'</i> , z- nič -u:j-úc- <i>i</i> , bež -iac- <i>i</i> , rozo- sp -a:t- <i>y'</i>
adjektivizácia okolnosti	-ajš, -n, -oj:š	zajtr -ajš- <i>i</i> , ve-čer -n- <i>y'</i> , [t]am- <i>oj:š-i</i>

Tabuľka 1c. Transpozičné afixy verb

Onomaziologická charakteristika:	Profilácia afixov:	Príklady:
verbalizácia predmetnosti	-ov, -č	bač -ov-a:t', part -iz:án-č-i:t'
verbalizácia vlastnosti	(GM) + -sa	bel -ie:t' sa
verbalizácia okolnosti	(GM) + sa	večer -i:t' sa

Tabuľka 1d. Transpozičné afixy adverbii

Onomaziologická charakteristika:	Profilácia afixov:	Príklady:
adverbizácia predmetnosti	-y«, -om«, pod-, za-, z-, na-, do-, po-, pred-, v-, s-	za- rán -k-y«, z- večer -a«, na- večer «, do- obed -a«, po- obed -e«, pred- obed -om«, v- bok «
adverbizácia vlastnosti	-e«, -o«, -y«, -a«, na-, do-, po-	pekn -e«, bád -av-o«, brat -sk-y«, na- blízk -o«, do- hlb -ok-a«, po- ľah -k-y«
adverbizácia deja	-y«, -k:y«, -m:o«, -om«	id -úc-k:y«, ne-na- zd -aj:k-y«, kľáč -m:o«, beh -om«

2.2 Mutačné afixy

Fakultatívna zmena slovného druhu a obligatórna zmena významu je charakteristická pre tzv. mutačné afixy. Mutácia je operácia transkategorialnej povahy, čo znamená, že prostredníctvom mutácie sa východiskový obsah mení podstatným spôsobom, zaraďuje do novej pojmovej triedy, v ktorej sa determinuje určitým príznakom (porovnaj Mluvnice češtiny I, s. 214). Mutačné afixy sú primárne sufixálne, v menšej miere aj prefixálne morfémy (najmä pri onomaziologickej kategórii pomenovaní podľa okolnosti).

³ L. Bauer (2004) v tejto súvislosti hovorí o tzv. transpozičnej morfológii, J. Kuryłowicz (1936) hovorí o syntaktickej derivácii.

Tabuľka 2. Mutačné substantívne afixy

Motivačný typ:	Onomaziologická charakteristika:	Afixy:	Priklady:
deverbatívne substantíva	nomina agentis personalia	-aj, -ak/-ák/-iak, -an, -ant, -c, -ec, -i:č/ -á:č/- -a:č, -c, -ec, -ist, -k, -ník, -or, -oš, -teľ/-a:teľ/-i:teľ, -úň	tár-aj-ø, za-bi:j-ak-ø, pi:j-an-ø, miništr-ant-ø, ob-haj-c-a, bež-ec-ø, žongl-ér-ø, nos-i:č-ø, bo:j-k-o, invest-or-ø, mrml-oš-ø, pria-teľ-ø, bád-a:teľ-ø, nos-i:teľ-ø, t'ah-úň-ø
	nomina agentis impersonalia	-ák/-iak, -an, -ec, -n, -ník,	plav-ák-ø, lež-iak-ø, sto:j-an-ø, sta-v-ec-ø, tep-n-a, o-bež-ník-ø
	nomina obiecti	-ák, -át, -ec, -et, -ic/-an:ic, -k/-an:k, -t'	rol-ák-ø, dikt-át-ø, moc-n-e:n-ec-ø, rol-et-a, žr-an:ic-a, roz-práv-k-a, hád-an:k-a, [po]ves-t'-ø
	nomina instrumenti	-áč, -ák/-ak, -č, -dl/-i:dl/-a:dl, -ec/-ov:ec, -ér, -et, -ic, -k/-č:k/-á:čk/, -l, -nic, -or, -úl'	kut-áč-ø, bod-ák-ø, bi-č-ø, ry-dl-o, lep-i:dl-o, bod-ec-ø, po-kr-ov:ec-ø, mix-ér-ø, klep-et-o, mer-ic-a, pri-krý-v-k-a, hrab-l-e, kvas-nic-a, ventil-át-or-ø, chod-úl'-ø
	nomina loci	-ár:eň, -isk/-al:isk, -išt, -ň/-ál:ň, -eb:ň/-ob:ň/ov:ň, nic, -ník, -ok/-ien:ok, -stv, -š, -yn	o-prav-ár:eň-ø, let-isk-o, kúp-al:isk-o, vý-klad-išt-e, sp-ál:ň-a, uč-eb:ň-a, skúš-ob:ň-a, po-žič-ov:ň-a, strel-nic-a, chod-ník-ø, pas-ien:ok-ø, gazd-ov-stv-o, s-krý-š-a, ml-yn-ø
	nomina resultati	-aj, -ád, -aň, -át, -ec/-an:ec, -eň, -in, -iv, -k/-en:k, -ok	šlap-aj-ø, rol-ád-a, rúb-aň-ø, kondenz-át-ø, plet-e:n-ec-ø, čarb-an:ec-ø, pec-eň-ø, ry-t-in-a, peč-iv-o, dum-k-a, tlač-en:k-a, vý-do-by-t-ok-ø
desubstantívne substantíva	nomina agentis	-aj:t, -ant, -ár/-ar/-iar, -át, -ér, -eut, -ín, -ist, -ník, -úch	polic-aj:t-ø, trafik-ant-ø, kajak-ár-ø, bryndz-iar-ø, liter-át-ø, medail-ér-ø, terap-eut-ø, jog-ín-ø, šach-ist-a, klenot-ník-ø, pec-úch-ø
	nomina habitatoris	-ák/-iak, -al, -ár/-n:iar, -an, -č:an, -ec/-ov:ec	Slov-ák-ø, hor-al-ø, vrch-ár-ø, vý-chod-n:iar-ø, juž-an-ø, ded-in-č:an-ø, vrch-ov:ec-ø

	nomina adhaerentis	-ár, -ák, -an, -án/-i:án, -ic, -ist, -ec/-en:ec/ov:ec, -ník	spol-k-ár-ø, gestap-ák-ø, dvor-an-ø, maf-i-án-ø, šľacht-ic-ø, darvin-ist-a, bernoľák-ov:ec-ø, kapel-ník-ø
	nomina similitatis	-an, -áš, -in, -ec/-at:ec/-ov:ec, -et, -ic, -im, -in, -k/-ov:k, -nic, -ň, -oľ, -úr	ihl-an-ø, lamp-áš-ø, kotl-in-a, reťaz-ec-ø, kos-at:ec-ø, smrek-ov:ec-ø, disk-et-a, had-ic-a, otč-im-ø, uzl-in-a, bod-k-a, vln-ov:k-a, siet-nic-a, plat-ň-a, hrb-oľ-ø, mech-úr-ø
	nomina originis/compositus	-ád, -ák/-iak/-ul:iak, -áš, -át, -in:ec, -esk, -eš, -ic, -id, -ík, -in, -k/-ič:k, -ník, -r, -uch	citr[on]-ád-a, gum-ák-ø, vlč-iak-ø, sneh-ul:iak-ø, paprik-áš-ø, op-i-át-ø, krav-in:ec-ø, humor-esk-a, krém-eš-ø, vod-ík-ø, baran-ic-a, jod-id-ø, ryb-in-a, bor-ov:ic-k-a, tvarož-ník-ø, kost-r-a, kož-uch-ø
	nomina loci	-át, -ec/-in:ec, -ár:eň/-iar:eň, -ic/-en:ic, -in, -isk/-n:isk, -išť, ov:ň, -nic, -ník/-at:ník, -stv	emir-át-ø, sir-ot-in:ec-ø, kav-iar:eň-ø, lod-en:ic-a, kur-in-ø, ohn-isk-o, jahod-n:isk-o, sem-en-išť-e, čaj-ov:ň-a, bažant-nic-a, kur-ník-ø, teľ-at:ník-ø, pan-stv-o
	nomina finis	-áč, -ák/-iak, -ár, -áv, -eň, -av:ic, -k/-ič:k, -nic, -ník, -ov:k	kvet-in-áč-ø, smet-iak-ø, obed-ár-ø, ruk-áv-ø, prst-eň-ø, ruk-av:ic-a, o-bál-k-a, ko-ren-ic:k-a, ihel-nic-a, blat-ník-ø, vetr-ov:k-a
	nomina circumstantium	lokálne: -nic, -ník, -ok temporálne: -k/-ien:k,	po-bruš-nic-a, pod-brad-ník-ø, pod-voz-ok-ø, po-den-k-a, snež-ien:k-a
deadjektívne substantíva	nomina attributiva personalia	-áč, -ák/-ak/-iak, -áň, -áš, -c, -ec, -ík, -och, -oň	nah-áč-ø, hlup-ák-ø, dlh-áň-ø, vel-ik-áš-ø, mudr-c-ø, slep-ec-ø, nezbed-n-ik-ø, slab-och-ø, mlad-oň-ø
	nomina attributiva impersonalia	-ic, -in/-č:in, -k/-ič:k, -m, -ník, -úk	drev-en-ic-a, plyt-č-in-a, latin-č-in-a, drôt-en-k-a, obl-ic:k-a, beľ-m-o, mak-ov-ník-ø, obl-úk-ø

2.3 Modifikačné afixy

Obligatórna zmena významu bez zmeny slovného druhu je charakteristická pre modifikačné afixy, tzv. modifikátory (porov. Bosák – Buzássyová, op. cit., s. 67). Profilácia modifikačných substantívnych afixov prebieha v súvislosti s jednotlivými typmi onomaziologických charakteristík jednotiek. Okrem modifikačných kategórií, ktoré sa pri substantívach v českej a slovenskej lingvistiky bežne vyčleňujú (porov. Mluvnice češtiny, 1986; J. Horecký, 1971; J. Furdík, 2004), pracujeme aj s novými typmi ako nomina maskulinativa a nomina singulativa (termíny pozri Sokolová, 2006).

Tabuľka 3. Modifikačné substantívne afixy

Onomaziologická charakteristika:	Afixy:	Príklady:
nomina deminutiva	-ak, -ec, -c, -úr:en:c, -ek, -č:ek, -t:ek, -ič:ek, -ík/-ik, -ok, -k, -ič:k/-ič:k, -in:k/-l:in:k, -iet:k, -ôč:k/-oč:k/-ov:ôč:k/-ál:oč:k, -ien:k/-en:k, -ič:en:k, -uľ:k, -ul:ien:k, -uš:k, -k, -uš:k, -úš:k, -in:k, -iat:k/-at:k/-ät:k, -eč:k/-ieč:k, -iač:k, v:ák	syn-ak-ø, pitvor-ec-ø, drier-c-e, det'-úr:en:c-e, bud-ič-ek-ø, krčiaz-t:ek-ø, dn-ič:ek-ø, čert-ík-ø, ba-rán-ok-ø, bidiel-k-o, bab-ič:k-a, mam-in:k-a, izb-iet:k-a, dier-oč:k-a, slobod-ien:k-a, mam-ič:en:k-a, mam-uľ:k-a, dev-ul:ien:k-a, tet-uš:k-a, vrec-úš:k-o, mam-in:k-a, batol-iat:k-o, zrn-ieč:k-o, sem-iač:k-o, det-v:ák-y
nomina augmentativa	-ák/-iak, -in, -isk/-at:isk/-č:isk, -iz:ň, -uch	chlap-ák-ø, chlap-in-a, bab-isk-o, diev-č-at:isk-o, vín-č:isk-o, bab-iz:ň-a, dev-uch-a
nomina feminativa	-aň/-iv:aň, -ic/-av:ic, -es, -in, -k/-ov:k/-nič:k/-níč:k/-ič:k, -n/-ez:n/-ov:n, -nic, -ov, -yň	babr-aň-a, vš-iv:aň-a, bocian-ic-a, krás-av:ic-a, baron-es-a, švag-r-in-á, adept-k-a, bač-ov:k-a, pred-sed-nič:k-a, ped-iatr-ič:k-a, princ-ez:n-á, kráľ-ov:n-á, taneč-nic-a, majst-r-ov-á, bež-k-yň-a
nomina masculinativa	-ák/-iak, -ec, -eľ, -ík, -ol, -ôň	bosor-ák-ø, žab-iak-ø, vdov-ec-ø, ježibáb-eľ-ø, komor-n-ík-ø, koz-ol-ø, strig-ôň-ø
nomina juvenalia	-č, -ec, -ič, -ľ	baran-č-a, chlap-ec-ø, ps-ič-a, koz-ľ-a
nomina collectiva	-ač, -č/-iev:č, -i, -in, -it, -oč, -ov, -stv/-tv, sú-	červ-ač-ø, mal-in-č-ie, bor-iev:č-ie, kompán-i-a, brez-in-a, admiral-it-a, črv-oč-ø, kr-ov-ie, ľud-stv-o, sú-kol-es-ie
nomina singulativa	-c, -ik, -k, -ok,	drier-c-e, máč-ik-ø, slam-k-a, hráš-ok-ø
nomina relativa	priestorové: ante-, anti-, inter-, kontra-, medzi-, nad-, pred-, proti-	ante-poz-íc-i-a, anti-téz-a, inter-ak-c-i-a, kontra-admir-ál-ø, medzi-čas-ø, pred-izb-a, proti-smer-ø

	časové: ex-, post-, pra-, pred- hierarchizujúce: arci-, vice-, sub-, pro-, nad- miery, intenzity: nad-, ultra-, extra-, hyper-	ex- kráľ -ø, post- komun -ist-a, pra- jazyk -ø, pred- jed -l-o arci- biskup -ø, vice- konzul -ø, sub-[ko]mis-i-a, pro- dek -an-ø, nad- človek -ø nad- prac -a, ultra- ľav -ic-a, extra- tried -a, hyper- tenz -i-a
nomina negativa	im-, kvázi-, ne-, pa-, dez-, dis-	im- perfekt -um, kvázi-[od]bor-ník-ø, ne- člen -ø, pa- ved -a, dez-[i]lúzi-a, dis- funk -c-i-a

Pri verbách je výrazná modifikácia v rámci kategórií lokalizovanosti, temporálnosti a modalitnosti (prefixy *po-*, *z-*, *s-*, *na-*, *vy-*, *za-*, *do-*, *od-*, *ob-*; sufíxy *-ov*, *-áv*, *-ív*, *-iev*), ďalej pri činnostných (sufíxy *-iv*, *-av*, *-č:iv*), účelových (*-c*, *-iac*, *-ac*), možnostných (*-tel':n*, *i:tel':n*, *-a:tel':n*, *-bil:n*, *-a:bil:n*, *-i:bil:n*) a výsledkových verbách (*-l*, *-a:n*). Pri adjektívach ide o modifikáciu intenzity (sufíxy *-av*, *-ľ'av*, *-ast*, *-uč:k*, *-uč:ič:k*, *-ul:in:k*, *-ič:k*, *-ič:ič:k*, *-án:sk*, *-iz:n*; prefixy *pri-*, *pre-*, *pra-*) a pri adverbách o modifikáciu okolnosti (prefixy *do-*, *od-*, *na-*, *za-*; sufíxy *-k:y«*).

3. Prefixálne morfémy

Podľa pozície možno afíxy rozdeliť na prefixálne, sufíxálne a postfixálne afíxy. Prefixálne afíxy sú tie afíxy, ktoré sa realizujú v pozícii pred radixom, v tzv. antepozícii. Z formálneho hľadiska môžu byť homonymné s gramatickou alebo modifikačnou morfémy. Prefixálne derivačné morfémy majú po gramatických a spájacích morfémy najvýraznejšiu morfémovú hranicu, čo sa prejavuje najmä pri lexémach s nezvyčajnou fonematickou štruktúrou radixu (napr. VC), pri ktorých sa zvyčajne neodstraňuje hiát medzi prefixom a radixom. Výnimkou je len 14 pronomínálnych jednotiek, pri ktorých sa hiátovosť medzi radixom a prefixálnym radixom ruší (*da-j:*, *ne-j:*, *hoci-j:*, *voľ-a-j:*, *všeli-j:*, *ni-j:*) prostredníctvom fonologického interfixu pripojeného zľava k radixu. Hiátovosť sa zachováva aj pri kombinácii dvoch prefixálnych segmentov (*ne-u*, *po-u*, *po-o* atď).

Prefixy sa v lexikálnej jednotke správajú ako formantové, resp. bázoové derivatotoformné afíxy a ako afíxy bez derivatotoformnej funkcie v demotivovaných jednotkách, neplnia však adaptačnú funkciu pri preberaní jednotiek z iných jazykov. Z funkčného hľadiska sa prefixy využívajú predovšetkým ako modifikátory, ako mutačné alebo transpozičné operátory sa správajú len ako súčasť tzv. rozštiepeného formantu.

Podľa pôvodu možno osobitne vymedziť domáce a prevzaté prefixy. Vzhľadom na to, že domáce a prevzaté prefixy sa líšia svojou frekvenciou,

fonematickou štruktúrou, variantnosťou i funkciou v lexikálnych jednotkách, budeme tieto podskupiny prefixov analyzovať samostatne.

3.1 Domáce prefixy

3.1.1 V SKMS sa celkovo vydeľuje 42 domácich prefixov. V tabuľke ich uvádzame zostupne podľa frekvencie. Osobitne uvádzame tiež frekvenciu prefixov realizujúcich sa v pozícii na začiatku lexikálnej jednotky (*po-*, *z-*, *za-*, *vy-* atď.) a frekvenciu prefixov realizujúcich sa v druhej, resp. tretej pozícii (*-po-*, *-z-*, *-za-*, *-vy-* atď.). Tento rozdiel je relevantný z toho dôvodu, že prefixy realizujúce sa v druhej, resp. tretej pozícii sú bázové prefixy (ich vlastná derivatotvorná funkcia je v príslušnej jednotke v úzadí), prefixy v prvej pozícii môžu byť formantové, bázové, ako aj prefixy bez derivatotvornej funkcie (v demotivovaných jednotkách a jednotkách s tzv. hypotetickým motivantom). V stĺpci pri celkovej frekvencii uvádzame aj frekvenciu prefixálnych segmentov vo funkcii modifikačných morféme (údaje podľa Sokolová – Genči, 2006):

Tabuľka 4. Frekvencia domácich prefixov

Prefixy v 1. pozícii:		Prefixy v 2. – 3. pozícii:		Frekvencia spolu (MM):	Príklady:
Primárne:	Varianty/ alomorfy:	Primárne:	Varianty/ alomorfy:		
2161 po-	21 pô-	261 -po-	1 -pô-	2444 (106)	po-beh-a:t'
1486 z-	235 zo-, 53 s-	148 -z-	207 -s-, 13 -zo-	2142 (422)	z-bož-n-y'
1563 za-	241 zá-	77 -za-	15 -zá-	1896 (306)	za-blúd-i:t'
957 vy-	440 vý-	120 -vy-	41 -vý-	1558 (123)	vy-bieh-a:t'
1336 ne-	19 nie-	108 -ne-	6 -nie-	1469	ne-blah-y'
971 na-	331 ná-	62 -na-	44 -ná-	1408 (96)	na-bi-t'
1106 pre-	126 prie-	89 -pre-	30 -prie-	1351 (12)	pre-lep-i:t'
1140 o-		88 -o-	2 -ô-	1230 (93)	o-my-t'
962 roz-	49 rozo-, 5 ráz-	90 -roz-	4 -rozo-	1110 (2)	roz-bol-ie:t'
625 u-	266 ú-	66 -u-	48 -ú-	1005 (47)	u-ži-t'
774 od-	29 odo-	39 -od-		842 (2)	od-blán-i:t'
679 do-	33 dô-	92 -do-	8 -dô-	812	do-stav-a:t'
521 pri-	194 prí-, 1 pr(i)	30 -pri-	32 -prí-	778 (4)	pri-uč-i:t'
387 ob-	12 obo-	37 -ob-		436 (1)	ob-or-a:t'
407 pod-	5 podo-	15 -pod-		432	pod-píl-i:t'
242 v-	17 vo-	54 -v-		313 (2)	v-pál-i:t'
252 bez-	2 bezo-			254	bez-mäs-y'
229 pred-	7 pred-	5 -pred-		241	pred-dom-ie
134 sú-	13 su-	24 -sú-		171	sú-ostrov-ie
156 nad-	1 nado-	1 -nad-		158	nad-pís-a:t'
110 vz-	7 vzo-	29 -vz-		146 (4)	vz-ník-a:t'
79 proti-				79	proti-id-úc-i
44 pra-		1 -pra-		45	pra-mal-y'
38 pa-				38	pa-gaštan-ø

11 hoci-	11 hoc-			22	hoci- ktor -ý
19 medzi-		2 -medzi-		21	medzi- čas -ø
19 mimo-				19	mimo- súd -n-ý
11 naj-		6 -naj-		17	naj- viac -ej«
11 da-	2 dá-	4 -da-		17	da- č -í
11 ni-		5 -ni-		16	ni- j : ak -o«
8 bárs-	8 bár-			16	bárs- ak -ý
10 voľ-a-	2 voľ-	2 -voľ-a-		12	voľ-a- č -o
9 u:s-				9	u:s-po- riad -a:t'
6 všeli-, na:do-				6	všeli- č -o na:do- búd -a:t'
4 roz:to- pá-				4	roz:to- mil -ý pá- per -ø
3 čo- cez-				3	čo- chvíl' -a« cez- poľ' -n-ý
2 na:po-				2	na:po- chytr -o«
1 k- ako-				1	k- vôl -i« ako- mak «
16498	2133	1455	451	20 537	

3.1.2 Prefixálne derivačné morfémy vo väčšine prípadov nevystupujú ako hypersegmenty, t. j. nie sú rozširované o fonologické interfíxy alebo reziduálne infíxy. Výnimkou sú len štyri prefixy: *u:s-* (9 *u:s-po-riad-a:t'*), *na:do-* (6 *na:do-búd-n-ú:t'*, *na:do-s-mr-t-i«*), *roz:to-* (4 *roz:to-mil-ý*), *na:po-* (2 *na:po-chytr-o«*) s druhým infixálnym segmentom.

Z formálneho hľadiska je pre prefixy charakteristická variantnosť. Variantnosť môže byť výsledkom kombinatórnych morfotaktických alebo historických zákonitostí. Ak variantnosť vzniká na základe historických vývinových zákonitostí, vymedzujeme etymologické varianty prefixov. Ako etymologické varianty hodnotíme prefixy *roz-* a *ráz-*, ktoré sú výsledkom praslovanského vývoja skupín *ort*, *olt*.

Ako fonologické varianty hodnotíme prípady vokalizovaných a nevokalizovaných prefixov (10 prípadov). Vokalizujú sa bi-, tri- a kvadrofonematické prefixy s konsonantom vo finálnej pozícii a fonematickou štruktúrou C (2 prípady), VC (2), CVC (4), CC (1) a CCVC (1). K vokalizácii prefixov dochádza vtedy, ak sa v iníciaľovej pozícii fonematickej štruktúry radixu realizuje konsonantická skupina CC, resp. CCC. Ukazuje sa, že prefix sa nevokalizuje v prípade kombinácie CC_S (br, dr, hr, mr, tr, hr, hl, vl, pl, kl, tl, hn), resp. CCC_S (str), neplatí to však bez výnimky (porov. *od-hrab-a:t'* – *odo-hr-a:t'*, *ob-hn-i:t'* – *obo-hn-a:t'*). Ako relevantné kritérium sa tiež ukazuje morfematicko-derivačná štruktúra lexikálnej jednotky. Tendencia vokalizovať prefix sa spája s morfematicko-derivačnou štruktúrou P-R-GM s jednoslabičným radixom (bezo-**sten**-ý, podo-**br**-a:t', odo-**sl**-a:t', predo-**hr**-a:t'). Fonologická variantnosť

sa tiež týka monofonematických prefixov *s-* a *z-*, ktoré sa ako komplementárne distributíva realizujú pred radixmi na základe protikladu znelosť – neznelosť (*s-pozn-a:t'*, *z-bav-i:t'*). Ako fonologické varianty vznikajúce na hraniciach morfém hodnotíme tiež prípady prefixov realizujúcich sa pred radixom *-js-* (*pô-js-t'*, *dô-js-t'*, *zá-js-t'*), ktoré sú homonymné s príslušnými alomorfami (*pô-rod-ø*, *dô-kaz-ø*, *zá-hrad-a*), pri prefixe *pri-* ide o morfématický uzol (*pr(i)-is-t'*). Variantná podoba prefixov vzniká tiež pri trunkácii pronomínálnych derivačných prefixov *hoci-*, *bárs-*, *voľa-* a verbálneho prefixu *pri-* (o trunkácii pozri bližšie Ivanová, 2003). Trunkácia vzniká pri prefixoch s vokálom vo finálnej pozícii, v prípade trunkovaného prefixálneho segmentu sa ruší hiát medzi prefixom a radixom, takže pri radixe sa v takomto prípade nemusí realizovať fonologický interfíx (*hoci-j:ak-y'* – *hoc-ak-y'*, *voľa-j:ak-y'* – *voľ-ak-y'*). Pri prefixe *bárs-* sa trunkovaním redukuje konsonantická skupina CC (rs) vo finálnej pozícii. Ako fonologické varianty hodnotíme tiež prípady prefixov s protikladom kvantitatívnej – nekvantitatívnej. Prítomnosť dlhého vokálu, resp. diftongu vo fonematickej štruktúre prefixu môže byť výsledkom alternácie V/V' (v tom prípade hovoríme o alomorfe prefixu) alebo ide o fonologický variant, ktorý nie je výsledkom alternácie. Fonologické varianty prefixov často vznikajú ako súčasť tzv. rozštiepeného formantu pri prefixálno-transflexnej a prefixálno-sufixálnej derivácii desubstantívnych jednotiek, porov. <ú-lom>-ok-ø (alomorfa *ú-*), ú-<boč>-ie (variant *ú-*); <vý-plat>-a (alomorfa *vý-*), vý-<roč>-ie (variant *vý-*) a pri analogickej slovotvorbe (*ná-drž-ø*, *zá-stup-ø*, *ú-kon-ø*).

3.1.3 Zo slovnodruhového hľadiska možno vymedziť tzv. slovnodruhovo typické prefixy a slovnodruhovo atypické prefixy. Ako slovnodruhovo typické budeme vymedzovať tie prefixy, ktoré sú viazané na jeden slovný druh, majú teda kategorizačnú funkciu. Slovnodruhovo typické sú predovšetkých pronomínálne (*všeli-*, *voľa-/vol'-*, *hoci-/hoc-*, *bárs-/bár-*, *da-/dá-*, *ni-*), adverbálne (*čo-*, *naj-*, *ako-*, *k-*) a adjektívne prefixy (ako súčasť tzv. rozštiepeného formantu prefix *cez-*). Ostatné prefixy možno považovať za slovnodruhovo atypické prefixy, t. j. prefixy neviazané na slovný druh, vyskytujúce sa pri substantívach, adjektívach, verbách i adverbiách.

Z hľadiska onomaziologickej charakteristiky sa prefixy správajú ako derivačné modifikačné prefixy, rovnako však identifikujeme aj mutačné prefixy, najčastejšie však ako súčasť rozštiepených formantov, v menšej miere môžu prefixy ako translátory plniť aj transpozičnú funkciu. Ako modifikačné operátory sa uplatňujú prefixy vo verbálnych jednotkách, a to v rámci kategórií lokalizovanosti (*nad-dvih-n-ú:t'*, *o-bal-i:t'*, *na-bod-a:t'*, *ob-hn-i:t'*, *od-boč-i:t'*, *po-fřk-a:t'*), temporálnosti (*pred-hr-ia:t'*, *pre-bol-ie:t'*, *pre-debat-ov-a:t'*, *do-bač-ov-*

-a:t) a modalitnosti (o-**jazd**-i:t', po-**beh**-n-ú:t', pre-**piec**-t', na-**cic**-a:t' sa, do-**huž**-v-a:t'). Modifikačné prefixy v substantívnych jednotkách modifikujú význam z hľadiska kategórie relácie a negácie (pra-**jazyk**-ø, pod-**titul**-ø, nad-**človek**-ø, pa-**chuť**-ø, ne-**tvor**-ø).⁴ V adjektívnych a adverbálnych jednotkách modifikačné prefixy modifikujú význam predovšetkým z hľadiska intenzity (pre-**drah**-ý, pra-**star**-ý, pri-**veľ**-k-ý; ob-**zvlášť**«), v adverbálnych jednotkách aj z hľadiska okolnosti (do-**dnes**«, od-**včer**-a«). Ako mutačné sa vyskytujú prefixy v rámci rozštiepeného formantu najmä v desubstantívnych a deverbatívnych adjektívach (ide najmä o významy časového a priestorového určenia a význam potencionálnosti: do-**chvíľ**-n-y, medzi-**ľud**-sk-ý, mimo-**parlament**-n-ý, ne-od-**del**-i:teľ-n-ý, nad-**hviezd**-n-y), v desubstantívnych a deadjektívnych verbách (od-**blan**-i:t', o-**biel**-i:t') a desubstantívnych substantívach (ide najmä o významy okolnosti a účelu: po-**brež**-ie, pod-**bruš**-ník-ø, po-**den**-k-a, ob-**ruč**-ø).

V súvislosti s derivatotvornými afixmi budeme rozlišovať polysémne a homonymné afixy. Afixálna polysémia vzniká, ak jeden afix vyjadruje niekoľko významov v rámci identických onomaziologických kategórií, afixálna homonymia vzniká zasa v prípade odlišných onomaziologických kategórií. Analýzou jednotlivých prefixálnych segmentov sme dospeli k záveru, že pre prefixy je charakteristická prefixálna homonymia. Vo vzťahu afixálnej homonymie sú napríklad: modifikačný prefix *na-* (na-**vŕš**-i:t'), mutačný prefix *na-* (na-**voň**-a:t') a transpozičný prefix *na-* (na-**bok**«), modifikačný prefix *od-* (od-**hrn**-ú:t'), mutačný prefix *od-* (od-**blan**-i:t') a transpozičný prefix *od-* (od-**vrch**-u«). Prípady prefixálnej polysémie sú zriedkavejšie, ako polysémický sa správa napríklad mutačný prefix *pod-* v jednotkách patriacich jednak do onomaziologickej kategórie nomina finis (pod-**prs**-en:k-a), jednak do onomaziologickej kategórie nomina circumstantis (pod-**voz**-ok-ø), modifikačný prefix *po-* pri jednotkách patriacich do onomaziologickej kategórie s významom lokalizovanosti (po-**zlát**-i:t') a do onomaziologickej kategórie s významom temporálnosti (po-**var**-ov-a:t').

3.1.4 Z hľadiska lineárnej morfématickej štruktúry lexémy sa po ľavej strane prefixu (v tzv. prednom okruhu⁵) môže realizovať iná prefixálna derivačná alebo modifikačná morféma, po pravej strane (v tzv. zadnom okruhu) zasa prefixálna alebo koreňová morféma. Pokiaľ ide o morfématickú štruktúru jednotiek, pred radixom sa typicky vyskytuje jeden prefix $P_1 - R$ (146 prefixov a ich variantov), ďalej kombinácia dvoch prefixov $P_1 - P_2 - R$ (274 kombinácií

⁴ V niektorých koncepciách sa v súvislosti s kategóriami relatív a negácie uvažuje o ich modifikačno-mutačnom statuse (porovnaj Sokolová, 2006).

⁵ Termíny predný a zadný okruh používame podľa J. Horeckého (1964).

prefixov), najzriedkavejšie kombinácia troch prefixov $P_1 - P_2 - P_3 - R$ (22 kombinácii).

Tabuľka 5. Kombinácie dvoch prefixov

	vy	po	do	ne	na	za	z	roz	o	ob	u	pre	v	od	prí	sa	vz	pod	pred	nad	pru	na)
po	81	9	9	1	17	54	93	43	2	7	27	29	24	2	19		15					452
ne	36	74	74		31	12	95	21	42	13	42	35	13	20	21	16	1	15	3			595
z	2	29	4	62	7	4	3	4	2	10	21	21		7	6	1						169
za		11	2	17	2		10	1	19	6	2	4	5				3					84
vy		22					22			4	4	4										61
bez	19	3					2		3	2	6			7	7							49
u		12				14	23									2						51
roz		14					3	1				5										23
na	3	14	3				25	7	3		1	2			1							60
prí		4				2	1	12	3				1									28
od	1	12		5	3		12				2	4	3	1	1	1	5					53
do	9	2	2				7	3	3	2	1	2	2									33
pre	4	8			11	1	7	2	4				3									48
o	2	2		8			9															22
pred		7	1	1	1	3	6		1			2			1							24
nad	3	6			2		2			3	3	3		3								24
pru	2	2			5					3	3											15
pod	3	2			8		2				4	4						2				33
pru	2	2							2	2												6
na)	9																					9
v)	1						1		1													3
na)			2																			2
medzi					2										1							5
na-do							1				1											1
mimo																						1
sa	152	267	100	94	100	87	353	86	87	36	106	113	53	36	60	22	28	15	3	1	1	6

Z hľadiska frekvencie jednotlivých prefixov v príslušných pozíciách sa na prvom mieste morfematicko-derivačnej štruktúry najčastejšie vyskytuje prefix *ne-* (595), ďalej prefix *po-* (452), *z-* (169), *za-* (84), *vy-* (61), *na-* (60), *u-* (51), *bez-* (49), *pre-* (48). Na druhej pozícii sa najčastejšie realizuje prefix *-z-* (353), *-po-* (267), *-vy-* (152), *-pre-* (113), *-u-* (106), *-do-* (100), *-na-* (100), *-ne-* (94), *o-* (87), *-za-* (87). Najviac kombinácií vytvárajú prefixy *po-* a *ne-* (oba 18 kombinácií), prefix *z-* (14) a *za-* (12). Do kombinácie s iným prefixom nevstupujú najmä pronomínálne prefixy (*hoci-*, *voľa-*, *bárs-*, *da-*, *všeli-*, *ni-*), niektoré adverbálne prefixy (*čo-*, *ako-*) a tiež prefixy *cez-*, *vz-*, *pá-*, *pa-*.

Pokiaľ ide o kombinácie troch prefixov, najčastejšie sa kombinuje prefix *z-* (13), *ne-* (11), *po-* (7), *roz-* (5), *pre-* (4), *u-* (3), *na-* (3), *vy-* (3), *medzi-* (2), raz sa v príslušných kombináciách realizujú prefixy *ô-*, *od-*, *do-*, *pri-*, *vz-*, *v-*, v rámci perfektivizácie prefixáciou sa spája modifikačný prefix *z-* s dvoma prevzatými prefixmi *re-* a *kon-*.

Tabuľka 6. Najfrekvencovanejšie kombinácie troch prefixov

P ₁ –P ₂ –P ₃	Frekv.:	Príklady:
z-ne-u-	7	z-ne-u- ct-i :t'
ne-s-po-	4	ne-s-po- čet-n -ý
s-pre-ne-	3	s-pre-ne- ver-i :t'
ne-z-od-	3	ne-z-od-[po] ved-n -ý
ne-vy-s-	3	ne-vy-s- pyt-a :teľ:n-ý
ne-vy-po-	3	ne-vy-po- čít-a :teľ:n-ý
z-ne-vý-	2	z-ne-vý- hod-n-i :t'
z-ne-pri-	2	z-ne-pri- jem-n-i :t'
z-ne-na-	2	z-ne-na- zd-a n-ia«
z-medzi-ná-	2	z-medzi-ná- rod-n-i :t'
u-z-roz-	2	u-z-roz- um-e n-ý
u-sú-vz-	2	u-sú-vz- ťaž-n-i :t'
z-re-kon-	1	z-re-kon- štru-ov-a :t'
po-roz-pre-	1	po-roz-pre- stier-a :t'
po-roz-po-	1	po-roz-po- siel-a :t'
po-pre-z-	1	po-pre-z- ved-a :t' sa
po-pre-s-	1	po-pre-s- týk-a :t'
ne-po-roz-	1	ne-po-roz- um-e n- <i>ie</i>
ne-do-roz-	1	ne-do-roz- um-e n- <i>ie</i>
na-v-ô-	1	na-v-ô- kol «
medzi-po-s-	1	medzi-po-s- chod - <i>ie</i>
spolu: 44		

3.2 Prevzaté prefixy

V SKMS sa celkovo vydeľuje 50 prevzatých prefixov. V nasledujúcej tabuľke uvádzame zostupne podľa frekvencie primárne prefixy a ich varianty s frekvenciou > 15. Osobitne uvádzame tiež frekvenciu prefixov realizujúcich sa v pozícii na začiatku lexikálnej jednotky (*de-*, *a-*, *re-* atď.) a frekvenciu prefixov realizujúcich sa v druhej, resp. tretej pozícii (*-de-*, *-abs-*, *-re-* atď.). Tento rozdiel je relevantný z toho dôvodu, že prefixy realizujúce sa v druhej, resp. tretej pozícii sú bázové prefixy (ich vlastná derivatotvorná funkcia je v príslušnej jednotke v úzadí), prefixy v prvej pozícii môžu byť formantové, bázové, ako aj prefixy bez derivatotvornej funkcie (v demotivovaných jednotkách a jednotkách s tzv. hypotetickým motivantom).

Tabuľka 7. Frekvencia prevzatých prefixov > 15

Prefixy v 1. pozícii:		Prefixy v 2. – 3. pozícii:		Frekvencia:	Príklady:
Primárne:	Varianty:	Primárne:	Varianty:		
157 <i>de-</i>	31 <i>dez-</i>	8 <i>-de-</i>	1 <i>-dez-</i>	197	<i>de-štru-ov-a:t'</i>
118 <i>a-</i>	7 <i>ab-</i> , 17 <i>abs-</i>	1 <i>-a-</i>	1 <i>-abs-</i>	144	<i>a-morf-n-y'</i>
105 <i>re-</i>		18 <i>-re-</i>		123	<i>re-ag-ov-a:t'</i>
84 <i>in-</i>		4 <i>-in-</i>		88	<i>in-solv-ent-n-y'</i>
67 <i>pro-</i>		21 <i>-pro-</i>		88	<i>pro-dek-an-ø</i>
53 <i>anti-</i>	7 <i>ant-</i>			60	<i>anti-gén-ø</i>
48 <i>ex-</i>	2 <i>exo-</i>	3 <i>-ex-</i>		53	<i>ex-majst-er-ø</i>
39 <i>kon-</i>		6 <i>-kon-</i>		45	<i>kon-celebr-ov-a:t'</i>
32 <i>trans-</i>	2 <i>tran-</i>	2 <i>-trans-</i>		36	<i>trans-sex-u:ál-ø</i>
32 <i>sub-</i>				32	<i>sub-tróp-y</i>
32 <i>an-</i>				32	<i>an-ém-i-a</i>
29 <i>e-</i>		1 <i>-e-</i>		30	<i>e-migr-ov-a:t'</i>
26 <i>syn-</i>		4 <i>-syn-</i>		30	<i>syn-chrón-i-a</i>
29 <i>i-</i>				29	<i>i-reál-n-y</i>
25 <i>kontra-</i>	4 <i>kontro-</i>			29	<i>kontra-admir-ál-ø</i>
25 <i>dia-</i>				28	<i>dia-film-ø</i>
26 <i>inter-</i>		1 <i>-inter-</i>		27	<i>inter-vok-al-ic:k-y'</i>
26 <i>im-</i>				26	<i>im-pres-i-a</i>
25 <i>di-</i>				25	<i>di-fúz-i-a</i>
20 <i>ko-</i>		5 <i>-ko-</i>		25	<i>ko-sek-ans-ø</i>
21 <i>dis-</i>		1 <i>-dis-</i>		22	<i>dis-funk-c:i-a</i>
18 <i>post-</i>				18	<i>post-modern-y'</i>
1 <i>intro-</i>	4 <i>intra-</i>			15	<i>intro-spekc:i-a</i>

Frekvenciu nižšiu ako 15 majú prevzaté prefixy *sy-* (13, *sy-metr-ic:k-y'*), *meta-/met-* (13, *meta-fyz-ik-a*), *hypo-* (11, *hypo-téz-a*), *hyper-* (10, *hyper-tenz-i-a*), *sym-* (8, *sym-pat-i-a*), *ana-* (8, *ana-for-a*), *préz-/prez-* (7, *préz-ent-ø*),

epi- (6, *epi-gen-éz-a*), *extro-/extra-* (6, *extro-vert-n-y*), *non-* (6, *non-sens-ø*), *sur-* (5, *sur-real-izm-us*), *endo-* (5, *endo-derm-a*), *em-* (5, *em-pat-i-a*), *ad-* (5, *ad-verb-i-um*), *peri-* (4, *peri-fráz-a*), *per-* (4, *per-mut-ác:i-a*), *kat-* (4, *kat-ión-ø*), *en-* (4, *en-klit-ik-a*), *dys-* (4, *dys-funk-c:i-a*), *para-* (3, *para-fráz-a*), *apo-* (3, *apo-ge-um*), *super-* (2, *super-fosf-át-ø*), *of-* (2, *of-sajd-ø*), *ante-* (2, *ante-dat-ov-a:t*), *un-* (1, *un-fér-ø*), *kvázi-* (1, *kvázi-[od]bor-ník-ø*), *ekto-* (1, *ekto-gén-n-y*).

Na základe porovnania domácich a prevzatých prefixov možno konštatovať, že prevzaté prefixy sa v porovnaní s domácimi prefixmi vyznačujú väčšou heterogénnosťou a nižšou frekvenciou v jednotkách. Na 51 prevzatých prefixov a ich variantov pripadá výskyt v 1344 jednotkách. Ďalšou odlišnosťou je pozícia prevzatých prefixov v lexikálnych jednotkách. Prevzaté prefixy sa v menšej miere vyskytujú za inou prefixálnou morféomou, v druhej, resp. tretej pozícii, typicky sa realizujú v iniciálovej pozícii. Prevzaté prefixy ďalej charakterizuje menšia variantnosť. Prevzaté prefixy vylučujú morfonologicky motivované zmeny, takže pri nich nevymedzujeme alomorfy. Pokiaľ ide o morfonologicky nepodmiernenú variantnosť, pri prevzatých prefixoch budeme rozlišovať interlingválnu a intralingválnu variantnosť. Ako interlingválne varianty možno vymedziť prefixy *de-* (z latinčiny) a *dez-* (z francúzštiny) s významom „od, opak“, ako aj prefixy *ex-* (z latinčiny) a *exo-* (z gréčtiny) s významom „von, z, znútra“. Ako intralingválne varianty možno vymedziť prefixy *intra-*, *intro-* (z latinčiny) s významom „v, vo vnútri“, prefixy *extro-*, *extra-* (z latinčiny) s významom „mimo, pomimo, vonku, oddelene“, prefixy *kontra-*, *kontro-* (z latinčiny) s významom „proti“ a prefixy *a-*, *ab-*, *abs-* (z latinčiny) vyjadrujúce zápor „ne-“. Variant *tran-* vnímame ako prípad morfematického uzla, pri ktorom sa prekrytie prefixálnej derivačnej a koreňovej morfémy rieši v prospech radixu, porovn. *tran-skrip-c:i-a*, *tran-skrip-č:n-y*. Ako prípady morfematického uzla hodnotíme aj varianty *met-* a *ant-*, ktoré sa realizujú pri radixoch s iniciálovou vokalicou fonémou (*met-onym-i-a*, *ant-onym-um*).

3.3 Fonematické štruktúry prefixov

Fonematická štruktúra prefixov je založená na striedaní vokálov a konsonantov. Na analýzu fonematických štruktúr sme použili všetky prefixy spolu s alomorfami a variantmi. Zo štruktúrneho hľadiska domáce prefixy vytvárajú mono- až penta-fonematické štruktúry, celkovo ide o trinásť fonematických štruktúr. Najviac kombinácií vytvárajú bi- (3 kombinácie), tri- (3 kombinácie) a tetra-fonematické štruktúry (3 kombinácie), dve kombinácie sú pri mono- a penta-fonematických štruktúrach. Prototypická štruktúra domáceho prefixu je bifonematická štruktúra CV. Prevzaté prefixy vytvárajú mono- až hexa-fonematické štruktúry, celkovo ide o 18 fonematických štruktúr. Pre prevzaté prefixy je charakteristická hiátovosť (CVV), častejšie sú typy s iniciálo-

vým vokálom (VCC, VCCV, VCCVC). Na rozdiel od domácich prefixov prevzaté prefixy nevytvárajú mono- a bifonematické konsonantické štruktúry. Prototypická štruktúra prevzatého prefixu je trifonematická štruktúra CVC. V nasledujúcom prehľade uvádzame všetky typy fonematických štruktúr prefixov zoradených podľa frekvencie zostupne:

Tabuľka 8. Fonematické štruktúry domácich prefixov

Počet:	FS:	Prefixy:
28	CV	po-, pô-, zo-, za-, zá-, vy-, vý-, ne-, nie-, na-, ná-, de-, re-, di-, ko-, sy-
23	CVC	nad-, pod-, roz-, bez-, voľ-, hoc-, cez-, naj-, dez-, kon-, sub-, syn-, dis-, sym-, non-, met-, sur-, per-, kat-, dys-
14	CVCV	nado-, podo-, rozo-, bezo-, voľ'a-, hoci-, na:po-, na:do-, mimo-, medzi-, hypo-, meta-, peri-para-
12	VC	ob-, od-, u:s-, in-, ex-, -an, im-, em-, ad-, en-, of, un-
7	CCV	pre-, prie-, pri-, prí-, vzo-, pra-, pro
7	V	u-, ú-, o-, ô-, a-, e-, -i
7	VCV	obo-, odo-, ako-, exo-, epi-, ana-, apo-
5	CVCCV	roz:to-, intro-, intra-, extro-, extra-
4	C	s-, z-, v-, k-
4	CCVCV	predo-, všeli-, proti-, kvázi-
4	VCCV	anti-, endo-, ante-, ekto-
3	CCVC	pred-, tran-, préz-
2	CC	vz-, pr(i)-
2	CVCC	bárs-, post-
2	CVCCCV	kontra-, kontro-
2	CVCVC	hyper-, super-
1	CCVCC	trans-
1	CVV	dia-
1	VCCVC	inter-
1	VCC	ant-

4. Sufixálne morfémy

Sufixálne afixy sú tie afixy, ktoré sa realizujú v pozícii za radixom, v tzv. postpozícii. Z formálneho hľadiska môžu byť homonymné s modifikačnou morfémy. Z funkčného hľadiska sa sufixy využívajú ako modifikačné, mutačné a transpozičné operátory. Suffixy sa v lexikálnej jednotke správajú ako formantové, resp. bázové derivatotovorné afixy a ako afixy bez derivatotvornej funkcie v demotivovaných jednotkách. V slovotvorne nemotivovaných prevzatých jednotkách plnia sufixy adaptačnú a systemizačnú funkciu.

V nasledujúcej tabuľke uvádzame štatistiku výskytu sufixov v nemotivovaných jednotkách. Možno predpokladať, že práve v týchto prípadoch pôjde prednostne o prípady adaptácie, resp. systemizácie lexikálnych jednotiek prostredníctvom sufixov, ďalej o prípady remotivácie, na základe ktorej sa

v pozícii východiskového motivanta vyskytuje jednotka so segmentovanou sufixálnou morférou, resp. pôjde o prípady reziduálnych sufixov.

Tabuľka 9. Frekvencia sufixov v demotivovaných jednotkách (>20)

Sufix:	Frekvencia:	Príklady:
ov-a:t'	734	intern-ov-a:t'
-i-a	137	kamél-i-a
-n-ý/-n-y	121/64	intim-n-y
-k-a	115	karimat-k-a
-n-ú:t'/-n-u:t'	99/22	miz-n-ú:t'
-ác-i-a	96	karbur-ác-i-a
-izm-us	59	komun-izm-us
-ik-a	58	kom-ik-a
-in-ø	45	aspir-in-ø
-ok-ø	40	bob-ok-ø
-i-um	35	kambr-i-um
-ic-a	34	malv-ic-a
-át-ø	33	intern-át-ø
-or-ø	33	aut-or-ø
-er-ø	33	kontajn-er-ø
-ík-ø	33	kamz-ík-ø
-in-a	29	karp-in-a
-enc-i-a	29	[kom]pet-enc-i-a
-ec-ø	28	kober-ec-ø
-ál:n-y	27	anim-ál:n-y
-it-ø	27	igel-it-ø
-ír:ov-a:t'	24	mas-ír:ov-a:t'
-ic:k-ý	24	ident-ic:k-ý
-sk-ý	23	ári:j-sk-ý
-k-ý	23	sviž-k-ý
-ár-ø	22	kancel-ár-ø
-ál-ø	22	mis-ál-ø
-k-a:t'	22	d'av-k-a:t'
-av-ý	21	barn-av-ý
-ón-ø	20	kapr-ón-ø
-ár:n-y	20	agr-ár:n-y
spolu: 1846		

4.1 Štatistický výskum sufixov v SKMS

Štatistický výskum sufixov odhalil, že v SKMS sa sufixálne morfémy vyskytujú v 62 819 jednotkách. Celkovo sa v SKMS vymedzuje 984 sufixálnych foriem. Z tohto počtu 255 prípadov predstavuje sufixálne derivačné morfémy bez infixu, pričom v tejto skupine je 212 základných sufixov a 43 alomorf. Počet sufixálnych derivačných morfémy s infixom je 688. Suffixoidných segmentov je 41, z toho 26 suffixoidných foriem bez infixu a 15 suffixoidných fo-

riem s infixom, a to v rámci deviatich základných sufixoidných morfém. Tieto základné štatistické údaje zachytáva nasledujúca tabuľka:

Tabuľka 10. Frekvencia sufixov v SKMS

Štatistika sufixov:	Typy:	Príklady:	Frekv.:
sufixálne derivačné bez infixu	základné	bur-in-a	212
	alomorfy	za-bur-iň-ov-a:t'	43
sufixálne derivačné jadrové morfémy s infixom	s jedným infixom	jedin-áč:ik-ø	542
	s dvoma infixmi	medi-al:iz:ov-a:t'	125
	s tromi infixmi	urb-an:iz:ác:i-a	19
	so štyrmi infixmi	christ-i:an:iz:ác:i-a	2
sufixoidy	bez infixu	bet-a-trón-ø	26
	s infixom	poz-i:trón-ø	15

V nasledujúcej tabuľke prinášame štatistiku výskytu sufixov s frekvenciou > 100 spolu s ich variantmi a alomorfami bez infixov, ako aj korešpondujúcich hypermorfém na základe identickej jadrovej morfémy.⁶ Suffixy sú zoradené zostupne, pri každom sufixe uvádzame aj príklady. Pri vybraných sufixálnych morfémach sa v zátvorke pri celkovej frekvencii uvádza aj počet segmentov vo funkcii modifikačných morfém (údaje pozri Sokolová – Genčí, 2006):

Tabuľka 11. Suffixy s frekvenciou > 100

Jadrové sufixy bez infixov:	Varianty a alomorfy bez infixov:	Varianty a alomorfy jadrových sufixov s infixmi:	Počet:
6834 N	en, ñ	1270 e:n (e:ñ), 818 a:n (a:ñ), 219 ál:n (ál:ñ), 195 iv:n (iv:ñ), 163 i:teľ:n (i:teľ:ñ), 128 a:teľ:n (a:teľ:ñ), 109 ár:n (ár:ñ), 42 óz:n (óz:ñ), 36 ant:n (ant:ñ), 31 ov:n ¹⁻² (ov:en, ov:ñ), 29 u:teľ:n (u:teľ:ñ), 24 on:ál:n (on:ál:ñ), 24 at:iv:n (at:iv:ñ), 23 i:ál:n (i:ál:ñ), 20 u:ál:n (u:ál:ñ), 15 eč:n (eč:ñ), 15 ent:n (ent:ñ), 13 ot:n (ot:ñ), 13 i:bil:n (i:bil:ñ), 12 teľ:n (teľ:ñ), 12 il:n (il:ñ), 12 ač:n (ač:ñ), 11 a:bil:n (a:bil:ñ), 10 ór:n (ór:ñ), 10 om:n (om:ñ), 9 át:n (át:ñ), 9 ič:n (ič:ñ), 9 i:óz:n (i:óz:ñ), 8 eľ:n (eľ:ñ), 7 oč:n (9 oč:en, oč:ñ, 1 oč), 7 iz:n, 7 it:n (it:ñ), 8 es:n (es:ñ), 6 ev:n (ev:ñ), 5 ut:n (ut:ñ), 5 it:iv:n (it:iv:ñ), 5 aj:n (aj:ñ), 5 (t)el:n ((t)el:ñ), 4 ez:n (ez:ñ), 3 éz:n (éz:ñ), 3 ér:n (ér:ñ), 3 én:n (én:ñ), 3 ác:n (ác:ñ), 3 u:óz:n (u:óz:ñ), 3 t:n (t:ñ), 3 or:n (or:ñ), 3 ob:n (ob:ñ), 3 i:teb:n (i:teb:ñ), 3 bil:n (bil:ñ), 3 al:n (al:ñ), 2 án:n (án:ñ), 2 oč:iz:n, 2 ož:n	10232

⁶ Pri spracovaní sufixov postupujeme tak, že pri základnej sufixálnej morfеме uvádzame jej alomorfy a varianty spolu s frekvenciou (v prípade, ak nejde o homonymnú sufixálnu formu). Ak daná sufixálna forma predstavuje zároveň alomorfu alebo variant inej sufixálnej morfемы, signalizuje to index ↗ s odkazom na príslušnú morfему.

		(ož:ň), 2 ob:n (ob:ň), 1 ost:n, 1 on:ár:n, 1 en:n, 1 e:ál:n, 1 á:n	
bar-in-n-y, žlt-n-ú:t', po-bav-e:n-y, [a]fekt-ov-a:n-y, anim-ál:n-y, abort-iv:n-y, vid-i:tel'n-y, bad-a:tel'n-y			
8531 OV		194 iz:ov, 88 uj, 46 ír:ov, 27 i:fik:ov, 21 al:iz:ov, 10 u:ov, 9 k:ov, 9 at:iz:ov, 8 ar:iz:ov, 6 ľ:ov, 4 ň:ov, 4 et:iz:ov, 3 iv:iz:ov, 3 ard:ov, 2 č:ov, 2 ul:ov, 2 u:al:iz:ov, 2 on:ov, 2 on:iz:ov, 2 bil:iz:ov, 1 ák:ov, 1 t:b:ov, 1 on:al:iz:ov, 1 it:ov, 1 esk:ov, 1 esk:ov	8969 (1125)
adapt-ov-a:t', bedr-ov-y, kanon-iz:ov-a:t', kaš-ír:ov-a:t', rat-i:fik:ov-a:t', verb-al:iz:ov-a:t', grad-u:ov-a:t'			
5433 K	14 eč, 11 oč, 2 ôč, ě, oc, ok, ek, sk	683 ic:k (1 ič:t), 307 ič:k, 127 ač:k, 90 uč:k, 76 un:k, 75 ul:in:k, 71 ov:k, 43 oč:k, 39 uš:k, 38 ôč:k, 37 at:ic:k, 31 ě:k, 30 iat:k, 27 ien:k, 26 in:k, 25 en:k, 20 at:k, 13 uč:ič:k, 11 ič:k (ič:k), 10 nič:k, 10 av:k (av:č), 9 aj:k, 8 iv:k (1 iv:č), 8 ist:ic:k, 5 íc:k, 5 ál:k, 5 níc:k, 4 át:k, 4 ár:k, 4 ul:ien:k, 4 il:in:k, 4 an:k, 3 ír:k, 3 n:ic:k, 3 iač:k, 3 iar:k, 3 ast:ic:k, 3 al:k, 2 it:k, 2 ul'k, 2 ov:ôč:k, 2 ov:níc:k, 2 or:ic:k, 2 nič:k, 2 il:k, 2 iev:k, 2 ic:ist:ic:k, 2 et:ic:k, 2 ec:k, 1 úš:k, 1 ús:k, 1 ôs:t:k, 1 áč:k, 1 áv:k, 1 át:k, 1 ár:níc:k, 1 ál:oč:k, 1 yl:k, 1 ov:ič:k, 1 os:k, 1 os:ien:k, 1 or:k, 1 on:k, 1 n:ač:k, 1 ič:en:k, 1 ieč:k, 1 iel'k, 1 iet:k, 1 ier:k, 1 ien:oč:k, 1 iel:k, 1 iav:k, 1 ian:k, 1 el'k, 1 es:k, 1 ej:iv:k, 1 ant:k, 1 ad:k, 1 án:k, 1 ič:ič:k	7368
adept-k-a, akust-ic-k-y, bež-k-a:t', bab-ič:k-a, hú-k-ač:k-a, biel-uč:k-y, biel-un:k-y, drob-ul:in:k-y, vetr-ov:k-a			
2630 OST'	129 ost, 6 ôst	15 n:ost', 12 n:ost, 4 iv:ost', 3 ov:ost', 1 om:ost' (2 om:ost), 1 it:ost', 1 at:ost', 1 al:ost'	2805
belas-ost'-ø, ak-ost-n-y, drob-n-ost-k-a, bud-úc-n:ost'-ø, doj-iv:ost'-ø, chyb-ov:ost'-ø, ved-om:ost'-ø			
2163 E		1 ále, 1 ne, 1 m:e	2166
jubil-e-um, bož-e-k-a:t', akút-n-e«, fin-ál:e«, po-taj-m:e«, ne-moh-úc-n:e«			
1611 O		14 m:o, 1 ett:o, 1 and:o	1627
mnoh-o-krát«, babr-av-o«, kl'ač-m:o«, allegr-ett:o«, acceler-and:o«			
1410 SK	16 šť	90 ov:sk, 17 en:sk, 9 án:sk, 7 in:sk, 6 ár:sk, 2 ian:sk, 1 ón:sk, 1 ok:án:sk, 1 iar:sk, 1 i:tel'k, 1 er:sk, 1 ar:sk, 1 an:sk	1564
akt-ér-sk-y, z-bož-šť-ov-a:t', darvin-ov:sk-y, ná-bož-en:sk-y, hlb-ok-án:sk-y, det- -in:sk-y			
1021 ÁR	128 ar, 274 iar	31 on:ár, 14 k:ár, 5 uš:k:ár, 5 ik:ár, 4 in:ár, 4 en:ár, 4 en:k:ár, 3 at:ár, 2 o:ár, 2 e:ár, 1 iv:ar, 1 e:n:ár, 11 á:ri	1510
bank-ár-ø, bárk-ar-ø, buj-ar-y, bryndz-iar-ø, leg-i-on:ár-ø, vtip-k:ár-ø, svät-uš:k:ár-ø, ľah-t-ik:ár-ø			
926 AV	ľáv	58 ľ:av, 20 k:av, 4 r:av, 4 iv:av, 3 or:ľ:av, 2 ň:av	1017 (38)
babr-av-y, páľ-av-a, bí:j-av-a:t', drap-ľ:av-y, červ-en-k:av-y, tem-r:av-y, vš-iv:av-y, chud-or:ľ:av-y			
513	ľiv	194 ľ:iv, 40 č:iv, 7 az:ľ:iv, 6 ot:ľ:iv	760

IV			
blat-iv-y, kamen-iv-o, búr-liv-y, prie-ber-č-iv-y, bo-j-az-liv-y, jedn-ot-liv-y			
465 Č	ec, iec, ci, k, ok	347 a:č, 125 i:č, 2 ov:č, 1 ár:č, 1 á:č, 1 n:č, 1 iev:č, 1 av:a:č	944
be-č-a:t', bi-č-ø, baran-č-a, cic-av-č-f, kon-č-i:t', ak-č-n-y, u-fah-č-i:t', pahol-č-ek-ø, o-ber-a:č-ø, bal-i:č-ø			
408 IT	it'	412 ov:it, 12 al:it, 11 iv:it, 5 i:bilit, 4 or:it, 3 u:al:it, 3 il:it, 3 ar:it, 2 a:bil:it, 2 on:al:it, 1 oz:it, 1 ič:it, 1 ic:it, 1 i:ozit, 1 i:ar:it, 1 i:al:it	872
admiral-it-a, bahn-it-y, cup-it-a:t', balvan-ov-it-y, brut-al:it-a, asert-iv:it-a, kompat-i:bil:it-a, aut-or:it-a			
746 IN	l iň	29 l:in, 28 ov:in, 17 č:in, 8 at:in, 7 an:in, 4 n:in, 3 t:in, 2 ur:in, 2 ov:č:in, 2 ič:in, 2 al:in, 1 č:in, 1 ot:in, 1 in:č:in, 1 ac:in	854
čeč-in-a, za-bur-iň-ov-a:t', prask-l:in-a, cest-ov:in-a, drot-ár-č:in-a, pust-at:in-a, bubl-an:in-a			
690 IK	ic, ič ik	18 at:ik (28 at:ic, 9 at:ič), 16 et:ik (22 et:ic, 5 et:ič), 8 ist:ik (7 ist:ic), 4 l:ik, 3 ast:ik (3 ast:ic), 2 or:ik (3 or:ic), 2 o:tron:ik, 1 ot:ik (2 ot:ic), 1 on:ist:ik, 1 on:ik (1 on:ic), 1 al:ist:ik	826
akust-ik-a, anjel-ik-ø, astm-at:ik-ø, fon-et:ik-a, log-ist:ik-a, struž-l:ik-a:t', onom-ast:ik-a, mot-or:ik-a			
544 STV	8 stev, 2 tev, 194 tv	26 ov:stv, 13 en:stv, 7 ár:stv, 5 ní:stv, 3 ic:stv, 3 iar:stv, 2 ic:stv, 2 ov:níc:stv, 2 in:stv, 1 om:stv, 1 nic:stv, 1 l:stv, 1 i:tel:stv, 1 at:stv, 1 ar:stv	817
biskup-stv-o, druž-stev-n-y, pas-tev-n-y, babr-ác-tv-o, kmotr-ov:stv-o, diev-č-en:stv-o, rod-in-k-ár:stv-o			
324 NÍK	81 ník (25 nič, nic), 194 níc, 135 nič	10 ov:ník (11 ov:níc, 4 ov:níč), 3 at:ník, 1 oč:ník (2 oč:níc, 1 oč:níč), 1 ov:níč, 1 eč:ník, 1 es:ník (1 es:níč, 1 es:níc), 1 el:ník (1 el:níč, 1 el:níc), 1 ač:ník	800
blat-ník-ø, čaš-níc-k-y, far-níč-k-a, háj-ník-ø, brigád-níč-k-a, knih-ov:ník-ø, zvier-at:ník-ø, per-eč:ník-ø			
664 IST		65 al:ist, 27 on:ist, 13 iv:ist, 12 on:al:ist, 11 ar:ist, 6 u:ist, 5 an:ist, 3 u:al:ist, 2 at:ist, 1 č:ist	784
afor-ist-a, minim-al:ist-a, im-pres-i-on:ist-a, ob-jekt-iv:ist-a, nac-i-on:al:ist-a, dokument-ar:ist-a			
688 ÁV	55 iav	3 k:áv	746 (351)
okt-áv-a, beh-áv-a:t', do-drž-iav-a:t', o-hmat-k:áv-a:t'			
108 ÁC	ac, iac ák	363 ác:i, 92 iz:ác:i (68 iz:ač), 13 al:iz:ác:i (13 al:iz:ač), 4 at:iz:ác:i (3 at:iz:ač), 4 ar:iz:ác:i (4 ar:iz:ač), 4 ac:i, 2 bil:iz:ác:i (3 bil:iz:ač), 2 ul:ác:i (1 ul:ač), 2 iv:ác:i (3 iv:ač), 2 iv:iz:ác:i (2 iv:iz:ač), 2 bil:iz:ác:i, 1 u:ác:i (1 u:ač), 1 u:al:iz:ác:i (1 u:al:iz:ač), 1 ov:iz:ác:i (1 ov:iz:ač), 1 ofik:ác:i (1 ofik:ač), 1 it:ác:i (1 it:ač), 1 i:an:iz:ác:i (1 i:an:iz:ač), 1 fik:ác:i, 1 at:ác:i (1 at:ač), 1 an:iz:ác:i (1 an:iz:ač), 1 iv:ač	714
bur-ác-a:t', dom-ác-i, čud-ác-k-y, aprob-ác-i-a, rajon-iz:ác-i-a, feder-al:iz:ác-i-a, dram-at:iz:ác-i-a			
631 IC	ič ik	8 ov:ic, 8 av:ic (7 av:ič), 7 n:ic (4 n:ič), 4 an:ic (1 an:ič), 2 l:ic, 2 en:ic, 1 v:ic, 1 un:ic, 1 ov:níc, 1 ol:ic, 1 el:ic	672

		páv-ic-a, hviezd-ic-a, polit-ic-k-y, bor-ov:ic-a, hrm-av:ic-a, nos-n:ic-a, ťah-an:ic-a, po-beh-l:ic-a	
613 Y		22 k:y, 2 iač:k:y, 2 ck:y, 1 om:k:y (1 om:k), 1 ky	642
		afor-ic:k-y, desiat-y-krát, bos-k:y, slep-iač:k:y, vž[dy]-ck:y, po-taj-om:k:y	
630 V			630
		o-bú-v-a:t', brit-v-a, ži-v-y	
476 T	ť	108 ut (u:ť), 15 at, 12 et, 3 aj:t, 1 út	615
		po-ča-t-ie, pre-bi-t-y, čap-t-a:t', klen-ut-y, lež-at-y, zo-mr-et-y, polic-aj:t-ø, po-hn-út-k-a	
554 AČ	ʎac, áci, ak	3 n:ač, 1 ov:ač	558
		po-čít-ač-ø, červ-ač-ø, se:j-ač:k-a, apret-ač-n-y, buj-ač-i, iker-n:ač-k-a, jogurt-ov:ač-ø	
343 ÍK	94 ič, 82 ic, ik	8 áč:ik, 5 lík (4 líc, 3 líč), 3 č:ik (3 č:ič, 3 č:ic), 2 ár:ik (ár:ič), 1 t:ik, 1 ač:ik	552
		vetr-ík-ø, bal-íč-ek-ø, reč-n-ic:k-y, nov-áč:ik-ø, pre-beh-l:ík-ø, prápor-č:ík-ø, ryb-ár:ik-ø, [ne]bož-t:ík-ø	
441 EC	5 iec, 16 eč, c	23 in:ec, 21 ov:ec, 7 en:ec (1 en:c), 4 an:ec (2 an:č), 2 liv:ec, 2 iv:ec (1 iv:c), 2 av:ec (2 av:č), 1 iv:ec, 1 at:ec	531
		jazd-ec-ø, čep-iec-ø, her-eč-k-a, blš-in:ec-ø, syn-ov:ec-ø, mlád-en:ec-ø, brat-an:ec-ø, kost-l:iv:ec-ø	
405 OR		67 át:or, 5 aliz:át:or, 3 t:or, 2 at:or, 1 iz:át:or	483
		dokt-or-ø, krá-k-or-i:t', desat-or-o, ved-át:or-ø, mor-al:iz:át:or-ø, [syn]tet-iz:át:or-ø	
409 AC	63 iac, 2 äc, ač ʎak	4 ov:ac, 1 áv:ac	479
		hojd-ac-i, čist-iac-i, holúb-äc-i, deviat-ac-k-y, slučk-ov:ac-i, za-ťaž-k-äv:ac-i	
18 TEE		330 a:teľ, 177 i:teľ	475
		pria-teľ-ø, bád-a:teľ-ø, bud-i:teľ-ø	
326 AT	at' ʎác:i	106 n:at, 20 ov:at, 3 ť:at	455
		bruch-at-y, diplom-at-ø, ilustr-at-ív:n-y, blat-n:at-y, jed-ov:at-y, buc-ť:at-y	
411 I		14 i:j, 2 ot:i	427
		alerg-i-a, s-čast-i, dec-i, fantaz-i:j-n-y, od-prv-ot:i	
417 OT	3 ôt		420
		cudz-ot-a, bľab-ot-a:t', dobr-ôt-k-a	
275 L	9 iel, l'	69 a:l (a:ľ), 28 e:l, 23 i:l, 11 u:l	415
		jed-l-o, hni-l-y, bed-l-i:t', býv-a:l-y, bd-e:l-y, o-tuž-i:l-y, min-u:l-y	
389	63 oč, k	1 ún:ok, 1 ít:ok, 1 án:ok (1 án:k), 1 š:ok, 1 t:ok, 1 ien:ok	401

OK		(1 ien:k), 1 el:ok, 1 al:ok (1 al:oč), 1 ajš:ok	
barán-ok-ø, hlb-ok-ý, na-pred-ok-ø, stat-oč-ek-ø, po-dar-ún:ok-ø, serv-it:ok-ø, sp-án:ok-ø, ú-sme-š:ok-ø			
183 ÁL	127 al	27 on:al, 22 u:ál (6 u:al), 15 on:ál, 4 ál:i, 3 in:ál, 1 ik:ál (1 ik:al), 1 i:ál, 1 on:ál:i, 1 it:ál:i (1 it:ál), 1 in:ál:i	394
person-ál-ø, person-al-ist-a, [pro]fes-i-on:al-it-a, man-u:ál-ø, pasi-on:ál-ø, arch-iv-ál:i-e, marg-in:ál-n-y			
161 ÁK	81 iak (45 iac, iac), 60 ak, ác, áč	10 or:ak, 3 liak (3 liač, 2 ľ:áč), 2 ol:ak, 2 n:iak (1 n:iač), 2 č:iak, 1 iv:áč, 1 er:ák (2 er:ác, 1 er:áč), 1 ň:ak, 1 v:ák (1 iv:ác), 1 ul:iak (1 ul:iač)	382
hlup-ák-ø, šiest-ak-ý, jedn-ak-ý, blond-iak-ø, div-iač-í, mnoh-or:ak-ý, bod-liak-ø, kriv-ol:ak-ý			
297 ÁT	ʎác:i	23 iz:át, 10 i:át, 1 bil:iz:át, 1 ari:át	332
rektor-át-ø, real-iz:át-or-ø, vik-ar-i:át-ø, sta-bil:iz:át-or-ø, antikv-ar:i:át-ø			
315 IČ	ʎic, íc:i, ik, ík, k	12 ov:ič	327
op-ič-í, poz-ič-n-ý, botan-ič-k-a, červ-ič-í, z-vel-ič-i:í, kráľ-ov:ič-ø			
289 Ň	eň ʎn	25 ov:ň, 2 ál:ň, 2 iz:ň, 1 ob:ň, 1 eb:ň	320
kotol-ň-a, za-ľud-ň-ov-a:í, čaj-ov:ň-a, sp-ál:ň-a, bab-iz:ň-a, [s]kúš-ob:ň-a, uč-eb:ň-a			
108 AN	83 án, 19 ian	57 ov:an, 16 i:án, 12 it:án, 6 č:an (1 č:ian), 5 ari:án, 3 k:ov:an, 2 i:an, 1 n:an	313
dvor-an-ø, dek-an-ø, sl-an-ý, eleg-án-ø, vel-ik-án-ø, mešt-ian-k-a, grob-ian-ø, pruh-ov:an-ý, salez-i:án-ø			
153 ÉR	50 ier, er	25 i:ér, 23 é:i (3 er:i), 7 iz:ér, 7 at:ér, 5 tier, 5 n:ier, 4 ster, 4 is:ér 3 n:ier, 2 až:ier, 2 at:er, 2 ard:ér, 1 on:ér, 1 it:ér, 1 až:ér, 1 er:i	295
diskut-ér-ø, trén-er-ø, minc-ier-ø, šanson-i:ér-ø, drog-ér:i-a, hypn-ot-iz:ér-ø, štuk-at:ér-ø, pas-t:ier-ø			
215 C	3 eč, 2 ieč ʎec, iec	64 c:i, 7 ov:c	291
hovor-c-a, hrdiel-c-e, roman-c-a, srd-eč-n-ý, srd-ieč-k-o, rám-c-ov-ý, kon-c-ov-ý, ak-c:i-a, kmotr-ov:c-i			
71 EŇ	17 ien, en ʎ ň	79 ár:eň (26 ár:en), 42 iar:eň (12 iar:en), 17 ar:eň (5 ar:en), 4 iz:eň, 3 z:eň (10 z:ň), 2 ov:iz:eň	288
liah-eň-ø, lup-ien-ok-ø, hreb-en-č:ek-ø, beton-ár:eň-ø, mliek-ar:eň-ø, bal-iar:eň-ø, biel-iz:eň-ø, bá-z:eň-ø			
278 EN	eň ʎeň, n, ň	2 en:en	280
bavln-en-ý, fífl-en-a, červ-eň-ø, skl-en:en-ý			
195 EK	k	63 č:ek, 11 t:ek, 3 íč:ek, 1 oč:ek	273
anjel-ič-ek-ø, d'al-ek-ý, hrn-č-íč:ek-ø, dar-č:ek-ø, noš-t:ek-ø, dn-ič:ek-ø, prst-oč:ek-ø			
14 DL	3 diel	120 a:dl (a:dl', 16 a:diel, 7 a:del), 67 i:dl, 13 i:del (3 i:diel), 1 á:dl (1 á:del)	245
ry-dl-o, mä-dl-i:í, my-diel-k-o, čerp-a:dl-o, křm-i:dl-o, žr-á:dl-o			

217 ISK	2 išt'	9 ov:isk, 3 n:isk, 1 č:isk, 1 l:isk, 1 at:isk, 1 al:isk	235
bab-isk-o, blud-isk-o, sídl-išt'-an-ø, piesk-ov:isk-o, jahod-n:isk-o, vín-č:isk-o, diev-č-at:isk-o, kúp-al:isk-o			
215 ÁČ	ʔák	2 n:áč	217
sp-áč-ø, kut-áč-ø, ľud-áč-k-a, list-n:áč-ø			
188 ANT	16 and ʔanc:i	5 u:ant, 4 l:ant, 4 iz:ant	217
migr-ant-ø, dokt-or-and-ø, váľ-and-a, ambul-ant-n-ý, flukt-u:ant-ø, mudr-l:ant-ø, privat-iz:ant-ø			
162 IZM		19 al:izm, 10 on:izm, 7 at:izm, 4 on:al:izm, 1 u:al:izm, 1 an:izm	204
afor-izm-us, fat-al:izm-us, im-pres-i-on:izm-us, dogm-at:izm-us, nac-i-on:al:izm-us, senz-u:al:izm-us			
129 ÚC	16 úč, 3 uc	17 a:j:úc, 13 úc:i (12 uc:i), 1 e:j:úc	191
bud-úc-i, ved-úc-i, hor-úč-av-a, píš-uc-i, vy-nik-a:j:úc-i, exek-úc-i-a, ne-hrdz-av-e:j:úc-i			
182 IEV		2 n:iev	190 (55)
blúd-iev-a:t', z-vol-eb-n:iev-a:t'sa			
179 NIC	31 nič, ʔnik	3 ov:nic, 2 a:nic (3 a:nič), 1 úc:nic, 1 al:nic, 1 om:nic	190
obil-nic-a, háj-nič-i:t', háj-nic-k-ý, šperk-ov:nic-a, mot-a:nic-a, pad-úc:nic-a, mih-al:nic-a, pás-om:nic-a			
126 B	37 eb	4 it:b (4 it:eb), 1 t:b	172
deľ-b-a, lieč-eb-n-ý, modl-it:b-a, klia-t:b-a			
112 ÍV	iv	39 at:ív, 17 it:ív (1 it:iv), 2 ut:ív	171
arch-ív-ø, akuz-at:ív-ø, gen-it:ív-ø, prim-it:ív-n-y, prim-it:ív-izm-us, [de]min-ut:ív-um			
160 ENT	ʔenc:i	2 u:ent	162
štud-ent-ø, frekv-ent-ant-ø, [re]štit-u:ent-ø			
145 A		1 ič:k:a, 1 á, 1 n:á, 1 ká, 1 ič:k:a, 1 in:k:a, 1 il:in:k:a	152
z-bok-a«, dv-a-dsiat-y, troš-ič:k:a«, von-k-á«, tu-n:á«, dn-u-ká«, troš-ič:k:a«, troš-in:k:a«, troš-il:in:k:a«			
128 ÍN		4 al:ín, 2 er:ín, 2 at:ín, 1 ín:i	137 (1)
blond-in-ø, krav-in-ø, do-has-in-a:t', adren-al:ín-ø, glyc-er:ín-ø, žel-at:ín-a, skrut-in-i-um			
118 YŇ	4 yn	1 k:yň	123
bež-k-yň-a, var-ov-k:yň-a			

4.2 Homonymia v subsystéme sufixov

Prehľad jednotlivých sufixálnych morférov komplikovala predovšetkým homonymia sufixov. Tá istá sufixálna forma totiž môže mať status základnej morfémy, alomorfy i variantu. Homonymia sufixálnych morférov môže byť podmienená viacerými faktormi, na ich základ budeme rozlišovať

a) interlingválnu homonymiu domácich a prevzatých sufixálnych morférov: **op-ič-i** – **poz-ič-n-y**, **bruch-at-y** – **diplom-at-ø**, **dokt-or-ø** – **krá-k-or-i:t'**, **páv-ic-a** – **polit-ic-k-y**, **anjel-ik-ø** – **akust-ik-a**,

b) medzislovnodruhovú homonymiu sufixálnych morférov: **krav-in-ø** – **do-has-in-a:t'**, **anjel-ič-ek-ø** – **d'al-ek-y**, **bavln-en-y** – **fífl-en-a**, **dvor-an-ø** – **sl-an-y**; v nasledujúcej tabuľke prinášame zoznam najfrekvencovanejších reťazcov sufixálnych morférov podľa jednotlivých slovných druhov:

Tabuľka 12. Najfrekvencovanejšie reťazce sufixálnych morférov pri jednotlivých slovných druhoch

Substantíva:		Adjektíva:		Verbá:		Priklady:
-k-a	1094	-ov-y	3061	-ov-a:t'	2681	bab-k-a , agát-ov-y , cest-ov-a:t'
-n-ost'-ø	1058	-n-y/-n-y	2407/473	-n-ú:t'/-n-u:t'	747/181	absurd-n-ost'-ø , anomál-n-y , hvizd-n-ú:t'
-i-a	728	-ic:k-y	789	-áv-a:t'	474	penz-i-a , múz-ic:k-y , beh-áv-a:t'
-ok-ø	354	-k-ov-y	394	-k-a:t'	248	buč-ok-ø , cel-k-ov-y , ach-k-a:t'
-ič:k-a	346	-e:n-y	335	-v-a:t'	230	bab-ič:k-a , u-bied-e:n-y , bý-v-a:t'
-ik-ø	322	-sk-y	299	-n-i:t'	150	drôt-ik-ø , anjel-sk-y , z-o-hl'ad-n-i:t'
-ác:i-a	319	-ač-n-y	286	-iz:ov-a:t'	149	kumul-ác:i-a , adjust-ač-n-y , archa-iz:ov-a:t'
-ost'-ø	302	-av-y	246	-iev-a:t'	147	nov-ost'-ø , bel-av-y , dus-iev-a:t'
-ist-a	261	-ic-k-y	212	-ň-ov-a:t'	127	fide-ist-a , atl-et-ic-k-y , z-hmot-ň-ov-a:t'
-ník-ø	257	-ár-sk-y	174	-k-ov-a:t'	124	les-ník-ø , handr-ár-sk-y , dier-k-ov-a:t'

c) interkategorálnu homonymiu sufixálnych morférov v rámci jednotlivých onomaziologických kategórií: **po-čít-ač-ø** (mutačná) – **červ-ač-ø** (modifikačná), **chlap-ák-ø** (modifikačná) – **dobr-ák-ø** (mutačná), **driev-c-e** (modifikačná) – **hovor-c-a** (mutačná), **báč-in-o** (modifikačná) – **drv-in-a** (mutačná), **admiral-it-a** (modifikačná) – **naiv-it-a** (transpozícia),

d) homonymiu základných morféme a alomorf a variantov, pri ktorej ide o homonymnú formu základnej sufixálnej morfémy a alomorfy či variantu inej sufixálnej morfémy: **slam-en-ý** (-en) – **pan-en-sk-ý** (-n), **kotol-ň-a** (-ň) – **mút-ň-av-a** (-n), **brad-av-ic-ov-ý** (-ic) – **akust-ic-k-ý** (-ik), **hovor-c-ov:sk-ý** (-c) – **kober-c-ov-ý** (-ec), **zrn-k-ov-ý** (-k) – **bal-ič-k-ov-ý** (-ek).

4.3 Variantnosť sufixov

Podľa J. Bosáka a K. Buzássyovej (1985) tvoria sufixálne morfémy najdynamickejšiu časť morfematickej štruktúry slova, keďže slúžia na odvodzovanie nových slov a spravidla vyvolávajú zmeny vo fonologickej štruktúre koreňovej morfémy, pričom aj samy podliehajú morfonologickým zmenám (porovnaj časť o alomorfách a variantoch afixov). Suffixálne morfémy sa svojou diferencovanou a pestrú štruktúrou i svojou funkciou najviac vymykajú spod všeobecnej definície morfémy a sú hlavným impulzom pri jej revízii či rozširovaní hraníc (problematika tzv. infixov).

Bohatá štruktúrovanosť subsystému sufixov je zapríčinená variantnosťou sufixálnych morféme. Tá môže byť daná morfonologicky, vtedy možno hovoriť o alomorfe sufixu, alebo inými faktormi (pozri ďalej), vtedy možno hovoriť o variante sufixu. Varianty sufixov vznikajú predovšetkým na základe rozširovania sufixálnych morféme infixmi. Výsledkom rozšírenia morfémy infixom je vznik tzv. hypermorfémy, v ktorej možno vyčleniť dve hierarchicky nerovnocenné zložky – tzv. jadrovú morfému, ku ktorej sa pripája reziduálny infix alebo fonologický interfix. Počet variantov s infixom pri jednom sufixe sa pohybuje v rozpätí 1 – 114 (sufix -n).

Morfonologicky motivované zmeny sufixov, ktoré vyúsťujú do vzniku alomorfických sufixálnych morféme,⁷ môže byť dané alternačne, čím vznikajú sufixálne

a) vokálne kvantitatívne alternanty (20)

(nediftongické V'/V: **klav-ír-ø** – **klav-ír-ist-a**, **dek-ád-a** – **dek-ad-ic:k-ý**, **bruch-áň-ø** – **bruch-aň-a**, **idi-óm-ø** – **idi-om-at:ic:k-ý**, **visk-óz-a** – **visk-oz-it-a**, **admir-ál-ø** – **admir-al-it-a**, vy-d-áv-a:t' – vý-d-av-ok-ø, **arch-ív-ø** – **arch-iv-ál:i-e**, **med-ov-ník-ø** – **med-ov-nik-ár-ø**, **aut-íč:k-o** – **aut-ič:k-ár-ø**, **prim-it:iv-ø** – **prim-it:iv-izm-us**, diftongické V/D: **kol-es-o** – **kol-ies-k-o**, **klep-et-o** – **klep-iet-k-o**, **obč-an-ø** – **obč-ian-k-a**, **svad-ob-č:an-ø** – **svad-ob-č:ian-k-a**, **nov-el-a** – **nov-iel-k-a**, **dobr-ot-a** – **dobr-ôt-k-a**; diftongické D/V: **trbl-iet-a:t'** sa – **trbl-et-ø**),

⁷ Počet alomorf, ktoré uvádzame v nasledujúcom prehľade, nekorešponduje s frekvenciou alomorf z tabuľky 10. Dôvodom je to, že pri celkovej štatistike sufixálnych foriem sme nebrali do úvahy homografiu a homonymiu sufixálnych foriem.

b) vokalizcké zánikové alternanty (10)

(D/Ø: **čep**-iec-Ø – **čep**-c-ov-ý, V/Ø: **ú-rov**-eň-Ø – **ú-rov**-ň-ov-ý, **chíp**-ok-Ø – **chíp**-k-at-ý, **bal**-íč-ek-Ø – **bal**-íč-k-ov-ý, **jazd**-ec-Ø – **jazd**-c-ov-ý, **ruž**-en:ec-Ø – **ruž**-en:c-ov-ý, **kaz**-iv:ec-Ø – **kaz**-iv:c-ov-ý, **sp**-án:ok-Ø – **sp**-án:k-ov-ý, **pas**-ien:ok-Ø – **pas**-ien:k-ar-Ø, **pria**-z:eň-Ø – **pria**-z:n-iv-ý),

c) vokalizcké vznikové alternanty (10)

(Ø/D: **svet**-l-o – **svet**-iel-k-o, **my**-dl-o – **my**-diel-k-o, **čerp**-a:dl-o – **čerp**-a:diel-k-o, Ø/V: **malomoc**-n-ý – **malomoc**-en-stv-o, **duch**-ov:n-ý – **duch**-ov:en-stv-o, **spol**-oč:n-ý – **spol**-oč:en-stv-o, **druž**-stv-o – **druž**-stev-n-ý, **ža**-tv-a – **ža**-tev-n-ý, **han**-b-a – **han**-eb-n-ý, **modl**-it:b-a – **modl**-it:eb-ň-a),

d) konsonantické korelované alternanty (78)

(n/ň: **červ**-en-ý – **červ**-eň-Ø, **vlák**-n-o – roz-**vlák**-ň-ov-a:t', **bur**-in-a – za-**bur**-iň-ov-a:t', ň/n: **hreb**-eň-Ø – **hreb**-en-č:ek-Ø, **šplh**-úň-Ø – **šplh**-ún-sk-y, **krik**-l':úň-Ø – **krik**-l':ún-k-a, **strig**-ôň-Ø – **strig**-ôn-sk-y, **mliet**-ar:en-sk-ý, **cukr**-ár:eň-Ø – **cukr**-ár:en-sk-ý, t'/t: s-**klad**-išt-e – s-**klad**-išt-n-ý, **rýchl**-ost'-Ø – **rýchl**-ost-n-ý, **ved**-om:ost'-Ø – **ved**-om:ost-n-ý, **bol**-est'-Ø – **bol**-est-n-ý, t'/t: **tek**-ut-ý – s-**tek**-ut'-ov-a:t', ne-po-**všim**-n-u:t-ý – ne-po-**všim**-n-u:t-e«, c/č: **hor**-úc-i – **hor**-úč-av-a, **čern**-ic-a – **čern**-ič-ie, **sed**-ac-í – **sed**-ač-k-a, **her**-ec-Ø – **her**-eč-k-a, **chobot**-nic-a – **chobot**-nič-í, **kop**-a:nic-a – **kop**-a:nič-iar-Ø, l'/l: do-**kon**-a:l-ý – z-do-**kon**-a:l'-ov-a:t', o-**sam**-e:l-ý – o-**sam**-e:l-e«, od-**rod**-i:l-ý – od-**rod**-i:l-ec-Ø, **min**-u:l-ý – **min**-u:le«, **zrk**-a:dl-o – **zrk**-a:dl-i:t'),

e) konsonantické nekorelované alternanty (38)

(k/č: **bal**-ík-Ø – **bal**-íč-ek-Ø, **čaj**-k-a – **čaj**-č-í, **čaš**-ník-Ø – **čaš**-nič-k-a, **knih**-ov:ník-Ø – **knih**-ov:nič-k-a, **člán**-ok-Ø – **člán**-oč-ek-Ø, **pytl**-iak-Ø – **pytl**-iač-k-a, **aparát**-nik-Ø – **aparát**-nič-k-a, h/ž: **mát**-oh-a – **mát**-ož-i:t', ch/š: **smie**-ch-Ø – **smie**-š-ik-Ø, k/c: z-**bo**:j-ník-Ø – z-**bo**:j-níc-k-y, **bi**-on-ik-a – **bi**-on-ic-k-ý, **ban**-ík-Ø – **ban**-íc-k-y, **botan**-ik-Ø – **botan**-ic-k-ý),

f) konsonantické zložené alternanty (2)

(sk/šť: **bož**-sk-ý – z-**bož**-šť-ov-a:t', ic/k/ič:t': **bibl**-ic:k-ý – **bibl**-ič:t-in-a),

g) kombinované vokalizcko-konsonantické alternanty (14)

(bez zmeny počtu segmentov: **jemn**-ost'-Ø – **jemn**-ôst-k-a, **kož**-uch-Ø – **kož**-úš-ok-Ø, **hreb**-eň-Ø – **hreb**-ien-ok-Ø, **červ**-ík-Ø – **červ**-ič-í, **ostr**-oh-a – **ostr**-ôž-k-a, **bod**-l:iak-Ø – **bod**-l':ač-Ø, so zmenou počtu segmentov – vznikové: **bun**-k-a – **bun**-eč-n-ý, **veľ**-k-ý – z-**veľ**-ič-i:t', o-**bál**-k-a – o-**bál**-oč-k-a, **diev**-k-a – **diev**-oc-k-ý, zánikové: **čep**-iec-Ø – **čep**-č-i:t', **čep**-iec-Ø – **čep**-c-ov-ý, **krk**-av:ec-Ø – **krk**-av:č-í, **dud**-ok-Ø – **dud**-č-í).

Možno teda konštatovať, že pre subsystém sufixálnych morférov sú charakteristické najmä konsonantické alternácie korelovaných konsonantov (ich vysoký počet je daný predovšetkým transpozíčnými deriváciami vlastnostných

adverbií z adjektív prostredníctvom slovnodruhovej derivačnej morfémy *-e*, ktorá vyvoláva príslušnú alternáciu fonémy na konci slovotvorného základu), ďalej konsonantické alternácie nekorelovaných konsonantov a vokalicke kvantitatívne alternácie. Naopak, v subsystéme sufixov neidentifikujeme vokalicke kvalitatívne alternácie a vokalicke kvantitatívno-kvalitatívne alternácie.

V rámci variantnosti sufixálnych morfémy, nepodmienенých alternačne, možno rozlišovať nasledujúce typy variantov:

a) fonologicky závislé varianty, ktoré vznikajú na základe diftongickej a nediftongickej distribúcie v sufixálnej morféme v závislosti od kvality fonémy na konci slovotvorného základu (protiklad tvrdých, mäkkých a obojakých konsonantov): **bi-t-k-ár-ø** – **faj-č-iar-ø**, **vol-áv-a:t'** – **kašl-iav-a:t'**, **svet-ák-ø** – **mešť-íak-ø**;

b) fonologicky závislé varianty, ktoré vznikajú na základe distribúcie foném *a/ä* v sufixálnej morféme v závislosti od kvality fonémy na konci slovotvorného základu (realizácia fonémy *ä* po fonémach *b, m, p, v*): **blš-ac-í** – **holúb-äc-í**;

c) fonologicky závislé varianty, ktoré vznikajú na základe distribúcie krátkeho, resp. dlhého vokálu v sufixálnej morféme v závislosti od kvantity slabiky realizujúcej sa bezprostredne pred sufixálnou morfémy, resp. po konsonante *j* vo finálnej pozícii radixu, resp. radixovej hypermorfémy: **bavln-ár-ø** – **báb-k-ar-ø**, **za-beh-áv-a:t'** – **za-po-čít-av-a:t'**, **teč-úc-i** – **piš-uc-i**, **čaj-ík-ø** – **balón-ik-ø**, **dribl-ér-ø** – **spík-er-ø**, **div-ák-ø** – **pi-j-ak-ø**, **besed-ník-ø** – **pút-nik-ø**;

d) fonologické varianty vznikajúce na morfématických uzloch, ide o varianty *-tv, -k*, ktoré sa realizujú po sufixálnych morfémy *-ec, -ác, -íc, -nic, -níc* a v prípade radixov s finálnou sykavkou: **biskup-stv-o** – **jazd-ec-tv-o** – **otroc-tv-o**, okrúhlymi zátvorkami sa naznačuje miesto uzlov, ak sa radix a afix pokladá za veľmi deformovaný (porovnaj Sokolová, 1999): **cit-(t)el':n-y'**;

e) intralingválne varianty: **dokt-or-and-ø** – **debut-ant-ø** – **štud-ent-ø** – **[kon]cip-ient-ø**,⁸

f) trunkované varianty, trunkuje sa infix *-i* pri hypermorféme s domácou jadrovou morfémy: **hospit-al:iz:ác:i-a** – **hospit-al:iz:ač-n-y'**, **urb-an:iz:ác:i-a** – **urb-an:iz:ač-n-y'**, **milit-ar:iz:ác:i-a** – **milit-ar:iz:ač-n-y'**, **de-hydr-at:ác:i-a** – **de-hydr-at:ač-n-y'**;

g) infigované varianty sufixov podmienené

ga) interlingválnou perintegráciou, pri ktorej sa pôvodný prevzatý sufixálny segment degraduje na infix a pripája sa k domácej sufixálnej morféme s adaptačnou funkciou, hypermorféma ako celok plní funkciu flektívneho formantu: **epoch-ál:n-y**, **mor-ál:k-a**, **favor-iz:ov-a:t'**, **man-u:ál:n-y**;

⁸ Ide o geneticky identické latinské sufixy, sufix *-ant* sa uplatňoval pri triede latinských slovies *-are*, sufix *-ent* pri triede *-ere*, sufix *-ient* zasa pri triede *-ire*.

gb) intralingválou perintegráciou, pôvodný domáci sufixálny segment sa desémantizuje a plní funkciu infixu, najmä v prípade neexistencie domácej jednotky s príslušným segmentom pri analogickej slovotvorbe (zá-**pal**-k-ár:stv-*o*, o-**de**-v-níc-tv-*o*), resp. ide o reziduálny sufix (pred-**sed**-níč:k-*a*), perintegráciu pri transmotivácii v SKMS na úrovni morfematickej segmentácie nezachytávame, pri viacnásobnej motivácii uprednostňujeme morfe-matickú segmentáciu zodpovedajúcu bezprostrednej motivácii;

gc) fonologicky, ak sa k vokalickej jadrovej morféme pripája foonologický interfix: **cest**-u:j-úc-*i*, **penz**-i:j-n-*y*, **múz**-e:j-n-*y*.

4.4 Unikátnosť sufixov

O unikátnosti sufixov budeme uvažovať v prípade tých sufixálnych morfé-m, ktoré sa vyskytujú pri jednej lexikálnej jednotke, vtedy možno hovoriť o lexikálnej unikátnosti sufixu, ako aj v prípade sufixálnych morfé-m, ktoré sa vyskytujú pri tom istom radixe, vtedy možno hovoriť o radixovej unikátnosti sufixu. V SKMS identifikujeme až 262 unikátnych sufixálnych foriem, z toho však len 14 unikátnych sufixov, ďalej 3 unikátne alomorfy sufixov, dve hyper-morfémy s unikátnou jadrovou morfé-mou, takže unikátnych hypermorfém, ktoré na základe jadrovej morfé-my analyzujeme pri jednotlivých základných sufixálnych morfé-mach, je 236 (napr. -es:k:ov, -er:ák, -el:ok atď.).

Tabuľka 13. Unikátne sufixy

Unikátne sufixy pri lexikálnej jednotke:		Unikátne sufixy pri radixe	
Sufix:	Príklady:	Sufix:	Príklady:
-ýš	mäk-k-ýš- <i>ø</i>	-iaľ	košť'-iaľ- <i>ø</i>
-ôň	strig-ôň- <i>ø</i>	-ans	sek-ans- <i>ø</i>
-ích	žen-ích- <i>ø</i>	-issim	pian-issim- <i>o</i> «
-unk	verb-unk- <i>ø</i>	-ičit	sir-ičit- <i>y</i>
-izg	drob-izg- <i>ø</i>	-iér	vol-iér- <i>a</i>
-im	otč-im- <i>ø</i>	-mi	váč-š-mi«
-ett	alegr-ett- <i>o</i>	-s	ne-bo:j-s- <i>a</i>
-dz	o-de-dz- <i>a</i>	-už	kal-už- <i>ø</i>
-ad'	mokr-ad'- <i>ø</i>	-ž	hrom-ž-i:t'
-os	pes-os«	-iš	koč-iš- <i>ø</i>
-atur	im-prim-atur«	-stn	ozaj-stn- <i>y</i>
-as	prim-as«	-um	dát-um- <i>ø</i>
-iči	ražn-iči«	-úz	mot-úz- <i>ø</i>
-es	princ-es«	-ech	var-ech- <i>a</i>
		-úk	obl-úk- <i>ø</i>

5. Afixoidy

Prefixálne a sufixálne derivačné morfémy sú homonymné s prefixoidmi a sufixoidmi, formálnym signálom prefixoidu a sufixoidu je číselný index 5 pri danej lexikálnej jednotke. V našej koncepcii pracujeme s termínom afixoid (bližšie pozri Sokolová – Ivanová – Vužňáková, 2005), afixoidy vznikli delexikalizáciou koreňovej morfémy a tvoria prechod medzi koreňovými a derivačnými morfémy (afixoidné radixoidy). Podľa pozície rozlišujeme prefixoidy (tiež-**krit**-ik-a), sufixoidy (**alkal**-oid-ø) a postfixoidy (**piat**-y-krát«). Afixoidy sa správajú ako afixy, sufixoidy menia slovnodruhovú formu a sú skôr mutačné, prefixoidy nemenia slovnodruhovú formu a sú skôr modifikačné. Afixoidy vznikajú delexikalizáciou, ku ktorej môže dôjsť:

1. preberaním a prekladom cudzích koreňov so systemizačnou funkciou (**gen**-o:cíd-a, z latinského *cidere* „zabíjať“, **plyn**-o:fík-ác:i-a, z latinského *face-re* „robiť“, **celul**-oid-ø, z gréckeho *eidos* „forma, tvar“, **izo-term**-a, z gréckeho *isos* „rovnaký“, pseudo-**kult**-úr-a, z gréckeho *pseudein* „podvádzať“),

2. systemizáciou domácich radixov (**dv**-a-nást'«, **dv**-a-dsať«).

Prefixoidy domáceho pôvodu sa správajú ako modifikačné prefixy, vyskytujú sa výhradne pri pronomínálnych jednotkách ako modifikačné operátory intenzity, s výnimkou prefixoidu *tiež-*, ktorý sa realizuje v substantívnych jednotkách ako modifikačný operátor negatívosti. Prevzaté prefixoidy sú frekventovanejšie, správajú sa ako modifikačné operátory kvality (*tele-*, *dia-*), intenzity (*ultra-*, *infra-*), hierarchizácie (*arci-*, *vice-*), pravosti (*pseudo-*), stotožnenia (*izo-*). Celkovo vymedzujeme 9 prevzatých a 8 domácich prefixoidov. V nasledujúcej tabuľke prinášame prehľad domácich a prevzatých prefixoidov a ich frekvenciu s príkladmi:

Tabuľka 14. Domáce a prevzaté prefixoidy

Prefixoidy:	Frekv.:	Príklady:
tele-	50	tele- fax -ø
ultra-	28	ultra- fial -ov-ý
izo-	17	izo- bar -a
vice-	11	vice- konzul -ø
boh:vie-	7	boh:vie- ak -ý
pseudo-pseud-	7	pseudo- fud -ov-ý
arci-	6	arci- biskup -ø
málo-	5	málo- k[t] -o
tiež-	5	tiež- krit -ik-a
sotva-	5	sotva- k[de] «
čert:vie-	4	čert:vie- ak -ý
k[t]:o:vie-	4	k[t] :o:vie-č-o«
z:ried:k:a-	3	z:ried:k:a- k[de] «

dia-	3	dia-vý- rob -ok- \emptyset
infra-	3	infra- červ -en- γ
leda-	1	leda- č -o

Suffixoidy vznikli z koreňových morféme zovšeobecnením alebo z desémantizovaných koreňových morféme (stratou intenzie a rozšírením extenzie), menia slovný druh alebo slovnodruhovou formu a význam, častejšie sa využívajú pri mutácii. Za suffixoidy môžu pokladať aj systemizujúce typy, ktoré vznikli často kalkovaním.

Tabuľka 15. Domáce a prevzaté suffixoidy

Suffixoidy:	Frekvencia:	Príklady:
-fik/-fic/-fik:ác:i/-i:fik/-i:fik:ov/ -o:fik/-o:fik:ác:i/-o:fik:ač	101	glori -fik-ov-a:t', ver-i:fik:ác:i-a
-desiat/-dsat'/-dsat/-dsiat	68	osem -desiat«, dv -a-dsiat-y
-ást'/-ást/-nást'/-nást	49	jeden -ást'«, jeden -ást-y
-iater/-iatr/-iatr:i	17	fon -iater- \emptyset , fon -iatr:i-a
-oid	11	kol -oid- \emptyset , sínus -oid-a
-tron/-trón/-i:trón/-o:trón/-o:tron:ik	8	cykl -o:trón- \emptyset , bi -o-tron-ik- \emptyset
-o:cíd/-i:cíd	8	herb -i:cíd- \emptyset , gen -o:cíd-a
-ili:ón/-li:ón	5	kvadr -ili:ón- \emptyset , bi -li:ón- \emptyset
-o:mat	2	bank -o:mat- \emptyset , káv -o:mat- \emptyset

Pri prevzatých suffixoidoch možno vyčleniť jednotlivé sémantické podskupiny, a to vedné disciplíny a odbory (-iatr:i), inštrumenty (-i:cíd/-o:cíd, -tron/-trón/-i:trón/-o:trón, -o:mat), nepravé, nevlastné pomenovania (-oid), medzistupňové dejové názvy ako názvy dejových substantív s významom „zavedenie/realizovanie“ (-fik/-fic/-fik:ác:i/-i:fik/-i:fik:ov/-o:fik/-o:fik:ác:i/-o:fik). Prevzaté suffixoidy sa realizujú primárne pri substantívach, v prípade prevzatých medzistupňových dejových názvov sa na základe remotivačných operácií vyskytujú pri verbách (**mumi**-fik-ov-a:t', **špeci**-fik-ov-a:t').

Postfixy a postfixoidy sú afixy realizujúce sa po gramatických morféme, podľa spôsobu realizácie sa vymedzujú ako samostatné a nesamostatné. Nesamostatných postfixov a postfixoidov je 5 (postfixy -že, -si, -kol'vek, -to a postfixoid -krát«) a realizujú sa pri 77 jednotkách (**ak**-ý-kol'vek«, **ak**-ý-si«, **ak**-ý-že«, **ktor**-ý-si«, **t[ol'k]**-ý-krát«), samostatný postfixoid je jeden (raz«/ráz«) a realizuje sa pri 37 jednotkách (**prv**-ý raz«).

6. Závery

Z funkčného hľadiska možno derivačné morfémy vymedziť ako exponenty slovotvornej (derivatotvorná funkcia), paradigmatickej (systemizačná funkcia) a morfologickej motivácie (adaptačná funkcia), z pozičného hľadiska sa rozlišujú prefixálne, sufixálne a postfixálne morfémy. Zatiaľ čo systemizačná funkcia je vlastná všetkým afixom, derivatotvorná funkcia sa spája len s tzv. formantovými afixmi, t. j. afixmi, ktoré ako súčasť slovotvorne motivovanej jednotky plnia funkciu slovotvorného formantu. Adaptačnú funkciu plnia v lexikálnych jednotkách výhradne sufixálne morfémy.

Z funkčného hľadiska sa vymedzujú transpozičné, modifikačné a mutačné afixy. V subsysteme afixov sa prefixy využívajú predovšetkým ako modifikátory, ako mutačné alebo transpozičné operátory sa správajú len ako súčasť tzv. rozštiepeného formantu, sufixy z tohto hľadiska obmedzené nie sú, využívajú sa ako modifikačné, mutačné aj transpozičné operátory.

V SKMS sa celkovo vydeľuje 92 prefixov (z toho 42 domácich a 50 prevzatých), ktoré sa realizujú celkovo v 21 881 lexikálnych jednotkách. Štatistický výskum sufixov odhalil, že v SKMS sa sufixálne morfémy vyskytujú v 62 819 jednotkách, pričom 212 základným sufixom zodpovedá 984 sufixálnych foriem.

Na základe porovnania domácich a prevzatých prefixov možno konštatovať, že prevzaté prefixy sa v porovnaní s domácimi prefixmi vyznačujú väčšou heterogénnosťou a nižšou frekvenciou v jednotkách. Zo štruktúrneho hľadiska domáce prefixy vytvárajú mono- až penta fonematické štruktúry, celkovo ide o trinásť fonematických štruktúr. Prevzaté prefixy vytvárajú mono- až hexa fonematické štruktúry, celkovo ide o 18 fonematických štruktúr. Pre prevzaté prefixy je charakteristická hiátovosť (CVV), častejšie sú typy s iníciaľovým vokálom (VCC, VCCV, VCCVC).

Z formálneho hľadiska je variantnosť charakteristická najmä pre domáce prefixy a je výsledkom kombinátorных morfotaktických alebo historických zákonitostí. Prevzaté prefixy charakterizuje variantnosť v menšej miere aj preto, že prevzaté prefixy vylučujú morfonologicky motivované zmeny, takže pri nich nevymedzujeme alomorfy. Bohatá štruktúrovanosť subsystemu sufixov je založená na veľkej miere variantnosti sufixálnych derivačných morfém. Zatiaľ čo prefixálne derivačné morfémy vo väčšine prípadov nevystupujú ako hypersegmenty, t. j. nie sú rozširované o fonologické interfixy alebo reziduálne infixy (výnimkou sú len štyri prefixy), varianty sufixov vznikajú predovšetkým na základe rozširovania sufixálnych morfém infixmi, pričom počet variantov s infixom pri jednom sufixe sa pohybuje v rozpätí 1 – 114. Okrem variantnosti sufixálnych morfém vyúsťujúcej do infigovaných variantov je pre sufixy cha-

rakteristická fonologická variantnosť podmienená kvalitatívnymi vlastnosťami foném a stretávaním morféme na morfematických uzloch, ďalej variantnosť motivovaná trunkáciami a redukciami morféme a interlingválna variantnosť. Z hľadiska variantnosti motivovanej morfonologicky sú pre subsystém sufixálnych morféme charakteristické najmä konsonantické alternácie korelovaných konsonantov, konsonantické alternácie nekorelovaných konsonantov a vokalic-ké kvantitatívne alternácie. Naopak, v subsystéme sufixov na rozdiel od alternácií v koreňovej morféme neidentifikujeme vokalic-ké kvalitatívne alternácie a vokalic-ké kvantitatívno-kvalitatívne alternácie.

Z hľadiska lineárnej morfematickej štruktúry lexémy sa po ľavej strane prefixu (v tzv. prednom okruhu) môže realizovať iná prefixálna derivačná alebo modifikačná morféma, po pravej strane (v tzv. zadnom okruhu) zase prefixálna alebo koreňová morféma. Pokiaľ ide o morfematickú štruktúru jednotiek, pred radixom sa typicky vyskytuje jeden prefix P_1 -R-, ďalej kombinácia dvoch prefixov P_1 - P_2 -R-, najzriedkavejšie kombinácia troch prefixov P_1 - P_2 - P_3 -R-. V zadnom okruhu sufixu sa realizuje gramatická morféma, resp. pri inflektívach môže byť sufix hranicou lexikálnej jednotky, v prednom okruhu sufixu sa realizuje radix alebo iný sufix. Z hľadiska morfematickej štruktúry sa môže za radixom kombinovať až päť sufixálnych derivačných morféme, ide teda o tieto možné štruktúry: -R- S_1 , -R- S_1 - S_2 , -R- S_1 - S_2 - S_3 , -R- S_1 - S_2 - S_3 - S_4 , -R- S_1 - S_2 - S_3 - S_4 - S_5 .

Literatúra

- BAUER, L.: The function of word-formation and the inflection-derivation distinction. In: Words in their Places. A Festschrift for J. Lachlan Mackenzie. Ed. Aertsen, H. – Hannay, M. – Lyall, R. Amsterdam: Vrije Universiteit 2004, s. 283 – 292.
- BOSÁK, J. – BUZÁSSYOVÁ, K.: Východiská morfémovej analýzy. Bratislava: Veda 1985. 134 s.
- DOKULIL, M.: Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov. 1 vyd. Praha: Nakladatelství ČSAV 1962. 264 s.
- DOKULIL, M. a kol.: Tvoření slov v češtině 2. Odvozování podstatných jmen. 1 vyd. Praha: Academia 1967. 780 s.
- FURDÍK, J.: Slovenská slovotvorba (teória, opis, cvičenia). Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka 2004. 200 s.
- HORECKÝ, J.: Morfematická štruktúra slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1964. 196 s.
- HORECKÝ, J.: Slovenská lexikológia 1. Tvorenie slov. Bratislava: SPN 1971. 254 s.
- IVANOVÁ, M.: Niekoľko poznámok k trunkácii v slovenčine. In: Slovenčina na začiatku 21. storočia. Ed. M. Imrichová. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied 2004, s.102 – 111.

- KURYŁOWICZ, J.: Dérivation lexicale et dérivation syntaxique. In: Bulletin de la Société linguistique de Paris, 37, 1936, s. 79 – 92.
- Mluvnice češtiny 1. Praha: Academia 1986. 568 s.
- SOKOLOVÁ, M. Teoretické zásady morfématického spracovania slovenčiny. In: Morfématický slovník slovenčiny. Prešov: Náuka 1999, s. 9 – 56.
- SOKOLOVÁ, M. – MOŠKO, G. – ŠIMON, F. – BENKO, V.: Morfématický slovník slovenčiny. Prešov: Náuka 1999. 531 s.
- SOKOLOVÁ, M. – OLOŠTIK, M. – IVANOVÁ, M. – ŠIMON, F. – VUŽŇÁKOVÁ, K. – CZÉREOVÁ, B. – BENKO, V. – MOŠKO, G.: Slovník koreňových morféme slovenčiny. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005. 584 s.
- SOKOLOVÁ, M. – IVANOVÁ, M. – VUŽŇÁKOVÁ, K.: Prínos Slovníka koreňových morféme slovenčiny k charakteristike kompozít. In: Jazykovedný časopis, 2005, 56, č. 2, s. 99 – 126.
- SOKOLOVÁ, M.: Morfématika vo vyučovaní slovenského jazyka na vysokých školách. In: Morfématický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Eds. M. Sokolová, M. Ivanová, M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove 2006, s. 177 – 234.
- SOKOLOVÁ, M. – GENČI, J.: Štatistické spracovanie verbálneho aspektu. Prešov 2006. Rkp.

Vokálne alternácie v radixoch

Beáta Czéreová

Cieľom nášho príspevku je prispieť k prehľadu vokálnych alternácií na základe materiálu, ktorý poskytuje *Slovník koreňových morfév slovenčiny* (Sokolová et al., 2005; ďalej SKMS). Radixy sú v slovníku usporiadané podľa derivačnej postupnosti, čo uľahčuje získanie vhodného materiálu na zozbieranie a analýzu typov alternácií, ktoré sa môžu vyskytovať ako sprievodný jav slovotvorných procesov. V tomto príspevku skúmame vokálne alternácie, ktoré sa prejavujú v koreňových morfédoch, a to alternácie vokálov, diftongov a slabikotvorných hlások *r, ř, l, ľ*.

Z východiskového materiálu vyplýva, že si nebudeme všimnúť alternácie vynútené gramatickými morfami, ale sústredíme sa na analýzu fónických zmien hlások, ku ktorým dochádza pôsobením modifikačných morfov (MM), derivačných morfov (DM) a pri transflexii aj súborom gramatických morfov (**líst-ie**), ku ktorým sa pri slovesách pridružuje súbor tematických submorfov (**u-has-i:t' → {u-háš-a:t'}**). V SKMS sú uvedené alternácie podmienené derivačne a vidovo. Pri skúmaní alternácií podmienených modifikačne skúmame inventár alternácií zúčastňujúcich sa na vidotvorbe. Alternatívne zmeny spôsobené gramatickými morfémami sa v slovníku uvádzajú len sporadicky, napr. **klás-t'** (sa) (**klad-ie**).

Prvým krokom pri tomto výskume bolo zozbieranie komplexného materiálu, ktorý pripravil J. Genči, z neho sme vyčlenili súbory s heslami, pri ktorých boli v zátvorke uvedené alomorfy. Jednotlivé súbory koreňových morfév sú uvedené heslom so základným koreňom, ktorý je ako primárny východiskový motivant v slovníku uvedený tučne. Alternatívne podmienené alomorfy sa v slovníku uvádzajú v okrúhlych zátvorkách štandardným písmom.

Získaný materiál sme rozdelili do skupín podľa typu zúčastnených hlások a analyzovali s cieľom zistiť, o aký typ alternácie ide, priniesť prehľad slov, v ktorých nastáva striedanie, zistiť inventár morfév vyvolávajúcich alternácie a frekvenciu každého typu.

Na spracovanie skúmaného materiálu sme použili program Microsoft Excel. Skúmali sme typ alternácie, morfémy, ktoré vyvolávajú alternácie, slovotvorný postup, slovný druh motivantu a motivátu. Pri vzájomnej motivácii uvádzame alternácie dvakrát, napr. motivačný vzťah **[ana]lyz-ov-a:t' ↔**

[ana]lýz-a interpretujeme ako alternáciu I/Í ([ana]lyz-ov-a:t' → [ana]lýz-a) a aj ako alternáciu Í/I ([ana]lýz-a → [ana]lyz-ov-a:t').

Ako východisko nám slúži štúdia M. Sokolovej *Alternácie v spisovnej slovenčine* (2000b), ktorá prehľadným spôsobom predstavuje jednotlivé typy alternácií v slovenčine. V našej štúdii sa dokumentujú a dopĺňajú typy vymedzené M. Sokolovou o presnú frekvenciu prípadov v SKMS. Pri definovaní alternácií M. Sokolová (2000b, s. 417) upozorňuje aj na potrebu odlišiť alternácie od zmien, ktoré vznikajú rozširovaním pomocou submorf (**kóre**:j-sk-ý, u-**bí**:j-a:t'), a od zánikových alternácií (**Hamburg**-ø → **hambur**-sk-ý) odlišuje trunkáciu (**utor**-ok-ø → **utor**-ň:ajš-i). Vymedzeniu trunkácií sa venuje aj M. Ivanová (2004, s. 102), ktorá navrhuje za rozhodujúce kritérium považovať počet zaniknutých segmentov a ich morfológický status. Pri zánikovej alternácii ide o jeden segment, ktorý nie je derivačnou morférou, pri trunkácii zanikajú minimálne dva segmenty, ktoré majú status derivačnej morféry. Za trunkačne zaniknutú považuje aj jednu fonému, ak ide zároveň o jednu derivačnú morféru (**krad**-n-ú:t' → **krád**-ež-ø). Problematikou alternácií v SKMS špeciálne v prevzatých slovách a ich porovnaním s variantmi sa zaoberá aj F. Šimon v príspevku *Alternácie a varianty koreňových morférov prevzatých slov* (porov. v tomto zborníku).

V slovenčine sa realizujú vokálne alternácie korelovaných vokálov, alternácie nekorelovaných vokálov, alternácie vokálov s nulou a osobitným prípadom sú vokálko-konsonantické alternácie. Častým javom je súčasný výskyt vokálnych a konsonantických alternácií, ktoré odlišujeme od vokálko-konsonantických alternácií (do-**ja**-t' → {do-**jím**-a:t'}). Uvádžeme ich ako paralelné alebo sprievodné alternácie, napr. ž/h: do-**slúž**-i:t' → {do-**sluh**-ov-a:t'}.

1. Alternácie korelovaných vokálnych hlások

A/Á

Alternácia vokálov A/Á sa vyskytuje pravidelne pri tvorení slov aj pri vido- tvorbe a je obojsmerná. Pokiaľ ide o výskyt alternácií A/Á pred MM (141), najčastejšie sa tento typ alternácie uplatňuje pri transflexnej imperfektivizácii perfektív pred tematickou morférou -a: (110¹): {do-**háš**-a:t'}. Alternácia A/Á sa vyskytuje aj pri sufixálnej imperfektivizácii morférou -v- (20): {na-**sá**-v-a:t'}, pri transflexno-trunkačnom tvorení imperfektív (10): {vy-**chlád**-a:t'} a pri imperfektivizácii slovesa: **vrac**-a:t' → {vy-**vrát**-i:t'}. V derivácii sa táto alternácia využíva pravidelne (139). Vyskytuje sa pri tvorení substantív (100): desubstan-

¹ Číslo v zátvorke udáva počet výskytov v SKMS.

tívnych (49): **váč**-ok- \emptyset , **hád'**-a, **hlás**-k-a, deverbatívnych (33): vy-**klád**-k-a, **pád**- \emptyset , **abráz**-i-a, deadjektívnych (18): **mlád**-k-a, **rádi**-o-lieč-b-a, **pocháb**-eľ'- \emptyset . Tento typ alternácie sa využíva aj pri tvorení slovies (25): desubstantíva: **práš**-i:t' (sa), deverbatíva: **cáp**-a:t', deinterjekcionáliá: **bách**-a:t' a deadjektívum: **bláh**-a:t' si. Alternácia A/Á sa využíva aj pri tvorení adjektív (8): **máč**-n-y, prísloviek (4): **mál**-ič:k-o«, zámen: voľ'-**ák**-y a citosloviec: čár-y-máry«. Alternáciu A/Á sprevádzajú paralelné konsonantické alternácie: c/t', d/d', d/d', d/dz, d'/dz, d/z, ch/š, k/č, n/ň, s/š, st'/št', t/c, t'/t, z/ž.

Á/A

K tejto alternácii najčastejšie dochádza (129) pred MM pri vidotvorbe pod vplyvom produktívnej modifikačnej morfy -ov- (87): o-**braň**-ov-a:t', pri transflexnej imperfektivizácii (27): {ob-**klad**-a:t'} a pôsobením sufixálnej morfémy -ov- pri sufixálno-trunkačnom tvorení imperfektív (8): {o-**plach**-ov-a:t'}. Realizuje sa aj pri tvorení imperfektív sufixom -úv- (6) popri -ov-: {pre-**rat**-úv-a:t'}. Alternácia Á/A sa pravidelne realizuje pod vplyvom derivačných morf (371). Využíva sa pri tvorbe substantív (230). Ide o deverbatívne substantíva (131): o-**bran**-a, pre-**chmat**- \emptyset , ne-do-**rast**-ok- \emptyset , desubstantívne substantíva (38): **ran**-o-**sta**:j- \emptyset , **az**-iat, deadjektívne substantíva (13): **banal**-it-a, deadverbiá (7): **kras**-o-**pis**- \emptyset a depronomináliá (41): **naš**- \emptyset \rightarrow **naš**-i. Alternácia Á/A sa vyskytuje aj pri tvorbe adjektív (93). Ide o adjektíva desubstantívne (35): **alkal**-ic:k-y, **slimač**-í, deverbatívne (28): o-**bran**-n-y, depronominálne (23): **naš**-sk-y, deadverbiálne (2): **mal**-o-**ver**-n-y, slovesá (47): desubstantívne (17): **fantaz**-ír:ov-a:t', deadjektívne (8): **leg[al]**-iz:ov-a:t', deverbatívne (18): **skac**-k-a:t', deinterjekcionálne (2): **bac**-a:t', depronominálne (2): pre-**in[ač]**-i:t' a depronominálne zámená (1): **sam**-y. Alternáciu Á/A sprevádzajú paralelné konsonantické alternácie: c/č, c/t, d/s, h/ž, ch/š, k/c, k/č, l/l', l'/l, n/ň, ň/n, s/d, s/š, sk/št, š/ch, š/s, t/c, t'/c, t'/t, z/st, z/t, zg/žd', ž/h.

E/É

Uvedený typ alternácií sa využíva len v slovotvorbe. Vyskytuje sa hlavne pri derivátoch prevzatých slov. Alternácia E/É (5) vzniká pri tvorbe deverbatívnych substantív: [**ad**]**héz**-i-a a deadjektívnych substantív: [**syn**]**téz**-a. Spre-
vádzajú ju paralelné konsonantické alternácie: r/z, t/z.

É/E

Alternácia É/E (96) sa vyskytuje pri tvorení substantív (49), najčastejšie desubstantívnych (42): **akadem**-ik- \emptyset , **scen**-ár- \emptyset , **leg**-i-on:ár- \emptyset , ďalej deadjektívnych (4): **obez**-it-a a deverbatívnych (3): **tren**-k-y. Realizuje sa aj pri tvorbe adjektív (42): epi-**dem**-ic:k-y, **bakter**-i-ál:n-y a slovies (5): desubstantívnych: **privileg**-ov-a:t', deadjektívnych: [**kon**]**kret**-iz:ov-a:t' (sa) a deinterjekcionál-

ných: **me-č-a:t'**. Alternáciu É/E sprevádzajú tieto paralelné konsonantické alternácie: *c/č, k/č, z/st, z/t*.

I/Í

Alternácia I/Í je produktívna. Pri vidotvorbe (144) je sprievodným javom transflexnej imperfektivizácie (59): {**u-bí-j-a:t'**}, využíva sa aj pri tvorbe imperfektív modifikačnou morfológiou -v- (56): {**do-bý-v-a:t'**}. K predĺženiu v radixoch dochádza aj pri transflexno-trunkačnom tvorení imperfektív (29): {**bžík-a:t'**}. Táto alternácia je pomerne častým javom aj v slovotvorbe (78). Vyskytuje sa najmä pri odvodzovaní substantív (48): desubstantíva (20): **kalíš-ok-ø**, **jazyč-ek-ø**, **vin-ár-ø**, deadjektíva (10): **šír-k-a**, **výš-ø**, deverbátiva (16): [**pří**]**pad-ø**, **s-krý-š-a**, ďalej sloviess (26): deverbatívnych (18): **vid-a:t'**, deadjektívnych (3): **krív-a:t'**, desubstantívnych (2): **v-plý[v]-a:t'**, deinterjekcionálnych (2): **píp-a:t'** a deadverbiálnych (1): **z-výš-i:t'** (sa). Zriedkavo sa vyskytuje pri tvorení adjektív (4): deverbatívnych (3): **bý-v-a:l-y**, deadverbiálnych (1): **níz-k-y** a prísloviess (1): **tíš-k-o**. Paralelne sa vyskytujú konsonantické alternácie: *č/k, d'/d, d/z, g/dž, h/ž, ch/š, k/č, n/ň, s/š, st'/št', t'/t, t'/t, ž/z*.

I/I

Alternáciu I/I vo vidotvorbe (74) najčastejšie vyvoláva sufix -ov- (68): {**pri-bliž-ov-a:t'**}, v menšej miere sa na tejto alternácii podieľajú sufixy -ov- pri sufixálno-trunkačnom tvorení imperfektív (5): **v-dých-n-u:t'** → {**v-dych-ov-a:t'**} a -úv- (1) **pre-čísl-ov-a:t'** → {**pre-čísl-úv-a:t'**}. V slovotvorbe sa inverzný typ alternácie I/I vyskytuje častejšie (274) než základný. Najfrekvencovanejší je pri tvorení substantív (156). Sú to deverbatívne (110): **čit-ø**, **vý-čit-k-a**, **čit-ár:eň-ø**, **vý-pis-ok-ø**, desubstantívne (37): **komin-ár-ø**, **cin-ár:eň-ø** a deadjektívne substantíva (9): **šír-ák-ø**. Pri tvorbe adjektív (64) ide o desubstantívne (37): **individu-ál:n-y**, [**ana**]**lyt-ic:k-y**, deverbatívne (24): **o-hyb-n-y**, **pisk-l':av-y** a deadjektívne adjektíva (3): **niz-uč:k-y**. Vyskytuje sa pri tvorbe sloviess (48) deverbatívnych (34) **dris-n-ú:t'**, **po-ky[v]-ov-a:t'** (sa), **vy-slyš-a:t'**, desubstantívnych (11): **figl'-ov-a:t'**, **o-kypt-i:t'**, deinterjekcionálnych (2): **kvič-a:t'** a deadjektívnych (1): [**pre**]**ciz-ov-a:t'**, ďalej interjekcií (3): **vit-a:j** a prísloviess (1): **na-z-vyš**. Paralelne sa vyskytujú konsonantické alternácie: *c/č, c/t, č/k, h/ž, ch/š, k/č, l'/l, ň/n, s/d, š/ch, t/0, t'/c, t'/t, z/t, zd/žd, ž/z*.

O/Ó

Alternácia O/Ó (ani Ó/O) sa pri vidotvorbe nevyužíva vôbec (k jej periférnemu postaveniu vo vokálnom systéme slovenčiny porov. Sabol, 1989). V slovotvorbe sa jej výskyt obmedzuje na odvodeniny prevzatých slov. V domácich slovách je pri derivácii pravidelná alternácia O/Ó a Ó/O. Alternácia O/Ó je obojsmerná, ale základná alternácia O/Ó je zriedkavá. Vyskytuje sa

pri tvorbe substantív (9) odvodených od adjektív (4): hyper-**tón**-i-a, sloviess (4): [ko]r**óz**-i-a a substantív (1): ped-**agóg**-ø.

Ó/O

Táto inverzná alternácia je produktívna (340). Najfrekvencovanejši je výskyt tohto typu alternácií pri odvodzovaní adjektív (170): desubstantívnych (169): **histor**-ic:k-ý, **hormon**-ál:n-y, deadjektívnych: **nóbl**« → **nobl**-es-n-ý, substantív (153), najčastejšie desubstantívnych (145): • **eko-log**-ič:k-a, **fejton**-ist-a, deverbatívnych (5): de-**kod**-ér-ø a deadjektívnych (2): **virtuoz**-it-a. Realizuje sa aj pri tvorbe sloviess (18) desubstantívnych (17): in-**ton**-ov-a:t' a deadjektívnych (1): **europ**:e-iz:ov-a:t'. Paralelne sa vyskytujú konsonantické alternácie: z/st, c/č, c/t, n/ň, s/t.

U/Ú

Vidová alternácia U/Ú (81) sa vyskytuje pri transflexnej imperfektivizácii (43): {pre-**búdz**-a:t'}, pri imperfektivizácii modifikačnou morfolou -v- (21): {o-**pľú**-v-a:t'} a pri transflexno-trunkačnom tvorení imperfektív (10): {na:do-**búd**-a:t'}. V slovotvorbe (75) sa vyskytuje alternácia U/Ú hlavne pri tvorbe substantív (52): desubstantívnych (32): **dúb**-ok-ø, **plúž**-ik-ø, **vnúč**-a, deverbatívnych (12): [ú]**kaz**-ø, in-**klúz**-i-a a deadjektívnych (8): **húšt**-ie, **hrúb**-k-a. Realizuje sa aj pri tvorení sloviess (18): desubstantívnych (8): **gúľ**-a:t' (sa), deinterjekcionálnych (6): **búch**-a:t', deverbatívnych (4): z-**rúk**-n-u:t', adjektív (5): deverbatívnych (3): [ú]**nav**-n-ý, desubstantívnych: o-**krúh**-l-ý a deverbatívnych prísloviess (1): **ľút**-o«. Alternáciu U/Ú sprevádzajú tieto paralelné konsonantické alternácie: c/k, č/k, d'/dz, d/z, h/ž, ch/š, k/č, s/š, st/št', st'/št', t/t'.

Ú/U

Vo vidotvorbe je alternácia Ú/U (119) najčastejšia pri tvorení imperfektív sufixom -ov- (106): {pre-**kruc**-ov-a:t'}, popri {pre-**krúc**-a:t'}, -áv- (2): {za-**struh**-áv-a:t'}. Využíva sa aj pri sufixálno-trunkačnom tvorení imperfektív (8): {od-**fu**-k-ov-a:t'} a perfektivizácii: **šúst**-a:t' → {**šust**-n-ú:t'}. V slovotvorbe (217) sa alternácia Ú/U využíva pravidelne. Najčastejšie ide o tvorbu substantív (144), hlavne o deverbatívne (108): **blud**-ø, **hud**-b-a, desubstantívne (24): **kut**-ic-a, **lopuš**-in-a, deadjektívne (10): **hlup**-ák-ø, **imun**-it-a a deadverbiálne substantíva: **ažur**-it-a. Alternácia Ú/U sa vyskytuje aj pri odvodzovaní adjektív (38): deverbatívnych (25): vý-**kup**-n-ý, desubstantívnych (9): **figur**-ál:n-y, deadjektívnych (3): **uz**-uč:k-ý a deadverbiálnych: **ľub**-o-**zvuč**-n-ý. K alternácii Ú/U dochádza aj pri tvorení sloviess (36): deverbátiva (25): **lusk**-n-ú:t', desubstantíva (6): **faktur**-ov-a:t', deadjektíva (3): **duž**-ie:t', deadverbiá: **ľut**-ov-a:t', a deinterjekcionáliá: **bu**-č-a:t'. Túto alternáciu sprevádzajú tieto paralelné kon-

sonantické alternácie: *č/k*, *d'/d*, *d'/dz*, *h/ž*, *ch/š*, *k/č*, *l'/l*, *s/d*, *s/d'*, *t'/c*, *t'/t'*, *t'/t*, *z/ž*, *ž/h*.

R/Ř

Alternácia R/Ř (46) sa vyskytuje pri transflexnom tvorení imperfektív (24): {*za-hřň-a:t'*} a transflexno-trunkačnom vidotvornom postupe (22): {*cvřk-a:t'*}. V slovotvorbe (29) sa uplatňuje hlavne pri tvorení substantív (19): desubstantívnych (14): *žřd-k-a*, *sřň-a*, deverbatívnych (3): *ďřž-av-a*, deadjektívnych (2): *trp-k-a*, sloves (9): deverbatívnych (6): pre-*mřv-a:t'* sa, deadjektívnych: *trp-n-u:t'*, desubstantívnych: *vřš-i:t'*, deinterjekcionálnych: *škřk-a:t'* a pri tvorbe adjektív (1): *mř-tv-y*. Sprevádzajú ju tieto paralelné konsonantické alternácie: *d'/d*, *d'/dz*, *ch/šk*, *k/č*, *n/ň*, *š/ch*, *t'/t*.

Ř/R

Uvedený typ alternácie sa vyskytuje vo vidotvorbe pri sufixálnej imperfektivizácii (13) sufixom *-ov-* (8): {*do-křm-ov-a:t'*} a sufixom *-áv-* (5): {*na-vřt-áv-a:t'*}. Sloveso pre-*vřt-a:t'* má aj nedokonavý pendant bez alternácie so sufixom *-av-* {*pre-vřt-av-a:t'*}. V slovotvorbe (22) sa alternácia Ř/R uplatňuje hlavne pri tvorbe substantív (18): deverbatívnych (14): *řk-ot-ø*, desubstantívnych (3): *trn-k-a*, deadjektívnych: *vřt-ák-ø*, pri tvorení sloves (4): deverbatívnych (3): *řk-n-ú:t'* a deinterjekcionálnych: *vřzg-a:t'*. Alternáciu R/Ř sprevádza paralelná konsonantická alternácia: *ň/n*.

L/Ĺ

K striedaniu L/Ĺ (8) dochádza pri transflexnej imperfektivizácii (6): {*do-pľň-a:t'*} a pri transflexno-trunkačnom vidotvornom postupe (2): {*pre-gľg-a:t'*}. Tento typ alternácie sa vyskytuje aj v slovotvorbe (16) pri tvorení substantív (9): desubstantívnych (5): *chlp-ok-ø* a deadjektívnych (4): *dlž-k-a*. Sprevádza aj odvodzovanie sloves (5): deadjektíva (3): *dlž-i:t'* sa, deverbatíva (2): *vz-bľk-n-u:t'*; a adjektív (2): *mľk-v-y*. Alternáciu L/Ĺ sprevádzajú tieto paralelné konsonantické alternácie: *č/k*, *h/ž*, *k/č*.

Ĺ/L

Ĺ sa skrakuje v radixoch pri imperfektivizácii pomocou sufixu *-ov-* (4): {*pre-dľž-ov-a:t'*}. Tento typ alternácie sa vyskytuje v slovotvorbe (12) pri deverbatívach: substantíva (7): prie-*hľb-eň-ø*, adjektíva (3): *klz-k-j*, slovesá (2): pre-*klz-áv-a:t'* (sa). Alternáciu Ĺ/L sprevádzajú tieto paralelné konsonantické alternácie: *c/č*, *c/k*.

A/IA

Vo vidotvorbe je tento typ alternácie zriedkavý. Realizuje sa pri transflexnej imperfektivizácii (3): {*o-kiadz-a:t'*}. V slovotvorbe vzniká alternácia A/IA

(44) pri tvorbe substantív (27): desubstantíva (16): **briad-k-a**, deadjektíva (6): **dial'-ø**, deverbátíva (4): po-**čia**-t-ok-ø, denumeráliá: **desiat-k-a**. Pri slovesách (16) ide o deverbatívne (11): za-**hliad**-n-u:t', deinterjekcionálne (4): **čliap**-a:t' (sa) a deadjektívne slovesá: od-**dial**-i:t' (sa). Vyskytuje sa aj pri číslovkách: **desiat-y**. Alternáciu A/IA sprevádzajú tieto paralelné konsonantické alternácie: d'/d, d'/dz, h/ž, k/č, t/t', t'/t.

IA/A

Alternácia IA/A sa vyskytuje vo vidotvorbe (38) pri sufixálno-trunkačnej imperfektivizácii slovies (27): {do-**čah**-ov-a:t'}, pri tvorení imperfektív sufixmi -ov- (5): {od-**d'al'**-ov-a:t'}, -áv-: {za-**š'ap**-áv-a:t'} a -úv-: {u:s-po-**rad**-úv-a:t'}. V slovtvorbe sa vyžíva alternácia IA/A (87) pri tvorbe substantív (43). Vyskytuje sa v deverbatívnych (38): ná-**h'lad**-ø a desubstantívnych substantívach (5): **peňaž**-en:k-a. Vyskytuje sa aj pri tvorbe adjektív (31): deverbatívnych (15): **pra**:j-n-jý, a desubstantívnych (16): **mesač**-n-jý, slovies (12): deverbatívnych (11): **čap**-k-a:t' a desubstantívnych: s-**peňaž**-i:t' a denumerálnych čísloviek: **desiat-y** → **desat**-in-a. Sprevádzajú ju tieto paralelné konsonantické alternácie: c/č, d/d', h/ž, s/d', t/t', z/ž.

E/IE

K striedaniu E/IE (62) vo vidotvorbe často dochádza pri transflexnom tvorení imperfektív (46): {o-**ciedz**-a:t'}, pri transflexno-trunkačnej imperfektivizácii (13): {na-**bieh**-a:t'} a pri imperfektivizácii sufixom -áv- (3): {od-**liet**-av-a:t'}. Alternácia E/IE sa pravidelne využíva v derivácii (106). Vyskytuje sa v substantívach (88): desubstantívnych (73): **človieč**-ik-ø a deverbatívnych (15): ob-**riez**-k-a, v slovesách (9): deverbátíva (5): **liep**-a:t' sa, deadjektíva (2): **sliep**-ň-a:t' (sa), deinterjekcionáliá: **triesk**-a-t', desubstantíva: **sviet**-i:t' (sa), v príslovkách (6): **večier**-k:om«, číslovkách (2): **siedm-y** a deverbatívnych časticách: ne-viem«. Alternáciu E/IE sprevádzajú tieto paralelné konsonantické alternácie: h/ž, ch/š, k/č, l'/l, ň/n, š/ch, t/t', t'/t.

IE/E

Pravidelne dochádza k striedaniu IE/E (49) pri transflexnom tvorení imperfektív (33): {o-**met**-a:t'}, pri imperfektivizácii pred sufixom -ov- (10): {pod-**nec**-ov-a:t'}, -áv- (2): {roz-**met**-áv-a:t'} a -úv-: {roz-**met**-úv-a:t'}, sufixálno-trunkačnej (2): {roz-**let**-úv-a:t'} a transflexno-trunkačnej imperfektivizácii (1): {z-**met**-a:t'}. V slovtvorbe sa alternácia IE/E (216) využíva pri substantívach (134), najmä deverbatívnych (89): **peč**-iv-o, **plen**-ø, desubstantívnych (29): **chleb**-ár:eň-ø, deadjektívnych substantívach (16): **bel**-ost'-ø. Alternácia IE/E sa realizuje aj pri tvorení adjektív (44): deverbatívnych (25): **plet**-e:n-jý, desubstantívnych (17): **det**-sk-jý a deadjektívnych adjektív (2): **bel**-av-jý. Tento typ

alternácií vzniká aj pri tvorení slovies (35): deverbatívnych (17): **hreb**-n-ú:t', desubstantívnych (10): **po-mest**-i:t' sa, deadjektívnych (7): **bel**-ie:t'. Vyskytuje sa aj pri deverbatívnych časticiach (2): **riec**-t' → rek-u« a denumerálnych číslolkách: **šiest**-y → **šest**-in-a. Alternáciu IE/E sprevádzajú tieto paralelné konsonantické alternácie: c/č, c/k, č/k, d/d', ch/š, l/l', l/l, n/n, ň/n, s/ø, s/d, s/d', s/t, s/t', š/s, t'/c, t'/t, z/h.

O/Ô

Alternácia O/Ô sa pod vplyvom MM nerealizuje. V derivácii (56) sa využíva pri tvorbe substantív (50). Ide najmä o desubstantívne substantíva (40): **nôž**-k-a a deverbatívne substantíva (10): **chôdz**-a. Vzniká aj pri tvorení slovies (2): **hôl**-i:t', adjektív: **hôl**-n-y a čísloviek: **ôsm**-y. Alternáciu O/Ô sprevádzajú tieto paralelné konsonantické alternácie: d'/dz, h/ž, ch/š, k/č, l/l', t'/t, t'/t.

Ô/O

Alternácia Ô/O sa pod vplyvom MM nerealizuje. Uvedený typ alternácie sa v slovotvorbe (37) vyskytuje hlavne pri tvorbe substantív (19): desubstantívnych substantív (15): **koš**-ík-ø a deverbatívnych substantív (4): **moc**-ø. Využíva sa pri tvorbe adjektív (11): desubstantívne adjektíva (10): **hroz**-n-y, **kol**-ov-y a deverbatívne adjektíva: po-**moc**-n-y, pri tvorení slovies (7): desubstantívnych (6): **stol**-ov-a:t', depronominálnych (1) **moj**-k-a:t' (sa), a deadverbiálnych prísloviek: **skôr**«. Alternáciu Ô/O sprevádzajú tieto paralelné konsonantické alternácie: c/ž, l/l'.

2. Alternácie nekorelovaných vokálov

2.1 Kvalitatívne vokálne alternácie

V porovnaní s výsledkami M. Sokolovej (2000b) navyše vymedzujeme ďalšie typy alternácií nekorelovaných vokálov: a/e, e/u, o/i.

O/A

Alternácia O/A je pravidelná pri tvorení imperfektív sufixom -ov- (50): {do-**hadz**-ov-a:t'}. V slovotvorbe sa vyskytuje raritne v odvodzovaní deverbatívnych substantív: **kroj**-i:t' → s-**kraj**-ok-ø. Sprevádzajú ju tieto paralelné konsonantické alternácie: č/k, d'/dz, t'/c.

A/O

Vyskytuje sa raritne v deverbatívach: za-**sta**-t' (sa, si) → zá-**sto**:j-ø.

E/A

Alternácia E/A (5) sa vyskytuje v slovotvorbe pri tvorení deverbatívnych slovies (3): **lež**-a:t' → ľah-n-ú:t' (si), deverbatívnych adjektív: **lež**-a:t' → proti-

ľah-l-ý a deverbatívnych substantív: **lež-a:t'** → • **noc-ľah-ø**. Sprevádza ju paralelná konsonantická alternácia *d'/d*.

A/E

Vyskytuje sa raritne vo vidotvorbe: **u-sad-n-ú:t'** sa → {**u-sed-a:t'**}. V slovtvorbe je pri tvorbe deverbatívnych adjektív: **pri-sad-a:t'** → **pri-sed-iac-i**. Sprevádza ju paralelná konsonantická alternácia *d'/d*.

O/U

Vyskytuje sa raritne v lexéme **lož-ø** ↔ **luh-a:t'**, kde ide o vzájomnú motiváciu, preto v tomto prípade uvažujeme o alternácii O/U, ale aj o alternácii U/O. Vyskytuje sa aj pri tvorbe deverbatívneho substantíva: **mor-i:t'** → **mur-a**. Alternáciu O/U sprevádza paralelná konsonantická alternácia *ž/h*.

U/O

Alternácia U/O (4) sa vyskytuje sa pri tvorení deverbatívnych substantív: **ko-v-ø**, **luh-a:t'** ↔ **lož-ø**. Sprevádza ju paralelná konsonantická alternácia *h/ž*.

O/E

Alternácia O/E (5) sa vyskytuje pri tvorbe desubstantívnych substantív (3): **veter-ník-ø** a desubstantívnych adjektív (2): **veter-n-ý**. Sprevádza ju paralelná konsonantická alternácia *n/ň*.

E/O

Uvedená alternácia sa vyskytuje v slovtvorbe (13) pri deverbatívnych substantívach (10): **ob-tok-ø**, adjektívach: **lož-n-ý**, slovesách: **sú-lož-i:t'**. Paralelne sa vyskytuje konsonantická alternácia *k/č*.

E/I

Výskyt alternácie E/I v slovtvorbe je zriedkavý (5). K striedaniu E/I dochádza pri tvorení slovičiek (2): **lip-n-ú:t'**, adjektív (2): **lip-k:av-ý** a čísloviek (1): **jedin-ý**.

I/E

S alternáciou I/E sa stretávame v slovtvorbe pri deverbatívach (20). Často ide o prevzaté slová (9): **[in]fek-c:i-a**. V domácich slovách sa vyskytuje v deverbatívnych substantívach (10): **kvet-ø** a slovesách: **vis-ie:t'** → **veš-a:t'**. Paralelne sa vyskytujú konsonantické alternácie *g/k*, *m/s*, *s/š*.

I/O

V slovtvorbe (14) sa alternácia I/O vyskytuje v deverbatívnych substantívach (12): **bo:j-ø**, slovesách: **o-po:j-i:t'** (sa) a adjektívach: **vý-bo:j-n-ý**.

O/I

Alternácia O/I sa vyskytuje raritne v slovotvorbe: **blázon- \emptyset → blázin-ec- \emptyset** . Sprevádza ju paralelná konsonantická alternácia *n/ň*.

Ô/Á

Tento typ je pravidelnou, ale neproduktívnou vidovou alternáciou. Vyskytuje sa pri transflexnej imperfektivizácii slovies (11): {po-**máh**-a:t'}. Sprevádza ju paralelná konsonantická alternácia *c/h*.

IE/Á

Vidová alternácia IE/Á sa realizuje pri transflexnej imperfektivizácii (42): {do-**náš**-a:t'}. V slovotvorbe sa vyskytuje raritne pri substantíve: **striez**-t' → **stráž**- \emptyset . Alternáciu IE/Á sprevádzajú tieto paralelné konsonantické alternácie: *c/č, c/k, s/dz, s/š, z/ž*.

IA/IE

Táto alternácia je pravidelná pri tvorení imperfektív sufixom -v- (47): {do-**lie**-v-a:t'}. V derivácii (3) sa vyskytuje pri deverbatívnych slovesách (2): **lie**-v-a:t' a substantívach: **smie**-ch- \emptyset .

2.2 Kvalitatívno-quantitatívne alternácie

V porovnaní s M. Sokolovou (2000b) vymedzujeme ďalšie typy kvalitatívno-quantitatívnych alternácií: IE/I, E/Ô.

O/Á

Alternácia O/Á sa vyskytuje pravidelne pri transflexnom tvorení imperfektív (103): {vy-**báč**-a:t'}. V slovotvorbe sa vyskytuje pri deverbatívnych slovesách (13): **kráč**-a:t'. Alternáciu O/Á sprevádzajú tieto konsonantické alternácie: *d'/dz, t'/c, z/ž*.

Á/O

Uvedený typ alternácie je zriedkavý. Vyskytuje sa pri tvorbe perfektív (2): {**chop**-i:t'}. V slovotvorbe sa využíva pri tvorbe deverbatív (24). Ide o substantíva (16): v-**chod**- \emptyset , adjektíva (6): **sto**:j-at-y', slovesá: ob-**chod**-i:t' a príslovky: **sto**:j-m:o«. Túto alternáciu sprevádzajú paralelné konsonantické alternácie *dz/d, dz/d'*.

O/Ú

Alternácia O/Ú sa vyskytuje vo vidotvorbe pri transflexnej imperfektivizácii (7): {na-**kú**-v-a:t'}. Raritne sa tento typ alternácie vyskytuje v slovotvorbe (2): pri deverbatívnych slovesách: **poľúv**-a:t' a pri deverbatívnych substantívach: **hrúz**-a.

E/Í

Alternácia E/Í je zriedkavá. Vyskytuje sa pred nulovou modifikačnou morfolou pri transflexnom tvorení imperfektív (5): {na-[**po**]mín-a:t'}

Í/E

Vo vidotvorbe sa realizuje pred modifikačnou morfolou -ov- (1): {[**na**]vštev-ov-a:t'}. V slovotvorbe (17) sa vyskytuje pri deverbatívnych substantívach (15): pre-po-č**et**-ø a deverbatívnych adjektívach (2): ne-s-po-č**et**-n-y'.

Í/O

Alternácia Í/O je zriedkavá. Vyskytuje sa v slovotvorbe pri deverbatívnych substantívach (8): roz-vo-j-ø.

A/Í

Táto alternácia sa vyskytuje len vo vidotvorbe (3) pri transflexno-trunkačnom tvorení imperfektív: ľ**ah**-n-ú:t' (si) → {ľ**ih**-a:t'}

Í/A

Alternácia Í/A sa vyskytuje raritne v slovotvorbe (1): vy-**stríh**-a:t' (sa) → vý-**strah**-a.

Ä/IA

Alternácia Ä/IA sa vyskytuje zriedkavo pri tvorbe imperfektív (2): {po-**s**viac-a:t'}. V slovotvorbe (12) sprevádza alternácia Ä/IA tvorenie substantív (7): h**oviad**-k-o, čísloviek (2): **piat**-y, prísloviek: [**s**]piat-k:y« a deverbatívnych adjektív: pre-**pia**-t-y a deadverbiálnych adjektív: [**s**]piat-oč:n-y'. Túto alternáciu sprevádzajú tieto paralelné konsonantické alternácie: t'/c, t'/t.

IA/Ä

Vo vidotvorbe sa alternácia IA/Ä realizuje pri tvorení imperfektív sufixom -ov- (12): {nad-**váz**-ov-a:t'}. V slovotvorbe (8) sa využíva v deverbatívnych substantívach (5): **mät**-ež-ø, deverbatívnych adjektívach (2): po-**mät**-e:n-y' a denumerálnych číslovkách: **devät**-in-a. Alternáciu IA/Ä sprevádzajú tieto konsonantické alternácie: s/t, s/t', t/t'.

IA/E

Uvedený typ alternácie sa využíva iba v slovotvorbe (26): v substantívach (22): **de**:j-a:teľ-ø a adjektívach (4): **hre**:j-iv-y'. Alternáciu IA/E sprevádza konsonantická alternácia c/č.

IA/I

V slovotvorbe sa vyskytuje pri deverbatívnych substantívach (2): od-**li**-v-ø.

A/IE

Alternácia A/IE sa realizuje pri imperfektivizácii transflexno-trunkačným spôsobom (7): {do-**lieh**-a:t'}. V slovotvorbe sa vyskytuje raritne: fl'ask« → **fliesk**-a:t'.

IE/A

Alternácia IE/A je zriedkavá. Vyskytuje sa len v slovotvorbe (7) pri deverbatívnych substantívach (3): prie-**laz**-ø, desubstantívnych substantívach: **kňaz**-n-á a deverbatívnych slovesách (3): **pľas**(k)-n-ú:t' (sa). Paralelne sa vyskytuje konsonantická alternácia c/k.

IE/O

V slovotvorbe (74) sa vyskytuje pri odvodzovaní deverbatívnych substantív (69): ú-**nos**-ø, pre-**vod**-k-a, deverbatívnych adjektív (3): ú-**nos**-n-ý a sloviess (2): roz-**nos**-i:t'. Alternáciu IE/O sprevádzajú tieto paralelné konsonantické alternácie: c/k, k/č, s/d, s/d'.

IE/I

Alternácia IE/I vzniká pri tvorení deverbatívnych substantív: od-**lie**-v-a:t' → od-**li**-v-ø, o-**sie**-v-a:t' → o-**si**-v-o.

E/Ô

V porovnaní s M. Sokolovou (2000b) navyše vymedzujeme ďalší typ kvalitatívno-quantitatívnej alternácie: E/Ô. Vyskytuje sa raritne pri deverbatívnych substantívach: **lež**-a:t' → **lôž**-k-o.

3. Alternácie s nulou

V porovnaní s M. Sokolovou (2000b) navyše vymedzujeme ďalší typ vokálnych alternácií s nulou: Ø/Ú.

Ø/E

Alternácia Ø/E (16) sa vyskytuje pri transflexnej imperfektivizácii sloviess: {do-**ber**-a:t'}. Oveľa častejšia je táto alternácia v slovotvorbe (110). Vyskytuje sa pri tvorení substantív (64): deverbatívnych (40): vý-**ber**-ø, desubstantívnych (23) **ihel**-nic-a a deadjektívnych: **tehoten**-stv-o. Stretávame sa s ňou aj pri tvorení adjektív (45) desubstantívnych (43): **vaječ**-n-ý a deverbatívnych (2): **ber**-n-ý a pri tvorení deadjektívnych sloviess: **bd**-e:l-ý → **bed**-l-i:t'. Alternáciu Ø/E sprevádzajú tieto konsonantické alternácie: c/č, d'/d, k/č, l/l', l'/l, n/ň, t/t'.

E/Ø

Uvedený typ alternácie sa v SKMS vyskytuje v slovotvorbe (332). Využíva sa hlavne pri tvorbe adjektív (202): desubstantívnych (137): **akr**-ov-ý, denume-

rálnych (65): **jedn**-ot:l:iv-ý a substantív (95): desubstantívnych (81): **cuml**-ík-ø, denumerálnych (13): **jedn**-ot:k-a, deverbatívnych: **črp**-ák-ø. Vyskytuje sa aj pri odvodzovaní slovíes (27): desubstantívnych (26): roz-po-čt-ov-a:t' a deverbatívnych: **črp**-k-a:t' (sa), čísloviek (5): **jedn**-ak-ý, prísloviak (2): na-**jedn**-o« a častíc: otc-u-mat-er-i«. Alternáciu E/Ø sprevádzajú paralelné konsonantické alternácie: č/k, k/č, l/l', n/n', s/ø, t/t', t'/t.

Ø/O

Alternácia Ø/O sa využíva v slovotvorbe (51). Najčastejšie sa tento typ alternácie vyskytuje pri tvorbe substantív (36): deverbatívnych (34): ú-**pon**-ø a desubstantívnych (3): **topánoč**-k-a, **Moskov**-č:an-ø. K striedaniu Ø/O dochádza aj pri tvorbe adjektív (12): desubstantívnych (8): **col**-n-ý a deverbatívnych (4): po-**hon**-n-ý. Vyskytuje sa aj pri tvorbe slovíes (2): pred-**hon**-i:t', s-**kol**-i:t'. Alternáciu Ø/O sprevádzajú konsonantické alternácie: k/č, l/l'.

O/Ø

Uvedený typ alternácie sa vyskytuje v slovotvorbe (100). Ide najmä o desubstantívne adjektíva (46): **cukr**-ov-ý, desubstantívne substantíva (42): **diabl**-ik-ø a desubstantívne slovesá (12): **cukr**-ov-a:t'. Alternáciu O/Ø sprevádzajú konsonantické alternácie: k/č, l/l', l'/l, n/n'.

Ø/A

Alternácia Ø/A je zriedkavá (3). Vyskytuje sa v substantívach deverbatívnych (2): **var**-ø a deadjektívnych (1): **vlah**-a. Sprevádza ju paralelná konsonantická alternácia: d/d'.

A/Ø

Alternácia A/Ø sa vo vidotvorbe vyskytuje ojedinele (1): {po-čk-a:t'}. V slovotvorbe (3) sa využíva pri tvorení deverbatívnych slovíes (2): do-čk-a:t' (sa) a desubstantívnych slovíes: **smrd**-ie:t'. Sprevádza ju paralelná konsonantická alternácia: d/d'.

Ø/I

Vidová vzniková alternácia Ø/I (15) sa realizuje pri transflexno-trunkačnom tvorení imperfektív (14): {od-**myk**-a:t'} a sufixálno-trunkačnom vidotvornom spôsobe (1): {za-**syč**-áv-a:t'}. V slovotvorbe je zriedkavá (5). Vyskytuje sa pri deverbatívnych slovesách: **lk**-a:t' → vz-**lyk**-a:t', deverbatívnych substantívach: do-**tyk**-ø, desubstantívnych adjektívach: **ženi**-j-n-ý a pri tvorbe zámen (2): t[olič]-iz-n-ý. Alternáciu Ø/I sprevádza paralelná konsonantická alternácia: k/č.

I/Ø

Alternácia I/Ø je vo vidotvorbe zriedkavá (1): vy-**myk**-n-ú:t' sa → {vy-**mk**-ýň-a:t'}

V slovtvorbe (4) sa vyskytuje pri tvorení substantív (2): **š**-v-ec-Ø, adjektív: **ok**-a-**mih**-Ø → **ok**-a-**mž**-it-y' a čísloviek: **štr**-nášť-Ø. Sprevádza ju paralelná konsonantická alternácia h/ž.

U/Ø

Alternácia U/Ø (2) vzniká pri tvorení slovies: **sch**-n-ú:t' a adjektív: **luh**-a:t' → **lž**-iv-y'. Sprevádza ju paralelná konsonantická alternácia h/ž.

Ø/Á

Alternácia Ø/Á sa uplatňuje vo vidotvorbe pri transflexnej imperfektivizácii (15): {do-**háň**-a:t'}. V slovtvorbe (5) sa vyskytuje pri deverbatívnych substantívach (2): **mráz**-Ø, slovesách (2): u-**háň**-a:t' a adjektívach: po-**háň**-ac-í. Sprevádza ju paralelné konsonantické alternácie: n/ň, l/l'.

Á/Ø

V slovtvorbe (4) sa zúčastňuje na tvorbe substantív (3): **kl**-át-Ø a adjektív: **chrbt**-ov-y'. Sprevádza ju paralelné konsonantické alternácie: t/t', t'/t.

Ø/Í

Vzniková alternácia Ø/Í sa vyskytuje pri transflexnej imperfektivizácii (34): {na-**hýn**-a:t'}. V slovtvorbe (3) vzniká pri slovesách (2): po-**pín**-a:t' sa a substantívach: **vajič**-k-o.

Paralelne sa vyskytuje konsonantická alternácia: c/č.

Í/Ø

Alternácia Í/Ø sa vyskytuje pri tvorbe perfektív (5) sufixom -n- (4): {do-**tk**-n-ú:t' sa} a prefixálno-sufixálne (1): **týk**-a:t' sa → {do-**tk**-n-ú:t' sa}. V slovtvorbe (5) sa využíva pri tvorbe deverbatívnych substantív (4): po-**čt**-y a adjektív (1): predo-**š**-l-y'. Paralelne sa vyskytuje konsonantická alternácia s/š.

Ø/Ú

Ďalší typ vokálnych alternácií s nulou Ø/Ú sa realizuje pri transflexnej derivácii (1): o-**sch**-n-ú:t' → o-**súch**-Ø.

Ø/IE

Táto alternácia sa vyskytuje vo vidotvorbe pri transflexnej imperfektivizácii (97): {do-**miel'**-a:t'}. V slovtvorbe (30) sa využíva pri tvorbe substantív (26): desubstantívnych (24): **dien**-k-o, deverbatívnych (2): **stiel**-k-a, deverbatívnych slovies (3): z-**mier**-a:t' a adjektív (1): **žier**-av-y'. Alternáciu Ø/IE sprevádza ju paralelné konsonantické alternácie: d/d', l/l', ň/n, t/t'.

IE/Ø

Tento typ alternácie je zriedkavý a vyskytuje sa len v slovotvorbe pri de-
verbatívach (2): deverbatívne slovesá: do-**mn**-iev-a:t' sa, deverbatívne adjektí-
va: vy-**zr**-e:t-y'.

Ø/Ô

V slovotvorbe sa uvedená alternácia vyskytuje v deminutívach (2): **kocôč**-
-k-a. Paralelne sa realizuje konsonantická alternácia *k/č*.

4. Vokalicko-konsonantické alternácie

V porovnaní s M. Sokolovou (2000b) navyše vymedzujeme ďalšie typy vo-
kalicko-konsonantických alternácií: A/ÍH a A/OŇ.

Í/J

Vyskytuje sa len v slovotvorbe (8) pri tvorbe deverbatívnych slovies prefí-
xálne (7): **ís**-t' → dō-**js**-t', a prefixálno-reflexívne (1): **ís**-t' → u-**js**-t' sa.
S uvedeným typom alternácie (9) sa stretávame pri tvorení deverbatívnych
substantív (8): prí-**jem**-ø a adjektív: prí-**jem**-n-y'.

A/ÍH

Tento typ alternácie sa vyskytuje vo vidotvorbe. Uplatňuje sa pri transflex-
nej imperfektivizácii slovies (3): za-**ža**-t' (sa) → za-**žíh**-a:t'.

A/ÍM

Uvedený typ alternácie sa vyskytuje pri tvorení transflexných imperfektív
(13): do-**ja**-t' → do-**jím**-a:t'.

IA/ÍN

Vyskytuje sa pri transflexnej imperfektivizácii slovies (4): od-**klia**-t' →
{od-**klín**-a:t'}.

A/ÍN

Alternácia A/ÍN sa vyskytuje vo vidotvorbe pri tvorení transflexných im-
perfektív (18): {na-**čín**-a:t'}.

A/Ň

Vyskytuje sa v deverbatívach odvodených od **ža**-t' (3): **žn**-ec-ø, **žn**-iv-o, **žn**-
-iev-a:t'.

Ä/ÍN

Využíva sa pri transflexnej imperfektivizácii (11): vzo-**pä**-t' sa → {vz-**pín**-
-a:t'}.

A/OŇ

Realizuje sa v prefixálno-transflexnom tvorení (1): **t'a-t' → ná-toň-ø**.

Pri skúmaní výskytu alternácií sme sa stretávali s niektorými problémami. Problematické sú miesta, na ktorých dochádza k splývaniu a prekryvaniu morfológických švíkov, t. j. na morfológických uzloch. Napr. pri vidových dvojiciach s koreňom **-rás-**: **do-rás-t' → {do-rast-a:t'}**, **za-rás-t' → {za-rast-a:t'}** dochádza k stretnutiu dvoch foném **do-rás(t)-t'**. V SKMS sa pri segmentovaní morfému prednostne vyčleňuje infinitívna formová morféma **-t'**, preto tu neuvažujeme o alternácii **ø/t**, ale o variante koreňovej morfémy **rás-/rast-**. Ďalším problémom bola možnosť dvojakej interpretácie motivanta pri derivátoch sloves tvoriacich vidovú dvojicu. Pri určovaní motivujúceho slova sme vychádzali z diplomovej práce A. Nemergutovej (2005, s. 11), ktorá za primárny faktor pre určovanie pôvodu motivátov považuje ich formálnu stránku, sekundárnym činiteľom je ich význam. Ako príklad uvedieme substantívum **pre-hyb-ø**, ktoré by mohlo byť motivované slovesom **pre-hn-ú:t' (sa)** alebo **pre-hýb-a:t' (sa)**. V takomto prípade uprednostňujeme formu pred sémantickým hľadiskom a považujeme **pre-hyb-ø** za motivát odvodený od **pre-hýb-a:t' (sa)**, nie od **pre-hn-ú:t' (sa)**. V prípade viacnásobnej motivácie je možné uvažovať o rôznych typoch alternácií (O/E: **bubon-ø → buben-ík-ø** alebo Ø/E: **bubn-ov-a:t' → buben-ík-ø**). V takomto prípade uvádzame iba alternáciu vyvolanú bezprostredne najbližšie stojacou lexémou (**bubn-ov-a:t' → buben-ík-ø**).

5. Záver

V tomto príspevku sme sa snažili o komplexné preskúmanie vokalickej alternácie v radixoch na základe SKMS. Spracovali a doplnili sme typy alternácií a prípady výskytu jednotlivých typov alternácií, ktoré vymedzila M. Sokolová (2000b), o presnú frekvenciu prípadov v SKMS. Prehľad výskytu vokalickej alternácie v radixoch na základe SKMS uvádzame v tabuľkách 1 – 4. Pri každom type alternácií zároveň uvádzame aj výskyt sprievodných alternácií. Navyše vymedzujeme niekoľko ďalších typov alternácií v radixoch v SKMS. Pri každom novom type ide o málo zastúpené prípady. Okrem toho sa v SKMS vyskytujú raritné vokalicke alternácie: kvalitatívne vokalicke alternácie: A/E (2): vo vidotvorbe: **u-sad-n-ú:t' sa → {u-sed-a:t'}**, v slovtvorbe: **pri-sad-a:t' → prí-sed-iac-i**, O/I (1): **blázon-ø → blázin-ec-ø**, kvalitatívno-quantitatívne: IE/I (2): **od-lie-v-a:t' → od-li-v-ø**, E/Ô (1): **lež-a:t' → lôž-k-o**. Alternácia Ø/Ú (1) je zriedkavá. Realizuje sa pri transflexnej derivácii: **o-sch-n-ú:t' → o-súch-ø**. V SKMS sa vyskytujú aj vokalicke-konsonantické alternácie: A/ÍH (3): **roz-ža-t' (sa) → {roz-žih-a:t'}**, a A/OŇ (1): **(t'a-t' → ná-toň-ø)**.

V predkladanom prehľade uvádzame aj ďalšie prípady výskytu jednotlivých typov vokalicových alternácií v radixoch v SKMS, ktoré sa nevyskytujú vo citovanej štúdiu M. Sokolovej. Mnohé z nich sú zastúpené len jedným alebo dvoma príkladmi, viackrát sa vyskytujú prípady alternácie A/Á: pri sufixálnej imperfektivizácii pred morféomou -v- (20): na-sa-t' → {na-sá-v-a:t'}, pri transflexno-trunkačnom tvorení imperfektív (10): vy-chlad-n-ú:t' → {vy-chlád-a:t'}, pri perferktivizácii slovesa **vrac**-a:t' → {vy-vrát-i:t'} a pri transflexne tvorených deverbatívnych substantívach (8): **pad**-a:t' → **pád**-ø. Z alternácií, ktoré M. Sokolová neuvádza, sa častejšie vyskytujú tieto prípady alternácie Á/A: deverbatívne adjektíva (28): o-brán-i:t' → o-bran-n-y', deadjektívne substantíva (13): **banál**-n-y' → **banal**-it-a a deadjektívne slovesá (8): **leg[ál]**-n-y' → **leg[al]**-iz:ov-a:t', alternácia I/Í sa viackrát vyskytuje pri deadjektívnych substantívach (10): **šír**-ok-y' → **šír**-k-a; ďalšie prípady častejšieho výskytu alternácie Í/I: desubstantívne slovesá (10): **figel**-ø → **figl'**-ov-a:t' a deverbatívne adjektíva (24): o-hyb-a:t' (sa) → o-hyb-n-y'. Navyše vymedzujeme aj ďalšie prípady alternácie U/Ú: desubstantívne slovesá (8): **gul**-a → **gúl**-a:t' (sa), častejšie prípady výskytu alternácie Ú/U predstavujú deverbatívne adjektíva (25): **[pri]slúch**-a:t' → **[prí]sluš**-n-y' a ďalšie prípady alternácie R/Ř: deverbatívne slovesá (6): **trč**-a:t' → pre-trč-a:t' sa. Pri alternáciách A/IA pozorujeme častejší výskyt prípadov deverbatívnych slovies (11): **hl'ad**-ie:t' (si) → za-hliad-n-u:t' a deadjektívnych substantív (6): **d'al**-ek-y' → **dial'**-k-a, častejšie prípady výskytu alternácie IA/A predstavujú deverbatívne substantíva (38): **prias**-t' → **prad**-iar-ø. Okrem toho navyše uvádzame ďalšie prípady výskytu alternácie E/IE: deverbatívne substantíva (15): odo-ber-a:t' → odo-bier-k-a. Alternácia IE/E sa častejšie vyskytuje v deverbatívnych slovesách (17): **hriebs**-t' → **hreb**-n-ú:t' a v desubstantívnych slovesách (11): **miest**-o → po-mest-i:t' sa. Alternácia O/Á sa viackrát vyskytuje v deverbatívnych slovesách (13): **kroč**-i:t' → **kráč**-a:t' a alternácia Á/O v deverbatívnych adjektívach (6): **stá**-t' → **sto**-j-at-y'. Pri alternáciách s Ø sme zaznamenali ďalší výskyt alternácie Ø/O v deverbatívnych adjektívach (4): po-hn-a:t' → po-hon-n-y' a ďalšie prípady výskytu alternácie Í/Ø pri perfektivizácii slovies (5): do-týk-a:t' sa → do-tk-n-ú:t' sa. Pri viacerých typoch vokalicových alternácií sme sa v SKMS stretli s výskytom deinterjekcionálnych slovies: bach« → **bách**-a:t', bác« → **bac**-a:t', mé« → **me**-č-a:t', pipi« → **píp**-a:t', kuvi« → **kuvi**-k-a:t', bú« → **bu**-č-a:t', škrrk« → **škrk**-a:t', čľap« → **čliap**-a:t' (sa), plesk« → **pliesk**-a:t'.

Na základe analýzy zozbieraného materiálu a porovnania výsledkov s uvedenou štúdiou M. Sokolovej môžeme konštatovať, že pokiaľ ide o vokalicové alternácie v radixoch, potvrdili sa závery autorky týkajúce frekvencie výskytu jednotlivých typov alternácií. Ako vidíme z tabuľky 1, alternácie korelovaných vokalicových hlások sú využívané v morfológickom (v prípade nášho výskumu

vo vidotvorbe), ale najmä v derivačnom systéme a sú obojsmerné. Alternácie E/É, É/E, O/Ó, Ó/O sa vyskytujú len v derivácii a využívajú sa hlavne v prevzatých slovách. V porovnaní s M. Sokolovou sa však javí pomerne prekvapujúce zistenie o početnom výskyte inverzných typov vokálnych alternácií. Najfrekventovanejší je výskyt inverznej alternácie Á/A (372) a Ó/O (340), ale relatívne častý je aj výskyt alternácie Í/I (271) a Ú/U (217). Diftong IU sa na alternáciách nezúčastňuje. Alternácie E/É a É/E, O/Ó a Ó/O, O/Ô a Ô/O sa nevyužívajú vo vidotvorbe.

Príloha²

Tabuľka 1. Alternácie korelovaných vokálnych hlások

základný typ			inverzný typ		
V/V'	MM	DM	V'/V	MM	DM
A/Á	141	139	Á/A	129	371
I/Í	144	78	Í/I	74	271
U/Ú	81	75	Ú/U	119	217
L/Ľ	8	16	Ľ/L	4	12
R/Ř	46	29	Ř/R	13	22
E/É		5	É/E		96
O/Ó		9	Ó/O		340
V/D			D/V		
A/IA	3	44	IA/A	38	87
E/IE	62	106	IE/E	49	216
O/Ô		56	Ô/O		37

Kvalitatívne vokálne alternácie sú menej pravidelné. Pravidelne sa vyskytuje alternácia O/A vo vidotvorbe a rovnako pravidelné sú alternácie IE/Á, IA/IE pred MM, zriedkavejšia je alternácia Ô/Á (11). Raritne sa vo vidotvorbe vyskytuje alternácia A/E. Ostatné kvalitatívne alternácie sa vo vidotvorbe nevyužívajú. V derivačnom systéme sa kvalitatívne vokálne alternácie využívajú nepravidelne: I/E, I/O, zriedkavo alebo sa nevyužívajú vôbec: Ô/Á.

Tabuľka 2. Kvalitatívne vokálne alternácie

základný typ			inverzný typ		
V°/V	MM	DM	V/V°	MM	DM
O/A	50	1	A/O		1
A/E	1	1	E/A		5
O/U		2	U/O		4
O/E		5	E/O		13

² Vysvetlivky: V – krátky vokál, V' – dlhý vokál, V° – nekorelovaný vokál, D – diftong, D° – nekorelovaný diftong.

E/I		5	I/E		20
I/O		14	O/I		1
D/V'					
Ö/Ä	11				
IE/Ä	42	1			
D/D°					
IA/IE	47	3			

Z kvalitatívno-quantitatívnych alternancií sa pravidelne využíva vo vidotvorbe alternácia O/Ä (103). Alternácie Í/O, Í/A, IA/E, IA/I sa vo vidotvorbe neuplatňujú. V derivačnom systéme sa z uvedených typov alternancií najviac využíva IE/O (74), zriedkavejšie sú alternácie Ä/O a IA/E.

Tabuľka 3. Kvalitatívno-quantitatívne alternácie

základný typ			inverzný typ		
V°/V'	MM	DM	V'/V°	MM	DM
O/Ä	103	13	Ä/O	2	24
O/Ü	7	2			
E/Í	5		Í/E	1	11
			Í/O		8
A/Í	3		Í/A		1
V°/D			D/V°		
Ä/IA	2	12	IA/Ä	12	8
			IA/E		26
			IA/I		2
A/IE	7	1	IE/A		7
			IE/O		74
E/Ö		1			
			IE/I		2

Alternácie s nulou sú vznikové a zánikové, najčastejšie sú využívané E/Ø (332), Ø/E (110), O/Ø (100) a Ø/IE (97).

Tabuľka 4. Alternácie s nulou

vznikové alternácie			zánikové alternácie		
Ø/V	MM	DM	V/Ø	MM	DM
Ø/E	16	110	E/Ø		332
Ø/O		49	O/Ø		100
Ø/A		3	A/Ø	1	3
Ø/I	15	5	I/Ø	1	4
Ø/U		1	U/Ø		2
Ø/V'			V'/Ø		
Ø/Ä	15	5	Ä/Ø		4
Ø/Í	34	3	Í/Ø	5	5

Ø/Ů		1			
Ø/D			D/Ø		
Ø/IE	97	30	IE/Ø		2
Ø/Ö		2			
Ø/IA					

Vokálisko-konsonantické alternácie sú využívané najmenej, vyskytujú sa vo vidotvorbe: A/ÍN (18), A/ÍM (13) a Ä/ÍN (11), v derivačnom systéme sa zriedkavejšie využíva Í/J (8) a A/EM (9). Ostatné uvedené alternácie sa vyskytujú raritne.

Tabuľka 5. Vokálisko-konsonantické alternácie

Í/J	A/EM	A/ÍH	A/ÍM	A/OM	IA/ÍN	A/ÍN	A/Ň	Ä/ÍN	A/OŇ
DM	DM	MM	MM	DM	MM	MM	DM	MM	DM
8	9	3	13	3	4	18	3	11	1

Literatúra

- FURDÍK, J.: Slovenská slovtvorba (teória, opis, cvičenia). Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka 2004. 200 s.
- IVANOVÁ, M.: Niekoľko poznámok k trunkácii v slovenčine. In: Slovenčina na začiatku 21. storočia. Ed. M. Imrichová. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied 2004, s.102 –111.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. 4. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s.
- NEMERGUTOVÁ, A.: Motivačný potenciál členov vidových dvojíc so sekundárnym imperfektívom. [Diplomová práca.] Prešov 2005. 83 s.
- SABOL, J.: Syntetická fonologická teória. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1989. 256 s.
- SOKOLOVÁ, M. (2000a): Riešenie statusu derivačnej a modifikačnej morfémy v morfe-matickom slovníku slovenčiny. In: Wortbildung interaktiv im Sprachsystem – interdis-ziplinär als Forschungsgegenstand / Slovoobrazovanie v jeho otnošenijach k drugim sferam jazyka. Materialien der 3. Konferenz der Kommission für slawische Wortbil-dung beim internationalen Slawistenkomitee. Innsbruck 28. 9. – 1. 10. 1999. Igor Ste-panovič Uluchanov zum 65. Geburtstag. Red. I. Ohnheiser. Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck 2000, s. 127 – 138.
- SOKOLOVÁ, M. (2000b): Alternácie v spisovnej slovenčine. In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého. Ed. K. Bu-zássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 417 – 444.
- SOKOLOVÁ, M. – OLOŠTIK, M. – IVANOVÁ, M. – ŠIMON, F. – VUŽŇÁKO-VÁ, K. – CZÉREOVÁ, B. – BENKO, V. – MOŠKO, G.: Slovník koreňových morfé-m slovenčiny. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005. 584 s.

Alternácie a varianty koreňových morfé- m prevzatých slov

František Šimon

Hláskoslovné zmeny v koreňovej morféme sa v *Slovníku koreňových morfé-
m slovenčiny* (Sokolová et al., 2005; ďalej SKMS) označujú ako alternácia
alebo variant koreňovej morfémy. V slovenskej lingvistickej literatúre pozná-
me podrobný opis alternácií v slovenčine od M. Sokolovej, pričom autorka do
svojho zoznamu pojala bez akýchkoľvek rozlišovaní aj alternácie, ktoré sa
vyskytujú v prevzatých slovách, doplnením tejto práce je príspevok B. Czére-
ovej o vokalickej alternácii v radixoch SKMS (pozri v tomto zborníku).
V našom príspevku sa venujeme len alternáciám a variantom apelatívnych
prevzatých slov, a to len tým, ktoré sa vyskytujú v slovách nachádzajúcich sa
v SKMS. Alternatívne podmienené hláskoslovné zmeny sa v SKMS naznačujú
okrúhloú zátvorkou, varianty sa označujú lomenou čiarou. V predloženom
prehľade sa neuvádzajú všetky prípady, len počty príslušných alternácií a va-
riantov a tri až päť typických príkladov. Počet slov sa nemusí zhodovať s poč-
tom alternácií, resp. variantov, pretože sa tu vyskytujú aj kombinácie alternácií
a variantov, pod čím rozumieme skutočnosť, že jednak jedna koreňová morfé-
ma môže mať viac alternácií (a) a jednak v rámci jednej zmeny koreňovej
morfémy môže dôjsť k viacerým alternáciám (b), napr.

a) [E]MÓC ([E]MOC, [E]MOČ, [E]MOT)
[e]móc:i-a
> [e]moč-n-y
> [e]mot-iv:n-y
> [e]moc:i-on:ál:n-y

b) [KOM]PRIM ([KOM]PRES)
[kom]prim-ov-a:t'
> [kom]pres-i-a

Tieto kombinácie sa uvádzajú dvakrát, zriedkavejšie viackrát na príslušnom
mieste. Podobné je to aj pri variantoch, pretože jedna koreňová morféma môže
mať viac variantov (a), alebo v rámci jednej zmeny koreňovej morfémy môže
dôjsť k viacerým hláskoslovným zmenám (b), napr.

a) IMPÉRI / IMPER / IMPERI
impéri-um
imperi-ál-ø
imper-át:or-ø

b) GRÁD / GRAD / GRES
grád-ø
grad-ác:i-a
re-gres-ø

1. Alternácie

Súhrnný počet alternácií v skúmaných internacionalizmoch bol 693, z toho 122 kombinácií.

1.1. Alternácie, ktoré zodpovedajú slovenským alternáciám: 600, t. j. 86 % všetkých alternácií, z toho 92 kombinácií.

1.1.1. Kvantitatívne vokalicke alternácie: 314, t. j. 52,3 % z 1.1.

1.1.1.1. Striedanie krátkeho a dlhého vokálu: 299, t. j. 95,2 % z 1.1.1.

Dlhý vokál / krátky vokál: á/a (48), é/e (47), í/i (31), ó/o (68), ú/u (23), ý/y (8), spolu 225 + 36 kombinácií s inými alternáciami, spolu: 260, t. j. 86,9 % z 1.1.1.1.

MÁG (MAG), **AKADÉM** (AKADEM), **MOTÍV** (MOTIV), **ARÓM** (AROM), **AVANTÚR** (AVANTUR), **ŠTÝL** (ŠTYL), **MUNÍC** (MUNIČ) + alternácia c/č, **KANÁL** (KANAL, KANÁL) + alternácia l/l', **BIZÓN** (BIZOŇ) + alternácia n/ň, **KLOBÚK** (KLOBUČ, KLOBÚČ) + alternácia k/č, **LÓS** (LOS², LOT²) + alternácia s/t, **[EX]TÁZ** ([EX]TAT) + alternácia z/t, **FÍGEL** (FIGE, FÍGE) + alternácia e/ø, **[E]MÓC** ([E]MOC, [E]MOČ, [E]MOT) + alternácia c/t, c/č, **RÁDI**³ (RAD⁴, RAD³) + uzol, **ORÁC** (ORAT, ORÁT) + alternácia c/t.

Krátky vokál / dlhý vokál: a/á (7), e/é (4), í/i (4), o/ó (16), u/ú (2), y/ý (1), spolu 34 + 5 kombinácií s inými alternáciami, spolu 39, t. j. 13,0 % z 1.1.1.1.

REBEL (REBÉL), **TEXTIL** (TEXTÍL), **[PAR]OD** ([PAR]ÓD), **MATUR** (MATÚR), **FYL** (FÝL), **[E]ROD** ([E]ROZ, [E]RÓZ) + alternácia d/z, **KALICH** (KALIŠ, KALIŠ) + alternácia ch/š, **DRAK** (DRAČ, DRÁČ) + alternácia k/č.

1.1.1.2 Striedanie krátkeho vokálu s diftongom: 15, t. j. 5,0 % z 1.1.1.

Krátky vokál / diftong: 5 + 8 kombinácií, spolu 13:

KOŠEL (KOŠIEL), **KOMOR** (KOMÔR), **ŠOP** (ŠÔP), **ŠAN** (ŠIAN), **TRAF**¹ (TRIAF), **TVAROH** (TVAROŽ, TVARÔŽ) + alternácia h/ž, **PLECH**¹ (PLIEŠ) + alternácia ch/š, **FIAK** (FLIAČ) + alternácia k/č, **KEŠEŇ** (KEŠIEN) + alternácia ň/n, **LITER**² (LIŤIER) + alternácia t/t'.

Diftong / krátky vokál (2):

KŇIEŽ (KŇAŽ²), **DRÔT** (DROT, DRÔŤ).

1.1.2 Alternácia vokálu alebo diftongu s nulou: 74, t. j. 12,3 % z 1.1.

1.1.2.1 Alternácie -e- a nulovej fonémy: 62, t. j. 83,7 % z 1.1.2.

e/ø: 51 + 6 kombinácií, spolu 57, t. j. 90,3 % z 1.2.1:

DECEMBER (DECEMBR), **KATASTER** (KATASTR), **PULÓVER** (PULÓVR), **TUCET** (TUCT), **KÁBEL** (KÁBL, KÁBL), **TEÁTER** (TEATR) + alternácia á/a, **FÍGEL** (FIGE, FÍGE) + alternácia í/i, **PÚDER** (PUDR) + alternácia ú/u, **KÁBEL** (KÁBL, KÁBL) + alternácia l/l', **TANEČ** (TANC, TAŇEČ) + alternácia ň/n, c/č

ø/e: 6, t. j. 9,6 % z 1.1.2.1:

CIFR¹ (CIFER), **FARB** (FAREB), **FIRM** (FIREM).

1.1.2.2. Alternácie -o- s nulovou fonémou: 10, t. j. 13,5 % z 1.1.2.

o/ø: 7 + 2 kombinácie, spolu 9:

CUKOR (CUKR), **GÁFOR** (GÁFR), **KOROK** (KORK), **ZINOK** (ZINK, ZINOČ), **DIABOL** (DIABL) + alternácia l/Ľ, **TRÚNOK** (TRUNDŽ) + alternácia k/dž,

ø/o: 1 + 1 kombinácia:

CL (CE¹, COL), **TOPÁNK** (TOPÁNOČ) + alternácia k/č.

1.1.2.3. Alternácia ø/diftong: 2 kombinácie: ø/ô, ø/ie, t. j. 2,7 % z 1.1.2.

ŠUNK (ŠUNČ, ŠUNÔČ) + alternácia k/č, **FUTR** (FUȚIER) + alternácia t/ť.

1.1.3. Alternácie korelovaných konsonantov: 166, t. j. 27,6 % z 1.1.

1.1.3.1. Alternácia c/č: 30 + 7 kombinácií t. j. 22,2 % z 1.1.3:

LICENC (LICENČ), **PROVINC** (PROVINČ), **RENESANC** (RENESANČ), **NADÁC** (NADAČ) + alternácia á/a, **MUNÍC** (MUNIČ) + alternácia í/i, **[E]MÓC** ([E]MOC, [E]MOČ, [E]MOT) + alternácia ó/o.

S výnimkou alternácie **TANEC** (TANEČ) ide vždy o alternáciu prevzatého sufixu *-cia*, jediná alternácia je inverzívna, a to **RECIPROČ** (RECIPROC), pretože v SKMS je motivujúcim slovom *reciproč-ný* a motivovaným *reciproč-ita*.

1.1.3.2. Alternácia d/d': 11, t. j. 6,6 % z 1.1.3:

BLOND (BLOND'), **BUND** (BUND'), **FALD** (FALĎ).

Jediná inverzívna alternácia je **PARÁĎ** (PARÁD), pretože motivujúcim slovom je *parádiť*.

1.1.3.3. Alternácia l/Ľ: 26 + 2 kombinácie, spolu 28, Ľ/l: 5 + 1 kombinácia, spolu 6, spolu 34, t. j. 20,5 % z 1.1.3.

ANJEL (ANJEL'), **CVIKL** (CVIKL'), **GAZEL** (GAZEL'), **DIABOL** (DIABL) + alternácia o/ø, **KÁBEL** (KÁBL, KÁBL') + alternácia e/ø,

BAGATEĽ (BAGATEĽ), **BRMBOĽ** (BRMBOL), **KOMSOMOE** (KOMSOMOL), **ŠVINDEĽ** (ŠVINDL, ŠVINDEĽ) + alternácia e/ø.

1.1.3.4. Alternácia n/ň: 34 + 7 kombinácií, spolu 41, ň/n: 1 + 2 kombinácie, spolu 3, spolu 44, t. j. 26,5 % z 1.1.3:

BANÁN (BANÁŇ), **BAVLN** (BAVLŇ), **GIBON** (GIBOŇ), **HYEN** (HYEŇ), **MÁN** (MAN⁴, MAN³) + alternácia á/a, **BIZÓN** (BIZOŇ) + alternácia ó/o, **ŠANSÓN** (ŠANSON, ŠANSON') + alternácia ó/o, **PONY** (POŇ) + uzol,

LABAŇ (LABAN), **TAŇEC** (TANC, TAŇEČ) + alternácia e/ø, **KEŠEŇ** (KEŠIEN) + alternácia vokál/diftong.

1.1.3.5. Alternácia t/t': 34 + 2 kombinácie, spolu 36, t'/t: 4, spolu 40, t. j. 24,1 % z 1.1.3:

MUŠKET (MUŠKEŤ), **PLAGÁT** (PLAGÁŤ), **PORTRÉT** (PORTRÉŤ), **FUTR** (FUŤIER) + alternácia ø/diftong, **LITER**² (LIŤIER) + alternácia vokál/diftong,

GAŤ (GAT), **KMEŤ** (KMET), **ORTUŤ** (ORTUT), **PLASŤ** (PLAST²).

1.1.4. Alternácia nekorelovaných konsonantov: 37, t. j. 6,1 % z 1.1.

1.1.4.1. Alternácia k/c: 4, t. j. 10 % z 1.1.4:

ANALEPTIK (ANALEPTIC), **ANTI**K (ANTIC), **PUBLIK** (PUBLIC), **KOZÁK** (KOZÁC, KOZÁČ).

1.1.4.2. Alternácia k/č: 23 + 7 kombinácií, spolu 30, t. j. 81 % z 1.1.4:

DEK¹ (DEC), **TRAFIK** (TRAFIČ), **BLOK** (BLOČ), **CVOK** (CVOČ), **BORSUK** (BORSUČ), **SAK**¹ (SÁČ) + alternácia a/á, **TEK** (TEČ¹, TEK) + alternácia é/e, **KLOBÚK** (KLOBUČ, KLOBÚČ) + alternácia ú/u, **FLAK** (FLIAČ) + vokál/diftong, **TOPÁNK** (TOPÁNOČ) + alternácia ø/o, **ŠUNK** (ŠUNČ, ŠUNÔČ) + alternácia ø/ô.

Jediná inverzná alternácia č/k je **CVIČ** (CVIK²), pretože motivujúcim slovom v SKMS je *cvičiť*.

1.1.4.3. Alternácia ch/s: 2, t. j. 5 % z 1.1.4: **HAJDÚCH** (HAJDÚS), **MNÍCH** (MNÍS, MNÍŠ).

1.1.4.4. Alternácia ch/š: 5 + 2 kombinácie, spolu 7, t. j. 19 % z 1.1.4:

CIACH (CIAŠ), **PANČUCH** (PANČUŠ), **ROPUCH** (ROPUŠ), **KALICH** (KALIŠ, KALIŠ) + alternácia i/i, **PLECH**¹ (PLIEŠ) + alternácia vokál/diftong.

1.1.4.5. Alternácia g/dž: 1, t. j. 2 % z 1.1.4: **DOG** (DODŽ).

1.1.4.6. Alternácia h/ž: 1 + 2 kombinácie, spolu 3, t. j. 8 % z 1.1.4:

TVAROH (TVAROŽ, TVARÔŽ), **KRČAH** (KRČIAŽ) + alternácia vokál/diftong, **TVAROH** (TVAROŽ, TVARÔŽ) + alternácia vokál/diftong.

1.1.4.7. Alternácia k/dž: 0 + 1 kombinácia, t. j. 2 % z 1.1.4: **TRÚNOK** (TRUNDŽ) + alternácia o/ø.

1.1.5. Uzol: 9, t. j. 1,5 % z 1.1.

i (resp. y)/ø: 4 + 2 kombinácie, spolu 6, ø/i: 1 + 1 kombinácia, spolu 2:

KIVI (KIV²), **MISI** (MIS³), **VARI** (VAR²), **BÁČI** (BÁČ¹), **PONY** (POŇ) + alternácia n/ň, **RÁDI**³ (RAD⁴, RAD³) + alternácia á/a.

ŽEN² (ŽENI), **[KON]DÍČ** ([KON]DIČ, [KON]DICI²) + alternácia í/i.

Redukcia vzniknutej gemináty l/ø: 1: **MINERÁL** (MINERA).

1.2. Alternácie vyplývajúce z klasických jazykov, t. j. z latinčiny a starej gréčtiny: 91, t. j. 13 % zo všetkých alternácií, z toho 30 kombinácií.

1.2.1. Kvalitatívne vokalické alternácie: 6, t. j. 5,6 % z 1.2.

Alternácia i/e: 2 + 1 kombinácia, alternácia e/i: 1 + 1 kombinácia, spolu 5:

[IN]FIK ([IN]FEK), [KON]CIP ([KON]CEP), [KOM]PRIM ([KOM]PRES) + alternácia m/s [PER]CEP ([PER]CIP), BITÚMEN (BITUMIN) + alternácia ú/u.

Alternácia i/a: 1 kombinácia: [RED]IG ([RED]AK) + alternácia g/k.

1.2.2. Konsonantické alternácie: 85, t. j. 78,3 % z 1.2.¹

1.2.2.1. Alternácia dentál so sykavkami: 58, t. j. % z 1.2.2.

Alternácia d/z: 7 + 7 kombinácií, spolu 14:

APLAUD (APLAUZ), EXPAND (EXPANZ), [SUS]PEND ([SUS]PENZ),
ABRAD (ABRAZ, ABRAZ) + alternácia a/á, [E]LID ([E]LÍZ) + alternácia i/i,
[E]ROD ([E]ROZ, [E]RÓZ) + alternácia o/ó,

c/t: 14 + 4 kombinácie, spolu 18, t/c: 8 + 1 kombinácia, spolu 9, spolu 27:

[DIS]JUNKC ([DIS]JUNKT), [DI]ŠTINKC ([DI]ŠTINKT), [E]REKC
([E]REKT), ORÁC (ORAT, ORÁT) + alternácia á/a, [E]MÓC ([E]MOC, [E]MOČ,
[E]MOT) + alternácia ó/o, [E]DÍC ([E]DIČ, [E]DIT) + alternácia í/i,

[A]DÍC ([A]DIČ, [A]DIT) + alternácia í/i,

AROGANT (AROGANC), RAZANT (RAZANC), [DE]ZERT ([DE]ZERC),
PLÁT¹ (PLAC, PLAT¹) + alternácia á/a,

t/s: 2, s/t: 8 + 1 kombinácia, spolu 9, spolu 11:

DISKUT (DISKUS), [E]MIT ([E]MIS)

HERPES (HERPET), CHAOS (CHAOT), EPILEPS (EPILEPT), SKEPS
(SKEPT), LÓS (LOS², LOT²) + alternácia ó/o,

t/z: 1, z/t: 1 + 11 kombinácií, spolu 12, spolu 13:

[ANA]LYZ ([ANA]LYT, [ANA]LÝZ), [META]STÁZ ([META]STAT) +
alternácia á/a, [KATA]LÝZ ([KATA]LYT, [KATA]LYZ) + alternácia í/i,
[ANA]LYZ ([ANA]LYT, [ANA]LÝZ) + alternácia i/i,

n/z: 3: [EX]PON ([EX]POZ), [IM]PON ([IM]POZ), [KOM]PON
([KOM]POZ).

1.2.2.2. Alternácia velár: g/k: 1+1 kombinácia, spolu 2, g/z: 1, r/z: 1 kombi-
nácia, r/s: 1, spolu 5:

¹ Tieto alternácie zodpovedajú trom alternačným radom, velárnemu, labiálnemu a dentálnemu, ktoré sme stanovili v skoršej práci, ale len čiastočne, pretože v SKMS došlo k prehodnoteniu segmentácie niektorých slov; pozri Sokolová – Šimon (1994).

FUNG (FUNK), **[RED]IG** ([RED]AK) + alternácia i/a, **EMULG** (EMULZ), **[AD]HER** ([AD]HÉZ) + alternácia e/é, **[SU]GER** ([SU]GES).

1.2.2.3. Ostatné zriedkavé alternácie b/p: 2, h/k: 1, m/s: 1 kombinácia, t/v: 1, spolu 5:

SKRIP / **SKRIB** (SKRIP), **SORB** (SORP), **[EX]TRAH** ([EX]TRAK), **[KOM]PRIM** ([KOM]PRES) + alternácia i/e, **DELIKT** (DELIKV).

1.2.2.4. Konsonantické alternácie dva konsonanty / jeden konsonant: x/kt: 6, kt/x: 1, kv/k: 2, mp/p: 1, ng/k: 1, ps/b: 1, st/s: 1, z/st: 1 kombinácia, x/gm: 1, spolu 15:

FLEX (FLEKT), **[KO]NEX** ([KO]NEKT), **GALAX** (GALAKT), **KLIMAX** (KLIMAKT), **NEKT** (NEKČ, NEX), **EXEKV** (EXEK), **[PER]ZEKV** ([PER]ZEK), **[KO]RUMP** ([KO]RUP), **[RE]ŠTRING** ([RE]ŠTRIK), **[KO]LAPS** ([KO]LAB), **GYMNAS** (GYMNAS), **[ANA]MNÉZ** ([ANA]MNEST) + alternácia é/e, **PRAX** (PRAGM, PRAKT).

1.3. Unikátne alternácie nevyplývajúce z klasických jazykov: k/t': 1, t/r: 1, spolu 2, t. j. 0,4 % zo všetkých alternácií: **TABAK** (TABAC', TABAT'), **BAL[ET]** (BAL[ER]).

2. Varianty

Keď koreňová morféma vykazuje rôzne hláskoslovné zmeny a autori slovníka ju posúdili ako polysémickú, tieto zmeny sa stávajú variantmi, koreňová morféma tvorí viac slovotvorných hniezd, pričom všetky sú zapísané boldom a v hesle je koreňová morféma označená plnou bodkou •. V rámci jedného slovotvorného hniezda varianty môžu mať opäť alternácie. Tieto varianty čiastočne zodpovedajú alternáciám uvedeným v prvej časti a sú v nasledujúcom prehľade zoradené približne v takom poradí ako alternácie. Počet všetkých variantov v skúmanom súbore je 397.

2.1. Polysémické varianty: 308, z toho 67 kombinácií, t. j. 77 % zo všetkých variantov.

2.1.1. Varianty, ktoré zodpovedajú slovenským alternačným zmenám: 122, t. j. 39,6 % všetkých polysémických variantov, z toho 24 kombinácií.

2.1.1.1. Varianty s kvantitatívnymi vokalickými zmenami: 109, t. j. 89,3 % z 2.1.1.

2.1.1.1.1. Striedanie krátkeho a dlhého vokálu, a/á: 29 + 3 kombinácie, e/é: 11 + 5 kombinácií, i/í: 13 + 2 kombinácie, o/ó: 25 + 3 kombinácie, u/ú: 7 + 1 kombinácia, y/ý: 2, spolu 101, t. j. 92,6 % z 2.1.1.1, napr.

GRAD / **GRÁD**, **FREN** / **FRĚN**, **PRINCIP** / **PRINCÍP**, **DEKOR** / **DEKÓR**, **TRIBÚN** / **TRIBUN**, **LYR** / **LÝR**, **KVÁDER** / **KVADR** + e/ø, **[KO]HÉZ** /

[KO]HER + z/r, MÍĽ / MILI + l/Ľ, ø/i, KVOC / KVÓT + c/t, LÚMEN / LUMIN + e/i.

2.1.1.1.2. Varianty so zmenou e/ø: 5 + 2 kombinácie, spolu 7, o/ø: 1 kombinácia, spolu 8, t. j. 7,3 % z 2.1.1.1, napr.:

CENTER / CENTR, PÁTER / PÁTR², KVÁDER / KVADR + á/a, ŠEACHET / ŠLACHŤ + t/ť,

FALOŠ / FALŠ / FALZ + transliterácia.

2.1.1.2. Varianty so zmenami korelovaných konsonantov, d/d': 1 kombinácia, l/Ľ: 3 + 2 kombinácie, n/ň: 2 kombinácie, t/ť: 3 + 2 kombinácie, spolu 13, t. j. 10,7 % z 2.1.1.

SÓD / SOĎ + ó/o, ŠKRUPUĽ / ŠKRUPUL, DUBL / DUPE + b/p, GARSON / GARSÓN + o/ó, KABÁT / KABÁŤ, ŠEACHET / ŠEACHŤ + e/ø, CHRIST / KRESTĚ + rozdielna ortografia, i/e.

2.1.2. Varianty zodpovedajúce alternačným zmenám vyplývajúcim z pôvodného jazyka, najčastejšie z klasických jazykov, t. j. z latinčiny a starej gréčtiny: 92, t. j. 29,9 % všetkých polysémických variantov, z toho 30 kombinácií.

2.1.2.1. Varianty s kvalitatívnymi vokalickými zmenami a/e: 1 + 1 kombinácia, á/e: 1 kombinácia, a/é: 1 kombinácia, e/i: 3 + 7 kombinácií, e/o: 1, é/ó: 1, u/o: 1 kombinácia, spolu 17, t. j. 18,4 % z 2.1.2, napr.:

MAN³ / MEN⁴, GRAD / GRES + d/s, GRÁD / GRES + d/s, AN / ÉN, NOMEN / NOMIN, [KO]REK / [KO]RIG + k/g, GEN / GÓN², GÉN / GÓN², HUMAN / HOM² + haplológia.

2.1.2.2. Varianty s kvalitatívnymi konsonantickými zmenami: c/t: 20 + 3 kombinácie, c/k: 6 + 3 kombinácie, c/kt: 1, g/k: 3 + 1 kombinácia, g/kt: 2 + 2 kombinácie, g/kc: 1, d/s: 1 + 2 kombinácie, d/z: 1 + 1 kombinácia, t/s: 3, t/z: 1, st/z: 1 + 2 kombinácie, m/z: 1 + 1 kombinácia, m/st: 1 kombinácia, m/s: 1 kombinácia, n/t: 1, n/z: 3, h/k: 2, r/z: 1 kombinácia, r/s: 1, b/p: 2, x/k: 1 + 1 kombinácia, x/t: 1, x/kt: 1, x/gm: 1, f/m: 1, f/pt: 1, ng/kc: 1, spolu 75 t. j. 81,5 % z 2.1.2:

LEK / LEKT, MILÍC / MILIT + i/í, [PRO]DUC / [PRO]DUK, FARMÁC / FARMAK + a/á, DOC / DOKT + ø/t, FRAG / FRAK², [KO]REK / [KO]RIG + e/í, AG² / AKT³ + ø/t, [INTE]LIG / [INTE]LEKT + e/í, [KO]LEG / [KO]LEKC, [PRO]CED / [PRO]CES, GRAD / GRES + a/e, KLUD / KLUZ, [KOM]PENDI / [KOM]PENZ + haplológia, [KO]MIT / [KO]MIS, VERT / VERZ², GHOST / GNOZ, [A]MNEST / [A]MNÉZ + e/é, GNÓM / GNÓZ, GNÓM / GNOZ + o/ó, GNÓM / GHOST + o/ó, PRIM² / PRES + e/í, KLIN² / KLIT, [O]PON / [O]POZ, TRAH / TRA K², [KO]HER / [KO]HÉZ + e/é, PLUR / PLUS, SKRIB / SKRIP, FAX / FAK, [IN]DEX / [IN]DIK + e/í, [KOM]PLEX / [KOM]PLET, [RE]FLEX / [RE]FLEKT, TAX / TAGM, GRAF / GRAM², GLYPT / GLYF, FING / FIKC.

2.1.3. Varianty vzniknuté haplológiou, t. j. odseknutím časti pôvodnej koreňovej morfémy: 31, t. j. 10 % všetkých polysémických variantov, napr.:

BARYT / BARY / BĀR¹, METEOR / METE, OLEJ / OLE / OL, ROCKANDROLL / ROCK, FANAT / FAN, MINIM / MINI, FING / FIKC / FI², AUDI / AUD, ARBITR / ARBIT.

2.1.4. Varianty vzniknuté augmentáciou, t. j. ponechaním pôvodného derivačného segmentu v koreňovej morféme: 17 + 1 kombinácia, spolu 18, t. j. 5,8 % všetkých polysémických variantov, napr.:

PĀTER / PATER / PATERN, PLEB / PLEBISCIT, SÉM / SEM⁴ / SÉM[ANT] / SEM[AZI] / SEM[IOT], PAC⁴ / PACIF, KRĚP / KREPDEŠÍN, [A]KORD / [A]KORDE, SIDECAR / SAJD + iná ortografia.

2.1.5. Varianty vzniknuté prehodnotením afixov; zaznačujeme ich pomocou hranatých zátvoriek, v ktorých sa nachádzajú pôvodné gramatické alebo derivačné morfémy klasických jazykov: 12 + 3 kombinácie, spolu 15, t. j. 4,9 % všetkých polysémických variantov, napr.:

ARTIK[EL] / ARTIK[UL], CIRK[UL] / CIRK[UM] / CIRK[US], MAJ[OR] / MAJ[US], UNI[K] / UNI[T], KORP[US] / KORP[OR] / KORP + haplológia, LEG[ITIM] / LEG[ITÍM] / LEG[ÁL] / LEG[IS] + i/i.

2.1.6. Varianty podmienené transliteráciou² v slovenčine: 16 + 9 kombinácií, spolu 25, t. j. 8,1 % všetkých polysémických variantov, napr.:

ACCELER / AKCELER, EU / EV, EXERC / EXEC, KAŠŤIEL / KASTEL, SOF / ZOF, MEMOÁR / MEMOR, SPOR / ŠPOR, GLUK / GLYK, DUBL / DUPE + l/l', SIDECAR / SAJD + haplológia.

2.1.7. Varianty, ktoré sa nedajú vysvetliť žiadnym predchádzajúcim spôsobom, varianty ad hoc: 5, t. j. 1,6 % všetkých polysémických variantov:

ABBÉ / ABATÍŠ (oboje z francúzštiny), ONOM / ONYM (rozdiel pochádza z rôznych dialektov klasickej gréčtiny), NERV / NEUR (spojenie gréckej a latinskej koreňovej morfémy do jedného súboru), JUDIKAT / JUR² / JURY / JUSTÍC (spojenie latinského substantíva, latinského kompozita a francúzskeho slova), [AB]SOLÚT / [AB]SOLV.³

Keď odrátame polovicu zistených kombinácií, pretože tie sa rátali dvakrát, počet skutočných polysémických variantov je 98.

2.2. Monosémické varianty: 89, t. j. 22,4 % zo všetkých variantov, z toho 3 kombinácie.

² Transliteráciu v tomto prípade chápeme širšie, ako ortografickú adaptáciu všeobecne.

³ Nesystémové riešenie, ojedinelý variant, lepšie by bolo: [AB]SOLV / [AB]SOL a zodpovedalo by to druhej skupine variantov so zmenou konsonant + v / konsonant, ktorá sa v SKMS vyskytuje.

Okrem alternačných zmien, ktoré sú podmienené vplyvom morf a polysémických variantov koreňových morfém, sa v SKMS vydeľujú aj fonologické, morfológické, derivačné alebo genetické varianty v jednej koreňovej morféme, čo sa naznačuje tým, že v hesle je prvý variant boldom, druhý štandardným písmom a oba varianty sú v jednom riadku. V nasledujúcom prehľade sú tieto varianty zoradené približne v takom poradí ako polysémické varianty.

2.2.1. Varianty so zmenami, ktoré zodpovedajú slovenským alternáciám: a/á: 2, i/i: 3, o/ó: 1, e/ø: 1, e/ø: 1, u/ø: 1 kombinácia, l/l: 1 kombinácia, spolu 7 + 2 kombinácie, spolu 9, t. j. 10,1 % všetkých monosémických variantov, napr.:

HAMBAL / HAMBÁL, **FIFIK** / FIFÍK, **MASAKER** / MASAKR, **KAPSUL** / KAPSL zmeny u/ø + l/l.

2.2.2. Varianty, ktoré zodpovedajú alternačným zmenám v prevzatých slovách: č/t: 1, n/ø: 1, spolu 2, t. j. 2,2 % všetkých monosémických variantov:

INERČ / INERT,⁴ **EXTERN** / EXTER⁵.

2.2.3. Haplológia: 19 + 1 kombinácia, spolu 20, t. j. 22,4 % všetkých monosémických variantov, napr.:

ALUMÍN / AL, **ELEKTR** / E, **KRIMIN** / KRIMI, **NESKAFÉ** / NESK, **GRAPEFRUIT** / GREP + transliterácia, **ARMÁD** / ARM⁶, **FANAT** / FAN, **[KO]ROD** / [KO]R, **ZO** / ZOO.

2.2.4. Varianty vzniknuté prehodnotením afixov pomocou hranatých zátvoriek: 3, t. j. 3,3 % všetkých monosémických variantov:

CUK[ET] / CUK[IN], **UM[EŇ]** / UM[EE], **ANG[EL]** / ANG[UL]⁷.

2.2.5. Varianty vzniknuté rozdielnou transliteráciou prevzatých slov: 55, t. j. 61,7 % všetkých monosémických variantov, napr.:

BURŽO / BURŽU, **DEPARTEMENT** / DEPARTMÁN, **FÖHN** / FÖN, **HANDICAP** / HENDIKEP, **JUNT** / CHUNT, **SKIC** / ŠKIC, **VERŠ** / VERS / VERZ³, **[RE]SUM** / [RE]ZUM,⁸ **WARE** / VÉR.⁹

⁴ Tento prípad vyplýva z toho, že v SKMS je ako motivujúce slovo adjektívum a nie substantívum *inercia*, ináč by adjektíva *inerný* / *inertný* tvorili alternácie.

⁵ V SKMS je tento prípad považovaný za alternáciu, ale mohli by sme ho tu rátať, pretože ide o prevzatie z francúzštiny v pôvodnej podobe.

⁶ Tento ako aj ostatné nasledujúce prípady (t. j. súbory **FANAT**, **[KO]ROD** a **ZO**) sú v SKMS nesprávne určené ako alternácie, ale nejde o hláskoslovnú zmenu morfonémy pod vplyvom morfy.

⁷ V SKMS je tento prípad považovaný za alternáciu, ale analogicky s dvojicou **ARTIK[EL]** / **ARTIK[UL]** by sme ho mohli zaradiť do tejto skupiny.

⁸ V SKMS nesprávne určené ako alternácie, nejde o hláskoslovnú zmenu morfonémy pod vplyvom morfy.

⁹ Vzhľadom na lexikálne jednotky obsiahnuté v tomto súbore malo znieť heslo **WARE** / VÉR / VÉR, okrem toho je diskutabilné, či ide o polysémickú koreňovú morfému, teda či plná bodka je pred heslom oprávnená a vtedy by stačilo heslo **WARE** / VÉR.

Súhrnne teda konštatujeme, že keď rôzne kombinácie alternácií a variantov nerátame dvakrát, tak v SKMS sa vyskytuje 632 alternácií a 184 variantov. Z prehľadu vyplýva, že v prevzatých slovách sú najčastejšie tie alternácie, ktoré zodpovedajú slovenským alternáciám (86 %). Tieto alternácie sú aj znakom udomácnenia. Alternácie, ktoré vychádzajú z klasických jazykov, sú percentuálne relatívne málo zastúpené (13 %). Smer alternácií býva obojaký, závisí to od posúdenia sémantiky motivujúceho slova v slovníku, resp. od kritérií zaradenia hesiel v slovníku. Pri variantoch nemožno hovoriť o smere, pretože tie sú rovnocenné, hoci u nich kopírujeme smer alternácií. Polysémické varianty sú zhruba rozdelené na tri tretiny, najpočetnejšie sú, podobne ako pri alternáciách, tie, ktoré zodpovedajú slovenským alternačným zmenám (39,6 %), potom nasledujú varianty s alternačnými zmenami ako v prevzatých slovách (29,9 %) a napokon jednu tretinu tvoria „technické“ varianty, teda zmeny spôsobené haplológiou, augmentáciou, prehodnotením pôvodných afixov hranatými zátkami a zmenami spôsobenými rozdielnou transliteráciou. Naproti tomu pri monosémických variantoch sú najpočetnejšie zmeny spôsobené transliteráciou (61,7 %) a haplológiou (22,4 %), varianty so slovenskými alternačnými zmenami tvoria len 10,1 %, varianty s alternačnými zmenami z pôvodných jazykov sú zastúpené len trikrát (pozri pozn. č. 5 a 6).

Literatúra

- CZÉREOVÁ, B.: Vokalické alternácie v radixoch. In: Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Eds. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: FF PU v Prešove 2006, s. 145 – 164.
- SOKOLOVÁ, M. – ŠIMON, F.: Segmentácia prevzatých slov v slovenčine. In: Jazykovedný časopis, 1994, roč. 45, č. 2, s. 128 – 149.
- SOKOLOVÁ, M.: Alternácie v spisovnej slovenčine. In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého. Ed. K. Buzásyová. Bratislava: Veda 2000, s. 417 – 444.
- SOKOLOVÁ, M. – OLOŠTIK, M. – IVANOVÁ, M. – ŠIMON, F. – VUŽŇÁKOVÁ, K. – CZÉREOVÁ, B. – BENKO, V. – MOŠKO, G.: Slovník koreňových morfémov slovenčiny. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005. 584 s.

II.
Aplikácia morfematického výskumu
vo vysokoškolskej didaktike

Morfematika vo vyučovaní slovenského jazyka na vysokých školách

Miloslava Sokolová

1. Morfematika a jej interdisciplinárny charakter

Morféma je najmenšia vydeliteľná bilaterálna jednotka jazyka, v slovakistike sa problematike morfém venovali hlavne J. Horecký (1964), J. Bosák (1985), M. Sokolová (1996; 1999) a i. Skúmaniu *morfém* sa venuje jazykovedná disciplína **morfematika**, ktorá má výrazný interdisciplinárny charakter ako interakcia morfológie, fonológie, morfonológie, derivatológie, lexikológie a výsledky výskumu morfematiky sa využívajú vo všetkých týchto disciplínach. Na označenie vedy skúmajúcej modely morfémovej štruktúry sa používa termín morfotaktika (Klymenko – Karpilovska, 1998; Klymenko, 1998).

1.1 Vzťahy morfematiky k jazykovým rovinám v stratifikačnom modeli:

ROVINA	JEDNOTKA	M O R F E M A	TYPY MORFÉM
štylistická	štyléma		–
frazeologická	frazéma		–
lexikologická	lexéma		koreňová
derivatologická	derivatéma		derivačná
syntaktická	syntagma		rozložená
morfologická	gramatický tvar	A	gramatická a modifikačná
morfo(fo)nologická	alternanta	T	alomorfa
fonologická	fonéma	I	submorfa
fonetická	(fóna)	K	–
		A	

V morfematike sa pracuje so základnými termínmi morféma, morfa, alomorfa, submorfa, morfematická hranica, morfematická analýza a i.

1.2 Morféma, morfa, submorfa, alomorfa, variant medzi lingvistickými pojmami: slovo, lexéma, gramatický tvar

Základnou jednotkou jazykovej analýzy je polyinterpretačný termín **slovo**, ktorý má množstvo definícií, napríklad na grafickej rovine je to najmenšia jednotka vydeliteľná hraničnými medzerami, na foneticko-fonologickej rovine je to najmenšia jednotka, ktorá je v rámci výpovede premiestniteľná a je vydeliteľná hraničnými signálmi ako prízvuk a pauza.

Na morfematickej rovine je slovo jednotkou skladajúcou sa z jednej alebo viacerých morf a submorf. Na morfolologickej rovine je to **gramatický tvar** s lexikálnou časťou, ktorá sa v rámci paradigmy flektívnych lexém nemení, a gramatickou časťou, ktorá sa mení. Slová ako gramatické tvary sa delia na syntetické (jednoduché), ktoré sa skladajú z jedného foneticky či grafemicky definovaného slova, a analytické (zložené), ktoré sa skladajú z viac než jedného foneticky či grafemicky definovaného slova. Na syntaktickej rovine je termín slovo relevantný ako autosyntagmatická jednotka.

Na derivatologickej rovine je slovo jednotkou s bázou a formantom. Slová sa delia na motivované a nemotivované. Na sémanticko-lexikálnej rovine je slovo autonómnou jazykovou jednotkou nesúcou význam, pri flektívnych lexémach sa dá vyčleniť ako súbor všetkých gramatických tvarov s tým istým lexikálnym významom (**lexéma**), pri neflektívnych lexémach sa lexéma prezentuje jedným gramatickým tvarom. Na sémanticko-lexikálnej rovine sa slová delia na autosémantiká (plnovýznamové) a synsémantiká (neplnovýznamové).

Morféma je najmenšia invariantná bilaterálna jazyková jednotka vydelená pomocou pravidiel minimálnej segmentácie (Sokolová, 1999), ktorá nesie význam rozličnej abstrakcie. Konkrétna realizácia invariantnej morfémy je **morfa**, porov. J. Bosák (1985). Od morfémy sa odlišuje **submorfa** ako funktor (segment s konštrukčnou funkciou) bez významu, ako sémanticky nerovnocenná, ale morfematicky vydeliteľná jednotka. Kým morféma ako najmenšia vydeliteľná (vysegmentovaná) bilaterálna jednotka je nositeľkou významu, submorfa má iba funkciu infixu alebo interfixu.

Hláskový variant morfémy, ktorý vznikol pod vplyvom nasledujúcej morfémy, sa označuje ako **alomorfa**, napríklad koreňová morféma **VIEZ** má v daných pozíciách alomorfy VÁŽ, VEZ, VOZ (porov. *viezť*, *vezie*, *prevážať*, *voziť*), derivačná morféma **-ik-** má alomorfy **-íc-** (*baník* – *baníci*) či **-ič-** (*baník* – *baníčiť*). Alomorfy sú vo vzťahu komplementárnej distribúcie. Okrem alomorf sa dajú vyčleniť varianty nezávislé od morfematickej štruktúry, napr. grafické varianty **PLAYBACK** / **PLEJBK**, supletívne varianty **DV** / **DRUH** (*dva* – *druhý*), skrátené varianty **KÚR** / **K** (*manikúra* – *manikér*) či rozšírené varianty. Variantom morfémy je rozšírená morféma – hypermorféma, ktorá sa menej vyskytuje pri radixoch, porov. kompletizujúci segment *d* v lexéme **za:d-n-ý** analogicky podľa lexémy **pred-n-ý**. Rozširujúci infix je veľmi často pri derivačných morfémach, napr. **-k:av-** ako variant morfémy **-av-**, porov. **po-driem-k:av-a:t'**, **s-chádz-av-a:t'** sa, **-i:tel'-** / **-a:tel'** ako variant morfémy **-tel'-**, porov. **uč-i:tel'-ø**, **vy-zýv-a:tel'-ø**, **pria-tel'-ø**.

1.3 Morfematická analýza a zásady minimálnej morfematickej segmentácie

Pri morfémovej analýze sa rozlišuje: jednoznačná, potenciálna a formálna segmentácia na najmenší vydeliteľný segment. Na minimálnu segmentáciu sa využíva princíp opakovateľnosti v jazyku, kvôli jednoznačne vydeliteľným morfám podľa stupňa abstrakcie sa odporúča postupovať pri segmentácii od morfov s abstraktným významom k morfov s konkrétnym významom (od gramatických, modifikačných, derivačných morfov ku koreňovým morfov). Jednoznačná segmentácia jednotiek (koreň/radix – R, afix – A a gramatická morfa – GM) sa overuje viacerými postupmi.

1.3.1. Tromi postupmi $A_1 + R_n$, $A_n + R_1$, $R_1 (+ GM_n)$ sa pri derivátoch dá overiť väčšina segmentovateľných jednotiek, napr. **uč-i:teľ-ø**, **vel-i:teľ-ø**; **na-uč-i:t'**, **ná-uk-a**, **uč-i:t'**; jednoznačné koreňové morfémy (radixy) pri kompozitách sa overujú štyrmi operáciami $R_1 + R_n$ a R_1 , $R_n + R_2$ a R_2 , napr. (**mal-o-rol'-ník-ø**).

Tri postupy segmentácie sú spájateľnosť jednej koreňovej morfémy s viacerými afixmi $R_1 + A_n$ (**uč-i:teľ-ø**; **na-uč-i:t'**, **ná-uk-a**), zároveň spájateľnosť každého afixu s viacerými radixmi $A_1 + R_n$ (**uč-i:teľ-ø**, **vel-i:teľ-ø**) a existencia lexémy s danou koreňovou morfévou bez derivačných afixov R_1 (**uč-i:t'**), porov. tabuľku s aplikáciou na slová **uč-i:teľ-ø** a **vod-a**.

A) Vydelenie jednoznačných derivačných morfov (**-teľ-**):

$R_1 + A_n$	uč-i:teľ-ø , uč-e:n-y' , uč-eň-ø	O	TVAROVÝ SÚBOR
$A_1 + R_n$	uč-i:teľ-ø , nič-i:teľ-ø , bád-a:teľ-ø	K	
$R_1 + GM$	uč-i:t'	R	
		U	
		H	

B) Vydelenie jednoznačných gramatických morfov (**-e**):

$R_1 + A_n$	vod-ou , vod-y , vod-e	O	TVAROVÝ SÚBOR
$A_1 + R_n$	vod-e , noh-e , žen-e	K	
$R_1 + GM$	vod-a	R	
		U	
		H	

Za jednoznačnú segmentáciu (graficky naznačenú spojovníkom) sa pokladá segmentácia overiteľná na syntagmatickej aj paradigmatickej osi. Existencia koreňovej morfémy ako samostatnej bázo tvornej morfémy lexémy je dostatočným argumentom na segmentáciu ďalšej lexikálnej jednotky, ak pri identifikácii segmentov ich koreňové morfémy sémanticky súvisia (**les-ø** – **les-n-y'**). Niekedy sa východiskový motivant chápe ako zastaraný, napr. **hús-t'**, porov. **hud-b-a**, **hud-ec-ø**, **za-hús-t'**. Na základe jednoznačnej hranice je vydeliteľná aj

gramatická morféma (**lkar-os**, **skarabe-us**, **asyndet-on**, **individu-um**, **vod-a**). Aj v prípade samostatnej koreňovej morfémy neflektívnych slov je identifikácia iba na jednej úrovni (*a, pri, bárs, ale, na, tu, fajn*).

Za jednoznačne segmentovateľné pokladáme aj tzv. **r a r i t n é afixy**, ktoré sa spájajú s malým počtom koreňových morfémy, napr. **-ch-**: **smie-ch-ø**, **ú-spe-ch-ø**, **-úš-**: **bel-úš-ø**, **hol-úš-ø**, **-tv-**: **ža-tv-a**, **pas-tv-a**, **-t'-**: **stras-t'-ø** (**strád-a:t'**), rovnako **slas-t'-ø**, **[zá]vis-t'-ø**, **ne-[ná]vis-t'-ø**.

C) Vydelenie raritných derivačných morfémy (**-ch-**):

$R_1 + A_n$	smie-ch-ø, za-smia-t' sa, u-smia-t-y	O	TVAROVÝ SÚBOR
$A_1 + R_n$	smie-ch-ø, ú-spe-ch-ø	K	
$R_1 + GM$	smia-t' sa	R	
		U	
		H	

1.3.2. Overovanie dvoma postupmi je pri viazaných koreňových morfémy a unikátnych derivačných morfémy. Ide o:

- viazanú koreňovú morfému v derivátoch ($A_1 + R_n$, $A_n + R_1$, $*R_1 (+ GM_n)$) – **za-ča-t'**, podľa **za-vel-i:t'**, **za-hr-a:t'**, **na-ča-t'**, **po-ča-t'** (***ča-t'**),
- ale aj o viazané koreňové morfémy v kompozitách $R_1 + R_n$ a R_1 , $R_n + R_2$ a $*R_2 (+ GM_n)$: **daktyl-o-skop-i-a**, **dem-agóg-i-a**.

Dva postupy segmentácie signalizujú, že koreňová morféma je viazaná, napr. $R_1 + A_n$ **za-ča-t'**, **po-ča-t'**, **na-ča-t'** a zároveň spájateľnosť afixu s viacerými koreňovými morfémy $A_1 + R_n$ **za-vel-i:t'**, **za-hr-a:t'**, ale neexistenciu lexémy s danou koreňovou morfémy bez derivačných afixov ($*R_1$), napr. viazaná koreňová morféma pri slove **vz-nik-a:t'**.

A) Vydelenie viazaných koreňových morfémy (**-ča-**):

$R_1 + A_n$	za-ča-t', po-ča-t', na-ča-t'	O	TVAROVÝ SÚBOR
$A_1 + R_n$	za-ča-t', za-krič-a:t', za-rob-i:t'	K	
$*R_1 + GM$	*ča-t'	R	
		U	
		H	

Afixy pri viazaných radixoch majú výraznú systematizačnú funkciu, vytvárajú opozitá (**vz-nik-a:t'** – **za-nik-a:t'**; **anti-pat-i-a** – **sym-pat-i-a**; **ex-port-ø** – **im-port-ø**; **liš-ia-k-ø** – **liš-k-a**) alebo synonymá (**za-ča-t'** / **na-ča-t'**; **v-nik-a:t'** / **pre-nik-a:t'**). Viazané koreňové morfémy v kompozitách môžu mať tiež systematizačnú funkciu, porov. $R_1 + R_n$ a $*R_1$, $R_n + R_2$ a R_2 (**semazi-o-lóg-i-a**). Viazané radixy sa v heslách *Slovníka koreňových morfémy slovenčiny* –SKMS (2005) označujú * hviezdičkou: ***FRUSTR** alebo v kombinácii ***ČA** (ČIA, ČIN, ČÍN).

Inými dvoma postupmi $*A_1 + R_n$, $A_n + R_1$, $R_1 (+ GM_n)$ overujeme **u n i - k á t n e derivačné morfémy**, ktoré ako afixy s neoslabeným motivačným vzťahom majú derivačný význam, napr. sufix *-al-* (**hor-al-ø** – **hôr-n-y**, **hor-ič:k-a**; **hor-a**). Segmentácia využíva spájateľnosť jednej koreňovej morfémy s viacerými afixmi $R_1 + A_n$, existenciu lexémy s koreňovou morférou bez derivačných afixov R_1 , ale nespájateľnosť afixu s viacerými koreňovými morférami $*A_1 + R_n$, napr. **sek-er-a**.

B) Vydelenie unikátnych morférov (*-er-*):

$R_1 + A_n$	sek-er-a, sek-a:č-ø, pre-sek-a:t'	O	TVAROVÝ SÚBOR
$A_1 + R_1 * R_n$	sek-er-a	K	
$R_1 + GM$	sek-a:t'	R	
		U	
		H	

Pri tomto type je oslabený vzťah medzi morfemickou štruktúrou a rozložením významov v tom zmysle, že dané typy nevytvárajú frekventovaný, resp. opakujúci sa model: **ruk-áv-ø**, **prápor-čík-ø**, **mech-úr-ø**, **káč-er-ø**, **sek-er-a**, **drob-izg-ø**, **mäk-k-ýš-ø**, **ml-yn-ø**, **strig-ôň-ø**, **Nem-č-úr-ø**, **jež-ur-a**, **slep-úch-ø**, **verb-unk-ø**, **vrt-och-ø**, **bzd-och-a**, **žen-ích-ø**, **mát-oh-a**, **mot-úz-ø**, **obl-úk-ø**, **kal-už-ø**, **kol-es-o**, **klep-et-o**, **un-fér«**, **kost-r-a**, **metal-íz-a**, **perl-et'ø**, **ražn-iči** (porov. **čevabčiči**), **det'-úr:en:c-e**. Slovtvorný vzťah medzi jednotkami typu **mát-a:t' → mát-oh-a** oprávňuje prisúdiť segmentom *-oh-*, *-yn-*, *-áv-*, *-úr-*, *-izg-*, *un-* atď. status derivačnej morfémy a predpokladať motivovanosť druhej lexémy prvou lexémou.

1.3.3. Jedným postupom $A_1 + R_n$ ($A_1 + R_n$, $*A_n + R_1$, $*R_1$) sa vydeľujú segmenty so systematizačnou funkciou (**art-ist-a**) alebo adaptačnou funkciou: **atav-izm-us** (analogicky podľa **ego-izm-us**), **kolibr-ík-ø** (podľa **kanár-ík-ø**), **galen-it-ø** (podľa **meteor-it-ø**), **bur-in-a** (podľa **byl-in-a**), **garb-iar-ø** (podľa **mal-iar-ø**), resp. afixy s adaptačnou funkciou (*-iz:ov-*, *-ál:n-*: **organ-iz:ov-a:t'**, **orbit-ál:n-y**). Jedným postupom vyčleňujeme kompozitá, ak platí $*R_1 + R_n$ a $*R_1 (+ GM_n)$, $R_n + R_2$ a $*R_2 (+ GM_n)$: **fut-bal-ø**, **basket-bal-ø**, porov. **noh:ej-bal-ø**, $*R_1 + R_n * R_n + R_2$, $*R_1$, ale $R_2 (+ GM_n)$: **bul-dog-ø**. Jeden postup znamená nespájateľnosť jednej koreňovej morfémy s viacerými afixmi, neexistenciu lexémy s koreňovou morférou bez derivačných afixov, ale zároveň vždy spájateľnosť jedného afixu s viacerými koreňovými morférami, čím vzniká **systematizačná funkcia derivačných segmentov** (**garb-iar-ø**, **orbit-ál:n-y**):

			A	
			N	
*R ₁ + A _n	*garb		A	
A ₁ + R _n	garb-iar-ø, mal-iar-ø, lod-iar-ø		L	TVAROVÝ SÚBOR
*R ₁ + GM	*garb		Ó	
			G	
			I	
			A	

Keďže pri morfédoch so systematizačnou funkciou ide o najproblémovejšiu segmentáciu, zopakujeme ich hlavné typy pri substantívach:

● **činiteľské a osobné mená:**

-ál- (feud-ál-ø), -án-/i:án-/ian- (kapl-án-ø), -ant- (serž-ant-ø), -ár-/iar- (bakal-ár-ø, garb-iar-ø), -áš- (pajt-áš-ø), -át- (laure-át-ø), -ec- (ári:j-ec-ø), -ent-/ -ent- (doc-ent-ø, abitur-i:ent-ø), -er-/ier-/at:ér- (teenag-er-ø, inžin-ier-ø, am-at:ér-ø), -es- (kont-es-a), -ik- (choler-ik-ø, fanuš-ik-ø), -in- (alb-in-ø), -ist- (art-ist-a, nud-ist-a), -it- (sem-it-a), -k- (guvern-ant-k-a), -ok- (pastor-ok-ø), -or- (rekt-or-ø, švag-or-ø), -ot- (pil-ot-ø, idi-ot-ø);

● **zvieracie mená:**

-ec- (vrab-ec-ø), -ik-/ik- (stehl-ik-ø, kamz-ik-ø), -ák- (chrob-ák-ø), -ic- (lastov-ic-a), -k- (sýkor-k-a, kav-k-a);

● **rastliny:**

-at:ec- (kos-at:ec-ø), -ček- (harman-ček-ø), -ic- (kukur-ic-a), -in- (pal-in-a), -k-/iev:k- (bazal-k-a, bor-iev:k-a), -ok- (ľuľ-ok-ø), -ník- (ľad-ník-ø);

● **abstraktá, činnosti, výsledky činnosti, vlastnosti:**

-ác:i-/iz:ác:i- (melior-ác:i-a, pauper-iz:ác:i-a), -át- (atent-át-ø), -áž- (kol-áž-ø), -d- (prav-d-a, kriv-d-a), -eň- (bás-eň-ø, pie[s]-eň-ø), -enc:i- (abstin-enc:i-a), -ic:i- (intu-ic:i-a), -úc:i- (re-vol-úc:i-a), -i- (epileps-i-a), -ing- (market-ing-ø), -ik- (akust-ik-a), -et:ik- (aritm-et:ik-a), -ist:ik- (heur-ist:ik-a), -it- (par-it-a), -ív- ([in]vekt-ív-a), -izm- (scient-izm-us), -k- (búr-k-a, chríp-k-a), -ent- (incid-ent-ø), -ot- (blab-ot-ø, klokt-ot-ø), -úr- (rupt-úr-a);

● **usúvzt'ážnené termíny:**

-ív-/at:ív-/it:ív- (dat-ív-ø, akuz-at:ív-ø, gen-it:ív-ø), -ív- (pas-ív-um), -ál- (naz-ál-a; plur-ál-ø), -át- (gemin-át-a), -án- (but-án-ø), -i- (alerg-i-a, kalc-i-um, óp-i-um) -i:áz- (elefant-i:áz-a), -én- (etyl-én-ø), -er- (bag-er-ø), -éz- (par-éz-a), -id- (ox- id-ø), -ik- (stomach-ik-um), -in- (chin-in-ø), -el:ín- (vat-el:ín-ø), -al:ín- (adren-al:ín-ø), -it- (andez-it-ø), -ol- (cholester-ol-ø), -óm- (karcin-óm-ø), -ón-/on- (kapr-ón-ø), -óz- (visk-óz-a), -yl- (hex-yl-ø).

Adaptačnú funkciu (gramatikalizujúcu, resp. flektivizačnú) majú substantívne derivačné morfémy: -ík- (tax-ík-ø, kamrl-ík-ø, báč-ík-ø, lajbl-ík-ø, pracl-ík-ø), -k- (chríp-k-a, brioš-k-a, safalád-k-a), -ok- (gán-ok-ø, jar-ok-ø), -sk- (Dán-sk-o), ale hlavne adjektívne a verbálne sufixy -n-, -ov-: insit-n-ý, hobl'-ov-a:t'. Pri adjektívach či verbách vznikajú často zdvojené alebo znásobené segmenty, ktoré vytvárajú hypermorfémy, napr. -ár:n-, -ál:n-, -u:ál:n-,

-ast:ic:k- (**agr**-ár:n-y, **akt**-u:ál:n-y, **sex**-u:ál:n-y, **bomb**-ast:ic:k-j'), -iz:ov-, -ír:ov- ([a]**mort**-iz:ov-a:t', **var**-ír:ov-a:t').

Morfematická štruktúra pomáha komunikantom zvládnuť význam veľkého počtu lexém poznáním významov jednotlivých morf v modeloch. Ak vytvárajú derivačné afixy v lexikálnej zásobe slovenčiny systém, možno týmto afixom priznať systematizačnú funkciu aj vtedy, keď ide o ich prítomnosť v nemotivovaných jednotkách.

1.4 Identifikácia segmentov

Po vymedzení jednoznačných a potenciálnych morfémových hraníc sa identifikujú segmenty predovšetkým podľa významu, sekundárne podľa postavenia v tvare, resp. podľa formálnych zmien.

Morfémy, morfy a submorfy sa klasifikujú podľa funkcií (bázotvorné, slovotvorné, adaptačné, systematizačné a tvarotvorné jednotky), podľa pozície a realizácie morfematických jednotiek (centrálne, finálové, prefixálne, sufixálne, postfixálne, infixálne, interfixálne (medzihláskové, medzikoreňové), viazané, samostatné, rozštiepené, rozložené, nulové jednotky).

1.4.1. **Podľa významu a funkcie** sa morfémy delia na koreňové, derivačné, modifikačné a gramatické:

- Koreňová morféma (KM) nesie lexikálny význam a má bázotvornú funkciu, napr. **žen**-a, **žen**-in-ø, **žen**-sk-y.
- Derivačná morféma (DM) nesie derivačný význam, ktorý je podstatne abstraktnejší než lexikálny význam, a má slovotvornú funkciu (vrátane adaptačnej a systemizačnej funkcie), napr. **žen**-in-ø, **muž**-ov-ø, **tax**-ík-ø.
- Modifikačná morféma (MM) nesie lexikálno-gramatický význam (vid, gradácia, negácia), ktorý je abstraktnejší než derivačný význam, a má tvarotvornú funkciu, napr. **u**-rob-i:t', **mlad**-š-í, **ne**-mus-i:š.
- Gramatická morféma (GM) nesie gramatický význam (napr. rod, číslo, pád, čas, spôsob, genus verbi, kongruencia) a má tvarotvornú funkciu. Gramatický význam má najvyšší stupeň abstrakcie, **žen**-a, **žien**-ø, **žen**-ám.

Submorfy (interfixy a infixy) nenesú význam a majú konštrukčnú funkciu, napr. **hl'ad**-a:j:ú.

Podľa stupňa abstrakcie sú morfémy veľmi rozdielne, najnižší stupeň abstrakcie majú koreňové morfémy, najvyšší stupeň majú gramatické morfémy (porov. konkrétny význam kvantit v numerále *pät'* a zovšeobecnený význam kvantit v plurálovej morféme **žen**-y). S abstraktnosťou významov súvisia ustálenosť a počet morfém v inventároch; inventáre siahajú od relatívne uzavretého, najmenej ustáleného inventára koreňových morfém s najmenej abstraktným významom, relatívne uzavretého systému derivačných morfém po

uzavretý a ustálený inventár gramatických a modifikačných morfémy s najviac abstraktným významom. Jazyk tak pomocou kombinácií relatívne malého počtu morfémy odlišených rôznym stupňom abstrakcie uľahčuje pochopiť význam veľkého počtu jazykových jednotiek v texte.

1.4.2. **Podľa pozície** sú morfémy centrálné, a to koreňové morfémy (sú-**čas**-n-y); ktoré môžu byť v kompozitách aj viacnásobné (**les-o-park-ø**) či samostatné (**t-á ist-á**), ostatné sú viazané na centrálnu morfému.

Koreňové morfémy sú podľa pozície centrálné, väčšinou sú:

- neviazané, ak sa vyskytujú v štruktúrach s GM (**les-ø**) alebo pri reflektívnych lexémach samostatne (**lady**«, **tisíc**«, iba«);
- môžu byť aj viazané, ak sa nevyskytujú samostatne, ale vždy len spolu s derivačnými morfémy (***za-ča-t**).

Derivačné morfémy sú podľa pozície viazané:

- prefixálne, pripájajúce sa k radixom zľava, odpredu (**vy-rob-i:t**);
- sufixálne, pripájajúce sa k radixom sprava (**mam-k-a**);
- postfixálne, pripájajúce sa po finálovej gramatickej koncovke (**č-o-koľvek**, **ktor-j'-že**, **č-o-si**, v ruštine a ukrajinčine aj **-sja / -sj**);
- cirkumfixy ako rozštiepené morfémy, napr. pri derivácii (**pod-kolien-k-y**);
- rozložené morfémy v analytických lexémach utvorených prefixálno-reflexívne (**na-jes-t' sa**, **na-biel-o**) či sufixálno-reflexívne (**lyž-ov-a:t' sa**);
- výnimočne sú samostatné (ako samostatné fonetické slová v analytických lexémach – samostatné postfixy, napr. **päť ráz**, **ven-ov-a:t' sa**).

Zdvojené derivačno-gramatické morfémy sú pri transflexii (**skál-ie**), ako morfy majú gramatickú funkciu (Nsg či Asg **skál-ie**), ako morfémy (súbor všetkých gramatických morf v paradigme lexémy **skál-ie**) majú derivačnú funkciu. Pri výskyte viacerých afixov nesie derivačný význam afix patriaci do slovotvorného formantu, zvyčajne prvý prefix a posledný sufix. Afixy patriace do slovotvornej bázy nemajú aktuálny derivačný význam (**druž-stev-n-ič-k-a**).

Zo slovnodruhového hľadiska vymedzuje Martina Ivanová (2006) tzv. slovnodruhovo silné prefixy a slovnodruhovo slabé prefixy. Slovnodruhovo silné sú predovšetkým pronominálne (**všeli-**, **vol'a-/vol'-**, **hoci-/hoc-**, **bárs-/bár-**, **da-/dá-**, **ni-**), adverbálne (**čo-**, **naj-**, **ako-**, **k-**). Ostatné prefixy možno považovať za slovnodruhovo slabé prefixy, vyskytujúce sa pri substantívach, adjektívach, verbách i adverbiách.

Modifikačné morfémy sú podľa pozície:

- prefixálne, pripájajúce sa k radixom zľava (**u-rob-i:t'**, **ne-sp-i:š**);
- sufixálne, pripájajúce sa k radixom sprava (**nov-š-t**);
- cirkumfixy ako **rozštiepené** morfémy, napr. pri gradácii (**naj-nov-š-t**);

- podľa pozície sú ešte samostatné morfémy (fonetické slová v analytických tvaroch, napr. nie s-me, menej znám-y).

Gramatické morfémy majú:

- zvyčajne finálovú pozíciu (**žen-a**, **rob-i:t**), sú však aj sufixálne, za ktorými je ďalšia gramatická morféma (**rob-iaC-i**);
- okrem toho sú rozložené v analytických gramatických tvaroch (**rob-i:li sme**, **budem rob-i:t**);
- ako cirkumfixy sú rozštiepené, napr. pri syntetickom futúre (**pô-jd-e:m**);
- samostatné gramatické morfémy sú fonetické slová v analytických tvaroch reflexívneho pasíva: **var-i-ø sa**.

Submorfy s konštrukčnou funkciou sú:

- interfigované, a to medzihlaskové, napr. **vol-a:j:ú**, resp. medzikoreňové (**vod-o-vod-ø**);
- infigované (rozširujúce), napr. **mam-ič:k-a**. Infixy sa pripájajú k jadrovým morféмам, miesto pripojenia naznačujeme dvojbodkou (**rob-i:t**).

1.4.3. **Podľa realizácie** sa vyčleňujú okrem formálne realizovaných morféम **nulové morfémy**. Nulové morfémy sa vyčleňujú len vtedy, ak sú gramatickými morféмами, ktoré nesú gramatický význam (napr. **dom-ø** má význam nominatívu singuláru, **žien-ø** má význam genitívu plurálu, **var-i-ø**, **var-i:l-i ø** má význam 3. os.). Kuriózna je nulová koreňová morféma v krátkych pronomínálnych tvaroch **ø-mu**, **ø-ho**, porov. dlhé tvary **je-mu**, **je-ho** (Sabol, 1989).

Okrem toho rozlišujeme podľa realizácie morfémy s jednou formou a s viacerými formami (alomorfy a varianty), napr. koreňové morfémy **SAĎ** (SAD, SÁD, SADZ, SÁDZ), **PLAYBACK** / **PLEJBEK**.

Aj derivačné morfémy môžu mať len jednu formu (**-it-**, **-ist-**, **-ic-**, **-ot-**, **-izm-**, **-iev-**, **-or-**, **-úv-**, **-en-**) alebo sú alomorfné (**-ec-/c-**, **-ác-/ac-**, **-ák-/ác-**, **-ost-/ost-**, **-áv-/av-**, **-ík-/ik-**, **-ár-/iar-/ar-**, **-ák-/ak-/iak-**, **-eň-/ň-/n-**, **-at-/át-**, **-yň-/yn-/yň-**, **po-/pô-**, **vy-/vý-**, **za-/zá-**, **pre-/prie-**, **na-/ná-**, **ne-/nie-**, **u-/ú-**, **do-/dô-**, **pri-/prí-**). Ako varianty sú afixy často infigované:

Z_{Sf} + -k-a	<i>nôž-k-a, rúč-k-a, košiel-k-a, mam-k-a</i>
Z_{Sf} + -ič:k-a	<i>vod-ič:k-a, vec-ič:k-a, tlač-iar:n-ič:k-a</i>
Z_{Sf} + -in:k-a / -l:in:k-a	<i>duš-in:k-a kudr-l:in:k-a</i>
Z_{Sf} + -iet:k-a	<i>izb-iet:k-a</i>
Z_{Sf} + -ôč:k-a / -oč:k-a	<i>dol-in-ôč:k-a, košiel-oč:k-a</i>
Z_{Sf} + -ien:k-a / -en:k-a	<i>slobod-ien:ka, píšťal-en:ka, dcér-en:ka</i>
Z_{Sf} + -ič:en:k-a	<i>mam-ič:en:ka</i>
Z_{Sf} + -uľ:k-a	<i>mam-uľ:ka</i>
Z_{Sf} + -ul:ien:k-a	<i>kuk-ul:ien:k-a, mam-ul:ien:ka</i>
Z_{Sf} + -uš:k-a	<i>žen-uš:k-a, dcér-uš:k-a, tet-uš:k-a</i>

Modifikačné morfémy majú alomorfy zriedka (-ov-/-uj-, napr. **kup-ov-a:t'** / **kup-uj-e:m**), z variantov sú pri modifikačných a gramatických morfémy najčastejšie fonologické varianty (-áv-/-av-; -ám/-am, napr. pri-**hr-áv-a:t'** / za-**riek-av-a:t'**, **žen-ám** / **dám-am**), zriedka rozšírené varianty (-š-/-ej:š-; -á/-at:á / -enc:e, napr. **nov-š-i** / **zn-ám-ej:š-i**; **mest-á** / **diev-č-at:á** / **diev-č-enc:e**).

1.5 Klasifikácia a charakteristika morfémy

1.5.1 **Koreňová morféma** je najmenšia diskretná, bilaterálna a invariantná jazyková jednotka, ktorá je nositeľkou lexikálneho významu a z neho vyplývajúcich funkcií. Funkciou koreňovej morfémy je niest' základnú sémantickú informáciu lexikálnej jednotky (bázotvorná funkcia), jej schopnosťou je spájať sa s gramatickou, derivačnou, modifikačnou morfémy, ale aj s inými koreňovými morfémy (kompozitotvorná funkcia). Má centrálnu pozíciu a základnú fonematickú štruktúru CVC (C – konsonant, V – vokál).

Typy a varianty koreňov (radixov):

- jednoduché radixy bez variantov: **DOM**;
- radixy s alternačne podmienenými alomorfami: **VIEZ** (VÁŽ, VEZ, VOZ);
- alternačne nepodmienené varianty koreňových morfémy: **KAPSUL** / **KAPSE**;
- supletívne koreňové morfémy: **ČLOVEK** / **LUD**;
- viazané koreňové morfémy (viazanosť na derivačnú morfémy): ***ČAP**;
- polysémne morfémy: **•KLIEŠŤ**; **•DUCH** (DUŠ, DÚŠ) / **DUŠ** (DÚŠ);
- homonymné radixy: **ČEL**¹ (ČEL, ČIEL), **ČEL**².

Špecifické sú korene pri propriách, ktoré majú identifikačnú funkciu [**PREŠOV**], a korene synsémantických slovných druhov: *len*, *iba*, *a*, *aby* (vrátane desémantizácie ako straty významu autosémantického slova, napr. *žial'*). Radixy sú zriedka rozšírené kompletizujúcim infixom či antihiatovým interfíxom, napr. **noh:ej-bal-ø**, **ne-j:ak-jý**.

Prototypickým radixom slovenčiny je neviazaný radix bez alomorf a variantov s tromi, štyrmi či piatimi fónami, ktorý nesie jeden význam, napr. **dom-ø**, **javor-ø**. Má uzavretú fonematickú štruktúru kompatibilnú s najfrekventovanejším typom prefixov končiacich sa na vokál (*po-*, *vy-*, *za-*, *pre-*, *na-*, *ne-*, *do-*, *pri-*, *de-*) či len vokalických (*o-*, *u-*), ale aj kompatibilnú s najfrekventovanejším typom sufixálnych morfémy začínajúcich sa vokálom (-*ov-*, -*ost'*, -*áv-* / -*av-*, -*ik-* / -*ik-*, -*an-*, -*i-*, -*ec-*, -*ác-* / -*ac-*, -*it-*, -*ár-* / -*iar-* / -*ar-*, -*ok-*, -*ist-*, -*ic-*, -*ot-*, -*izm-*, -*iev-*, -*isk-*, -*eň-*, -*or-*, -*ív-*, -*ák-* / -*ak-* / -*iak-*, -*yň-*, -*at-* / -*át-*, -*en-*). Uzavreté fonematické štruktúry sú vhodné aj na spájanie s gramatickými morfémy (najčastejšie vokalickými či vokalicko-konsonantickými, porov. štyri fonematické štruktúry gramatických morfémy: -*a*, -*e*; -*om*, -*ov*, -*ou*; -*ovi*, -*ami*; -*mi*).

V štruktúrach s viacerými konsonantmi prevláda kombinácia s posledným sonórnym konsonantom na začiatku radixov (tendencia po vzostupnej sonorite typu nie sonóra, sonóra, vokál, napr. *stred*) a kombinácia s prvým sonórnym konsonantom na konci radixov alebo uprostred radixov (tendencia po zostupnej sonorite typu vokál, sonóra, nie sonóra, napr. *špurt, handr*).

1.5.2 Za **afixoidy** pokladáme pôvodné koreňové morfémy s derivačným významom, ak pôvodné kompozitá nemajú ekvivalentnú derivačnú parafrázu, resp. majú oslabenú parafrázu. Tak, ako sa koreňové morfémy plnovýznamových slovných druhov (napr. *na*) môžu stať derivačnými afixmi (*na-biel-o*), koreňové morfémy plnovýznamových slovných druhov (*málo, desať, krátiť*) sa môžu stať afixoidmi (*málo-č-o, dv-a-dsať, päť-násť, tr-et-i-krát*), ak v nich prevažuje derivačný význam a slovotvorná funkcia; vznikli delexikalizáciou koreňovej morfémy (vyprázdňovaním lexikálneho významu), teda posunom k afixom.

1.5.2.1 Sufixoidy vznikli zovšeobecnením z desémantizovaných koreňových morfémy (stratou intenzie – obsahu významu a rozšírením extenzie – rozsahu), menia slovný druh alebo slovnodruhovou formu a význam, tak ako sufíxy sa častejšie využívajú pri mutácii. Sú frekventované a tvoria jednotlivé sémantické skupiny (porov. Sokolová – Ivanová – Vužňáková, 2005):

Sufixoidy, pri ktorých je výrazná systematizačná funkcia, tvoria hlavne substantívne pomenovania, ako napríklad **vedné disciplíny a odbory** „veda o SUBSTmot“: $Z_{\text{SUBST}} + \text{-iatria}$ (*psychiatria, geriatria, foniatria*); $Z_{\text{SUBST}} + \text{-lógia}$ (*morfológia, fonológia, psychológia*); $Z_{\text{SUBST}} + \text{-slovie}$ (*zvykoslovie, pojmoslovie, tvaroslovie, hlásloslovie*); $Z_{\text{SUBST}} + \text{-veda}$ (*jazykoveda, prírodoveda, umenoveda, vlastiveda*); $Z_{\text{SUBST}} + \text{-grafia}$ (*geografia, kartografia, kinematografia*); $Z_{\text{SUBST}} + \text{-pis}$ (*prírodopis, zemepis, dejepis*); $Z_{\text{SUBST}} + \text{-zofia}$ (*filozofia, antropozofia*).

Tvoria sa nimi aj **konateľské názvy**: $Z_{\text{SUBST}} + \text{-fil / -mil}$ (*rusofil, germanofil, slavianofil, bibliofil, knihomil*); prevzaté $Z_{\text{SUBST}} + \text{-man}$ (*kameraman, barman, narkoman*); „nepravé, nevlastné SUBSTmot“ $Z_{\text{SUBST}} + \text{-oid}$ (*prefixoid, afixoid, koloid, sféroid, celuloid*); **inštrumenty a termíny** $Z_{\text{SUBST}} + \text{-icíd}$ (*pesticíd, insekticíd – proti insektu*); $Z_{\text{SUBST}} + \text{-meter / -mer}$ (*barometer, chronometer, teplomer, hustomer*); $Z_{\text{SUBST}} + \text{-graf}$ (*telegraf, rádiograf, fonograf*); $Z_{\text{SUBST}} + \text{-vod}$ (*teplovod, ropovod, plynovod*); $Z_{\text{SUBST}} + \text{-oida}$ (*sinusoida*); $Z_{\text{SUBST}} + \text{-trón}$ (*neutrón*). Zriedkavo sa nimi tvoria **pomenovania miesta** (*nomina loci*): $Z_{\text{SUBST}} + \text{-téma}$ (*filmotéma, katrotéma*), resp. medzistupňové **akčné pomenovania** (*nomina actionis*) $Z_{\text{S}} + \text{-ifikácia}$ (*kinofikácia, diverzifikácia, bonifikácia*).

Pri adjektívach sú kvázikompozitami pomenovania príznakov **podľa podobnosti** (similatívne adjektíva): $Z_{\text{ADJ}} + \text{-oidný}$ (*skleroidný, schizoidný, ďalej*

kalky z latinčiny v rámci zaradenia rastlinných a živočíšnych druhov: $Z_{\text{SUBST}} +$ -kveté *viackveté, veľkokveté, plnokveté, dlhokveté, drobnokvetý*; $Z_{\text{SUBST}} +$ -listé *tučnolistý, temnolistý, drobnolistý, okrúhloolistý, ostrolistý*; $Z_{\text{SUBST}} +$ -rodé *vajcorodý, vínorodý, čínorodý, samorodý, hroznorodý*, $Z_{\text{ADV}} +$ vidé *ostro-vid-é*. Ako afixoidné radixoidy hodnotíme druhé komponenty frekventovaných juxta-pozičných kompozít s valenčným adjektívom, napr. $Z_{\text{SUBST1}} + Z_{\text{ADJ2}}$: -hodný (*cti-, poľutovania-, závidenia-, povšimnutia-, pamäti-, viero-, pozoru-, trestu-, obdivu-, podivu-, chvály-, dôvery-, úcty-*).

Sufixoid **pri verbách** $Z_{\text{SUBST}} +$ -fikovať stratil pomenovacia funkciu a využíva sa len v systemizujúcej funkcii: *kvalifikovať, pacifikovať, plynofikovať, falzifikovať, kodifikovať, klasifikovať, kalcifikovať, elektrifikovať*.

Pri numeráliách sa ako sufixoidy v kvázikompozitách správajú deformované podoby číslovky *desať* a *milión*: -nášť / -ášť, -dsať, -desiat a -ilión: *dva-nášť, tri-nášť, päť-nášť, osem-nášť, jeden-ášť, dva-dsať, trid-sať, štyri-dsať, päť-desiat, osem-desiat, deväť-desiat; tr-ilión, kvadr-ilión, kvint-ilión, sext-ilión, sept-ilión*.

1.5.2.2 **Prefixoidy** vznikli z koreňových morféme zovšeobecnením (oslabením intenzie), nemenia slovný druh, využívajú sa pri modifikácii. Ako prefixoidné radixoidy sa správajú hlavne **prevzaté numerálne a adverbiálne systemizujúce korene**, porov. prevzaté a domáce: *auto-* / *samo-*, *seba-*, *bi-* / *dvoj-*, *oboj-*, *makro-* / *veľ-*, *mini-* / *málo-* / *malo-*, *mono-* / *jedno-*, *multi-* / *mnoho-*, *veľa-*, *pan-* / *celo-*, *vše-*, *poly-* / *mnoho-*, *veľa-* / *veľko-*, *proto-*, *semi-* / *polo-*, *tri-* / *troj-*, *uni-* / *jedno-*: *všeobecný, každodenný, samovoľný, samohláska, sebaoprávaný, sebameneš, sebestačný, inonárodný, svojpomocný*. Z domácich koreňov sú to typy *husto-*, *nízko-*, *riedko-*, *rýchlo-*, *spolu-*, *široko-*, *úzko-*, *vysoko-*, pri ktorých sa ich význam zovšeobecnil na vyjadrenie intenzity.

Od prefixoidov odlišujeme redukované koreňové morfémy pri kompozitách, ktoré tvoria pravé kompozitá, lebo komponenty truncačno-kompozičných typov majú lexikálny význam ako pôvodné komponenty bez posunu k extenzii a majú slovotvornú parafrázu (skraca sa prvá zložka kompozita, ale nestráca sa jeho pôvodný význam: *agro-*, *auto-*, *bio-*, *disko-*, *eko-*, *eufo-*, *euro-*, *foto-*, *porno-*, *psycho-*, *moto-*, *rádio-* atď., porov. *rádioaktívny* a *rádioliečba*, *rádioterapia*, *ekologický* a *ekosystém*, *automobilový* a *autosalón*, *európsky* a *euroregión*, *euro-africký*, *euroatlantický*).

1.5.2.3 Analogicky podľa postfixov typu *ktorýsi* možno uvažovať aj o existencii postfixoidov, ktoré vznikli z koreňových morféme *raz* a *krát* zovšeobecnením, nachádzajú sa podobne ako postfixy po gramatických morféme, využívajú sa numeráliách pri transpozično-mutačnom type: *tretí-krát*, *dva-krát*, *deväť-krát*, *nesčíselne-krát*, *deväť ráz*, *dva razy*.

1.5.3 **Derivačná morféma** je najmenšia diskretná, bilaterálna a invariantná jazyková jednotka, ktorá je nositeľkou slovotvorného, a to derivatovného významu (Sokolová, 1999). Jej funkciou je tvoriť nové lexikálne jednotky spolu s derivačnou bázou (pod-rás-ť) a systematizovať lexémy v rámci slovnej zásoby; zväčša má obidve funkcie (slovotvornú aj systematizačnú funkciu), pri preberaných lexémach alebo zastretej motivácii má len adaptačnú či systematizačnú funkciu, napr. **agr**-ár:n-y, **akt**-u:ál:n-y, **sex**-u:ál:n-y. Spája sa s koreňovou morféma, navzájom s ďalšími derivačnými morfami, s modifikačnými a gramatickými morfami, môže byť rozširovaná submorfami. Derivačné morfémy majú najčastejšie sufixálnu, prefixálnu alebo zriedka postfixálnu **pozíciu** (-si, -koľvek, -že), okrem toho môžu byť rozštiepené, rozložené a samostatné. Sufixálne derivačné morfémy majú základnú fonemickú štruktúru VC (-ov-, -áv- / -av-, -lk- / -ik-, -an-, -i-, -ec-, -ác- / -ac-, -it-, -ár- / -iar- / -ar-, -ok-, -ic-, -ot-, -iev-, -eň-, -or-, -úv-, -ák- / -ak- / -iak-, -yň-, -at- / -át-, -en), prefixálne CV (po-, vy-, za-, pre-, na-, ne-, o-, u-, do-, pri-, de-). Derivačné morfémy tvoria pomerne uzavreté inventáre morfémy, sú alomorfne (-ák- / -ác-, -eň- / -en-, -yň- / -yn-, -c- / -k-), variantné (de- / dez-, -áv- / -av-, -ik- / -ik-) a často sú ako varianty infigované (-ál:n-).

V jednej lexéme je nositeľkou derivačného významu aktuálna derivačná morféma, ktorá je spolu s gramatickou morféma slovotvorným formantom, napr. -k- v lexéme **uč-i:tel'-k-a**, kým pôvodne derivačná morféma patriaca do derivačnej bázy (-i:tel'-) nie je tu nositeľkou aktuálneho derivačného významu, porov. aktuálne sufixálne derivačné morfémy desubstantívnych substantív v rámci modifikácie podľa rodu – feminatíva, maskulinatíva a juvenáliá; podľa intenzity – deminutíva, augmentatíva:

feminatíva „maskulinum S _{mot} “	deminutíva „malé, eufemizované S _{mot} “
Z _{S m pers} + -es-a <i>baron-es-a</i>	Z _{S m} + -ak-ø <i>syn-ak-ø</i>
Z _{S m pers} + -ic-a <i>uč-n-ic-a, tigr-ic-a, diabl-ic-a</i>	Z _{S m} + -ec-ø ¹ <i>dvor-ec-ø, strom-ec-ø</i>
Z _{S m pers} + -k-a <i>uč-i:tel'-k-a, žiač-k-a, Rus-k-a</i>	Z _{S n} + -c-e <i>my-diel-c-e, skiel-c-e, slov- -c-e</i>
Z _{S m pers} + -ič:k-a <i>chir-urg-ič:k-a</i>	Z _{S pl} + -úr:en:c-e <i>deť-úr:enc-e</i>
Z _{S m pers} + -nič:k-a <i>pred-sed-nič:k-a</i>	Z _{S m} + -ek-ø <i>pršť-ek-ø, božt-ek-ø, chlap-č-ek-ø</i>
Z _{S m pers} + -n-á <i>šl'acht-ič-n-á</i>	Z _{S m} + -č:ek-ø <i>hran-ol-č:ek-ø, dom-č:ek-ø</i>
Z _{S m pers} + -ez:n-á <i>princ-ez:n-á</i>	Z _{S m} + -t:ek-ø <i>noš-t:ek-ø, peniaž-t:ek-ø</i>
Z _{S m pers} + -ov:n-á <i>cár-ov:n-á, kráľ-ov:n-á</i>	Z _{S m} + -ič:ek-ø <i>kraj-ič:ek-ø, mal-ič:ek-ø</i>
Z _{S m pers} + -in-á <i>gazd-in-á, uj-č-in-á</i>	Z _{S m} + -ik-ø ¹ / -ik-ø <i>koš-ik-ø, nos-ik-ø, kúš-t-ik</i>
Z _{S m pers} + -in-a <i>Pavl-in-a, Karol-in-a</i>	Z _{S m} + -ok-ø <i>púč-ok-ø, kús-ok-ø, zúb-ok-ø</i>
Z _{S m pers} + -yň-a <i>otrok-yň-a, zn-a:l-k-yň-a (c/k)</i>	Z _{S f} + -k-a ¹ <i>nôž-k-a, rúč-k-a</i>
Z _{S m pers / propr} + -ov-á <i>Kráľ-ov-á, Nov-ák-ov-á</i>	Z _{S f} + -ič:k-a <i>vod-ič:k-a, vec-ič:k-a</i>
	Z _{S f} + -in:k-a / -l:in:k-a <i>duš-in:k-a, kudr-l:in:k-a</i>
	Z _{S f} + -iet:k-a <i>izb-iet:k-a</i>
maskulinatíva „femininum S _{mot} “	Z _{S f} + -ôč:k-a / -oč:k-a <i>dol-in-ôč:k-a, košiel-oč:k-a</i>
Z _{S f pers} + -ec-ø ² <i>vdov-ec-ø, srn-ec-ø</i>	Z _{S f} + -ien:k-a / -en:k-a <i>slobod-ien:ka, dcér-en:ka</i>
Z _{S f pers} + -el'-ø <i>ježibáb-el'-ø</i>	
Z _{S f pers} + -ôň-ø <i>strig-ôň-ø</i>	

<p>$Z_{S\ f\ pers} + -\acute{a}k-\emptyset$ <i>lajd-ák-ø, čapt-ák-ø</i> $Z_{S\ f} + -iak-\emptyset$ <i>žab-íak-ø, op-ič-íak-ø, myš-íak-ø</i></p> <p>názvy nedospelých jedincov (juvenáliá) $Z_{S\ m} + -\acute{e}^1-a$ <i>cigán-č-a, diev-č-a</i> $Z_{S\ anim} + -i\acute{c}-a$ <i>sov-ič-a</i> $Z_{S\ anim} + -l'-a$ <i>koz-l'-a</i> $Z_{S\ m} + -ov:i\acute{c}-\emptyset$ <i>cár-ov:ič-ø, kráľ-ov:ič-ø</i> $Z_{S\ m} + -ec-\emptyset^1$ <i>chlap-ec-ø</i></p> <p>augmentatíva „veľké, zveličené S_{mot}“ $Z_{S\ m} + -\acute{a}k / ak / iak-\emptyset^3$ <i>aut-íak-ø, chlap-ák-ø</i> $Z_{S\ f} + -iz:e\acute{n}-\emptyset / -iz:\acute{n}-a$ <i>bab-iz:eň-ø, bab-iz:\acute{n}-a</i> $Z_{S\ m} + -in-a$ <i>chlap-in-a</i> $Z_{S\ m / f / n} + -isk-o$ <i>ps-isk-o, chlap-isk-o, žen-isk-o</i> $Z_{S\ n} + -at:isko$ <i>diev-č-at:isk-o,</i> $Z_{S\ m} + -č:isk-o$ <i>korhel'-č:isk-o</i> $Z_{S\ f} + -uch-a$ <i>dev-uch-a</i> $Z_{S\ m} + -úr-\emptyset$ <i>Nem-č-úr-ø</i></p> <p>hypokoristiká „expresívne $S_{propr\ mot}$“ $Z_{propr\ f} + -k-a$ <i>Ev-k-a</i> $Z_{propr\ f} + -i\acute{c}:k-a$ <i>An-ič:k-a,</i> $Z_{propr\ m} + -k-o$ <i>Jan-k-o</i> $Z_{S\ propr\ m} + -in:k-o$ <i>Jož-in:k-o</i> $Z_{propr\ f} + -ul'-a$ <i>Ev-ul'-a</i> $Z_{propr\ f} + -u\acute{s}-a$ <i>Dan-uš-a, Mil-uš-a</i></p>	<p>$Z_{S\ f} + -i\acute{c}:en:k-a$ <i>mam-ič:en:ka</i> $Z_{S\ f} + -ul':k-a$ <i>mam-ul':ka</i> $Z_{S\ f} + -ul:ien:k-a$ <i>kuk-ul:ien:k-a, mam- ul:ien:ka</i> $Z_{S\ f} + -u\acute{s}:k-a$ <i>žen-uš:k-a, dcér-uš:k-a, tet-uš:k-a</i> $Z_{S\ m} + -k-o$ <i>otec-k-o, ded-k-o</i> $Z_{S\ m} + -u\acute{s}:k-o$ <i>ded-uš:k-o, ňañ-uš:k-o</i> $Z_{S\ m} + -in:k-o$ <i>oc-in:k-o</i> $Z_{S\ n} + -k-o$ <i>mlieč-k-o, uš-k-o, my-diel-k-o</i> $Z_{S\ n} + -iat:k-o / -at:k-o / -ät:k-o$ <i>tel'-iat:k-o,</i> <math>di\acute{e}v-č-at:k-o, \acute{z}rieb-ät:k-o $Z_{S\ n} + -i\acute{c}:k-o$ <i>oč-ič:k-o</i> $Z_{S\ n} + -i\acute{c}:k-o$ <i>zlat-ič:k-o, pol-ič:k-o, aut-ič:k-o</i> $Z_{S\ n} + -e\acute{c}:k-o / -ie\acute{c}:k-o$ <i>per-eč:k-o, miest-eč:k-o</i> $Z_{S\ n} + -ia\acute{c}:k-o$ <i>sem-iač:k-o</i> $Z_{S\ n} + -o\acute{c}:k-o$ <i>hniezd-oč:k-o</i> $Z_{S\ n} + -u\acute{s}:k-o$ <i>vrec-uš:k-o</i> $Z_{S\ n} + -ien:k-o$ <i>srd-ien:k-o</i> $Z_{S\ pl} + -k:ovia$ <i>lud-k:ovia</i> $Z_{S\ pl} + -v:\acute{a}k-y$ <i>det-v:ák-y</i></math></p>
--	---

Z funkčného hľadiska možno rozlišovať tri základné typy afixov (Ivanová, 2006):

1. **formantové derivatotvorné afixy** – afixy, ktoré sú slovotvorným formantom (pri sufixoch spolu s relačnou morférou) slovotvorne motivovanej jednotky, napr.: <P**ad**>-ov-ý;

2. **bázové derivatotvorné afixy** – afixy, ktoré sa stávajú súčasťou slovotvorného základu (bázy) pri slovotvorne motivovanej jednotke, ich derivatotvorná funkcia sa v danej jednotke dostáva do úzadia, napr.: <P**ad**-ov>-ec-ø;

3. **demotivované a adaptačné afixy bez derivatotvornej funkcie**¹ – afixy, ktoré sa vyskytujú pri synchrónne slovotvorne nemotivovaných jednotkách, resp. pri prevzatých jednotkách s tzv. hypotetickým motivantom (porov. Sokolová – Ivanová – Dziaková, 2003), napr. **lex-ik-a**, **log-ik-a**, **lyr-ik-a**.

¹ Ak sú derivačné afixy prostriedkom integrácie jednotiek lexikálnej zásoby v rámci jednotlivých onomaziologicko-lexikálnych paradigiem, možno im priznať systemizačnú funkciu a na jej základe ich vymedzovať (Ivanová, 2006).

1.5.4 **Modifikačná morféma** je najmenšia diskretná, bilaterálna a invariantná jazyková jednotka, ktorá je nositeľkou lexikálno-gramatického významu. Jej funkciou je tvoriť nové gramatické tvary lexikálnych jednotiek pri:

- vide (**kup-ov-a:t'**),
- stupňovaní (**nov-š-í**),
- negácii (**ne-rob-í:ø**).

Má prefixálnu, sufixálnu alebo prefixálno-sufixálnu pozíciu, základnú fonematickú štruktúru pri prefixoch CV, pri sufixoch VC (*ne-*, *-ov-*, *-áv-*). Modifikačné morfémy sú jednoznačne vydeliteľné a vytvárajú uzavretý inventár (**nie je**, **drev-en-ej:š-í**, **naj-váč-š-í**, **viac [zá]sad-it-y'**); najviac otvorený inventár je pri slovesnom vide.

Status derivačnej a modifikačnej morfémy (Sokolová, 2000):

Slovotvorná modifikácia	DM	Tvarotvorná modifikácia	MM
deminutíva	<i>ryb-ič:k-a</i>	gradácia	men-š-í
augmentatíva	<i>chlap-isk-o</i>		váč-š-í
slovotvorná negácia	<i>ne-fajč-iar-ø</i> , <i>ne-mál-o</i>	tvarová negácia	<i>ne-rob-í:ø</i>
frekventatíva	<i>chod-iev-a:t'</i> , <i>vol-áv-a:t'</i>	aspekt (vidotvorba)	<i>kup-ov-a:t'</i> , <i>vy-vol-áv-a:t'</i>
feminatíva	<i>mliek-ar-k-a</i>		
kolektíva	<i>žiac-tv-o</i>		
indefinitá	<i>nie-č-o</i> , <i>č-o-si</i>		

Modifikácia významu je možná na slovotvornej a lexikálno-gramatickej úrovni (Sokolová, 2001). Rozlišujeme derivačnú modifikáciu na úrovni lexémy od lexikálno-gramatickej modifikácie na úrovni gramatických tvarov, napr. pri tvorení neurčitých zámen sa afíxy, ktoré nemenia lexikálno-gramatické kategórie, ale tvoria nový druh zámen (**nie-č-o**, **č-o-si**, **č-o-kol'vek**), hodnotia ako derivačné morfémy; pri frekventatívach (opakované deje) či iteratívach (náso-bené deje) takto klasifikujeme afíxy, ktoré nemenia vid, keďže ako imperfektíva sa tvoria od imperfektív, ale majú slovotvornú funkciu (**váb-iev-a:t'**, **vol-áv-a:t'**). Ak sa pri modifikácii významu tvoria nové lexémy, ide o derivačné morfémy (*ne-fajč-iar-ø*, *nov-uč:ič:k-y'*, *vy-rob-i:t'*), ak sa pri modifikácii tvoria gramatické tvary, ide o modifikačné morfémy (*ne-fajč-í-ø*, *naj-nov-š-í*, *kup-ov-a:t'*). Modifikačné morfémy slúžia ako forma pre sémanticko-gramatické kategórie vidu a negácie sloves a stupňovania adjektív. Tvoria uzavreté inventáre morfémy, sú alomorfne (*-áv-* / *-av-*) a ako varianty infigované (*-š-* / *-ej:š-*). Nositeľkou lexikálno-gramatického významu je len aktuálna modifikačná morféma v gramatickom tvare, napr. **hor-š-í**, v derivátoch typu **z-hor-š-í:t'** nie je segment *-š-* nositeľom aktuálneho lexikálno-gramatického významu.

1.5.5 **Gramatická morféma** je najmenšia diskretná, bilaterálna a invariantná jazyková jednotka, ktorá je nositeľkou gramatického významu v rámci gramatických kategórií. Jej funkciou je tvoriť nové gramatické tvary lexikálnych jednotiek a v základných tvaroch klasifikovať lexikálnu jednotku podľa slovných druhov. Má finálnu, zriedkavo prefixálnu alebo sufixálnu pozíciu a má základnú fonematickú štruktúru V (*-a, -u, -i, -ie*), VCV (*-ami, -ovi*), VC (*-om, -och, -ov, -ou*), zriedkavo CV (*-mi*). Gramatické morfémy tvoria uzavreté inventáre morfémy, sú infigované, a to zriedka pri substantívach (**hús-at:á, žrieb-ät:á**), často pri verbách (*-t' / -i:t' / -a:t' / -ie:t' / -ú:t'*, napr. **pi-t' / rob-i:t' / sp-a:t' / mus-ie:t' / mlad-n-ú:t'**).

Gramatické morfémy sú:

- **relačné**, ktoré sú napr. nositeľkami gramatických významov pádu, rodu, osoby, spôsobu, času: **žen-a**, sú finálové, samostatné aj rozložené (**rob-i-i:ī sme**), zriedka prefixálne (**pô-jd-e:m**);
- **formové**, pomocou ktorých sa tvoria neurčité gramatické tvary sloví, sú finálové: **rob-i:ī**, ale aj sufixálne (**rob-i:ī-i, rob-iac-i**);
- **kongruenčné** ako nositeľky gramatického významu zhody v rode a čísle: **rob-i:ī-i**.

Nositeľkou gramatického významu je len aktuálna morféma v gramatickom tvare, napr. **ciel'-a**, v kompozitách typu **ciel'-a-ved-om-jý** nie je segment *-a*-nositeľom gramatického významu, ale má funkciu interfixu (spájacej submorfy).

Keďže kongruenčné morfémy vyjadrujú kongruenciu (zhodu), možno ich rozšíriť na všetky gramatické tvary adjektíválií, ktoré majú kongruenciu v rode, čísle a páde, napr. všetky gramatické morfémy adjektív. Zánik pôvodných morfémových hraníc, a tým aj zmenu hodnotenia morf predpokladáme pri prehodnotení segmentovateľných tvarov lexém (porov. **bud-e:m dom-a, so-m Jan-a, bol-i ste tam tr-aj:a**) na nesegmentovateľné samostatné gramatické morfémy (porov. **budem rob-i:t', prac-ov-a:l-a som**, vari **by ste t-o boli vy-prac-ov-a:l-i**). Morfémové hranice sú v pohybe, splývajú alebo zanikajú aj pri prechode slovných druhov (napr. bez o-hľad-u na, bez roz-diel-u, na zá-klad-e, na roz-diel od, ne-hľad-iac na, pod v-ply[v]-om).

1.5.6. Segmenty bez významu sú **submorfy**, ktoré fungujú pri spájaní jadrových morfémy. Jadrová morféma je morféma, ktorá je rozšírená submorfami (**rob-i:ī, chyt-a:t'**). Submorfy delíme na dve hierarchizované skupiny:

- **interfixy** (konektívne, napr. *-o-, -i-, -e-, -u-*, interfigované, napr. *j*);
- **infixy** (tematické, napr. *a/á, ie/e, a/ie, o/ie, ú/ie, a/e, ú/e, i/i, ie/i, a/i*, rozširujúce, a to reziduálne a prehodnotené „degradované“ gramatické, lexikálne alebo derivačné morfémy, napr. *ic, ác, íc, úc, ač, eč, ič, oč, uč, al, il, ul, ol*,

ul', an, en, in, on, én, ón, án, ín, ant, ent, ár, ór, úr, ér, ír, ast, ist, uš, at, et, it, ot, út, át, at', ät, ät', áv, ív, ov, ev, iv, ez, iz, óz.

Submorfy vystupujú ako konektívne interfixy (**pol-u-dn-ie**) alebo rozširujúce infixy, ktoré sú často súčasťou rozšíreného variantu morfémy. Infixy majú pomerne ustálenú fonematickú štruktúru, ktorú tvoria vokály *a, e, i, u* a isté opakujúce sa konsonanty *j, l, l', n, r, v; b, c, č, k, t, z*.

1.5.7 Varianty morfém

Okrem jednoduchých morfém s jednou zložkou (*dom, dvor*) existujú alternatívne podmienené alomorfy, ktoré sú najčastejšie pri koreňových morfémach (*slobod, slobod', slobodz*), ako aj pri derivačných morfémach (*-ák/-ác-, -k/-t-, od/odo-, na-/ná-*), a aj alternatívne nepodmienené varianty. Alternatívne nepodmienené varianty sú:

- supletívne (*dobr / lep*, porov. **dobr-ý, lep-š-í**);
- grafické, ktoré súvisia s procesmi adaptácie (*ware / vér*, porov. **hard-ware-ø, hard-vér-ø**), resp. s pravopisnou konvenciou (*z- / s-*, porov. **z-lep-š-i:t', s-tíš-i:t'**);
- fonologické, ktoré vznikli najčastejšie neutralizáciou kvantity, sa vyskytujú najčastejšie pri gramatických a modifikačných morfémach (*-iach / -ach, -ý/-y*, porov. **medz-iach / hrádz-ach, pekn-ý / krás-n-y**), zriedkavejšie majú fonologické varianty infixy (*vládnut'*) a derivačné morfémy (*-ák/-ak*, napr. **prv-ák-ø / piat-ak-ø**);
- rozšírené varianty jadrových morfém sú najčastejšie pri derivačných morfémach (1.5.7.1);
- skrátené varianty jadrových morfém sú najčastejšie pri koreňových morfémach (1.5.7.2).

1.5.7.1 Rozšírené varianty morfém vznikajú ich infigovaním – pripojením infixov k jadrovým morfémam. Smer pripojenia vychádza z typickej fonematickej stavby radixov a afixov (porov. Sokolová, 1999, s. 20). Pri infixoch sa graficky naznačuje dvojbodkou príslušnosť k morfe podľa toho, ktorú jadrovú morfu rozširujú a vytvárajú s ňou tak hypermorfému (Horecký, 1995).

Infixy môžu formálne kompletizovať koreňovú morfému podľa analogických typov, napr. **pred-n-ý** a **za:d-n-ý**, **volej-bal-ø** a **noh:ej-bal-ø**. Za rozšírený variant pokladáme infigovanú morfému vtedy, keď má s jadrovou morfémou ten istý význam, porov. komparatívnu morfému *-š-* a jej variant *-ej:š-* (**mlad-š-í, krut-ej:š-í**). Infigovanie gramatických morfém je zriedkavé pri substantívach (*doj-č-at:á*), vzhľadom na pripojenie tematických submorf ku gramatickým morfémam je časté pri verbách, porov. **žu-t', chyt-a:t', chyt-i:t', čern-ie:t', min-ú:t'**.

Pri stretnutí dvoch derivačných morfém sa pripája infix (I:) k nasledujúcej (aktuálnej) derivačnej morféme: $DM_1 - I:DM_2$, porov. **diev-č-at:k-o**. Najčastej-

šie sú infigované derivačné morfémy, napr. **hol-i-č-ø**, **mlad-ul:in:k-y**, **dev-ul:ien:k-a**. Domácu derivačnú morfému pokladáme za jadro morfémy, kým prevzatú derivačnú morfému pokladáme za reziduálnu submorfu (-iv:n-, -ál:n-, -at:ic:k-, napr. [e]**mot-iv:n-y**, **fat-ál:n-y**, **arom-at:ic:k-y**). Zľava sa pripája aj fonologický interfix medzi abstraktnejším derivačným prefixom a koreňovou morférou v súlade s tendenciou zachovať podobu prefixu: prefixálna DM – I:KM, napr. ni-j:**ak-y**, ne-j:**ak-y**. Rozšírenými morfémmami môžu byť aj gramatické morfémy, napr. **diev-č-at:á**, **dv-aj:a**, **chyt-á:m**, **rob-i:t**, **prac-ov-a:t**, **diev-č-i:t**.

Existujú aj výnimky z pripájania infixov zľava, napr. sprava sa pripája infix pri stretnutí dvoch koreňových morférov a infix sa pripája k pôvodnému radixu: KM₁:I – KM₂, napr. **dram-at-urg-ø**. Pri stretnutí prevzatej derivačnej morfémy a domácej gramatickej morfémy sa pripája prevzatý reziduálny infix k prevzatej morféme: DM:I – GM, napr. v prevzatých derivačných morfémmach (ko-**rek-ci-a**, **poz-ic-i-a**). Fonologický interfix *j* sa vyskytuje medzi koreňovou a derivačnou, resp. gramatickou morférou hlavne vtedy, keď sa radix končí na vokál a nasledujúca morfa sa na vokál začína (CV:J-VC): KM:I, napr. **bo:j-ø**, **Kóre:j-ec-ø**. Pri stretnutí dvoch submorfov, a to fonologického interfixu a infixu, sa používajú fonologické argumenty na pripájanie interfixu, pri zakončení koreňovej morfémy na vokál sprava, pri zakončení na konsonant k nasledujúcej abstraktnej morféme podľa najfrekvencovanejšej fonematickej štruktúry CVC (**ži:j-e:m**, ale **vol-a:j-úc-i**). K predchádzajúcej morféme sa pripája reziduálny infix v domácich slovách typu **proti:v-ník-ø**, **za:d-n-y**, **noh:ej-bal-ø**, v tých slovách sa kompletizujú koreňové morfémy analogicky podľa existujúcich príbuzných lexém (porov. **pred-n-y**, **volej-bal-ø**).

1.5.7.2 Opakom rozšírenia jadrových morférov infixmi je zriedkavejšia trunkácia v rámci jednej morfémy, výsledkom ktorej je jej skrátený variant, napr. **man-i-kúr-a** – **man-i-k-ér-ø**, **meteor-o-log-ic:k-y** – **mete-o-serv-is-ø**, **teraz** – **ter-ajš-i**, **Archangel'sk-ø** – **Archangel'-č:an-ø**, porov. aj skrátené slová typu **popul-ár:n-y** – **pop-song-ø**, **alumin-i-ov-y** – **al-o-bal-ø**, **fan-klub-ø**, ne-**alko**« (porov. Sokolová, 1999; Ivanová, 2004). Skrátené môžu byť aj derivačné morfémy, porov. varianty *-stv-* / *-tv-* (**ľud-stv-o**, **žiac-tv-o**).

Perintegrácia

Perintegráciu chápeme ako zmenu, zánik alebo prehodnotenie pôvodných morfémových hraníc (**klips-y**, **plutv-a**, **kridl-o**, **dar-ø**, **daň-ø**, **dan-y**, **algebr-a**, **rob-i:l-a som**). Za perintegráciu pokladáme aj deetymologizáciu, zánik diachrónnych morfémových hraníc², napr. **koryt-o** (**kôr-a**), afíxy sa pričleňujú ku koreňovej morféme pri pôvodných derivátoch s oslabeným motivačným vzťa-

² V SKMS (2005) sa na ich označenie využíva index č. 7, 8.

hom: **duch- \emptyset** , **ruch- \emptyset** , **výr- \emptyset** , **čuch- \emptyset** , **rýľ- \emptyset** , **plutv-a** („plut“), **piv-o** (**pi-t'**), **sut-in-a** („sut“), **by[t]- \emptyset** (**by-t'**), **hnis- \emptyset** (**hni-t'**), **dut-j'** (vyhlbený).

Okrem zániku hraníc je možné aj vytvorenie nových hraníc podľa opakujúcich sa segmentov (porov. podľa **elektr-ón- \emptyset** , **neutr-ón- \emptyset** sa utvorila jednotka **poz-i:trón- \emptyset** , **cykl-o:trón- \emptyset** , podľa **mili-ón- \emptyset** vznikli lexémy **bi-lión- \emptyset** , **tri-lión- \emptyset** , **kvadri-lión- \emptyset**). Prikladom na iný kuriózný typ perintegrácie je tvorenie lexémy *monokiny* z pôvodne propriálneho základu **bikin-y** a usúvztážnenie dvojice na základe vzťahu *bi-* a *mono-*, tento fakt naznačujeme segmentáciou **bi-kin-y** – **mono-kin-y**. Subjektívne rozčlenenie morfému je pri bývalých tematických submorfoch *-nú-*, *-ova-*, v ktorých vytvárame nové hranice *-n-ú:t'*, *-ov-a:t'*, formovú morfému *-en-* pri type *robiť* členíme ako *-e:n-*. Pôvodný interfix *v* (*-o:v:a-*) už nevyčleňujeme, pokladáme ho za morfu (*u-mý-v-a:t'*) alebo súčasť morfémy (*-áv-*, *-iev-*, *-ov-* / *u:j-*, napr. **prac-u:j-úc-i**), porov. miesto **hľad-ie:v:a:t'** je segmentácia **hľad-iev-a:t'**.

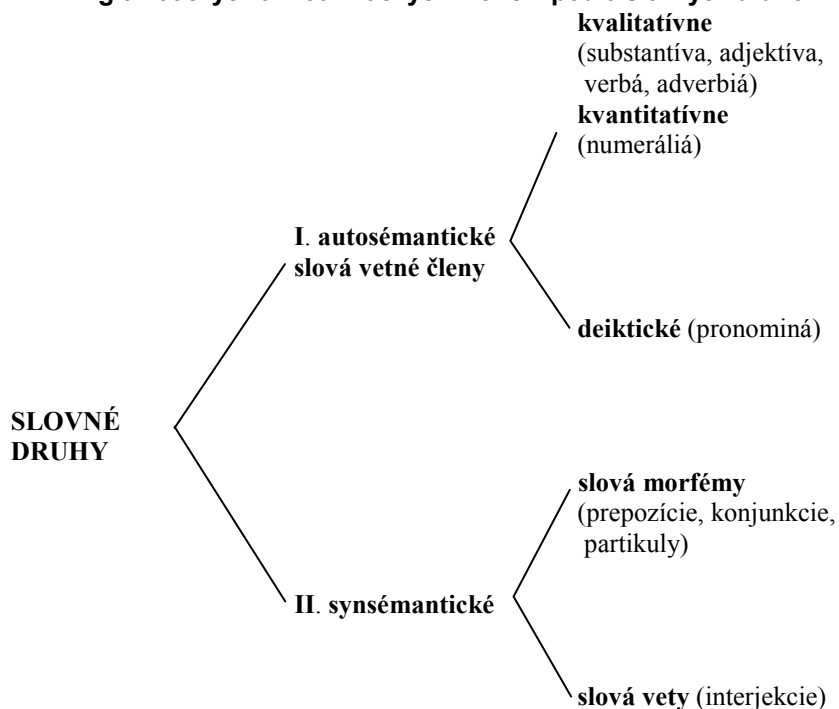
Opakom subjektívneho vytvorenia morfémovej hranice je subjektívne zrušenie morfémovej hranice. Pri prehodnotení pôvodnej gramatickej morfy *-ia-*, *-a-*, *-ú-*, *-uc-* na súčasť formovej morfy *-c-*, slúžiacej na tvorenie prechodníkov a prídavných, pokladáme za možné zapisovať ich ako jednu variantnú formovú morfu *-úc-* / *-uc-*, *-iac-* / *-ac-* (**chyt-a:j-úc-i**, **píš-uc-i**, **vid-iac-i**, **sto:j-ac-i**), ako celok zapisujeme derivačnú alebo modifikačnú morfu *-ov-* v infinitíve, jej alo-morfu však v prezente nespájame, ale infix *-j-* signalizujeme dvojbodkou (**prac-ov-a:t'** – **prac-u:j-e:m**), ba takto zapisujeme aj jeho realizáciu v rámci koreňovej morfémy (**hotov-a:t'** sa – **hotu:j-e:m** sa). Pri perintegrácii ide o zmenu na morfémových hraniciach, o zmenu medzi morfémy a submorfoch (z morfémy sa stáva submorf, napr. **píš-uc-i**, **vid-iac-i**, a opačne **u-krý-v-a:t'**) a o zmenu medzi jednotlivými morfémy (z GM sa stáva DM: *-us*, *-um*, z KM sa stáva afixoid: **päť-desiat**). Prekrývanie koreňov a morfémy *-ov-* je aj v typoch *hovať*, *kovať*, *poľovať*. Lexéma **hotov-a:t'** je motivovaná adjektívom **hotov-j'**, ale pri časovaní sa časť koreňa správa ako derivačná morféma v lexéme **prac-ov-a:t'** (**prac-u:j-e:m**, **hotu:j-e:m**, **poľu:j-e:m**).

Pri morfeomatických uzloch, t. j. pri prekrývaní a splývaní morfémových hraníc, zachováame morfeomatickú podobu motivujúcich slov. Uprednostňujeme koreňovú morfému (**rus-k-j'**, **vilnius-k-j'**, **žiac-tv-o**, **jeden-ást'**, nie **ru-sk-j'*, **žia-ctv-o*, **jede-nást'*, porov. **päť-nást'**, **ľud-stv-o**, **maďar-sk-j'**), resp. predchádzajúcu derivačnú morfému uprednostňujeme pred nasledujúcou morfému (**ban-ic-tv-o**, nie **ban-i-ctv-o*, porov. segmentáciu **brat-stv-o**, tzn. derivačná morféma má podobu *-stv-* / *-tv-*). Pri prekrývaní hlások výnimočne uprednostňujeme abstraktnejšie morfémy (systémové) pred menej abstraktnými (derivačnú morfému pred koreňovou, gramatickú morfému pred derivačnou), ak sa

môžeme oprieť o systémovosť alebo nesystémovosť alternácií, napr. **bra(t)-ček-ø**, lebo neexistuje alternácia *t / č*, ktorú by predpokladala segmentácia **brač-ek-ø**. Typ *povstanie* v sebe obsahuje uzol na základe prekryvania segmentu *n* z koreňovej morfémy (porov. po-v-**stan-ú**) a formovej morfémy *-n* (po-v-**stan-n-ie**). Prekryvanie derivačnej morfémy *-i-* a rozšírenej morfy *-ic:k-* (porov. geo-**centr-ic:k-y'**) riešime v prospech nasledujúcej morfy: **elég-i-a** – **eleg-ic:k-y'**, **vir-o-lóg-i-a** – **vir-o-log-ic:k-y'**, nie *-i-ck-*, prekryvanie hlások pri stretnutí dvoch koreňov naznačujeme (**mineral-(l)óg-i-a**). Prekryvanie spájacej submorfy a derivačnej prefixálnej morfémy v typoch **chor-ob-o-pis-ø**, **cest-o-pis-ø** overujeme pomocou typu **zem-e-pis-ø** v prospech konektívnej submorfy *-o-*, *-e-* (nie derivačnej morfémy *o-*, porov. o-**pis-ø** **chor-ob-y**), ale v type **al-o-bal-ø** je *-o-* prefixom (**alumín-i-ov-y'** o-**bal-ø**).

2. Morfematika a paradigmatická morfológia (flexia)

2.1 Morfematická štruktúra gramatických tvarov a inventár gramatických a modifikačných morfémy podľa slovných druhov:

Slová sa delia na sémanticko-lexikálnej rovine na autosémantiká a synsémantiká. Synsémantické slovné druhy majú špecifickú morfématickú štruktúru.

Podľa počtu morfém, zložitosti slovnej štruktúry a podľa spôsobu spájania morfém v gramatických tvaroch sa dá charakterizovať morfológický typ jazyka; v každom jazyku je jeden typ dominantný, ale prítomné sú viaceré (porov. aj Očenáš, 2003).

Flektívny (syntetický) typ je v slovenčine dominantný (vyšší stupeň flektívnosti než slovenčina majú poľština alebo čeština): prevažujú v ňom syntetické gramatické tvary, porov. slovo > morféma (+flexia, +alternácie), jedna gramatická morféma = viac gramatických významov (GV):

- jedna gramatická morféma má viac významov **uč**-i:tel'-k-**ou** (femininum, singulár, inštrumentál), o **chlap**-**ovi** (maskulínium, singulár, lokál);
- flexia (bohatá paradigma), napr. lexéma *učiteľka* (12 gramatických tvarov), *nový* (108 gramatických tvarov);
- alternácie sprevádzajúce gramatické morfémy (k/c: *vojaci*, ch/s: *mnísi*, t/ť: *študenti*, dz/dž: *hádzem*, s/š: *píšem*);
- synonymia a homonymia gramatických morfém: *chlapí, otcovia, občania; k chlapovi, o chlapovi*;
- variantnosť gramatických morfém: **mest-ám** / **miest-am** / **srd-c-iam** atď.

Analytický typ (angličtina, nemčina): prevažujú v ňom analytické gramatické tvary (slovo = morféma + oslabená flexia):

- samostatné a rozložené gramatické morfémy, porov. **rob**-i:me = **rob**-i:l-i sme, *bol by som* pri-š-ie:l-ø, **id**-e-ø sa, *bol by si* sa *býval za-smia-l-ø* : jeden gramatický tvar = šesť slov;
- oslabená flexia, napr. *Mutter* (Nsg, Gsg, Dsg, Asg).

Aglutinačný typ (maďarčina, turečtina): jedna gramatická morféma má jeden gramatický význam:

- *pô-jd-e:m*, *pô-bež-i:m*, *pô-cest-uj-e:m* (*pô-/po-* = význam futúra), *u-tr-i-me*, *vezm-i-te* (*i* = význam imperatívu);
- tendencia po odstránení alternácií, porov. *na nohe* a *na nože* (zemplínsky dialekt).

Introflektívny typ (arabčina, nemčina, napr. *Vater* – *Väter*):

- vnútorná flexia *čias*, *ráz* (kombinované s nulovou gramatickou morférou aj Gpl *žien*, *rúk*, *piat*, *fliáš*).

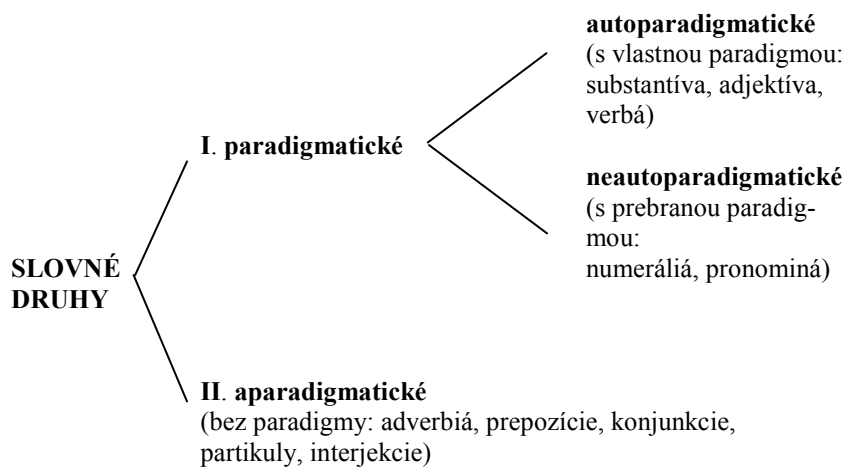
Polysyntetický typ (čínština), v lexéme je viacero zlúčených koreňov:

- *s-po-za*, *vták-o-pysk*, *super-man*, *čo-že-by*, *ako-by*, *sto-tisíc-päť-sto-tri*.

Na syntaktickej rovine je slovo jednotkou so syntagmatickou (vetnočlen-skou) funkciou ako komponent **syntagmy**. Slová sa delia na sémanticko-lexi-

kálnej rovine na autosyntagmatiká (s platnosťou vetných členov) a synsyntagmatiká (bez tejto platnosti).

Na morfolologickej rovine možno slovné druhy deliť na autoparadigmatické, neautoparadigmatické a aparadigmatické:

Gramatické tvary autosémantických a autoparadigmatických slovných druhov majú **lexikálnu a gramatickú časť**. Lexikálnu časť tvaru, ktorá je relatívne stálou časťou lexémy, tvoria koreňové a derivačné morfémy spolu s interfigovanými či infigovaným submorfami. Gramatickú (relačnú) časť tvaru, ktorá je variabilná, tvoria modifikačné a gramatické morfémy spolu s interfigovanými či infigovaným submorfami. Gramatické tvary sa delia na syntetické (jednoduché) a analytické (zložené). Analytické gramatické tvary tvorí viac než jedna fónická jednotka:

Verbálne formy	imperfektíva	perfektíva
futúrum imperfektív	<i>budem čítať</i>	-
préteritum	<i>čítal som</i>	<i>prečítal som</i>
pluskvamperfektum (antepreteritum)	<i>bol som čítal</i>	<i>bol som prečítal</i>
kondicionál prezenta	<i>čítal by som</i>	<i>prečítal by som</i>
kondicionál préterita	<i>bol by som čítal</i>	<i>bol by som prečítal</i>
reflexívne tvary	<i>číta sa</i>	<i>prečíta sa</i>
participiálny transformát	<i>bola čítaná</i>	<i>bola prečítaná</i>

Vzťah medzi gramatickým tvarom a lexémou

Syntetická lexéma (SL) ako jedno fónicky vydeliteľné slovo má vždy jednu fónicky jednozložkovú lexikálnu časť, ale môže mať:

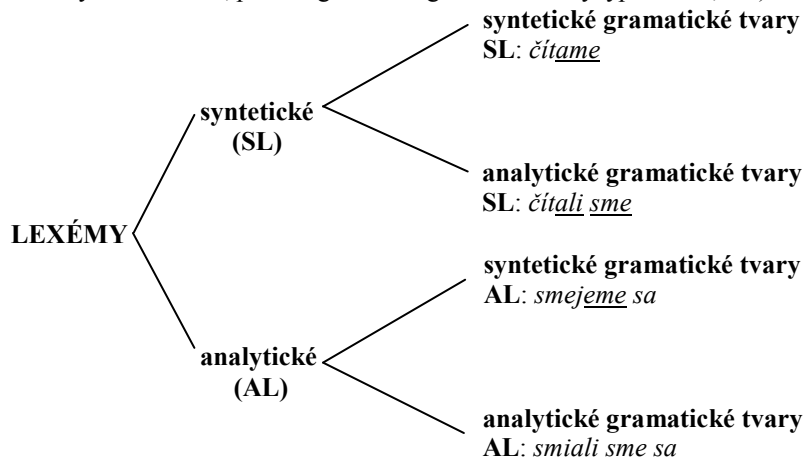
a) syntetické gramatické tvary syntetických lexém: s jednočlennou lexikálnou časťou aj jednočlennou gramatickou časťou (*čítame*),

b) analytické gramatické tvary syntetických lexém: s jednočlennou lexikálnou časťou, ale viacčlennou gramatickou časťou (*čítali sme*).

Okrem syntetických lexém existujú analytické lexémy (AL)³ (viac než jedno fónicky vydeliteľné slovo), ktorých lexikálna časť je vždy viacčlenná (*smiať sa*, *Spišská Nová Ves*).

Gramatické tvary analytických lexém môžu mať okrem vždy viaczložkovej lexikálnej časti jednozložkovú gramatickú časť (*smejem sa*), vtedy ide o **syntetické gramatické tvary analytických lexém**, alebo majú okrem viaczložkovej lexikálnej časti aj viaczložkovú gramatickú časť (*smial by som sa*), vtedy ide o **analytické gramatické tvary analytických lexém**.

Analytické lexémy tvoria okrem viacslovných termínov a proprií typu *podstatné meno*, *Spišská Nová Ves* aj reflexíva (napr. reflexíva tantum – *usilovať sa* či verbá s derivačnou morférou – *venovať sa*), pronomén *ten istý*, adverbiá so samostatným prefixom typu *na bielo*, *po slovensky*, ale hlavne numeráliá *dvesto dvadsaťpäť*. Raritne môže jedno foneticky vydeliteľné slovo obsahovať aj dva gramatické tvary dvoch lexém, porov. aglutinačné gramatické tvary typu *doňho*, *zaň*).

³ Za analytické lexémy sa pokladajú napr. viacslovné termíny: *vysoká škola*, *kyselina sírová*, viacslovné propriá: *Veľká Británia*, porov. Jarošová, 2000.

2.2 Morfematická štruktúra substantívnych gramatických tvarov

{prefix₁₋₃[radix₁₋₄]sufix₁₋₅} + {finálová gramatická morféma}

Najčastejšie štruktúry pri jednoradixových typoch (1 – 10 najčastejších jednoradixových štruktúr pri derivácii, porov. 1d – 10d) majú frekvenciu/receptívnosť od 7027 do 100, pri viacradixových typoch (1 – 8 prevažne pri kompozícii, porov. 1k – 8k) majú frekvenciu/receptívnosť od 1571 do 100. Prototypická morfematicko-derivačná štruktúra substantív má sufixálnu povahu a substantíva vytvárajú typicky trimorfematické, resp. bi- a tetramorfematické hlavne neprefixálne štruktúry (porov. Ivanová – Genči, 2006). Substantívne finálové morfémy v základných gramatických tvaroch sú: -ø, -o, -us, -as, -es, -os, -a; -e, -ä, -um, -on, -ie, -á. Suffixy môžu byť rozšírené interfixom (I) a medzi radixmi (R₁, R₂) v kompozitách môže byť konektívna morfa (K).

Štruktúry s tromi prefixmi (P), štyrmi radixmi (R) či piatimi derivačnými sufixmi (DS) sú raritné: medzi-po-s-**chod-ie**, **a-be-ce-d-a**, **von-k-ajš-k-ov-ost'-ø**, zriedkavá je aj štruktúra R« s neflektívnym substantívom – **lady**«. Pri substantívach sú vylúčené štruktúry s postfixmi (Pf) za gramatickou morférou (GM).

Najčastejšie realizácie substantívnych štruktúr:⁴

1. {radix₁₋₄} + {finálová morféma}: **žen-a**, **muž-ø**, **zvier-at:á** (2d); **les-o-park-ø** (3k);

2. {[radix₁₋₂] (infix)sufix₁₋₅} + {finálová morféma}: **pria-teľ-ø** / **uč-i:teľ-ø**, **diev-č-at:á** (1d); **pria-teľ-k-a**, **uč-i:teľ-k-a** (3d); **agit-át-or-k-a** (7d); **kamer-a-man-k-a** (1k); **veľ-k-o-mest-o** (2k); **am-in-o-kys-el-in-a** (4k); **ži-v-ot-a-schop-n-ost'-ø** (5k); **bi-pol-ár:n-ost'-ø** (6k); **stav-b-y-ved-úc-i** (7k); **grék-o-katol-ič-k-a** (8k);

3. {prefix₁₋₂ [radix]} + {finálová morféma}: **pri-loh-a** (6d); **pred-pri-prav-a** (10d);

4. {prefix₁₋₂ [radix](infix)sufix₁₋₃} + {finálová morféma}: **pred-plat-i:teľ-ø** (5d); **ex-pria-teľ-k-a** / **pred-plat-i:teľ-k-a** (4d); **bez-dom-ov-k-yň-a** (8d); **u-po-ved-om-e:n-ie** (9d).

2.1.1 V singulári majú spoločné koncovky maskulína a neutrá, v pluráli neutrá a feminína. Zvieracie substantíva v neprenesenom význame sa skloňujú v singulári ako životné, ale v pluráli ako neživotné. Zvieracie substantíva, ak nie sú personifikované, sa v pluráli skloňujú ako neživotné (okrem dvojtvárov *pes*, *vlk*, *vták*).

⁴ Presnú frekvenciu desiatich najfrekvencovanejších štruktúr – osobitne pre jednoradixové a osobitne pre viacradixové typy pozri v štúdiu M. Ivanovej (2006).

Infigované morfémy sú variantom jednej morfémy, ak majú rovnaký význam, porov. *-a* / :atʰ-a / :ätʰ-a pri vzore *mesto, srdce* a *dievča* (**púp**:ät:á).

Pri novom návrhu usporiadania deklináčnych vzorov (Sokolová, 1994, 1995, 2005) pracujeme s termínom J. Sabola determinujúca morféma, ktorú zaviedol do slovakistiky na základe zistenia entropie pri jednotlivých typoch (Sabol, 1968, 1976). Na podobnom princípe, ktorý sa aplikuje v gramatikách poľštiny (napr. Gramatyka, 1984), začleňujeme slovenské substantíva do jednoznačných vzorov bez výraznejších výnimiek⁵.

Prehľad gramatických morfémy pri skloňovaní substantív

Pád	Rod		
Sg	maskulínium	neutrum	feminínium
N	-ø, -o*, -us, -as, -es, -os, -a	-o, -e, -a/-ä, -um, -on, -ie	-a, -ø, -á
G	-a / :atʰ:a / :ätʰ:a, -u, -ia, -ho		-y, -e, -i, -ej
D	-ovi, -u / :atʰ:u / :ätʰ:u, -iu, -mu		-e, -i, -ej
A	-a, -u, -ø, -ho	-o, -e, -a/-ä, -um, -on, -ie	-u, -ø, -ú
L	-ovi, -e, -u, -i / :atʰ:i / :ätʰ:i, -í, -m		-e, -i, -ej
I	-om / :atʰ:om / :ätʰ:om, -ím, -m		-ou

V singulári majú spoločné koncovky neživotné maskulína a neutrá (G, D, L, I), v pluráli majú spoločné koncovky neutrá a feminína (G, D, L, I).

Pl	maskulínium	neutrum	feminínium
N	-i, -ovia, -ia, -y, -e	-á (-a) / :atʰ:á / :enc:e, -ia (-a)	-y, -e, -i, -é
G	-ov, -í, -ø	-ø / :atʰ:ø / :eniec:ø, -í	
D	-om	-ám (-am) / :atʰ:ám / :enc:om, -iam, (-am)	
A	-ov, -í, -y, -e	-á (-a) / :atʰ:á / :enc:e, -ia (-a)	-y, -e, -i, -é
L	-och	-ách (-ach) / :atʰ:ách / :enc:och, -iach (-ach)	
I	-mi, -ami / :atʰ:ami / :enc:ami, -iami		

* Infixy sa okrem vzoru *dievča* a *zvíra* vyskytujú sporadicky pri prevzatých slovách, napr. *Cicero* – *Cicer:ón:a* (porov. *cicer-ón:sk-y*).

Základná klasifikácia do štyroch typov skloňovania sa zakladá na viacerých hierarchicky usporiadaných kritériách:

- na gramatickom kritériu rodu (maskulína, feminína, neutrá);
- pri maskulínach na sémantickom kritériu životnosti a personálnosti, ktoré sa morfológicky realizuje zhodou akuzatívu s genitívom (životné personálne maskulína) alebo akuzatívu s nominatívom (neživotné maskulína);

⁵ Za výnimky, nie samostatný typ, budeme pokladať rovnako sa skloňujúce substantíva do počtu 10, teda aj *gazdiná*.

- podľa kritéria animálnosť (s odlišným singulárom a plurálom): maskulínne pomenovania zvierat (so zhodou akuzatívu s genitívom v singulári a zhodou akuzatívu s nominatívom v pluráli).

Klasifikácia do deklinačných tried sa zakladá na jednoznačných determinujúcich morfédoch. Okrem determinujúcich morfédoch rozlišujeme termín diferencujúca / subklasifikujúca morféda, ktorými sa v rámci tried odlišujú jednotlivé vzory, napr. v prvej triede je to morféda Npl (-i/-ovia/-ia):

1. Determinujúce morfy vymedzujúce triedy sú: Gsg životných maskulín a feminín, Nsg neutier, Apl maskulín, vzťah medzi Asg a Gsg, resp. Asg a Nsg pri maskulínach.

2. Diferencujúce morfy vymedzujúce vzory v rámci tried sú: Gsg neživotných maskulín, D/Lsg feminín, Lsg neživotných maskulín a neutier, Npl životných maskulín.

3. Variantné morfy,⁶ ktoré vznikli pôsobením fonologických faktorov, sú: Ipl maskulín, Npl neutier, D/Lpl feminín a neutier (*ženám – dámam*).

4. Indiferentné morfy (irelevantné pre zaradenie do deklinačných vzorov) sú: Gsg neutier, D/Lsg životných maskulín, Isg a Ipl feminín a neutier, D/Lpl maskulín.

K I. triede patria pomenovania osôb zakončené v Nsg pred nulovou koncovkou na konsonant, na -o alebo na -us, -es, -as, -os, ktoré majú v Gsg determinujúcu koncovku -a (*občan, Ján, Jano, doktor, manžel, génius, dedo*). Diferencujúcimi morfami I. triedy sú morfy Npl:

- dominantný vzor *chlap/chlapec* má diferencujúcu koncovku -i, pred ktorou pri substantívach zakončených na *k, ch, t, d, n, l* dochádza ku konsonantickým alternáciám (*vojak – vojaci, beloch – belosi*);
- frekventovaný vzor *Ján/svedok* (patria sem všetky propriá, všetky substantíva zakončené na -o, všetky maskulína zakončené pred gramatickou morfédom na *g, h* a zakončené na koncovku -us) má v Npl diferencujúcu koncovku -ovia, napr. *synovia, chirurgovia, vrahovia, chlapčekovia, svedkovia*;
- vzor *občan* (patria sem všetky životné maskulína s derivačným formantom -el' (*priateľ*) a obyvateľské mená s formantom -an/-čan) má v Npl diferencujúcu koncovku -ia, napr. *občania, priatelia*.

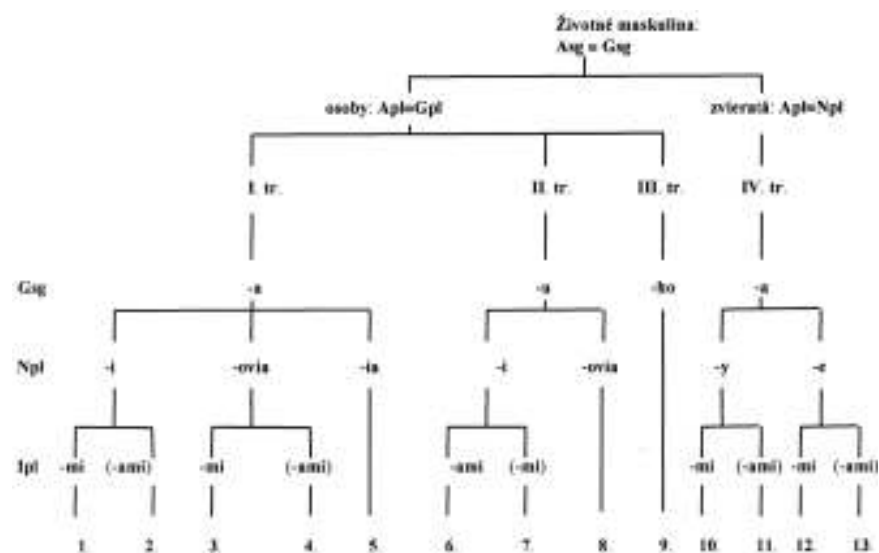
⁶ Od variantnosti koncoviek treba odlišiť variantnosť tvarov (dublety tvarov), ktoré vznikajú v rámci konkurencie viacerých protichodných faktorov (*hrášku – hráška, mostmi – mostami*), syntakticky (distribúcia tvarov *pánu/pánovi* v závislosti od atributívnej determinácie substantíva), resp. štylisticky (využívanie tvarov *dievčatá/dievčence*).

Podľa II. triedy sa skloňujú životné substantíva, ktoré majú v Nsg koncovku *-a (-o)* a v Gsg majú determinujúcu koncovku *-u* (napr. *futbalista, husita, bandita, despota, hrdina, predseda, sudca, kolega, Varga, Botto*). Aj v II. triede je diferencujúcou morféma morféma Npl:

- pri apelatívnych substantívach zakončených na *-ista, -ta*, zriedkavo na *-ta* je dominantná diferencujúca koncovka *-i* (*turisti, husiti*);
- vzor *hrdina* má diferencujúcu koncovku *-ovia* (*predsedovia, sudcovia, kolegovia*).

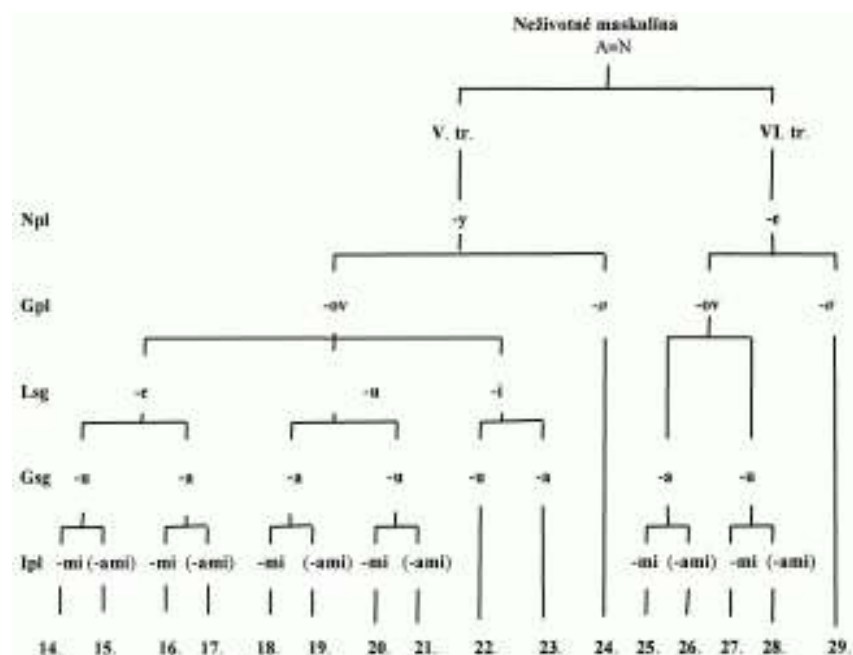
Podľa III. triedy s jediným vzorom *báči* sa skloňujú životné substantíva zakončené pred nulovou gramatickou morféma na vokály *i (y), í (ý), e, é, ě, ä, ö, ő, ü*. Ide o životné prevzaté maskulína (hlavne propriá) so zhodou Asg a Gsg aj Apl a Gpl, ktoré majú v Gsg determinujúcu relačnú morfému *-ho*. Tieto maskulína majú v singulári posesívne skloňovanie (*Verdi – Verdiho, Verdimu, Verdim*), v pluráli majú morfémy podľa vzoru *hrdina*. Patrí sem málo prevzatých apelatív (*kuli, dandy, yeti, hadži, abbé, pony* (v pluráli nesklonné), *grizly, efendi, mufti*), ale predovšetkým sa takto skloňujú propriá (9 %): *Škultéty, Fándly, Holuby, Petöfi, Medici, Vivaldi, Verdi, Rossini, Machiavelli*, maďarské mená *Rudi, Feri, Laci, Miki*, anglické mená *Charly, Freddy, Tommy, Tony, Stanley, Harry, Henry, Johny, Shelley, Lee, Monte, Monty, McCartney*, francúzske, nemecké, talianske a iné mená *René, Uwe, Goethe, Heine, Hesse, Nietzsche, Greule, Suppé, Jahve, Dante, Duce, Hrabě, Poupě, Selätä, Sillanpää, Inönü, Jenö*.

Podľa IV. triedy sa skloňujú pomenovania zvierat zakončené na morfémy *-ø, -us (-o)*, v Gsg majú morfému *-a* ako vzor *chlap/chlapec*, v pluráli ako neživotné substantíva. Delia sa na vzory podľa Npl: *sokol* (apelatíva zakončené na *-ø*, pred ktorou je tzv. nie mäkký konsonant, majú diferencujúcu koncovku Npl *-y*), *medved'* (apelatíva zakončené na *-ø*, pred ktorou je tzv. mäkký konsonant, majú diferencujúcu koncovku Npl *-e*).

poradie	1. – 2.	3. – 4.	5.	6. – 7.	8.	9.	10. – 11.	12. – 13.
vzory	chlap	syn	priateľ	futbalista	hrdina	báči	sokol	medveď
podvzory	chlapec	svedok	-----	husita	-----	-----	orol	dravec
propriá	-----	Ján	-----	-----	Varga	Škultéty	-----	-----
		Jano						

V rámci neživotných maskulín sa na základe determinujúcich morfémy Npl vyčleňujú dve triedy:

	14./15.	16./17.	18./19.	20./21.	22.	23.	24.	25./26.	27./28.	29.
vzory	zápas	dub	jazyk	vzťah	mate- riál	hotel		stroj	žiaľ	
podvzo- ry	problém	vietor	kvietok	výsledok				koniec	mané- ver	
propriá sg	Poprad	Prešov	Orlík	Peking	Brusel			Luče- nec	Žiar	
propriá pl	Zámky					Topoľ- čany	Hámre	Levá- re		

Podľa V. triedy sa skloňujú **neživotné maskulína**, ktoré majú v Npl determinujúcu morfému *-y*. Podľa VI. triedy sa skloňujú neživotné maskulína, ktoré majú v Npl determinujúcu morfému *-e*. Diferencujúcou nulovou morfému Gpl v V. a VI. triede sa vyčleňujú pre propriálne pluráliá tantum (PLT) vzory *Topoľčany* a *Leváre*. Pre V. triedu je diferencujúcou koncovkou v Lsg najčastejšie morféma *-e* (*zápas*); koncovku *-u* majú v lokáli singuláru neživotné maskulína zakončené na *k*, *g*, *h*, *ch* a na vokál (napr. *v rýchliku*, *vo vlaku*, *v piesku*, *o glgu*, *na prahu*, *o hrachu*, *o nukleu*). Diferencujúcu koncovku *-i* majú v Lsg prevzaté neživotné maskulína zakončené na *-ál*, *-ér*, *-el* (napr. *o materiáli*, *v lokáli*, *v hoteli*, *v likéri*, *v ateliéri*). Pomer variantných gramatických morféme Gsg je

v V. triede *-u/-a* je cca 70 % : 30 %, v VI. triede je opačný pomer *-a/-u*; pomer variantných morféme I. pl. je vo všetkých triedach maskulín okrem II. a III. v prospech morfy *-mi*.

V rámci feminín sa na základe determinujúcich a diferencujúcich morféme vyčleňuje päť tried (VII. – XI.). Podľa VII. triedy sa skloňujú feminína, ktoré majú pred koncovkou *-a* konsonant pravopisne tvrdý (napr. *voda*, *fakulta*), obojaký (napr. *ryba*, *syntéza*) a v Gsg majú determinujúcu morfému *-y*.

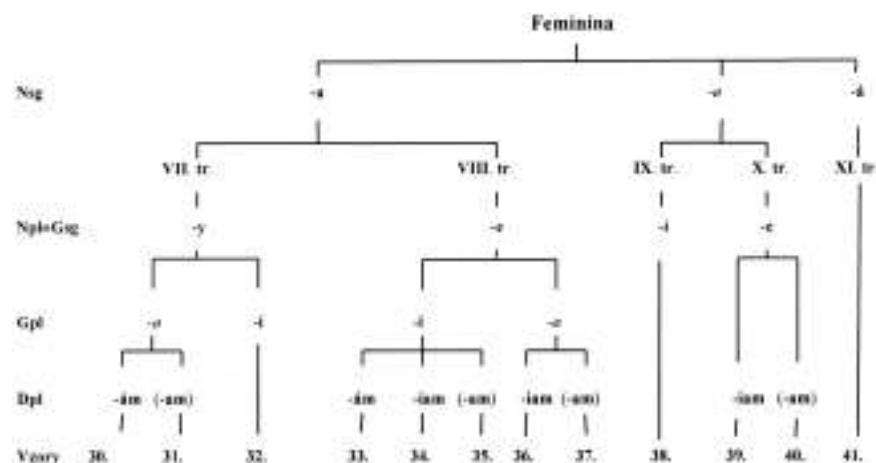
Podľa VIII. triedy sa skloňujú feminína, ktoré majú pred koncovkou *-a* konsonant pravopisne mäkký alebo vokál (pri prevzatých lexémach) a v Gsg majú determinujúcu morfému *-e*, napr. *kolegyňa*, *tradícia*, *koža*, *Táňa*, *Dáša*, *Soňa*, *Nad'a*, *Broňa*, *gejša*.

Diferencujúcimi morfémi v VII. a VIII. triede je Gpl, porov. vzory: *žena* (*žien-ø*), *idea* (*ideí*, *orchideí*, *kameí*), *ulica* (*ulíc*), *situácia* (*situácií*). Pod vplyvom nulovej gramatickej morfémy genitívu plurálu pri feminínach VII. triedy vznikajú alomorfy radixov (*žen/žien*).

Podľa IX. triedy s jedným vzorom *možnosť* sa skloňujú neosobné feminína, najčastejšie abstraktá zakončené na morfému *-ø*, pred ktorou je mäkký konsonant, v Gsg majú determinujúcu morfému *-i* (*vlastnosť*, *spoločnosť*, *milosť*).

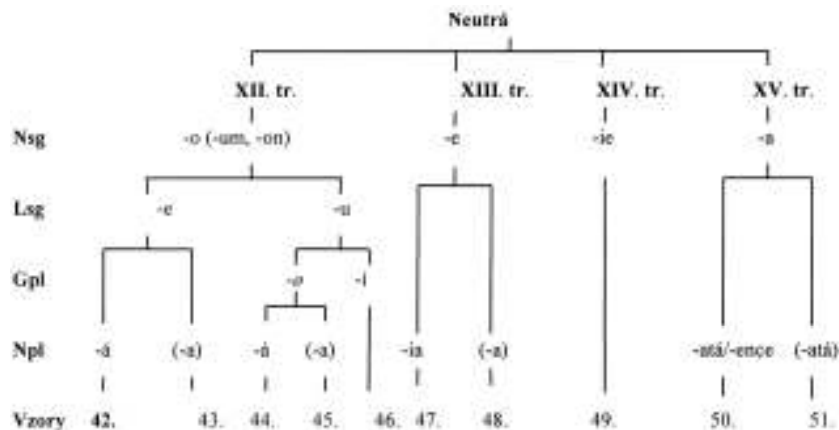
Podľa X. triedy sa skloňujú neosobné feminína zakončené na morfému *-ø*, pred ktorou je mäkký konsonant, ktoré majú v Gsg determinujúcu morfému *-e*: *dlaň*.

Podľa XI. triedy s jedným vzorom *gazdina* sa skloňuje jedenásť feminín zakončených na morfému *-á* (*šľachtická*, *kňažná*, *kráľovná*, *cárová*, *cisárovná*, *princezná*, *ujčiná*, *švagriná*, *testiná*, *stryná*), ktoré majú v Gpl v porovnaní s adjektívnymi substantívami (*chyžná*) nulovú determinujúcu morfému.

	30./31.	32.	33./35.	36./37.	38.	39./40.	41.
vzory	žena		poist'ovňa	ulica	možnosť	dľaň	gazdiná
podvzory	otázka	-----	dielňa	práca	-----	elektráreň	
prevzaté		idea	situácia				
propríá sg	Bratislava	Kórea	Ázia	Skalica	Budapešť	Radvaň	
propríá pl	Tatry		Bane	Michalovce			

Neutrá sa v singulári skloňujú ako maskulina, v pluráli ako feminína. Determinujúcimi morfémiami pre XII. – XV. triedu je Nsg. Diferencujúcou morféomou v rámci XII. triedy je Lsg a Gpl *-í* pre vzor *médium*. Netypické sú infigované gramatické morfy v celej paradigme XV. triedy (porov. infixy: *at', ä', at, ä', enc*).

	42./43.	44./45.	46.	47./48.	49.	50.	51.
vzory	mesto	stredisko		srdce	stretnutie	dievča	zvieratá
podvzory	miesto	vajíčko		líce	-----		
prevzaté			médium				
propriá sg	Štúrovo	Slovensko		Hradište	Podhradie		
propriá pl		Košariská					

Okrem mennej deklinácie (91%) existujú v rámci substantív substantíva s adjektívnou formou (adjektívaliá), ktoré majú **adjektívne skloňovanie** (9%), ale na rozdiel od adjektív nemajú kategóriu zhody, preto majú paradigmú len s dvanástimi, pri propriách so šiestimi gramatickými tvarmi: *hostinský, vedúci, hlavný, triedny, triedna, vedúca, chybná, očné, prepitné, hovädzie*. Približne jedno percento substantív je nesklonných (*lady, klišé, kakadu*), bližšie Sokolová et al. (v tlačí).

2.3 Morfeematická štruktúra adjektívnych gramatických tvarov

{prefix₁₋₃[radix₁₋₃]sufix₁₋₄} + {finálová gramatická morféma}

{MP₁ / DP₁₋₃ [RS / KS / R₁₋₃] I:DS₁₋₄ (I:MS₁)} + {GM}

Najčastejšie štruktúry pri jednoradixových typoch (1 – 9 najčastejších jednoradixových štruktúr pri derivácii, porov. 1d – 9d) majú frekvenciu/receptívnosť od 4736 do 100, pri viaceradixových typoch (1 – 8 prevažne pri kompozícii, porov. 1k – 8k) majú frekvenciu/receptívnosť od 1667 do 100. Adjektívne finálové morfémy v základných gramatických tvaroch sú: -ý (-y) / -í (-i), -ø. Prototypická morfeematicko-derivačná štruktúra adjektív je troj- a štvormorfémová, z hľadiska druhov morfém je pre adjektíva charakteristická najmä viac-

-sufixálna, ako aj prefixálna štruktúra s derivačným prefixom (DP), resp. modifikačným prefixom (MP), porov. Ivanová – Genči, 2006; Ivanová, 2006.

S receptivitou menej než 100 sú štruktúry: DP₂+R+I:DS₂₊GM – do-roz-**um**-iev-ac-*í*, DP₁+R+I:DS₄₊GM – za-**čia**-t-oč-níc-k-y, DP₂+R+I:DS₃₊GM – s-pro-**stred**-k-ov-a-n-y, DP₃+R+I:DS₁₊GM – ne-vy-po-**čit**-a:teľ'n-y, R₁+K+R₂+I_n:DS₂+I:GM – **pokoj**-a-mil-ov-n-y, DP₁+R₁+DS₁+K+R₂+I_n:DS₁+GM – pre-**vádz**-k-y-**schop**-n-y, R« – **nóbl**«.

Najčastejšie realizácie adjektívnych štruktúr:

1. {radix₁₋₃}+{finálová morféma}: **nov**-ý (6d); **bled**-o-modr-ý, **čiern**-o-modr-o-biel-y (4k);
2. {[radix₁₋₂]sufix₁₋₃}+{finálová morféma}: **nov**-š-í / **cudz**-ej:š-í; **zel**-en-ý, **angl**-ic:k-ý (1d); **uč**-i:teľ-sk-ý (2d); **administr**-at-ív-n-y (5d); **cieľ**-a-ved-om-ý (1k); **drev**-o-rub-a:č-sk-ý (3k); **srd**-c-e-rv-úc-i (5k); **päť**-bo:j-ár-sk-y (6k); **úz**-k-o-prs-ý (7k); **jeden**-ášt-roč-n-ý (9k);
3. {prefix₁₋₃[radix₁₋₂]}+{finálová morféma}: pri-mal-ý (9d);
4. {prefix₁₋₃[radix₁]sufix₁₋₃}+{finálová morféma}: naj-**nov**-š-í / naj-vy-rov-n-a-n-ej:š-í / naj-od-**por**-n-ej:š-í; pred-pri-**prav**-ov-ý (7d); a-**mor**-ál:n-y, pri-**zel**-en-ý (3d); pred-**plat**-i:teľ-sk-ý, a-**polit**-ic-k-ý (4d); inter-**nac**-i-on:al-ist-ic:k-ý (8d); **veľ**-a-vý-**znam**-n-ý (8k).

2.3.1. Pri skloňovaní adjektív sú okrem základných morfém (vzor *mladý*, *cudzí*) fonologicky závislé variantné krátke gramatické morfémy po dlhej slabike (*krásny*, *krátky*, *svieži*, *rýdži*). Podľa formy sa delia na adjektíva so zloženým (tvrdým a mäkkým) skloňovaním, porov. vzor *pekný* a *cudzí*, a so zmiešaným zloženno-menným skloňovaním, porov. vzor *otcov*. Neutralizácii kvantity ako pri adjektívach typu *svieži* nepodliehajú gramatické morfémy posesívnych druhových adjektív, napr. *pávi*, *kohútí*, *motýlí*, *krokodíli*, *vtáči*, *býčci*, *kamzíci*, *lišči*, *pavúci*, *papagáji*, *muflóni*, *kapúni*.

Prehľad všetkých gramatických morfém pri skloňovaní adjektív:

Pád	Zhoda		
	s maskulínom	s neutrom	s feminínom
N	-ý (-y) / -í (-i), -ø	-é (-e), -ie (-e), -o	-á (-a), -ia (-a), -a
G	-ého (-eho), -ieho (-eho), -ho		-ej
D	-ému (-emu), -iemu (-emu), -mu		-ej
A živ	-ého (-eho), -ieho (-eho), -ho		
A iných	-ý (-y) / -í (-i), -ø	-é (-e), -ie (-e), -o	-ú (-u), -iu (-u), -u
L	-om		-ej
I	-ým (-ym) / -ím (-im)		-ou

V pluráli je okrem nominatívu a akuzatívu výrazný pádový synkretizmus.			
Pl	zhoda s maskulínom	s neutrom	s feminínom
N živ	-í / -i		
N nž		-é (-e), -ie (-e), -e	
G		-ých (-ych) / -ích (-ich)	
D		-ým (-ym) / -ím (-im)	
A živ	-ých (-ych) / -ích (-ich)		
A iných		-é (-e), -ie (-e), -e	
L		-ých (-ych) / -ích (-ich)	
I		-ými (-ymi) / -ími (-imi)	

2.3.2 Lexikálno-gramatická kategória gradácie intenzity (stupňovanie) má tri stupne – okrem pozitívu (*starý, ostrý, nový*) komparatív a superlatív. Synteticky sa tvorí komparatív modifikačnými a gramatickými morfémi -š-í a -ej-š-í:

Pravidelné tvorenie komparatívu	Supletívne tvorenie komparatívu
star-š-í	lep-š-í
ostr-ej-š-í	väč-š-í
krás-n-y → kraj-š-í	pek-n-y → kraj-š-í
nov-š-í	men-š-í
mil-š-í	hor-š-í

Pomocou modifikačnej morfémy -š- sa tvorí komparatív, ak je adjektívum zakončené na jeden konsonant okrem sykaviek: *biely, nový, starý, mladý, bledý, tmavý, živý, tvrdý, dlhý, hrubý, studený*. Pred -š-í je kvantitatívna alternácia V'/V: *í / i, z / ž nízky → nižší, ú / u, z / ž úzky → užší, ie / e riedky → redší, á / a krátky → kratší, krásny → krajší*. Adjektíva zakončené na -k, -ok, -ek majú zánikovú alternáciu či trunkáciu *k / Ø, ok / Ø, ek / Ø*: *vysoký → vyšší, tenký → tenší, hladký → hladší, sladký → sladší, hlboký → hlbší, mäkký → mäkkší, riedky → redší* (ale *vratký → vratkejší, vrtký → vrtkejší, britký → britkejší*).

Pomocou hypermorfémy -ej-š- sa tvorí komparatív, ak je adjektívum:

- zakončené na sykavku: *sviežejší, cudzejší, belasejší, rýdzejší, drzejší, rúčejší, súcejší, rozhodujúcejší, prekvapujúcejší*;
- zakončené na viac konsonantov: *hustejší, kyslejší, lacnejší, slávnejší, dávnejší, múdrejší, smutnejší, rozumnejší, jasnejší, temnejší, cudnejší, lesklejší, ženskejší, ľudskejší, modrejší, bystrejší, mrzkejší, krotkejší, mocnejší, silnejší, prikrejší, rýchlejší*; vrátane *horkejší, mrzkejší, krotkejší, mocnejší, klzkejší*;
- odvodené, pôvodne vzťahové: *slastnejší, citlivejší, zaujímavejší, zúfalejší, ospalejší, krvavejší, rozumnejší, drevenejší, prekvapenejší, cynickejší, stá-lejší, otvorenejší*;

- s dlhou slabikou: *sýtejší* (ale *žltší*), *známejší*, *priamejší* (ale *strmší*), *skúpejší*, *hlúpejší* (ale *tupší*), *múdrejší*, *stálejší*, *příkrejší*, *rýchlejší*, *rýdžejší*, *slávnejší*, *dávnejší*, *súcejší*, *rozhodujúcejší*, *prekvapujúcejší*.

Pred *-ejš-* alternujú konsonanty *n/ň*, *t/t'*, *l/l'* (vyrovnaný → *vyrovnanejší*, *zaujaty* → *zaujatejší*, *stály* → *stálejší*). Niektoré adjektíva majú variantný komparatív: dvojtvary: *krotší* / *krotkejší*, *plytší* / *plytkejší*, *prudší* / *prudkejší*, *vlhší* / *vlhkejší*. Nepravidelné stupňovanie je pri adjektívach: *malý* → *menší*, *veľký* → *väčší*, *dobry* → *lepší*, *zlý* → *horší*.

Superlatív sa tvorí od komparatívu modifikačným prefixom *naj-*.

Pravidelné stupňovanie	Supletívne stupňovanie
najstarší	najlepší
najostrejší	najväčší
najkrajší	najmenší
najnovší	najhorší

Intenzitu kvalitatívnych adjektív možno meniť aj analyticky pomocou samostatných modifikačných morféme. Analytické stupňovanie je menej časté (*viac žiaduci* / *menej žiaduci*).

2.4 Morfematická štruktúra verbálnych gramatických tvarov

{prefix[koreň]sufix} + {tematická submorfa: *finálová morféma*} + {post-fix}
 {MPM / DPn / GPM + [RS / KS / Rn] + In / DSn / MS / In} + {TS: GM} + {že}

Hoci sa pričleňovanie tematických submorf ku gramatickým morfám nezohoduje s diachrónnym chápaním témy ako súčasti tvarotvorného základu, má výhodu, že zjednocuje morfematickú štruktúru substantív, adjektív a verb. Navyše sa zhoduje s infigovaním derivačných morféme pri deverbatívach (**has-i:t'** → **has-i:č-ø**).

Najčastejšie realizácie sú jednoradixové a v porovnaní so substantívami a adjektívami sú viac heterogénne, porov. 1 – 14 štruktúr v frekvencii od 3282 do 100), charakteristické sú samostatné postfixálne reflexívne komponenty *sa*, *si*; verbálne finálové morfémy sú často infigované (I) a rozširujú gramatické morfémy (I:GM): *-a:t'*, *-i:t'*, *-ie:t'*, *-ú:t'*, *-u:t'*, *-t'*. Prototypická morfematicko-derivačná štruktúra verb je prefixálnej povahy a z hľadiska počtu morféme dominujú troj- a štvormorfémové štruktúry. Okrem derivácie je pri verbálnych štruktúrach aj vidotvorba (v) a negácia (n).

S receptivitou menej než sto sú štruktúry: $R_1 + K + R_2 + GM$ – **spol-u-cít-i:t'**, $R_1 + K + R_2 + I:DS_{1-2} + I:GM$ – **spol-u-roz-hod-ov-a:t'**, $DP_3 + R + I:DS_1 + I:GM$ – **z-medzi-ná-rod-n-i:t'**, $R_1 + K + PD-R_2 + I_n:DS_1 + I:GM$ – **spol-u-roz-hod-ov-a:t'**.

Najčastejšie realizácie verbálnych štruktúr:

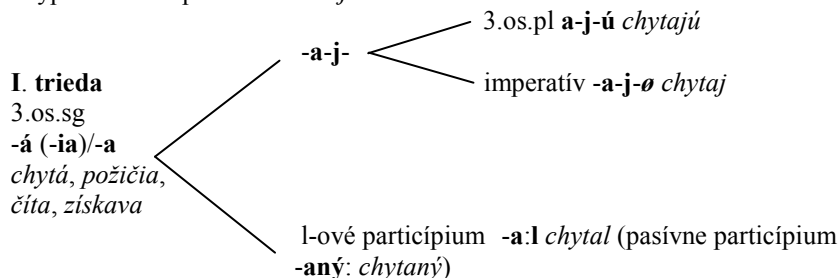
1. {radix}+{finálová morféma}+(samostatný postfix sa/si): **rob-i:t'** (6d); **smia-t'** sa, **vším-a:t'** si (7d);
2. {[radix]₁₋₂}sufix₁₋₂}+{finálová morféma}+(samostatný postfix sa/si): **kup-ov-a:t'** (1v); **prac-ov-a:t'** (4d); **ven-ov-a:t'** sa (9d); **hypn-ot-iz-ov-a:t'** (12d);
3. {prefix₁₋₂[radix]}+{finálová morféma}+(samostatný postfix sa/si): pô-**jd-e:m**; u-**rob-i:t'** (2v); ne-vy-**rob-ia** (1n); pri-**rob-i:t'** (1d); pri-**rob-i:t'** si, na-**rob-i:t'** sa (3d); pred-pri-**prav-i:t'** (13d);
4. {prefix₁₋₃ [radix]}sufix₁₋₂}+{finálová morféma}+(postfix sa/si): s-**film-ov-a:t'** (3v); s-**form-ul-ov-a:t'** (4v);- u-sú-vz-**t'až-ň-ov-a:t'** (v); pre-**kruč-ov-a:t'** (2d); vy-**krač-ov-a:t'** si (5d); na-s-**krut-k-ov-a:t'** (7d); pre-**form-ul-ov-a:t'** (8d); po-pre-**kruč-ov-a:t'** (11d); na-**form-át-ov-a:t'** (14d);
5. {prefix[radix]}+{finálová morféma}+{postfix}: **pri-d'-o-te-že**.

Tvorenie verbálnych tvarov v piatich konjugačných triedach:

trieda	infinitív	3 os.sg prézena	3 os.pl prézena	l-ové participium	n-/t-ové participium	transgresív
I.a	chyt-a:t'	chyt-á:ø	chyt-a:j:ú	chyt-a:l-ø	chyt-a:n-y'	chyt-a:j:úc
aa	vrac-a:t'	vrac-ia:ø	vrac-a:j:ú	vrac-a:l-ø	vrac-a:n-y'	vrac-a:j:úc
b	liet-a:t'	liet-a:ø	liet-a:j:ú	liet-a:l-ø	liet-a:n-y'	liet-a:j:úc
II. a	rozum-ie:t'	rozum-ie:ø	rozum-e:j:ú	rozum-e:l-ø	uzrozum-e:n-y'	rozum-e:j:úc
aa	zmúdr-ie:t'	zmúdr-ie:ø	zmúdr-e:j:ú	zmúdr-e:l-ø	zmúdr-e:n-y'	zmúdr-e:j:úc
II. b	nies-t'	nes-ie:ø	nes-ú	nies-o:l-ø	nes-e:n-y'	nes-úc
ba	piec-t'	peč-ie:ø	peč-ú	piek-o:l-ø	peč-e:n-y'	peč-úc
baa	môc-t'	môž-ie:ø	môž-u	moh-o:l-ø		môž-uc
bb	min-ú:t'	min-ie:ø	min-ú	min-u:l-ø	min-u:t-y'	min-úc
bc	pr-a:t'	per-ie:ø	per-ú	pr-a:l-ø	pr-a:n-y'	per-úc
bd	dr-ie:t'	dr-ie:ø	dr-ú	dr-e:l-ø	dr-e:t-y'	dr-úc
III. a	čes-a:t'	češ-e:ø	češ-ú	čes-a:l-ø	čes-a:n-y'	češ-úc
aa	pís-a:t'	píš-e:ø	píš-u	pís-a:l-ø	pís-a:n-y'	píš-uc
b	kupov-a:t'	kupuj-e:ø	kup-uj-ú	kupov-a:l-ø	kupov-a:n-y'	kup-uj-úc
c	bi-t'	bij-e:ø	bij-ú	bi-l-ø	bi-t-y'	bij-úc
d	ža-t'	žn-e:ø	žn-ú	ža-l-ø	ža-t-y'	žn-úc
e	pad-n-ú:t'	padn-e:ø	padn-ú	pad-o:l-ø	padn-u:t-y'	padn-úc
f	vlád-n-u:t'	vlád-n-e:ø	vlád-n-u	vlád-o:l-ø	vlád-n-u:t-y'	vlád-n-uc
IV. a	var-i:t'	var-i:ø	var-ia	var-i:l-ø	var-e:n-y'	var-iac
aa	vír-i:t'	vír-i:ø	vír-ia	vír-i:l-ø	vír-e:n-y'	vír-iac
b	krič-a:t'	krič-i:ø	krič-ia	krič-a:l-ø	krič-a:n-y'	krič-iac
c	trp-ie:t'	trp-i:ø	trp-ia	trp-e:l-ø	trp-e:n-y'	trp-iac

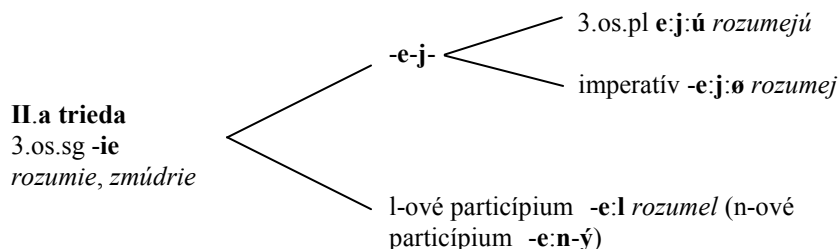
V I. triede s jedným produktívnym vzorom *chytat'* má tematická morfa *á* varianty: v indikative (okrem 3. os. pl) je *á* po tzv. tvrdých konsonantoch po krátkej slabike; diftong *ia* je po tzv. mäkkých konsonantoch *ň, l', š, č, c, dz*,

dž (r, v) po krátkej slabike. Tematická morfa *a* je vždy po dlhej slabike, resp. v type *získava* a po konsonante *j*.

Príklady: *pozerat', umývať, hltat', hrať, bádat', zamrzat', usporadúvať, volávať, prečkať, čľapkať sa; čítať, búrat', striekať, vyciciavať; večerať, merať, vracat', zavádzať, stavať, hajať, miešať, kajať sa; vešať, voňať, požičať, vycicať.*

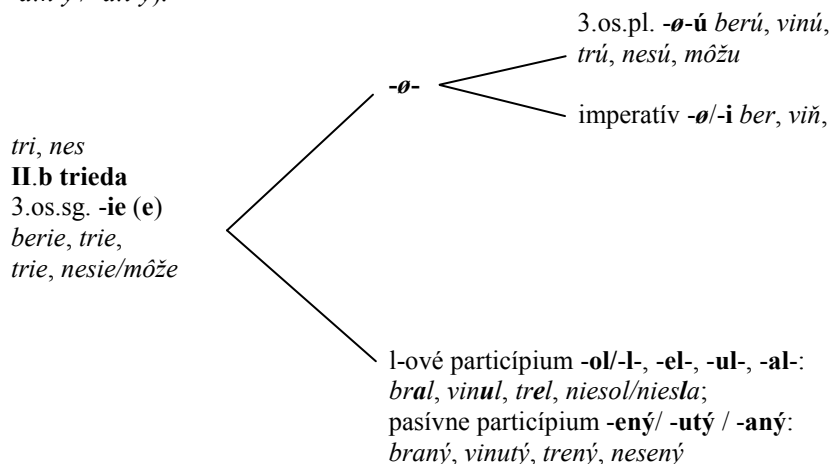
V II.a triede s jedným obmedzene produktívnym vzorom *rozumieť* je v indikative prítomna (okrem 3. os. pl, kde je morfa *e*) vždy tematická morfa *ie*, ktorá nepodlieha neutralizácii kvantity: *cnie sa jej, červenie sa, blaznie sa za nimi.*

Príklady: *skviet' sa, bdieť, dospieť, znervózniť, múdriť, zošaliť, osprostieť, zružovieť, zosilniť, omdlieť, tlieť, doznieť, oťažieť, červenieť.*

V neproduktívnej II.b triede so vzormi *niešť, minúť, brať, trieť* je v indikative prítomna (okrem 3. os. pl) tematická morfa *ie*, ktorá výnimočne podlieha neutralizácii kvantity a mení sa na *e*: *môžem*. Pri časovacom vzore *niešť* a *brať* sú alternácie (*nesie, vedie, vezie, rastie, pletie, môže; berie, perie, žerie, ženie*). V tvare 3. os. pl je nulová tematická morfa; v l-ovom participiu sú

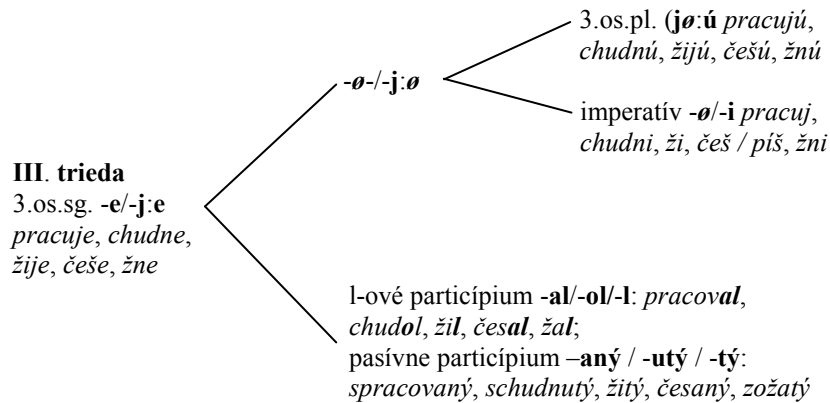
morfy *-o:l / -e:l / -u:l / -a:l*; v n-/t-ovom participii sú morfy *-e:n-ý (-e:t-ý / -u:t-ý / -a:n-ý / -a:t-ý)*.

Príklady: *viezt', viest', rást', triast', tlct', pliest', priast', vliect', piect', riet', obliect', zamiešť', mrieť, mlieť, privrieť, načrieť, priprieť, drieť, smieť; minúť, napomenúť, spomenúť, privinúť; žrať, prať, drať, hnať, orať.*

V III. triede s produktívnym vzorom *pracovať*, obmedzene produktívnymi vzormi *chudnúť*, *česať* a neproduktívnymi vzormi *žať*, *žuť* je v indikatívnej (okrem 3. os. pl, kde je nulová morfa) tematická submorfa *e*. Pri časovacom vzore *česať* sú alternácie *t / c, d / dz, dz / dž, c / č, k / č, s / š, z / ž, ch / š, sl / šl, l / ľ* (*blikoce, trbliece sa, vládze, skáče, sáče, hádže, píše, maže, luže, pošle*). N-/t-ové participium sa tvorí pomocou *-a:n-ý / -u:t-ý / øt-ý*.

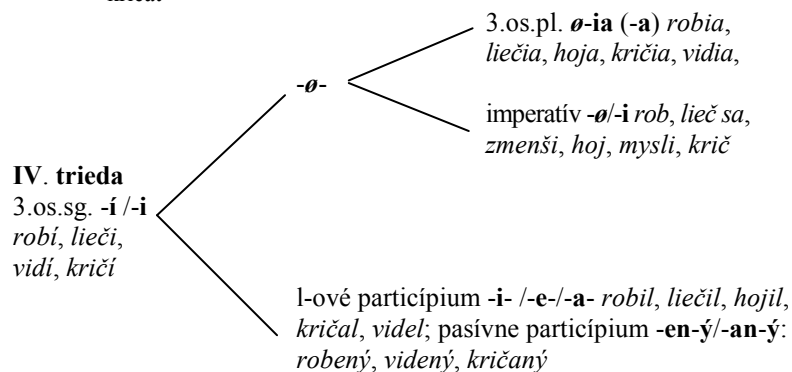
Vzory: *česať* – ustupujúci
chudnúť – obmedzene produktívny
žať / žuť – neproduktívny
pracovať – produktívny

Priklady: *blikotať, vládať, skákať, sácať, hádzať, písať, mazať, luhať, poslať, rozhrabať, kolísať, vyzobať, vyžobrať, odpratať, prisypať, začať, zajať, prijať, vziať, dojať, táť, zažať, napäť; blednúť, padnúť, bodnúť, buchnúť, d'obnúť, odpnúť, prerieknuť sa, spláchnuť, stípnuť, kývnuť, vyčiarknuť, uvädnúť, kuť, oduť sa, diať sa, hnuť, žiť, viť, vymyť, biť, kryť, šiť, plúť, čuť, diať sa, hriať, siať, sať, kliať, ryt', viať, pookriať, obuť sa; kupovať, rozhrabovať, organizovať, gazdovať, rozhadzovať.*

V IV. triede s produktívnym vzorom *robiť* a obmedzene produktívnymi vzormi *vidieť, kričať* je v indikative (okrem 3. os. pl, kde je nulová morfa pred gramatickou morfémou *-ia*) tematická submorfa *í* podliehajúca neutralizácii kvantity po dlhej slabike (*i*). V l-ovom participiu je *i, e, a* (*-i:l / -e:l / -a:l*); n-/t-ové participium sa tvorí pomocou *-e:n-ý / -a:n-ý*.

Vzory: *robiť*
vidieť
kričať

Priklady: *hnojiť, mieriť, hlásiť, chytiť, ukrátiť, skrášliť, zdobíť, zmenšiť, zväčšiť, znásobiť, lepiť, liečiť, poľudštiť, sedieť, myslieť, trpieť, vravieť, pršať, šatiť, šumieť, kypieť, omrzieť, spať, držať, čušať, mlčať, mečať, bečať, erdžať, zvučať.*

Prehľad všetkých gramatických morférov pri časovaní

INDIKATÍV – PRÉZENT IMPERFEKTÍV A FUTÚRUM PERFEKTÍV		INDIKATÍV – FUTÚRUM IMPERFEKTÍV
SG		
1. os.	-á:m (-a:m, -ia:m); -ie:m, -e:m, -í:m (-i:m)	budem chyt-a:tʰ
2. os.	-á:š (-a:š, -ia:š); -ie:š, -e:š, -í:š (-i:š)	budeš chyt-a:tʰ
3. os.	-á:ø (-a:ø, -ia:ø); -ie:ø, -e:ø, -í:ø (-i:ø)	bude chyt-a:tʰ
PL		
1. os.	-á:me (-a:me, -ia:me); -ie:me, -e:me, -í:me (-i:me)	budeme chyt-a:tʰ
2. os.	-á:te (-a:te, -ia:te); -ie:te, -e:te, -í:te (-i:te)	budete chyt-a:tʰ
3. os.	-a:j-ú; -e:j-ú, -ú (-u), -ia (-a)	budú chyt-a:tʰ

Analytické futúrum sa tvorí pomocou infinitívu imperfektíva (nedokonavej formy) a súboru samostatných gramatických morférov (*budem*).

Préteritové tvary sú analytické – zložené z l-ového participia a súboru samostatných gramatických morférov, v 3. osobe nulových morférov ø:

INDIKATÍV – PRÉTERITUM			
SG	mask.	fem.	neutr.
1. os.	chyt-a:l-ø som	chyt-a:l-a som	chyt-a:l-o som
2. os.	chyt-a:l-ø si	chyt-a:l-a si	chyt-a:l-o si
3. os.	chyt-a:l-ø ø	chyt-a:l-a ø	chyt-a:l-o ø
PL			
1. os. m/f/n		chyt-a:l-i sme	
2. os. m/f/n		chyt-a:l-i ste	
3. os. m/f/n		chyt-a:l-i ø	

Imperatívne tvary sa tvoria od indikatívnych prítomných tvarov 3. os. pl. nulovou imperatívnu morférou (*chytajú* → *chytaj*) alebo imperatívnu morférou *i* po skupine konsonantov (*trú* → *tri*, *rozmliaždia* → *rozmliaždi*); imperatív od slovies, ktorých základ sa končí na *-i/-y*, má interfigovanú submorfu *j*, ktorá v imperatíve zaniká: *vi*, *ukry*:

IMPERATÍV					
2. os. sg.	1. os. pl.	2. os. pl.	2. os. sg.	1. os. pl.	2. os. pl.
ø	-ø-me	-ø-te	-i	-i-me	-i-te
pros-ø	pros-ø-me	pros-ø-te	prijm-i	prijm-i-me	prijm-i-te
spomeň-ø si	spomeň-ø-me si	spomeň-ø-te si	vezm-i	vezm-i-me	vezm-i-te

IMPERATÍV					
2. os. sg.	1. os. pl.	2. os. pl.	2. os. sg.	1. os. pl.	2. os. pl.
o	-o-me	-o-te	-i	-i-me	-i-te
rozumej- o	rozumej- o-me	rozumej- o-te	padn- i	padn- i-me	padn- i-te
kupuj- o	kupuj- o-me	kupuj- o-te	zavr- i	zavr- i-me	zavr- i-te
umy- o	umy- o-me	umy- o-te	mysl- i	mysl- i-me	mysl- i-te

Tvary prítomného kondicionálu sa tvoria od indikatívnych préteritových tvarov pomocou samostatnej kondicionálovej gramatickej morfémy *by*.

1. os. **chyt-a:l-*o* by som**
 2. os. **chyt-a:l-*o* by si**
 3. os. **chyt-a:l-*o* by *o***

PL

1. os. m/f/n
 2. os. m/f/n
 3. os. m/f/n

KONDITIONÁL – PRÉZENT

SG	mask.	fem.	neutr.
1. os.	chyt-a:l-<i>o</i> by som	chyt-a:l-a by som	chyt-a:l-<i>o</i> by som
2. os.	chyt-a:l-<i>o</i> by si	chyt-a:l-a by si	chyt-a:l-<i>o</i> by si
3. os.	chyt-a:l-<i>o</i> by <i>o</i>	chyt-a:l-a by <i>o</i>	chyt-a:l-<i>o</i> by <i>o</i>
PL			
1. os. m/f/n		chyt-a:l-i by sme	
2. os. m/f/n		chyt-a:l-i by ste	
3. os. m/f/n		chyt-a:l-i by <i>o</i>	

KONDITIONÁL – PRÉTERITUM

SG	mask.	fem.	neutr.
1. os.	bol-<i>o</i> by som chyt-a:l-<i>o</i>	bol-a by som chyt-a:l-a	bol-o by som chyt-a:l-<i>o</i>
2. os.	bol-<i>o</i> by si chyt-a:l-<i>o</i>	bol-a by si chyt-a:l-a	bol-o by si chyt-a:l-<i>o</i>
3. os.	bol-<i>o o</i> by chyt-a:l-<i>o</i>	bol-a <i>o</i> by chyt-a:l-a	bol-o <i>o o</i> by chyt-a:l-<i>o</i>
PL			
1. os. m/f/n		bol-i by sme chyt-a:l-i	
2. os. m/f/n		bol-i by ste chyt-a:l-i	
3. os. m/f/n		bol-i by <i>o</i> chyt-a:l-i	

Tvary minulého kondicionálu sa tvoria od indikatívnych préteritových tvarov pomocou samostatnej kondicionálovej gramatickej morfémy *by* a samostatných gramatických morfém z l-ových tvarov verba *byt'*.

Reflexívne pasívne tvary

Reflexívne pasívne tvary obsahujú samostatnú gramatickú morfu *sa*.

INDIKATÍV – PRÉZENT		PASÍVUM – INDIKATÍV – FUTÚRUM	
3. os. sg.	chytá- o sa	bude o sa chytat'	
3. os. pl.	chytajú u sa	budú u sa chytat'	
PASÍVUM – INDIKATÍV – PRÉTERITUM			
	mask.	fem.	neutr.
3. os. sg.	chytal o sa	chytala o sa	chytalo o sa
3. os. pl.	chytali o sa		

PASÍVUM – KONDICIONÁL – PRÉZENT			
3. os. sg.	chytal by o sa	chytala by o sa	chytalo by o sa
3. os. pl.	chytali by o sa		
PASÍVUM – KONDICIONÁL – PRÉTERITUM			
3. os. sg.	bol by o sa chytal	bola by o sa chytala	bolo by o sa chytalo
3. os. pl.	boli by o sa chytali		

Participiálne pasívne tvary

PASÍVUM – INDIKATÍV – PRÉZENT			
SG	mask.	fem.	neutr.
1.os.	som vol-a:n-ý	som vol-a:n-á	som vol-a:n-é
2.os.	si vol-a:n-ý	si vol-a:n-á	si vol-a:n-é
3.os.	je vol-a:n-ý	je vol-a:n-á	je vol-a:n-é
PL			
1.os.	sme vol-a:n-í/é	sme vol-a:n-é	sme vol-a:n-é
2.os.	ste vol-a:n-í/é	ste vol-a:n-é	ste vol-a:n-é
3.os.	sú vol-a:n-í/é	sú vol-a:n-é	sú vol-a:n-é

Participiálne pasívne tvary obsahujú samostatné gramatické morfy z tvarov verba *byť* a tvar n-/t-ového participia.

PASÍVUM – INDIKATÍV – FUTÚRUM			
SG	mask.	fem.	neutr.
1.os.	budem vol-a:n-ý	budem vol-a:n-á	budem vol-a:n-é
2.os.	budeš vol-a:n-ý	budeš vol-a:n-á	budeš vol-a:n-é
3.os.	bude vol-a:n-ý	bude vol-a:n-á	bude vol-a:n-é
PL			
1.os.	budeme vol-a:n-í/é	budeme vol-a:n-é	budeme vol-a:n-é
2.os.	budete vol-a:n-í/é	budete vol-a:n-é	budete vol-a:n-é
3.os.	budú vol-a:n-í/é	budú vol-a:n-é	budú vol-a:n-é
PASÍVUM – INDIKATÍV – PRÉTERITUM			
SG			
1.os.	bol som vol-a:n-ý	bola som vol-a:n-á	bolo som vol-a:n-é
2.os.	bol si vol-a:n-ý	bola si vol-a:n-á	bolo si vol-a:n-é
3.os.	bol o vol-a:n-ý	bola o vol-a:n-á	bolo o vol-a:n-é
PL			
1.os.	boli sme vol-a:n-í/é	boli sme vol-a:n-é	boli sme vol-a:n-é
2.os.	boli ste vol-a:n-í/é	boli ste vol-a:n-é	boli ste vol-a:n-é
3.os.	boli o vol-a:n-í/é	boli o vol-a:n-é	boli o vol-a:n-é
PASÍVUM – KONDICIONÁL – PRÉZENT			
SG			
1.os.	bol by som vol-a:n-ý	bola by som vol-a:n-á	bolo by som vol-a:n-é
2.os.	bol by si vol-a:n-ý	bola by si vol-a:n-á	bolo by si vol-a:n-é
3.os.	bol by o vol-a:n-ý	bola by o vol-a:n-á	bolo by o vol-a:n-é

PL	mask.	fem.	neutr.
1.os.	boli by sme vol-a:n-i/é	boli by sme vol-a:n-é	boli by sme vol-a:n-é
2.os.	boli by ste vol-a:n-i/é	boli by ste vol-a:n-é	boli by ste vol-a:n-é
3.os.	boli by ō vol-a:n-i/é	boli by ō vol-a:n-é	boli by ō vol-a:n-é

PASÍVUM – KONDICIONÁL – PRÉTERITUM			
SG			
1.os.	bol by som býval vol-a:n-ý	bola by som bývala vol-a:n-á	bolo by som bývalo vol-a:n-é
2.os.	bol by si býval vol-a:n-ý	bola by si bývala vol-a:n-á	bolo by som bývalo vol-a:n-é
3.os.	bol by ō býval vol-a:n-ý	bola by ō bývala vol-a:n-á	bolo by bývalo vol-a:n-é
PL			
1.os.	boli by sme bývali vol-a:n-i/é	boli by sme bývali vol-a:n-é	boli by sme bývali vol-a:n-é
2.os.	boli by ste bývali vol-a:n-i/é	boli by ste bývali vol-a:n-é	boli by ste bývali vol-a:n-é
3.os.	boli by bývali vol-a:n-i/é	boli by bývali vol-a:n-é	boli by bývali vol-a:n-é

Tvary na vyjadrenie výsledného stavu môžu vyjadriť aj príznak privlastňovania, ak sa tvoria pomocou spony *mať*: *Byť ešte nemám uprataný*.

2.5 Morfematická štruktúra adverbíí a adverbálnych numerálií a pronomín

{prefix[koreň]sufix}

Najčastejšie realizácie sú jednoradixové: 1d – 9d (frekvencia od 1627 do 100), charakteristické sú štruktúry so samostatným derivačným prefixom (*na*, *po*). Pre adverbíí je typická kombinácia dvoch, resp. troch sufixálnych morféme a troj- a štvormorfémové štruktúry, ale aj samostatné prefixálne derivačné morfémy (napr. *na*, *po*, *za*). Neflektivnosť sa naznačuje znakom «.

S receptivitou menej než sto prípadov sú štruktúry: $R_1+K+R_2+I:DS_1$ « – **pol-o-plač-k**:y«, $DP_2+R+I:DS_1$ « – **po-za-včer-a**«, **na-o-kol-o**«, $DP_1+R_1+K+R_2+I:DS_{1-2}$ « – **ne-mil-o-srd-n-e**«, $DP_1+R_1+R_2+I:DS_{1-2}$ « – **v-čas-rán-o**«.

Realizácie najfrekventovanejších adverbálnych štruktúr:

1. {radix«}: **spät'**« (7);
2. {[radix]₁₋₂}[sufix]₁₋₂«: **hor-š-ie**«, **ľud-sk-y**« (1d); **pria-teľ-sk-y**« (3d); **dlh-o**«, **dobr-e**«, **zim-a**« (4d); **ciel'-a-ved-om-e**« (1k); **chir-urg-ic:k-y**« (2k);
3. {prefix]₁₋₂ [radix«}: **na-nič**«, **na-dol**« (8d); **pri-v-čas**« (9d);
4. {prefix]₁₋₂ [radix][sufix]₁₋₃«: **ne-urč-it-o**«, **ob-rys-ov-o**« (2d); **ne-pria-teľ-sk-y**« (5d); **pri-dlh-o**«, **v-ľav-o**«, **z-dol-a**« (6d); **a-syn-chrón-n-e**« (8d);
5. {samostatný prefix[radix][sufix]₁₋₃«}: **na biel-o**«, **po brat-sk-y**«.

Na tvorenie adverbíí z adjektív má slovenčina repertoár slovnodruhových sufixov: -o, -e, -y: *dobrý* → *dobre*, *dlhý* → *dlho*, *vedecký* → *vedecky*, *filozofický* → *filozoficky*. Sufix -o je častý (napr. *sladko*, *dlho*, *placho*, *hlucho*, *múdro*, *smelo*, *sviežo*, *cudzo*, *nemo*), ale aj v iných typoch (*ružovo*, *surovo*). Sufix -e sa

vyskytuje pri adverbiách, ktoré vznikli z adjektív so sufixom *-ný* (*odvážne, denne, pekne, vulgárne*, ale iba *lacno, rovno, dávno*). Prípona *-e* sa vyskytuje aj pri adverbiách odvodených od adjektív na *-itý, -lý* a *-ový* (*ojedinele, dokonale*), slovenčina tu má niekedy aj dubletné tvary na *-o*, porov. *náležite/náležito, časove/časovo*. Suffixom *-y* sa tvoria adverbiá od adjektív na *-ský* a *-cký* (*spoločensky, bratsky, vedecky, herecky*).

Tvorenie tzv. vlastnostných adverbii:

Sufix -o (-n-ý)	-e -n-ý	-y -sk-ý, -ck-ý
predikatíva: <i>slobodno, možno, hodno, nehodno, neradno; dusno, oblačno</i> ; dvojtvary: <i>hlasno / -e, lačno / -e</i> ; iné: <i>rovno, dávno, slano, prázdno</i>	<i>pekne, mesačne, ročne, hrozne, krásne, prísne, ideálne, maximálne</i> a i.	<i>priateľsky, po rusky, sebecky, drasticky</i>
veláry g, k, h, ch-ý <i>ticho, tuho, mrzko, ľahko, draho, ťažko, dvojako, milučko</i>	—	—
-v-ý <i>mŕtvo, zdravo, živo, daždivo, čerstvo, mrazivo, sychravo, priaznivo, stratovo, obrysovo</i> a i.	(<i>-v-ý</i> len v dvojtvároch)	—
sykavky c, dz, z, ž, š -í <i>horúco, deprimujúco, cudzo, pešo, osviežujúco, sviežo, drzo</i> a i.	výnimočne: <i>rúče</i>	—
-t-ý, -d-ý <i>sýto, ľúto, neurčito, ostrážito, zložito, skryto, dôležito, zlatisto, čisto, bohato, kvetnato; hrdo, mlado</i> a i.	výnimočne: <i>heslovite / -o, frázovite / -o, plánovite / -o</i>	—
-r-, -l-ý <i>múdro, ostro, modro, šero, priamočiari, bielo, teplo, mило, ospalo, kyslo, málo, vrelo, umelo, vytrvalo</i> a i.	výnimočne: <i>dobre; zle, dokonale, stále, náhle, skvele</i>	—
-m-, -b-, -p- <i>strmo, darmo, šikmo bezzubo, skúpo, hlúpo, hrubo</i> a i.	výnimočne: <i>vedome</i>	—

Pri odvodzovaní adverbii z adjektív vzťahujúcich sa na mená národov okrem sufixu *-y* pridáva tiež komponent *po*: (*hovorí*) *po slovensky, po česky, po nemecky*. Adverbiá môžu byť odvodené aj z adverbii: *späť* → *spiatky*. Niektoré okolnostné adverbiá sú svojim pôvodom ustrnuté bezpredložkové aj predložkové pády mien, porov. *celkom, úkosom, spamäti, spravidla, sčasti, nanič*. Povahu adverbii majú aj niektoré ustálené spojenia: *stoj čo stoj, chtiac-nechtiac, koniec koncov*. Niektoré typy odvođenín sú od slovies (*idúcky, sediačky, ležiačky*) a od adverbii (*pričasto, pridlho*).

2.6 Morfematická štruktúra numerálnych tvarov

Numeráliá nemajú na rozdiel od kvalitatívnych slovných druhov vlastné gramatické kategórie a formu preberajú od substantív, adjektív alebo adverbii.

Pri numeráliách nie sú možné štruktúry s prefixom a charakteristická je pre ne kompozícia a flektívna či neflektívna variantnosť (*päť/piati*). Zriedkavo je variantnosť pri numeráliách s komponentom *jeden*: *jedenadvadsať/jedenadvadsať*. Špecifické je skloňovanie viacerých komponentov: **päť**-desiat-*i* **piat**-*i* a tvorenie pomocou postfixov a neprítomnosť prefixov.

2.6.1 Formálne substantívne numerálie

Realizácie substantívnych numerálií $Z_{NUMsubst}$:

1. {radix_n} // {radix_n}+{finálová morféma}: **päť**«; **piat**-*i*, **dv**-aj:*a*; **desať**-tisíc«; **st**-o-**päť**«; **dv**-e-**st**-o-tisíc«; **sedem**-**st**-o-tisíc« // $R_1 (+K)+R_n (+I:DS_n)+GM - \text{st-o-piat-i}$.

Poznámka: Kompozitá $Z_{NUM1}+Z_{NUM2}$ tvoria intergračno-modifikačný typ, keďže sa v nich zlučujú dve nerovnaké čísla: 100+10, 150+1, 150 000+3, 1 150 050+3. Ide o juxtapozičné zlučovanie s významom *tolko, koľko je spolu: numerálny základ Z_{NUM} plus jedno číslo navyše*, pričom platí, že *sa zlučuje kvantitatívne vyšší Z_{NUM} 20, 30, 40 – 90 / Z_{NUM} 100-990 / Z_{NUM} 1000-999 990 plus kvantitatívne nižší Z_{NUM} 1 – 9, a to až po nekonečno* (napr. *osemdesiattri, stopäťdesiat, stopäťdesiatistrici*).

2. {[radix_{1-n}]suffix/suffixoid} // {[radix_{1-n}]suffix/suffixoid}+{finálová morféma}: **päť**-oro«; **dv**-a-nást'«; **kvadr**-ilión«; **osem**-**st**-o«; **st**-o-**päť**-desiat-tisíc-**dv**-e-**st**-o-**tr**-i-nást'«; **tisíc**-**st**-o-**dv**-a-nást'« // **st**-o-**päť**-desiat-tisíc-**dv**-e-**st**-o-**tr**-i-nást'-*i*; **dv**-a-nást'-*i*; **tisíc**-**st**-o-**dv**-a-nást'-*i*.

Pri numeráliách sa ako **sufixoidy** v kvázikompozitách správajú deformované podoby číslovky *desať* a *milión*: -nást' / -ást', -dsať, -desiat a -ilión. Ako integračno-modifikačné sú pri číslovkách 11 – 19, ak majú parafrázu *tolko, koľko je kvantitatívne nižší Z_{NUM} 1-9+kvantitatívne vyššie konštantné číslo 10 vyjadrené sufixoidom*: *dva-nást', tri-nást', päť-nást', osem-nást'; jeden-ást'*. Ako integračno-mutačné sú pri číslovkách 20, 30 – 90, ak majú parafrázu *tolko, koľko je $Z_{NUM1}(2-9)$ krát sufixoid* (-dsať dva-dsať, trid-sať, štyri-dsať; -desiat päť-desiat, osem-desiat, deväť-desiat). Rovnako sa správajú typy Z_{NUM} 2-9+sufixoid (-ilión), napr. *tr-ilión, kvint-ilión, sext-ilión, sept-ilión*. Sufixoidy sú v numeráliách onomaziologickou bázou a jednotky *jeden až deväť* sú onomaziologickým príznakom.

Číslovky 1 – 4 majú kvantitatívne kongruentné osobitné skloňovanie; podľa vzoru *päť* sa skloňujú číslovky 5 a vyššie (okrem výnimiek *sto, tisíc, milión, miliarda*, ktoré majú substantívne skloňovanie ako substantíva podľa zakončenia).

Nž	dv -aj: <i>a</i>	tr -aj: <i>a</i>	štyr -ia	piat -i
Nnž	dv -a	tr -i	štyr -i	päť -ø
f / n	dv -e			
G	dv -och	tr -och	štyr -och	piat -ich / päť «
D	dv -om	tr -om	štyr -om	piat -im / päť «
Až	dv -och	tr -och	štyr -och	piat -ich / päť «
Anž	dv -a	tr -i	štyr -i	päť -ø
f / n	dv -e	tr -i	štyr -i	päť -ø
L	o dv -och	o tr -och	o štyr -och	o piat -ich / päť «
I	dv -oma / dv -omi	tr -omi / tr -oma	štyr -mi	piat -imi / päť «

Podľa dvoch variantov sa skloňujú kombinované číslovkové výrazy základných numerálií 21 – 99.

	I. flektívny variant	II. neflektívny variant
N	jedenadväsiati (muži) dväsiati dvaja (muži)	dvadsaťjeden (mužov) dvadsaťdva (mužov)
G	jedenadväsiatich (mužov) dväsiatich dvoch (mužov)	dvadsaťjeden ((mužov) dvadsaťdva (mužov)
D	jedenadväsiatim (mužom) dväsiatim dvom (mužom)	dvadsaťjeden (mužom) dvadsaťdva (mužom)
A	jedenadväsiatich (mužov) dväsiatich dvoch (mužov)	dvadsaťjeden (mužov) dvadsaťdva (mužov)
L	(o) jedenadväsiatich (mužoch) (o) dväsiatich dvoch (mužoch)	(o) dvadsaťjeden (mužoch) (o) dvadsaťdva (mužoch)
I	(s) jedenadväsiatimi (mužmi) (s) dväsiatimi dvoma (mužmi)	dvadsaťjeden (mužmi) (s) dvadsaťdva (mužmi)

I. Flektívny variant

- Skloňujú sa desiatky i jednotky, a to jednotky 2 – 4 podľa svojich vzorov, jednotky 5 – 9 a desiatky podľa vzoru *päť*. Ak sú na poslednom mieste kombinovaných numerálií základné numerálie *dva – deväť* (*dvadsaťdva, tridsaťdeväť* atď.), má počítané substantívum v nominatíve a akuzatíve tvar Gpl, v ostatných pádoch sa tvary numerálií a substantíva zhodujú.
- Pri numeráliách s komponentom *jeden* v poradí pred desiatkami sa skloňujú len desiatky (*Vybrali pokutu od jedenadväsiatich nedisciplinovaných vodičov áut.*). Počítané substantívum má v nominatíve a akuzatíve tvar Gpl, v ostatných pádoch sa tvary numerálií a substantíva zhodujú.

II. Neflektívny variant

- Ak stojí základná číslovka *jeden* na poslednom mieste kombinovaných numerálií (*dvadsaťjeden, tridsaťjeden* atď.), numerále je vždy nesklonné a skloňuje sa iba substantívum.
- Aj ak stojí na poslednom mieste kombinovaných čísloviek iná základná číslovka, môže zostať tiež nesklonná a skloňuje sa iba substantívum. Tento spôsob sa využíva hlavne pri vyšších numeráliách.
- V niektorých prípadoch (napr. v odborných textoch) môže zostať celý číslovkový výraz nesklonný. Ak sa kardinálie nad 99 neskloňujú, píšeme číslovky dovedna *tisícpäťdesiat* alebo osobitne tisícky, stovky, desiatky+jednotky *tisíc deväťsto deväťdesiatpäť*. Ak sa kardinálie skloňujú, píšeme jednotky osobitne v *dvetisícosemstoosemdesiatich troch* alebo osobitne tisícky, stovky, desiatky a jednotky v *dvetisíc osemsto osemdesiatich troch prípadoch*.

- Pri viac než dvojmiestnych ordináliách sa skloňujú len desiatky a jednotky *tisíc deväťsto deväťdesiaty piaty*.

Hlavnou tendenciou pri slovenských číslovkách je tendencia k nesklonnosti, a to pri základných a zlomkových číslovkách:

1. Nesklonné a bez zhody sú vždy v numerickom použití ($1+1 = 2$): jeden plus jeden je dva, dvadsaťjeden plus dvadsaťjeden je štyridsaťdva.

2. V nenumerickom použití je:

a) uprednostnená nesklonnosť vo všetkých pádoch pri číslovkách končiacich sa na číslovku *jeden*, napr. s 21, 31 – 91, 1321 *ženami*. Ďalej je to nesklonný variant v nominatíve a akuzatíve pri ostatných, hlavne vyšších číslovkách (*Bolo tam päťdesiatdva mužov.*), ktorý je častejší než možný sklonný variant (*Boli tam päťdesiat dvaja muži.*).

b) Naopak, flektívnosť sa uprednostňuje v nepriamych pádoch (G, D, L, I) pri základných číslovkách v nenumerickom použití (*s dvadsiatimi piatimi číslami*).

Zhoda základnej číslovky so substantívom a prísudkom. Číslo a čiastočne rod slovesa sú určované základnou číslovkou, v kombinovanom číslovkovom výraze poslednou číslovkou tohto výrazu.

<i>Jeden študent</i> (Nsg) <i>píše</i> (3. sg).
<i>Dvaja (traja, štyria) študenti</i> (Npl) <i>píšu</i> (3. pl).
<i>Päť (desať, mnoho)</i> (Npl) <i>študentov</i> (Gpl) <i>píše / písalo</i> (3. sg). // <i>Piaty (desiaty, mnohí)</i> (Npl) <i>študenti</i> (Npl) <i>píšu</i> (3. pl).
<i>Dvadsaťjeden študentov</i> (Nsg) <i>píše / písalo</i> (3. sg).
<i>Dvadsaťdva (tri, štyri) študentov</i> (Npl) <i>píše / písalo</i> (3. sg). // <i>Dvadsiaty dvaja (traja, štyria) študenti</i> (Npl) <i>píšu</i> (3. pl).
<i>Dvadsaťpäť (šesť – deväť) študentov</i> (Gpl) <i>píše</i> (3. sg). // <i>Dvadsiaty piaty (šiesti – deviati) študenti</i> (Npl) <i>píšu</i> (3. pl).

2.6.2 Formálne adjektívne numerálie

{[radix_n]sufix/suffixoid} + {finálová morféma} + {postfix}

Kardinále *jeden* má iba singulárne tvary, kolektívum *jedny* má iba plurálne tvary, radové numerálie (ordinálie) sú podľa formy adjektívne, napr. *prv-y*, *druh-y*, *piat-y*. Ordinálie sa tvoria transflexne (*piat-y*), zriedkavo sufixálne (*tr-et-i*). Špecifické je skloňovanie viacerých komponentov: **päť**-desiat-y **piat**-y.

Realizácie Z_{NUMadj} :

1. {[radix_{1-n}] + {finálová morféma}}: **piat**-y, **jeden**-ø, **prv**-y, **tisíc**-i; **st-o-piat**-y, **tisíc-st-o-prv**-y, **st-o-tisíc**-i;

2. {[radix_{1-n}]sufix/suffixoid} + {finálová morféma}: **päť**-nást-y, **tr**-et-í, **milión**-t-y; **st**-or-ak-y; **tisíc-st-o-päť**-desiat-y, **st-o-násob**-n-y; **päť**-desiat-y **piat**-y.

Prehľad gramatických morférov pri skloňovaní adjektívnych numerálií

Pád	Zhoda		
Sg	s maskulínom	s neutrom	s feminínom
N	-y /-ý (-í /-i)	-é /-e (-ie)	-a /-á (-ia)
G	-eho /-ého (-ieho)		-ej
D	-emu /-ému (-iemu)		-ej
Aživ	-eho /-ého (-ieho)		
Ainých	-y /-ý (-í /-i)	-é /-e (-ie)	-u /-ú (-iu)
L	-om		-ej
I	-ym /-ým (-im)		-ou
V pluráli je okrem nominatívu a akuzatívu výrazný pádový synkretizmus.			
Pl	s maskulínom	s neutrom	s feminínom
Nživ	-i /-í		
Nnž	-e /-é (-ie)		
G	-ych /-ých (-ich/-ich)		
D	-ym /-ým (-ím/-im)		
Aživ	-ych (-ých) / -ich (-ich)		
Ainých	-e /-é (-ie)		
L	-ych /-ých (-ich / -ich)		
I	-ymi /-ými (-ími / -ími)		

2.6.3 Formálne adverbiálne numerálie Z_{NUMadv}

{[koreň_{1-n} (+sufixoid/sufix)]+postfix}

- {[radix_{1-n} (+sufixoid/sufix)]+postfix}: **päť**-krát, **päť**-násť-krát, **dv**-e-st-o-krát, **piat**-y-krát, **tr**-et-í-krát, **päť**-desiat-y **piat**-y-krát;
- {[radix (+sufixoid/sufix)]+samostatný postfix}: **dv**-a«razy, **päť**«ráz, **dv**-e-st-o ráz«;
- {[radix (+sufixoid/sufix)]+sufix}: **st**-o-ak-o«.

2.7 Morfeomatická štruktúra pronominálnych tvarov

Ani pronominálna nemajú na rozdiel od kvalitatívnych slovných druhov vlastné gramatické kategórie a formu preberajú od substantív, adjektív, adverbii alebo numerálií. Ich deklinácia sa vyznačuje vysokým stupňom supletívnosti radixov (porov. *ja/mňa, my/nás*), majú veľa variantov (*jemu/nemu/mu*) a raritou je nulový radix pri tvare *mu, ho* (Sabol, 1989). Špecifické je tvorenie pomocou postfixov (s *č-ím-si*).

2.7.1 Formálne substantívne pronominálna

Realizácie substantívnych pronomín $Z_{PRONsubst}$:

- {[radix]+{finálová morféma}}: **č**-o, **kt**-o, **on**-ø;
- {[radix₁₋₂]}+{finálová morféma}: **tam**-ten-ø;
- {prefix₁[radix₁]}+{finálová morféma}: nie-**č**-o, da-**č**-o, hoci-**č**-o, voľ-a-**č**-o;

4. {prefix₁ [radix₁]} + {finálová morféma} + {postfix₁}: **č-o-si**, **č-o-koľvek**, **č-o-že**, **ten-ø-to**.

Skloňovanie substantívnych pronomín

N	ja	ty	–
G	mň-a / m-a	teb-a / t'-a	seb-a / s-a
D	mn-e / m-i	teb-e / t-i	seb-e / s-i
A	mň-a / m-a	teb-a / t'-a	seb-a / s-a
L	o mn-e	o teb-e	o seb-e
I	mn-ou	teb-ou	seb-ou
N	kt-o	č-o	ten-ø
G	k-oho	č-oho	t-oho
D	k-omu	č-omu	t-omu
Až	k-oho		t-oho
An		č-o	ten-ø
L	o k-om	o č-om	o t-om
I	k-ým	č-ím	t-ým
N	on-ø	on-o	on-a
G	je-ho / z ne-ho / ø-ho	je-ho / z ne-ho / ø-ho	j-ej / bez n-ej
D	je-mu / ø-mu / k ne-mu	je-mu / ø-mu / k ne-mu	j-ej / k n-ej
A	je-ho / ø-ho / na ne-ho / na-ň	je-ho / ø-ho / na ne-ho / na-ň	j-u / na ň-u
Až	je-ho / ø-ho / na ne-ho / na-ň-ho		
L	o ň-om	o ň-om	o n-ej
I	n-ím	n-ím	ň-ou
Nžm	my	vy	on-i
N			on-y
G	nás	vás	ich / z n-ich
D	n-ám	v-ám	im / k n-im
Až	nás	vás	ich / na n-ich
A			ich / na n-e
L	o nás	o vás	o n-ich
I	n-ami	v-ami	n-imi

2.7.2 Formálne adjektívne pronominá

Realizácie adjektívnych pronomín Z_{PRONadj}:

1. {radix} + {finálová morféma}: **tak-y**, **môj-ø**, **č-i**, **on-ak-y**;
2. {prefix[radix]} + {finálová morféma}: **ne-j:ak-y**, **da-j:ak-y**, **hoci-j:ak-y**;
3. {[radix]+finálová morféma} + {postfix}: **ak-y-koľvek**, **č-i-koľvek**, **ak-y-si**, **ak-y-že**, **tak-y-to**;
4. {radix} + {radix} + {finálová morféma}: **tam-ten-ø**.

Demonstratíva (*stamodtial'*) modifikujú identifikáciu priestorovo z hľadiska blízkosti alebo vzdialenosti: ako prvý člen: *tam*, *hen*, *tuhľ'a*+PRON_{mot} – *tam-ten*, *henten*, *hentam* *tuhľ'a^{ten}*; ako druhý člen: PRON_{mot}+*tam*, *tu* – *tentam*, *tentotam*, *tentotu*.

Indeterminatíva relativizujú deixu z hľadiska neurčenosti (neurčité PRON-mot: *neviemkto*, *nevednokde*, *ktoviečo*, *bohviečo*), ľubovoľnosti či ľahostajnosti (*kdektó*, *kdejaký*), intenzity či miery (*zriedkačo*, *máločo*); pri zrazeninách typu *ktoviečo* predpokladáme sprostredkovanú kvázikompozíciu prostredníctvom partikul *bohvie*, *ktovie*.

Vymedzovacie zámená modifikujú význam z hľadiska kvalitatívneho odlišenia: *inokedy*, *inokade*; s trunkáciou *k*: *inam*, *inde*.

Prehľad gramatických morférov pri skloňovaní adjektívnych pronomín:

ktorý, *aký*, *čí*:

Pád	Zhoda		
Sg	s maskulínom	s neutrom	s feminínom
N	-ý / -í, -ø	-é, -ie, -e	-á, -ia, -a
G	-ého, -ieho, -ho		-ej
D	-ému, -iemu, -mu		-ej
Aživ	-ého, -ieho, -ho		
A	-ý / -í, -ø	-é, -ie, -e	-ú, -iu, -u
L	-om		-ej
I	-ým / -ím		-ou
V pluráli je okrem nominatívu a akuzatívu výrazný pádový synkretizmus.			
Pl	s maskulínom	s neutrom	s feminínom
Nživ	-í / -i		
N		-é, -ie, -e	
G		-ých / -ích / -ich	
D		-ým / -ím / -im	
Aživ	-ých / -ích / -ich		
A		-é, -ie, -e	
L		-ých / -ích / -ich	
I		-ými / -ími / -imi	

Podľa typu *môj* sa skloňujú posesíva *tvoj*, *náš*, *váš* a reflexívne posesívum *svoj*:

Pád	Zhoda		
Sg	s maskulínom	s neutrom	s feminínom
N	<i>môj</i> -ø	<i>moj</i> -e	<i>moj</i> -a
G	<i>môj</i> -ho		<i>moj</i> -ej
D	<i>môj</i> -mu		<i>moj</i> -ej
Až	<i>môj</i> -ho		
Anž	<i>môj</i> -ø	<i>moj</i> -e	<i>moj</i> -u
L		o <i>moj</i> -om	o <i>moj</i> -ej
I		<i>moj</i> -ím	<i>moj</i> -ou

Pád	Zhoda		
Sg	s maskulínom	s neutrom	s feminínom
N	moj-i	moj-e	moj-e
G		moj-ich	
D		moj-im	
Až		moj-ich	
Anž	moj-e	moj-e	moj-e
L		o moj-ich	
I		moj-imi	

2.7.3 Formálne adverbiálne pronominá Z_{PRONadv} *tam*

1. {radix₍₁₋₂₎«}: **tam**«, **tak**«, **kde**«, **kedy**«, **vtedy**«, **kedy-tedy**«;
2. {[radix]sufix«}: **kad-e**«, **tad-e**«, **ak-o**«;
3. {prefix[radix]«}: **nie-kam**«, **do-vtedy**«, **nie-kedy**«, **da-kde**«;
4. {prefix₍₁₋₂₎[radix]sufix«}: **da-kad-e**«, **z-da-kad-e**«;
5. {[radix](sufix)}+{postfix«}: **kam-si**«, **kam-koľvek**«, **kam-že**«, **tad-e-to**«.

2.7.4 Formálne numerálne pronominá

Formálne numerálne pronominá sú podľa formy substantívne (porov. *koľ-ko/koľkí ako päť/piati*), adjektívne (porov. *niekoľkonásobný ako päťnásobný*) a adverbiálne (*toľko*).

1. {[radix]}+{finálová morféma}: **koľk-í**, **toľk-í**;
2. {[radix]sufix«}: **koľk-o**«, **toľk-o**«;
3. {prefix[radix]}+{sufix«}: **nie-koľk-o**«, **da-koľk-o**«, **hoci-koľk-o**«;
4. {[prefix]radix}sufix}+{postfix«}: **koľk-o-krát**«, **toľk-o-to**« / **nie-koľk-o-krát**«;
5. {[prefix]radix}sufix}+{samostatný postfix«}: **koľk-o**« raz, **toľk-o**« raz, **nie-koľk-o**« ráz / **koľk-ý** raz, **nie-koľk-ý** raz.

2.8 Morfematická štruktúra synsémantik

Interjekcie, prepozície a partikuly vznikajú reduplikáciou (*hi-hi-hi*, *ga-ga*, *pi-pi*, *ps-ps*, *taš-taš*, *c-c-c*, *cip-cip*), integráciou (*s-po-pred*, *s-po-za*, *s-po-medzi*, *kde-že-by*, *čo-že-by*) alebo často desémantizáciou autosémantických slovných druhov (prepozície, partikuly).

2.8.1 Synsémantiká **bez motivačných vzťahov k autosémantikám** sa vyznačujú často inou morfematickou štruktúrou než synsémantické motivanty (2.7.2) či synsémantické motiváty v motivačnom vzťahu k autosémantikám (2.7.3) a najčastejšie sú jednomorfémové a variantné (hlavne interjekcie).

Prepozície sú jednomorfémové (*do*«, *mimo*«, *na*«, *o*«, *okrem*«, *per*«, *po*«, *pre*«, *pri*«, *u*«), často s vokalizovaným variantom (*bez*« / *bezo*«, *cez*« / *cezo*«, *k*« / *ku*«, *nad*« / *nado*«, *od*« / *odo*«, *s*« / *so*«, *v*« / *vo*«, *z*« / *zo*«). Môžu byť dvoj-

zložkové (*po-nad*«, *po-pod*«, *po-pred*«, *po-pri*«, *po-za*«), ba dokonca trojzložkové: *s-po-nad*«, *s-po-pod*«, *s-po-pred*«, *s-po-za*«. Výnimočne sú segmentovateľné inak: [*po*]dl'-a« (na základe opozície k [*ve*]dl'-a«).

Konjunkcie sú jednomorfémové (*a*«, *aj*«, *ak*«, *ale*«, *alebo*«, *ba*«, *či*«, *i*«, *keď*«, *lebo*«, *lež*«, *než*«, *nuž*«, *sťa*«, *že*«), často ako viaczložkové analytické lexémy⁷ (*a ani*«, *a aj*«, *a či*«, *a čo*«, *aj čo*«, *aj keby*«, *aj keď*«, *aj t[ak]*«, *a keď*«, *ale aj*«, *ale ba*«, *alebo aj*«, *alebo i*«, *ale čo*«, *ale i*«, *čo aj*«, *čo ak-o*«, *čo hneď*«, *čo i*«, *i keby*«, *i keď*«, *iba*«, *iba ak*«, *iba čo*«, *iba keď*«, *i čo*«), zriedka sú variantné: *hoc*« / *hoci*«, *iba-že*« / *iba že*«. V konjunkciách *a-by*«, *a-by-že*«, *ak-že*«, *čo-že*«, *čo-že-by*«, *sťa-by*« vyčleňujeme segment *-by*, relevantný pri spätateľnosti s tvarmi kondicionálu, ktoré sa v prítomnosti konjunkcie o morfému *by* zjednodušujú.

Partikuly sú jednomorfémové (*a*«, *áno*«, *asi*«, *aspoň*«, *cirka*«, *hej*«, *kvázi*«, *najmä*«, *nie*«, *nuž*«, *síce*«, *trebárs*«, *takmer*«, *teda*«, *temer*«, *vari*«, *vraj*«, *že*«), niekedy s variantom (*bár*« / *bárs*«, *kiež*« / *kiež-by*«, *nech*« / *nech-že*«, *totiž*« / *totiž-to*«, *ver-u*« / *ver-u-že*«). Výnimočne sú zložené: *ale čo-by*«, *a najmä*«.

Interjekcie sú jednomorfémové, veľmi často s ďalším variantom, ale aj s viacerými variantmi:

á«, *ahoj*«, *au*«, *bom*«, *gloglo*«, *ehe*«, *hach*«, *haj*«, *halabala*«, *haló*«, *ham*«, *hapčí*«, *hej*«, *heš*«, *hurá*«, *hota*«, *huch*«, *iá*«, *kuš*«, *lup*«, *nazdar*«, *pf*«, *servus*«, *šic*«, *šiši*«, *tjaj*«, *tú*«, *ú*«, *ujujú*«, *živio*«; *adié*« / *adieu*«, *hosana*« / *hosanna*«, *bravo*« / *bravó*«; *aha*« / *ahá*«, *ajaj*« / *ajáj*«, *beli*« / *beli-že*«, *br*« / *br*«, *bum*« / *bums*«, *čao*« / *čau*«, *čihí*« / *čihí*«, *čimčara*« / *čimčarara*«, *eh*« / *ech*«, *fiha*« / *fiha*«, *hajde*« / *hajdy*«, *hja*« / *hja*«, *hup*« / *hups*«, *i*« / *iá*«, *ih*« / *ih*«, *ichu*« / *ichu-chu*«, *la*« / *lala*«, *la*« / *la*«, *o*« / *o*«, *ohó*« / *ohó*«, *oj*« / *oj*«, *ojéj*« / *ojéj*«, *pá*« / *pápá*«, *pr*« / *pr*«, *psst*« / *pst*«, *šš*« / *ššš*«, *ho*« / *hó*« / *ho-hó*«, *hoj*« / *ho-joj*« / *ho-jój*«, *hr*« / *hr*« / *hr*«, *hrr*«, *iha*« / *iha-ha*«, *iha-há*«, *jé*« / *jej*« / *jéj*«, *oj*« / *oj*«, *ojó*«, *taj*« / *táj*« / *tajaj*«, *hijo*« / *hijó*« / *hio*« / *hió*«, *paf*« / *pif*« / *pif-paf*«.

2.8.2 Synsémantické motivanty v **motivačnom vzťahu k autosémantikám** sú v jednotlivých typoch zastúpené nerovnako, prepozície, konjunkcie a partikuly sú motivantmi zriedkavo. Prepozície sú ako zriedkavé motivanty najčastejšie jednomorfémové (*medzi*«, *proti*«, *za*«), s vokalizovaným variantom (*pod*« / *podo*«, *pred*« / *predo*«, *skr*« / *skr*«, *skr*« / *skr*«), môžu byť podvojný (*s-pod*«). Konjunkcie a partikuly sú ako motivanty v motivačnom vzťahu k autosémantikám raritné: *plus*«, *mínus*«, *o*«, *tiež*«.

⁷ Za analytické lexémy pokladáme: menné spojenia so spresňujúcim prívlastkom: *pitná voda*, menné spojenia s kategoriálnym slovom: *diplomatické kruhy*, verbonominálne spojenia: *poskytnúť pomoc*, *robiť kontrolu*, analytické adverbiá: *za mlada*, *od mala*, *na bielo*, *za živa*, *za slobodna*, ale aj sekundárne prepozície: *v protiklade k*, *vzhľadom na*, *bez ohľadu na*, porov. A. Jarošová (2000, s. 485).

Interjekcie ako motivanty autosémantik sú časté, aj vtedy sú jednomorfémové, veľmi často s ďalším variantom, ale aj s viacerými variantmi:

bác«, *bach*«, *baf*«, *bú*«, *buch*«, *bzik*«, *cic*«, *cup*«, *cvak*«, *cvrk*«, *čap*«, *čvirik*«, *druzg*«, *dup*«, *fác*«, *fidli*«, *fidli*«, *fik*«, *flask*«, *fuk*«, *hí*«, *hrk*«, *hudry*«, *hrkú*«, *chlop*«, *chmat*«, *chňap*«, *chrst*«, *chrum*«, *chrup*«, *chvat*«, *kotkodák*«, *kuví*«, *kvap*«, *lusk*«, *marš*«, *mňau*«, *mú*«, *muk*«, *myk*«, *pich*«, *prd*«, *puf*«, *stop*«, *škrk*«, *štrng*«, *šťuk*«, *šuch*«, *švác*«, *švih*«, *tr*«, *tresk*«, *ťuk*«, *žmurk*«; *kikiriki*« / *kikirikí*«, *kř*« / *křř*«, *krá*« / *krá-krá*«, *kroch*« / *kroch-kroch*«, *kuk*« / *kukuk*«, *kvo*« / *kvok*«, *mé*« / *méé*«, *plask*« / *plesk*«, *prask*« / *prásk*«, *rup*« / *rups*«, *šup*« / *šups*«, *šusušu*« / *šu-šu-šu*«, *ťap*« / *ťap-ťap*«, *tří*« / *tří*«, *tík*« / *tík-tak*«); *frk*« / *frng*« / *frnk*«, *fu*« / *fú*« / *fu-fu*«, *haja*« / *haju*« / *hajaj*« / *hajáj*«, *ha-ha*« / *he-he*« / *he-he*«, *hi-hi*« / *hi-hi*« / *cha*« / *cha-cha*« / *cha-cha*« / *che-che*« / *che-che*« / *chi-chi*« / *chi-chi*« / *cho-cho*« / *cho-cho*«, *hop*« / *hop-hop*« / *hopi*« / *hopi-hop*« / *hop-sa*« / *hop-sa-sa*« / *hopy*« / *hopy-hop*«, *hu*« / *hú*« / *hu-hu*« / *hu-hú*«, *jaj*« / *jáj*« / *ja-jaj*« / *jaj-že*« / *joj*« / *jój*« / *jojoj*« / *juj*« / *júj*« / *jujuj*«, *klap*« / *klep*« / *kliip*«, *kva*« / *kvá*« / *kvak*« / *kvák*«, *kví*« / *kvik*« / *kvik*«, *hm*« / *mh*« / *mhm*«, *oh*« / *óh*« / *och*«, *pac*« / *pác*« / *paci-pac*« / *pac-pac*«, *šmik*« / *šmiks*« / *šmyk*« / *šmyks*«.

2.8.3 Syntetické motiváty v motivačnom vzťahu k autosémantikám sú predovšetkým prepozície a partikuly. Prepozície sú jednoslovné, dvojslovné aj trojslovné. Syntetické aj analytické prepozície sú tvorené zo substantív, z adverbii a z verb:

form-ou«, *kon-c-om*«, *kon-č-a*«, *k-vól-i*«, *miest-o*«, *na-miest-o*«, *na-skrz*« / *na-skrz-e*«, *ná-sled-k-om*«, *o-hľad-n-e*«, *o-hľad-om*«, *po-čia-t-k-om*«, *po-moc-ou*«, *pro-stred-níc-tv-om*«, *za-čia-t-k-om*«, *zá-ver-om*«, *z-oč-i-v-oč-i*«, *blíz-k-o*« / *blíz-o*«, *dol-e*« / *dol-u*«, *do-pro-stred*«, *do-s-pod-k-u*«, *do-s-pod-u*«, *do-vnútr-a*«, *hor-e*«, *na-prieč*«, *na-pro-stred*« / *na-pro-stried-k-u*«, *na-pro-stried-ok*«, *na-proti*«, *na-proti-v-eň*«, *na-s-pod-k-u*«, *na-vrch*«, *na-vrch-u*«, *na-vzdor-y*«, *na-priek*«, *na-vzdor*«, *na-priek-y*«, *na-s-pod-ok*«, *ne-d'al-ek-o*«, *niž-e*«, *o-hľad-n-e*«, *o-kol-o*«, *o-proti*«, *po-medz-i*«, *po-mimo*«, *po-níž-e*«, *po-[ve]dl-a*«, *po-vyš-e*«, *po-z-dlž*«, *s-kraj-a*«, *s-pod-k-om*«, *s-po-medzi*«, *s-pred*«, *s-predo*«, *s-pro-stred*«, *stred-om*«, *po bok-u*«, *pod-s-pod-ok*«, *pro-stred*«, *pro-stried-k-om*«, *za-rov-n-o*«, *z-vnútr-a*«, *z-vrch-u*«; *kon-č-iac*«, *ne-po-čít-a-j:úc*«, *ne-vy-ním-a-j:úc*«, *po-čín-a-j:úc*«, *po-čín-úc*«, *za-čín-a-j:úc*«.

Analytické prepozície sú dvojčlenné či trojčlenné:

desubstantívne: *bez o-hľad-u na*«, *bez roz-diel-u*«, *na konto*«, *na roz-diel od*«, *na [ú]čet*«, *na ujm-u*«, *na [ú]kor*«, *na-vzdor t-omu*«, *že*«, *na zá-klad-e*«, *[po]dl'a vzor-u*«, *pod titul-om*«, *pod vplyv-om*«, *pri [prí]lež-it-ost-i*«, *s cieľ-om*«, *smer-om do*«, *smer-om k*«, *smer-om na*«, *smer-om od*«, *s o-hľad-om na*«, *so zreteľ-om na*«, *za cen-u*«, *z hľad-isk-a*«, *zo stan-ov-isk-a*«, *zo strán-k-y*«, «, *zo stran-y*«, *z titul-u*«; raritne sú deadverbálne: *spol-u s*«; deverbálne: *ne-po-zer-a-j:úc na*«, *ne-db-a-j:úc na*«, *ne-hľad-iac na*«, *ne-hovor-iac o*«, *ne-po-čít-a-j:úc do t-oho*«, *ne-rát-a-j:úc do t-oho*«, *ne-vrav-iac o*«, *ne-vy-ním-a-j:úc z t-oho*«, *od-hliad-n-uc od*«, *po-čín-a-j:úc od*«, *po-čít-a-j:úc do t-oho*«, *po-čín-úc od*«, *rát-a-j:úc do t-oho*«, *súd-iac [po]dl'a*«, *za-čín-a-j:úc od*«.

Partikuly sú jednoslovné a raritne aj dvojslovné. Syntetické partikuly sú tvorené zo substantív, z adverbii, z verb, z vetných celkov:

desubstantívne: *bez-[po]chyb-y*«, *beda*«, *bez-mál-a*«, *bisťu-boh-u*«, *bož-e-môj*«, *čert-a*«, *do-boh-a*«, *do-čert-a*«, *do-čist-a*«, *do-fras-a*«, *do-parom-a*«, *do-pek-l-a*«, *do-slov-a*«, *chval-a-boh-u*«, *ježiš-mari-a*« / *ježiš-mári-a*«, *krist-e*« / *krist-e-pan-e*«, *fakt*«, *figu*«, *na-moj-duš-u*«, *na-moj-pravd-u*«, *na-moj-ver-u*«, *na-skut-k-u*«, *na-[pri]klad*«, *na-po-div*«, *otc-u-mat-er-i*«, *pán-a*«, *pán-a-beka*«, *pan-e-bož-e*«, *pardon*«, *parom-a*«, *po-zor*«, *prav-d-a-že*«, *prav-d-e-[po]dob-n-e*«, *pre-bed-a*«, *pre-boh-a*«, *pre-krist-a-pán-a*«, *pre-pán-a*«, *pre-pán-a-ján-a*«, *rat-a*«, *sláv-a*«, *slov-om*«, *za-boh-a*«, *z-dar*«, *zdrav-íč:k-o*«, *žiaľ*«, *žiaľ-boh-u*«; deadverbiálne: *[di]rekt*«, *dobr-e*«, *akurát*«, *cel-k-om*«, *čist-o*«, *do-hromad-y*«, *do-ist-a*«, *do-kon-c-a*«, *do-kop-y*«, *dost*«, *do-za-ist-a*«, *fakt-ic:k-y*«, *hlav-n-e*«, *hor-k-o-táž-k-o*«, *ist-e*«, *ist-e-že*«, *ist-o*«, *ist-o-ist-e*«, *ist-ot-n-e*«, *jedin-e*«, *jedn-ak*«, *jedn-ak-o*«, *jednoduch-o*«, *mimo-chod-om*«, *kon-eč-n-e*«, *men-ov-it-e*«, *mož-n-o*«, *môž-by-t*«, *naj-tiaž*«, *[ná]hod-ou*«, *na-kon-iec*«, *na-po-sled-ok*«, *na-naj-výš*«, *na-[o]pak*«, *na-ostat-ok*«, *na-po-sled-y*«, *na-veľ-a*«, *na-vyš-e*«, *na-raz*«, *ne-klam-n-e*«, *ne-[po]chyb-n-e*«, *ne-[s]por-n-e*«, *ne-veľ-m:i*«, *ob-d'al-eč*«, *ob-zvlášť*«, *oč-i-vid-n-e*«, *o-stat-n-e*«, *ne-[ú]rek-om*«, *ne-vy-hn-u:t-n-e*«, *po-chop-i:tel'n-e*«, *po-mal-y*«, *po-mer-n-e*«, *po-[pri]pad-e*«, *po-ried-k-o*«, *prakt-ic-k-y*«, *práv-e*«, *priam*«, *pri-bliž-n-e*«, *[pri]pad-n-e*«, *pri-rodz-en-e*«, *prost-e*« / *prost-o*«, *rov-n-ak-o*«, *rov-n-o*«, *sam-o-zrej-m-e*«, *skor-ej*«, *skor-o*«, *skôr*«, *s-krát-k-a*«, *skut-oč-n-e*«, *s-práv-n-e*«, *v-cel-k-u*«, *za-ist-e*«, *zas*« / *zasa*« / *zase*«; deverbálne: *hyb-aj*« / *hyb-áj*«, *hád-a:m*«, *mysl-i:m*«, *ne-vid-a:l-i*«, *ne-viem*«, *po-ču:j*«, *pod*«, *pod'ho*«, *[po]vedz-me*«, *pre-pyt-u:j-em*«, *pros-i:m*«, *t-o jest*«, *tuš-i:m*«, *po-ruč-e:n-o*«, *po-ruč-e:n-o-boh-u*«, *rek-u*«, *t[ak]-reč-e:n-o*«; z vetných celkov: *bodaj*«, *bodaj-že*«, *boh-chráň*«, *boh-u-chov-a:j*«, *boh-u-[pri]sah-á:m*«, *boh-u-[pri]s-á:m*«, *boh-u-žiaľ*«, *boh-vie*«, *bož-e-chráň*«, *bož-e-u-chov-a:j*«, *čert-ho-vie*«, *čert-vie*«, *d-a:j-bož-e*«, *d-a:j-sa-m-i-bož-e*«, *d-a:j-sa-m-i-svet-e*«, *chráň-boh*«, *chráň-bož-e*«, *k[t]-o-ho-vie*«, *k[t]-o-vie*«, *k[t]o-že-ho-vie*«, *k[t]o-že-v-ie*«, *ne-d-a:j-boh*«, *ne-d-a:j-bož-e*«, *pán-boh-ho-vie*«, *pán-boh-chráň*«, *pán-boh-vie*«, *pán-bo-chráň*«, *parom-vie*«, *t[ak]-[po]ved-iac*«; depronominálne: *k[de]-by*«, *k[de]-si-č-o-si*«, *k[de]-že*« / *k[de]-že-by*«, *nič*«, *nie-t-o*«, *nie t-o*«, *ni-j:ak-o*«, *pra-nič*«, *predo-vše-t-k-ým*«, *t[a]*«, *t[ak]*«, *t[ak]-ist-o*«, *t[ak]-t-o*«, *za-t-o*«.

Analytické partikuly sú raritné (*de facto*«, *kon-iec kon-c-om*« / *kon-iec kon-c-ov*«, *na-ne-šťast-ie*« / *na ne-šťast-ie*«, *na-po-čud-ov-a:n-ie*« / *na po-čud-ov-a:n-ie*«, *na-šťast-ie*«, *na šťast-ie*«, *no jedn-ak-o*«).

Konjunkcie sú jednoslovné aj dvojslovné, sú tvorené hlavne z pronomín. Syntetické konjunkcie: (*bez-t[ak]*«, *bez-t-oho*«, *č-ím*«, *č-o*«, *pre-t-o-že*«, *t[ak]-tiež*«, *bez-t[ak]*«, *za-k[ial]*«), adverbii (*d'al-ej*«); analytické konjunkcie: *ale k[de]*«, *ale k[de]-že*«, *č-o priam*«, *hned' ak-o*«, *i č-o*«, *iba č-o*«, *i t[ak]*«, *medzi-t-ým čo*«, *miest-o a-by*«, *miest-o t-oho*«, *a-by*«, *na-miest-o t-oho*«, *aby*«, *nie t-o aby*«, *nie-t-o-a-by*«, *nie-t-o-že-by*«, *nie t-o že by*«, *okrem t-oho*«, *že*«, *za-t[ial]*« *čo*«.

Interjekcie sú ako motiváty zriedkavé (*bož-e*«, *do-po-ču-t-ia*« / *do po-ču-t-ia*«, *do-vid-e:n-ia*« / *do vid-e:n-ia*«, *s-pán-om-boh-om*« / *z-boh-om*«, *hľa*«, *hovn-o*«). Pri vôľových interjekciách týkajúcich sa ľudí je výrazná segmentovateľná skupina v rámci pozdravov a ešte viac pri pokynoch a poveloch: *z-boh-om*, *s-pán-om-boh-om*, *zdrav-ič:k-o*; *bach-a*, *čel-om v-za:d*, *k zem-i*, *po-chod-om v-chod*, *v-lav-o v-bok*, *v-prav-o v-bok*.

3. V tejto štúdii monografického charakteru, ktorá je súčasťou pripravovaného komplexu *Morfematika vo vyučovaní slovenského jazyka na vysokých školách*, predstaveného na vedeckom seminári *Morfematika, morfonológia a derivácia* (16. 6. 2005), sme sa venovali morfeematike (I.) a vzťahu morfeematiky a flexie (II.). Okrem týchto dvoch častí je súčasťou materiálu III. okruh – morfeematika vo vzťahu k morfonológii, a IV. okruh – morfeematika vo vzťahu k formálnej slovotvorbe.

Literatúra

- BOSÁK, J. – BUZÁSSYOVÁ, K.: Východiská morfémovej analýzy (Morfematika. Slovotvorba.). Jazykovedné štúdie XIX. Bratislava: Veda 1985. 131 s.
- BOZDĚCHOVÁ, I.: Tvoření slov skládáním. Praha: Institut sociálních vztahů ISV nakladatelství 1997. 202 s.
- BUZÁSSYOVÁ, K.: Sémantická štruktúra slovenských deverbatív. Bratislava: Veda 1974. 237 s.
- BUZÁSSYOVÁ, K.: Zložené slová z hľadiska internacionalizácie a inovácií. In: Jazykovedný časopis, 2003, 54, č. 1 – 2, s. 31 – 50.
- CZÉREOVÁ, B.: Vokálne alternácie v radixoch. In: Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Eds. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 145 – 164.
- DOKULIL, M.: Tvoření slov v češtině. 1. Teorie odvozování slov. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1962. 264 s.
- Encyklopédia jazykovedy. Red. J. Mistrík. Bratislava: Obzor 1993.
- FURDÍK, J.: Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993. 200 s.
- FURDÍK, J.: Slovenská slovotvorba (Teória, opis, cvičenia). Ed. M. Ološtiak. Prešov, Náuka 2004. 200 s.
- Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe 1984, s. 229 – 272.
- GRZEGORCZYKOWA, R. – PUZYNNINA, J.: Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne rodzime. Warszawa: PAN 1979. 325 s.
- GRZEGORCZYKOWA, R.: Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe. Warszawa: PAN 1984. 96 s.

- HORECKÝ, J.: Morfematická štruktúra slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1964. 194 s.
- HORECKÝ, J.: Obsah, forma a funkcia morfémy. In: Jazykovedný časopis, 1995, roč. 46, č. 1, s. 17 – 22.
- HORECKÝ, J.: Slovenská lexikológia I. Tvorenie slov. Bratislava: SPN 1971. 254 s.
- HORECKÝ, J.: Onomaziologická štruktúra slovenčiny. In: Spisy Slovenskej jazykovednej spoločnosti. 5. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV a Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2003. 60 s.
- HORECKÝ, J. – BUZÁSSYOVÁ, K. – BOSÁK, J. a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. 1. vyd. Bratislava: Veda 1989. 436 s.
- IVANOVÁ, M.: Niekoľko poznámok o trunkácii v slovenčine. In: Slovenčina na začiatku 21. storočia. Na počesť profesora Ivora Ripku. Ed. M. Imrichová. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied 2004, s. 102 – 111.
- IVANOVÁ, M. – GENČI, J.: Morfematicko-derivačné štruktúry lexém. In: Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Eds. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 102 – 110.
- IVANOVÁ, M.: Afíxy – frekvenčná, obsahovo-formálna a funkčná charakteristika. In: Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Eds. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 111 – 144.
- JAROŠOVÁ, A.: Viacslovný termín a lexikalizované spojenie. In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Ed. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 481 – 493.
- KRALČÁK, E.: Lexikálna intenzifikácia deja a vlastnosti. In: Varia I. Materiály z Kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 21. – 22. októbra 1991). Red. M. Nábělková – M. Šimková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 1992, s. 20 – 24.
- КЛИМЕНКО, Н.Ф. – КАРПІЛОВСЬКА, Є.А.: Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови. – Київ, 1998.
- КЛИМЕНКО, Н.Ф.: Основи морфеміки сучасної української мови. – Київ, 1998.
- КАРПІЛОВСЬКА Є.А.: Морфемна сітка як інструмент дослідження будови слова. In: Українське мовознавство, 1992, вип. 19, С. 100 – 110.
- Komparacja współczesnych języków słowiańskich. 1. Słowotwórstwo. Nominacja. Ed. I. Ohnheiser. Universität Innsbruck – Institut für Slawistik a Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej. Opole 2003. 541 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. 2. vyd. Bratislava: Veda 1989. 3. vyd. 1997.
- KUZNECOVA, A. I. – JEFREMOVA, T. F.: Slovar morfem russkogo jazyka. Moskva: Russkij jazyk 1986. 1132 s.
- NAGÓRKÓ, A.: Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem). Warszawa: WN PWN 2000, s. 157 – 238.
- OČENÁŠ, I.: Fonetika so základmi fonológie a morfológie slovenského jazyka. Banská Bystrica: UMB 2003. s. 124.

- ONDRUS, P. – HORECKÝ, J. – FURDÍK, J.: *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 232 s.
- SEKANINOVÁ, E.: *Sémantická analýza predponového slovesa v ruštine a slovenčine*. Bratislava: Veda 1980. 199 s.
- SKARŻYŃSKI, M.: *Mały słownik słowotwórczy języka polskiego dla cudzoziemców*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński 1989. 241 s.
- SABOL, J.: K metodologickému využitiu entropie pri jazykovednom výskume. In: *Jazykovedný časopis*, 1968, roč. 19, č. 1, s. 76 – 83.
- SABOL, J.: Frekvencia deklinačných typov feminín v spisovnej slovenčine. In: *Jazykovedný časopis*, 1976, roč. 27, č. 1, s. 45 – 53.
- SABOL, J.: Frekvencia deklinačných typov neutier v spisovnej slovenčine. In: *Slovenská reč*, 1977, roč. 42, č. 4, s. 193 – 204.
- SABOL, J.: *Syntetická fonologická teória*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1989.
- SOKOLOVÁ, J.: *Sémantika kvalifikačných adjektív*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta 1993. 104 s.
- SOKOLOVÁ, M.: Teoretické zásady morfematického spracovania slovenčiny. In: Sokolová, M. et al.: *Morfematický slovník slovenčiny*. Prešov: Náuka 1999. s. 9 – 56.
- SOKOLOVÁ, M.: Alternácie v spisovnej slovenčine. In: *Človek a jeho jazyk*. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého. Ed. K. Buzásyová. Bratislava: Veda 2000, s. 417 – 444.
- SOKOLOVÁ, M.: *Aspektológia v Regensburgu*. In: *Jazykovedný časopis*, 2001, 52, č. 2, s. 101 – 119.
- SOKOLOVÁ, M.: Vzťah morfematickej a derivačnej štruktúry v Slovníku koreňových morféme. In: *Motivované slovo v lexikálnom systéme jazyka*. 7. medzinárodná konferencia Komisie pre výskum slovo tvorby slovanských jazykov pri Medzinárodnom komitete slavistov. Bratislava 27. 9. – 1. 10. 2004. V tlači.
- SOKOLOVÁ, M. – MOŠKO, G. – ŠIMON, F. – BENKO, V.: *Morfematický slovník slovenčiny*. Prešov, Náuka 1999. 530 s.
- SOKOLOVÁ, M. – IVANOVÁ, M. – DZIAKOVÁ, K.: *Zásady spracovania slovníka koreňových morféme v slovenčine*. In: *Jazykovedný časopis*, 2003, 54, č. 1 – 2, s. 67 – 82.
- SOKOLOVÁ, M. – MUSILOVÁ, K. – SLANČOVÁ, D.: *Slovenčina a čeština. Synchrónne porovnanie s cvičeniami*. Bratislava: Metodické centrum SAS 2005.
- SOKOLOVÁ, M. – OLOŠTIK, M. – IVANOVÁ, M. – ŠIMON, F. – VUŽŇÁKOVÁ, K. – CZÉREOVÁ, B. – BENKO, V. – MOŠKO, G.: *Slovník koreňových morféme slovenčiny*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005. 584 s.
- SOKOLOVÁ, M. – IVANOVÁ, M. – VUŽŇÁKOVÁ, K.: 2005: Prínos Slovníka koreňových morféme slovenčiny k charakteristike kompozít. In: *Jazykovedný časopis*, 2005, 56, č. 2, s. 99 – 126.

- SOKOLOVÁ, M. – OLOŠTIAK, M. – OLOŠTIAKOVÁ, L.: Nový deklinančný systém slovenských substantív. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. V tlači.
- TICHONOV, A. N.: Slovoobrazovateľný slovar ruského jazyka. Moskva: Russkij jazyk 1985. 2 zv.
- ULUCHANOV, I. S.: Jedinicy slovoobrazovateľnej systémy ruského jazyka. Moskva: Rossijskaja akademija nauk 1996. 222 s.
- WASZAKOWA, K.: Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki s formantami paradygmatycznymi. Warszawa: WUW 1993. 124 s.
- WASZAKOWA, K.: Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksálne obce. Warszawa: WUW 1994. 265 s.
- WORTH, D. – KOZAK, A. – JOHNSON, D.: Russian Derivational Dictionary. New York – London – Amsterdam: American Elsevier Publishing Company 1970. 747 s.

Slovník koreňových morfém slovenčiny a Malý slovotvorný slovník slovenčiny¹

Katarína Vužňáková

Napriek tomu, že v slovenskej i slovanskej jazykovede existujú monografické práce, syntetické gramatiky a hniezdové slovníky, doteraz neexistuje práca, ktorá by podávala komplexné poznatky o slovotvornom systéme jazyka, t. j. o každej jeho lexikálnej jednotke. Preto sa snažíme opísať spôsob tvorby takéhoto typu slovníka s názvom *Malý slovotvorný slovník slovenčiny*, ktorý by sa dal využiť v školskej praxi pri vyučovaní tvorenia slov na všetkých typoch škôl a mohol pomáhať bežným používateľom jazyka pri odhaľovaní príčin správnosti tej-ktorej podoby slova. Tento fakt odlišuje našu prácu od priekopníckeho projektu s názvom *Slovotvorný slovník slovenčiny* (pozri Furdík, 2004), no zároveň je jej pokračovaním.

Slovotvorným slovníkom predchádzajú morfematické a hniezdové slovníky. V slovenskej jazykovede vznikli až v súčasnosti lexikografické práce podobného druhu: *Morfematický slovník slovenčiny* (Sokolová et al., 1999) a *Slovník koreňových morfém slovenčiny* (Sokolová et al., 2005; ďalej SKMS). Do istej miery druhý z nich nadväzuje na spomenuté práce, aj keď sa jeho autori pokúsili aj o pomerne podrobné a čo najpresnejšie naznačenie vzájomných, niekedy dosť zložitých vzťahov medzi všetkými lexémami vstupujúcimi do motivačných väzieb (pozri o tom Sokolová – Ivanová – Dziaková, 2003). Museli pritom vychádzať z výsledkov doterajšieho výskumu v oblasti derivatológie, no na druhej strane z vlastného bádateľského úsilia pri odhaľovaní jednotlivých slovotvorných javov (porov. Sokolová – Ivanová – Vužňáková, 2005; Sokolová, 2006.). Obe práce, t. j. SKMS a *Malý slovotvorný slovník slovenčiny*, vznikali takmer paralelne a opierali sa o výskum slovotvorného systému slovenského jazyka, ktorý zrealizoval J. Furdík (2004). Preto prirodzene vzniká otázka súvisiaca s opodstatnenosťou takýchto slovníkov a so špecifikáciou daných lexikografických prác.

Hniezdové slovníky sú vybudované na princípe príbuznosti slov a ich vonkajšej (formálnej), primárne morfematickej, nie dvojčlennej, binaristickej (slo-

¹ Štúdiá vznikla ako súčasť grantového projektu VEGA 1/1423/04.

votvornej) segmentácie (porov. Tichonov, 1985). Nevenujú sa obsahovej stránke pomenovania, abstrahujú od dialektickej spätosti obsahu a výrazu a pracujú tak výlučne s rovinou onomatologickej štruktúry slova. Ak sa aj berie do úvahy sémantická stránka slov, t. j. poradie slov v slovotvorných hniezdach, je riadené významom lexikálnych jednotiek, vzhľadom na používateľa slovníka nejde o čitateľnú, explicitne vyjadrenú, ale len nepriamu informáciu (Takto je koncipovaný poľský štvordielny slovník *Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego*, 2001 – 2005). Takýto typ slovníkov teda nezachytáva všetky charakteristiky odvodených a zložených slov, neposkytuje komplexný pohľad na slovotvorné procesy, najmä ak vezmeme do úvahy sémantickú stránku lexikálnych jednotiek, a to i potenciálne vstupujúcich do vzťahu slovotvornej motivácie. Slovotvorná motivácia je totiž formálno-sémantickým vzťahom medzi motivačne spätými slovami (napr. *učiť* → *učiteľ* „ten, kto učí“), ktorý hniezdové slovníky nie sú schopné zaznamenať. Preto sa J. Furdík (2004, s. 127) rozhodol opísať slovotvorné javy vytvorením *Slovotvorného slovníka slovenčiny*. Jeho hlavným cieľom v tejto súvislosti bolo minimalizovať nedostatky doterajších dvoch základných metodických postupov pri skúmaní slovotvorného systému jazyka: deskriptívneho, založeného na opise slovotvorných typov, kategórií a klasifikácii odvodených a zložených slov podľa sémantických kritérií (takto u nás pristupujú k skúmaniu slovotvorby Horecký, 1971; 2003; Ondrus – Horecký – Furdík, 1980; Buzássyová, 1974; Bosák – Buzássyová, 1985; Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989) a lexikografického, založeného na zachytení lexikálneho materiálu v podobe slovotvorných hniezd (takto je koncipovaný SKMS). Preto sa pokúsil o nový typ slovníka, ktorý by mal v porovnaní s hniezdovými slovníkmi:

I. Rozširovať a špecifikovať poznanie o:

- charaktere základového a odvodeného slova (ich sémanticko-gramatických vlastnostiach);
- slovotvorných prostriedkoch (sufix, prefix, suffixoid, prefixoid, postfix, gramatická a samostatná morféma);
- slovotvorných postupoch:
 - a) základné:
 1. *derivácia* (sufixácia, prefixácia, postfixácia, reflexivizácia, transflexia, konfixácia),
 2. *kvázikompozícia*,
 3. *kompozícia* (juxtapozícia, čistá kompozícia, kompozično-derivačný, t. j. kompozično-sufixálny a kompozično-transflexný postup),
 - b) pridružujúci sa – univerbizácia;
 - o vedľajších, sprievodných procesoch: alternácie, trunkácia;

- o slovotvorných modeloch;
- o slovotvornom a motivačnom význame odvodeného a zloženého slova;
- o slovotvorných útvaroch:
 1. slovotvorné typy,
 2. onomaziologické kategórie,
 3. typy onomaziologických kategórií.

II. Obsahovať označenie bežných i výnimočných, unikátnych javov i slov, ktoré sa v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (1997, ďalej KSSJ) nenachádzajú. Ide o:

- a) odvodené jednotky doložené jazykovou praxou;
- b) derivatémy (všetky lexikálne jednotky, ktoré sú súčasťou vzťahov slovo- tvornej motivácie; Furdík, 2004), ktoré sú východiskami pre slovotvornú motiváciu jednotlivých slov (*kač → *kačka*), a to i v takých prípadoch, keď slovo uvedené v KSSJ je len jedným z článkov slovotvorného radu: *palatum → *palatálny → *palatalizovať → *palatalizácia* → *palatalizačný* (Dziaková, 2001).

Tvorbou opísanej podoby slovníka dochádza k podrobnému a komplexnému zachyteniu súčasnej lexikálnej zásoby slovenského jazyka z hľadiska slovo- tvorby. Každé slovo však obsahuje toľko parametrov, že ich názorné zobraze- nie je nesmierne rozsiahle, a tak i vydanie slovníka v takejto forme je finančne neúnosné. Objavuje sa alternatívne a ukazuje sa, že efektívne je riešenie na zachytenie takéhoto slovníka počítačovým programom, t. j. na CD-ROM. To by umožnilo priamo sledovať pohyb a vývin slovnej zásoby v čase, teda sprí- stupniť jej poznanie zo synchronno-diachronneho hľadiska. Pravda, slovo- tvorba nie je taká pravidelná ako morfológia a syntax, čo znamená, že zostaviť daný program je pomerne zložité a vyžaduje neustále sa vracieť k javom, ktoré sa pravidelnosti vymykajú.

Z týchto dôvodov vznikla myšlienka vytvoriť slovník v podobe adekvátnej knižnému vydaniu na pedagogické účely, a preto sme v spolupráci s J. Furdí- kom rozpracovali druhú verziu slovníka popisujúceho slovotvorné procesy. Tak vedľa seba existovali dva varianty *Slovotvorného slovníka slovenčiny* (ďalej SSS), pričom druhý variant SSS je upravenou a zredukovanou verziou vo vzťahu k predchádzajúcej.

Daná modifikácia však so sebou prináša viaceré straty z aspektu úplnosti deskripcie derivovaných a zložených slov:

- Tejto podobe slovníka chýba diagnostická parafráza a s tým súvisiaca sé- mantická charakteristika slovo- tvornej štruktúry a slovotvorného vzorca jed- notlivých slov, ktoré umožňujú ich zaradenie do príslušných slovotvorných útvarov.

- Rovnaký úbytok znamená neuvedenie príkladov, ktorými sa identifikuje slovtvorný typ a potvrdzuje jeho adekvátnosť.
- Závažným prvkom je i nemožnosť poukázať na spojenia adjektív so substantívami, ktoré sú rozhodujúcimi činiteľmi pre motivačný a slovtvorný význam vzťahových prídavných mien, a tak pre následné vymedzenie ďalších relevantných parametrov (Dziaková, 2001).

Vzhľadom na nedostatky druhej, pedagogickej verzie slovníka (ide hlavne o absenciu slovtvorných parafráz a významov, ktoré sú relevantné pri vyučovaní slovtvorby, a nekorešpondujúcu postupnosť pri zaznamenávaní jednotlivých charakteristík slovtvorne motivovaných slov s detským myslením) sme upravili tento variant tak, aby zachytával najdôležitejšie parametre slovtvorného systému slovenčiny a zároveň bol použiteľný v školskej praxi pri vyučovaní slovtvorby na všetkých typoch škôl. Keďže ide o skrátenú verziu, nazvali sme ho *Malý slovtvorný slovník slovenčiny*. Ide o projekt realizujúci sa v súčasnosti na KKL V PdF PU v Prešove. Jeho zostavovateľkami sú Ľ. Liptáková a K. Vužňáková. Tým však nechceme našu pozornosť odkloniť ani od pôvodne zamýšľaného variantu slovníka. Ide naozaj o najkomplexnejšie podanie tejto problematiky. No napriek podrobne rozpracovanému systému sa vynárajú stále nové fakty, čo je spôsobené nateraz nezavŕšenou podobou tejto koncepcie. Výskum zatiaľ diskutabilných a neprebádaných javov je rovnako závažný pre obe verzie slovníka a po ich vyriešení by bolo dokončenie kolektívnej práce, ktorú začal J. Furdík, už len formálnou záležitosťou.

Objavujú sa tu analógie i diferencie v porovnaní s pôvodnou stavbou hesla, ktorú navrhol J. Furdík (Dziaková, 2001):

- a) zachovaná je postupnosť, ale nie výber parametrov,
- b) počet parametrov je zredukovaný viac ako o polovicu.

a) Postupnosť parametrov sme zvolili vzhľadom na spôsob myslenia, od konkrétneho k všeobecnému, i na plynulý prechod pri odhaľovaní slovtvorných atribútov konkrétnych lexikálnych jednotiek. Ako východisko slúži vysvetlenie slovtvorného významu² slova. Na základe schopnosti zrekonštruovať kontext (kontexty), ktorý zachytáva sémantickú, vnútornú štruktúru lexikálnej jednotky a zároveň obsahuje východiskové slovo, dokážeme nájsť a vysvetliť motivačné väzby danej jednotky v slovtvornom systéme jazyka, t. j.

² J. Furdík (porov. 2004) uvažuje o motivačnom (hľadáme slovo, ktoré bolo motiváciou, pohnútkou k vzniku derivátu alebo kompozita, napr. zemiak „to, čo rastie v zemi“) a slovtvornom význame slova (zovšeobecnené podoba motivačného významu, všeobecná schéma vnútornej formy slova: to, čo $V_{akt}+Pr+S_{cas}$). Z dôvodu zachovania jednotnej terminológie (slovtvorný slovník, slovtvorná kategória) však pri tvorbe MSSS používame termín slovtvorný význam aj na označenie toho, čo J. Furdík chápe ako motivačný význam.

zistiť príslušný vzťah k motivantu (motivantom), klasifikovať slovo vzhľadom na slovotvorné kategórie, odkryť slovotvornú štruktúru slova a následne postupy, ktoré sa zúčastnili pri jeho tvorbe.

2. variant SSS³ (pedagogická verzia):

názov	motivovanosť	motivant	ST postup	ST štruktúra	typ ST kategórie	ST kategória	
kankán	0	0	0	0	0	0	0
kankánový	M	kankán	sufixácia	kankán-ový	mutač.	de-subst.	objekt
kanoe	0	0	0	0	0	0	0
kanoista	M	kanoe	sufixácia	kano-ista	mutač.	de-subst.	konateľské substantívum
kanoistika	M	kanoista	sufixácia	kanoist-ika	mutač.	de-subst.	nomen essendi
kanoistka	M	kanoista	sufixácia	kanoist-ka	modif.	de-subst.	feminatívum
kanoistic-ký	M	kanoistika	sufixácia	kanoistic-ký; k/c	mutač.	de-subst.	zloženie
kanón	0	0	0	0	0	0	0
kanónový	M	kanón	sufixácia	kanón-ový	mutač.	de-subst.	pôvod
kanónik	M	kanón	sufixácia	kanón-ik; n/ň	modif.	de-subst.	deminutívum
kanonier	M	kanón	sufixácia	kanon-ier; ó/o, n/ň	mutač.	de-subst.	konateľské substantívum
kanonier-ka	M	kanonier	sufixácia	kanonier-ka	modif.	de-subst.	feminatívum
kanonáda	M	kanón	sufixácia	kanon-áda; ó/o	mutač.	de-subst.	pôvod
kánon	0	0	0	0	0	0	0
kanonik	M	kánon	sufixácia	kanon-ik; á/a	mutač.	de-subst.	konateľské substantívum
kanonický	M	kánon	sufixácia	kanon-ický; á/a	mutač.	de-subst.	široký vzťah
kanonizovať	M	kánon	sufixácia	kanon-izovať; á/a	mutač.	de-subst.	v. faciendi

³ Vysvetlenie skratiek a symbolov: Adj – adjektívum; Adv – adverbium; desubst. – desubstantívum; kvázikomp. – kvázikompozitum; M/0 – motivovanosť/nemotivovanosť; modif./mod. – modifikácia; mutač./mut. – mutácia; N – niečo/nieko; S – substantívum; ST – slovotvorný (á); transflex. – transflexia; transpoz./transp. – transpozícia; V/v. – verbum; x – trunkácia (strata segmentu, morfémy).

3. variant s názvom Malý slovotvorný slovník slovenčiny:

heslo (motivát)	ST význam	motivovanosť	motivant	ST štruktúra	ST postup	ST kategória
kankán	0	0	0	0	0	0
kankánový (k-á taneč- nica)	taká, ktorá tancuje kankán	M	kankán	kankán-ový	sufixácia	S → Adj, mut., objekt
kanoe	0	0	0	0	0	0
kanoista	ten, kto sa plaví na kanoe	M	kanoe	kano-ista	sufixácia	S → S, mut., konateľ
kanoistika	to, čo pestuje kanoista	M	kanoista	kanoist-ika	sufixácia	S → S, mut., šport
kanoistka	žena-kanoista	M	kanoista	kanoist-ka	sufixácia	S → S, mod., prechýľovanie
kanoistický (oddiel)	taký, ktorý sa skladá z kanoistov	M	kanoista	kanoist-ický	sufixácia	S → Adj, mut., zloženie
kanón	0	0	0	0	0	0
kanónový (k-á paľba)	taká, ktorá ide z kanóna	M	kanón	kanón-ový	sufixácia	S → Adj, mut., pôvod
kanónik	malý kanón	M	kanón	kanón-ik, n/ň	sufixácia	S → S, mod., zdrobnenina
kanonier	ten, kto strieľa z kanóna	M	kanón	kanon-ier, ó/o, n/ň	sufixácia	S → S, mut., konateľ
kanonierka	žena – kanonier	M	kanonier	kanonier-ka	sufixácia	S → S, mod., prechýľovanie
kanonáda	to, čo ide z kanóna	M	kanón	kanon-áda, ó/o	sufixácia	S → S, mut., pôvod
kánon	0	0	0	0	0	0
kanonik	ten, kto sa riadi kánonom	M	kánon	kanon-ik, á/a	sufixácia	S → Adj, mut., konateľ
kanonický (text)	taký, ktorý je kánonon	M	kánon	kanon-ický, á/a	sufixácia	S → Adj, mut., totožnosť
kanonizovať	tvoriť kánon	M	kánon	kanon- izovať, á/a	sufixácia	S → V, mut., nositeľ výsledku deja
kanonizácia	to, že N kanonizu- je N	M	*kanoniz(ov) ať	kanoniz-ácia	sufixácia	V → S, transp.

b) So zreteľom na rozsiahlosť slovníka sme museli eliminovať množstvo parametrov. Vzdali sme sa slovnodruhovej a gramatickej špecifikácie motivátu i motivantu. Nazdávame sa, že tieto charakteristiky nie sú v našom prípade až také rozhodujúce. V náš prospech svedčí aj to, že niektoré z nich sú predmetom

výkladových slovníkov a pravidiel pravopisu. Neuvádzame ani slovotvorný vzorec ($Z_v + \text{-iar}$), ktorý je iba zovšeobecnením slovotvornej štruktúry slova (fajč – iar). Tú zaznamenávame spolu so sprievodnými postupmi a javmi, akými sú trunkácia, univerbizácia a alternačné zmeny. Diagnostická parafráza („človek, ktorý fajčí“) je mnohokrát totožná, resp. takmer totožná s motivačným významom slova („ten, kto fajčí“), a preto danú substitúciu, transformáciu slova na syntagmu alebo vetu uvádzame len v jednej podobe. Zvolili sme ako východisko motivačný význam slova, keďže slovotvorný význam je len invariantom motivačných významov (porov. Furdík, 2004, s. 131), ale z dôvodu zachovania jednotnej terminológie i korešpondencie názvu slovníka a jazykovej roviny, resp. disciplíny s názvom jej parametrov používame termín slovotvorný význam slova. Podobne je to s termínmi slovotvorná kategória a typ slovotvornej kategórie (J. Furdík vymedzuje onomaziologickú kategóriu a typ onomaziologickej kategórie). Posledný, 14. bod (súhrnná charakteristika) je v našom prípade redundantným prvkom, keďže všetky charakteristiky zachytávame na jednej úrovni.

Špecifiká a možnosti pri používaní oboch lexikografických prác vzhľadom na vzájomné dopĺňanie informácií o fungovaní slovotvorného systému:

Malý slovotvorný slovník slovenčiny (MSSS)

1. Vychádza:

a) z lingvisticko-pedagogického prístupu. Ide o zohľadňovanie psychologických aspektov a voľbu postupov pri vysvetľovaní slovotvorných javov so zreteľom na vyučovanie tvorenia slov. To však vedie v niektorých prípadoch k neúplnosti údajov. Keďže ide o skrátenú verziu a snahu o knižné vydanie, diskutabilnou sa stáva skutočnosť, či zachytiť čo najviac motivovaných slov a eliminovať tak viacnásobnú motiváciu (aranžérstvo „*aranžérska práca*“) alebo naznačiť všetky alternatívy pri vysvetľovaní odvodených a zložených slov (aranžérstvo „*to, že niekto aranžuje/aranžérska práca/práca aranžéra*“) a zaznamenať len najfrekvencovanejšie slová;

b) v prvom rade zo synchronného hľadiska. Môžu však nastať situácie, keď slovotvorný význam slova sa odchyľuje od lexikálneho, resp. slovo sa demotivuje. Príčinou môže byť metaforické a metonymické pomenovanie (vetroplach „*ten, kto plaší vietor*“ *X* „*pobehaj*“; úzkoprský „*taký, ktorý má úzke prsia*“ *X* „*posudzujúci veci z úzkeho hľadiska, obmedzený, malicherný*“) alebo nezhoda slovotvorného významu pomenovania so skutočným stavom vecí, čo J. Furdík (Ondrus – Horecký – Furdík, 1980) označuje ako falošná motivácia (*veľryba* „*veľká ryba*“ *X* „*morský cicavec veľkých rozmerov*“).

2. Zachytáva:

a) motivačné dvojice v abecednom poradí; prioritou nie je zoskupovať motivované lexikálne jednotky do slovotvorných hniezd, ale ukázať spôsob odhaľovania slovotvorných charakteristik;

b) slovotvorný význam slova;

c) slovotvornú štruktúru slova: *tisíckorun-áčka*;

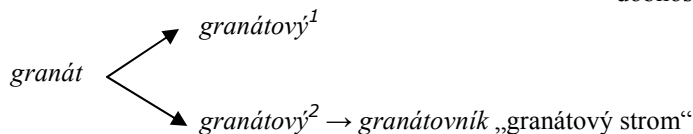
d) primárne bezprostrednú motiváciu (*tisíckorunáčka* „*tisíckorunová bankovka*“); v prípade absentujúcich členov slovotvorného radu aj medzistupňovú motiváciu (*granula* → **granulovať* → *granulovaný*; slovo *granulovať* sa nenachádza v KSSJ, ale je potrebné z hľadiska vysvetlenia derivátu *granulovaný* „*taký, ktorý sa *granuluje*“);

e) lexikálne a motivačné homonymá, teda aj motivovanosť/nemotivovanosť nielen lexémy, ale aj lexie (porov. Furdík, 1998). Na základe širšieho výskumu konkrétnych lexém v KSSJ možno konštatovať, že za **motivačné homonymá** sa dajú považovať dve lexie jednej viacvýznamovej lexémy (motivátu alebo motivantu a motivátu zároveň), ktoré sa vyznačujú rôznym typom *motivačnej intencie* (o motivačnej intencii pozri Furdík, 1998) a tvoria osobitné slovotvorné hniezdo:

granát → *granátový*^{1,2}:

1. *g-y šperk „taký, ktorý má granáty“* (adj. s významom časti a súčasti),

2. *g-é jablko „taký, ktorý má farbu ako granát“* (adj. s významom podobnosti),

f) slovotvorné postupy, slovotvorné kategórie a typy slovotvorných kategórií;

g) vidové dvojice v motivačnom vzťahu: *kúpiť* → *kupovať*.

3. Vymedzuje explicitne alternácie a trunkáciu pri každej motivácii.

Slovník koreňových morfém slovenčiny

1. Vychádza:

a) z čisto lingvistického prístupu, a tak je aj jeho používanie viazané skôr na akademickú pôdu, na vedecké účely. Poskytuje však priestor na skúmanie rôznych slovotvorných javov, ako sú napr. typy slovotvornej motivácie, alternácie, trunkácia. Výsledky zachytené touto lexikografickou prácou musíme brať do úvahy aj pri tvorbe MSSS, a to bez ohľadu na to, či ich priamo aplikujeme, prispôsobujeme na pedagogické účely alebo ich chápeme ako zdroj polemík. Napr. pri výskume koreňových morfém sme dospeli k názoru, že ok-

rem základných typov integrácie, modifikácie a mutácie treba počítať aj s prechodnými typmi, ktoré sú, okrem iného, ukazovateľom vývoja kompozít. Ten smeruje od integrácie (transpozície) k modifikácii, od modifikácie k mutácii a následne od mutácie až k demotivácii. Na základe týchto záverov M. Sokolovej (2006) by sme museli vychádzať nie z troch, ale zo šiestich typov onomaziologických kategórií pri derivátoch i kompozitách. Vzhľadom na možnosti týkajúce sa rozsahu MSSS a náročnosť osvojovania si všetkých týchto údajov v súvislosti so získavaním poznatkov o slovotvornom systéme slovenčiny v školskej praxi zostávame pri tradičnom vymedzení onomaziologických kategórií, t. j. transpozícia, modifikácia, mutácia, pri kompozitách aj integrácia.

b) zo synchronno-diachronneho pohľadu. Zaznamenáva synchronne uvedomované vzťahy motivácie, ale i demotiváciu slova, resp. poukazuje na etymologickú súvislosť slov vzhľadom na koreň slova, napr. lexikálne jednotky *studňa* a *studený*, *stôl* a *prestol* v MSSS chápeme ako nemotivované, ale v SKMS sa uvádzajú v rámci jedného hesla.

2. Zachytáva:

a) súbory slov s rovnakou koreňovou morférou (slovotvorné hniezda):

•STUĐEN (STUĐEŇ, STUĐIEN, STUĐŇ) / STUĐŇ

```
0  studen-ý
0  > studen-o
0  >(>) na studen-o«
0  >(>) za studen-a«
0  > studen-i:t'
0  > studen-ost'-ø
0  > studen-o«
0,3 > studen-o-krv-n-ý
0,3 >> studen-o-krv-n-ost'-ø
0,3 > studen-o-mil-n-ý
0  studň-a
0  > studien-k-a
0  > studn-ič-k-a
0  > studien-oč:k-a
0  > studn-iar-ø
0  >> studn-iar-sk-y
0  >>> studn-iar-stv-o
0  > studn-ic-a
0  >> studn-ič-n-ý
0  > studň-ov-ý
```

b) iba formálnu stránku slova, aj keď pri zaznamenávaní konkrétnych hesiel sa vychádza aj zo sémantiky, no tá nie je explicitne vyjadrená;

c) morfeatickú štruktúru slova: **tisíc-korun-áč:k-a** so zvýraznením koreňových morféme;

d) všetky prípady bezprostrednej (tisíckorunáčka „*tisíckorunová bankovka*“), sprostredkovanej (to, čo má hodnotu tisíc korún), viacnásobnej (maloobchodník „*ten, kto má maloobchod/obchodník v malom/ten, kto obchoduje v malom*“) a vzájomnej (obojsmernej) motivácie (*potreba* >< *potrebovať*) pri derivátoch i kompozitách, pokiaľ to poradie lexém dovoľuje;

e) supletívne (*človek, ľudia*), variantné koreňové morfémy (*šiška/šuška* → ŠIŠ/ŠUŠ), viazané korene (*AKUST, *GENER, *KUKUR) a alomorfy: ŠESTĚ (ŠEST, ŠIEST, ŠIESTĚ);

f) lexikálne jednotky v súbore slov s rovnakou koreňovou morférou podľa slovotvorných postupov, onomaziologických kategórií a ich typov, t. j. využíva poznatky o slovotvornom systéme slovenčiny, ktoré zaznamenáva MSSS;

g) vidové dvojice pri sebe podľa vidotvorného poradia ako spoločný motivant: *kúpiť* {*kupovať*}.

3. Vymedzuje osobitne aj propriálne lexikálne jednotky a ich motivačné vzťahy:

BERMUD (BERMUĎ)

6 Bermud-y

6,0 > Bermud'-an-ø

6,0 >> Bermud'-an-k-a

6,0 > Bermud-č:an-ø

6,0 >> Bermud-č:an-k-a

6,0 > bermud-y

6,0 >> bermud-ov-y'

6,0 > bermud-sk-y'

Oba slovníky poskytujú priestor na ďalšie skúmanie mnohých slovotvorných javov: sledovanie dynamiky v slovnej zásobe jazyka na základe synchronnej motivácie a demotivácie, na odhaľovanie princípov kompozície, kvázikompozície, trunkácie, alternácií a pod. Používanie oboch lexikografických prác vedie ku komparácii slovotvornej a morfematickej štruktúry slova, k vnímaniu slovotvorných javov z aspektu vedy i pedagogickej transformácie poznatkov.

Kým SKMS je určený predovšetkým na vedecké účely, MSSS sa zostavuje s cieľom širšieho uplatnenia, preto chceme načrtnúť možnosti jeho využívania. Tvorbou MSSS sa pokúšame:

1. rozvíjať schopnosť študentov pracovať so slovníkom;

2. odstrániť ťažkosti (nerozlišovanie morfematickej a slovotvornej štruktúry slovotvorne motivovaného slova, abstrahovanie od sémantickej stránky derivátov a kompozít, zisťovanie smeru motivačnej intencie), vyskytujúce sa v súvislosti s osvojovaním si teórie tvorenia slov a na základe toho obohacovať a rozvíjať vlastný slovník i slovnú zásobu jazyka;

3. poskytnúť odpovede na otázky objavujúce sa so zreteľom na individuálne potreby toho-ktorého komunikanta;

4. využiť slovník ako pomocný študijný materiál pre učiteľov slovenského jazyka na všetkých typoch škôl i ako prostriedok na didaktické cvičenia s cieľom upevňovať poznanie formálno-sémantickej príbuznosti slov a uvedomovať si príslušnosť slov k spoločnému slovotvornému hniezdu;

5. odstrániť nepresnosti pri slovotvornej analýze toho-ktorého slova, ktoré sú spôsobené prístupom k motivovanému slovu prostredníctvom formálnej, vonkajšej binaristickej štruktúry slova;

6. podať komplexný opis slovotvorného systému jazyka (doplniť inventár slovotvorných parafráz a onomaziologických kategórií).

Literatúra

- BOSÁK, J. – BUZÁSSYOVÁ, K.: Východiská morfémovej analýzy (Morfematika. Slovtvorba.). Jazykovedné štúdie XIX. Bratislava: Veda 1985. 131 s.
- BUZÁSSYOVÁ, K.: Sémantická štruktúra slovenských deverbatív. Bratislava: Veda 1974. 240 s.
- Dziaková, K.: O príprave slovotvorného slovníka slovenčiny. In: Slovo o slove, 2001, roč. 7, s. 29 – 32.
- FURDÍK, J.: Motivačná intencia slova. In: Slovenská reč, 1998, roč. 63, č. 6, s. 321 – 329.
- FURDÍK, J.: Slovenská slovtvorba (Teória, opis, cvičenia). Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka 2004, 200 s.
- HORECKÝ, J.: Slovenská lexikológia 1. Tvorenie slov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 255 s.
- HORECKÝ, J.: Onomaziologická štruktúra slovenčiny. In: Spisy Slovenskej jazykovednej spoločnosti. 5. Bratislava, Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV a Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2003. 60 s.
- HORECKÝ, J. – BUZÁSSYOVÁ, K. – BOSÁK, J. a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1989. 436 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala. 3. vyd. Bratislava: Veda 1997. 944 s.
- Morfematický slovník slovenčiny. Red. M. Sokolová. Prešov: Náuka 1999. 530 s.
- ONDRUS, P. – HORECKÝ, J. – FURDÍK, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 232 s.
- Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego. Red. H. Jadacka, Tom 1: T. Vogelgesang – Gniazda odprzymiotnikowe. Kraków 2001; Tom 2: H. Jadacka oraz M. Bondkowska, I. Burkacka, E. Grabska – Moyle, T. Karpowicz – Gniazda odrceownikowe, Kraków 2001; Tom 3: M. Skarżyński oraz M. Berend, M. Bondkowska, I. Burkacka, H. Jadacka, M. Olejniczak, T. Vogelgesang – Gniazda odczasownikowe, Kraków 2004; Tom 4: M. Skarżyński –

- Gniazda motywowane przez liczebniki, przysłówki, zaimki, przymyki, modulatory, onomatopoeje, wykrzykniki. Kraków 2004.
- SOKOLOVÁ, M. – OLOŠTIAK, M. – IVANOVÁ, M. – ŠIMON, F. – VUŽŇÁKOVÁ, K. – CZÉREOVÁ, B. – BENKO, V. – MOŠKO, G.: Slovník koreňových morfém slovenčiny. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005. 584 s.
- SOKOLOVÁ, M.: Vzťah slovnodruhových a onomaziologických kategoriálnych významov. Berlín 2006. V tlači.
- SOKOLOVÁ, M. – IVANOVÁ, M. – DZIAKOVÁ, K.: Zásady spracovania slovníka koreňových morfém v slovenčine. In: Jazykovedný časopis, 2003, roč. 54, č. 1 – 2, s. 67 – 92.
- SOKOLOVÁ, M. – IVANOVÁ, M. – VUŽŇÁKOVÁ, K.: Prínos Slovníka koreňových morfém k charakteristike kompozít. In: Jazykovedný časopis, 2004, roč. 55, č. 2, s. 99 – 126.
- TICHONOV, A. N.: Slovoobrazovatel'nyj slovar russkogo jazyka. Moskva: Russkij jazyk 1985. 2 zv.

III.
Aktuálny morfematický výskum
slovenčiny a iných jazykov

Корпуси кореневих морфем у словацькій та українській мовах: можливості альтернативних рішень

Євгенія Карпіловська

Видатний український філософ, поет і церковний діяч кінця XVII – початку XVIII ст. Феофан Прокопович порівнював укладання словників з працею галерників і не дарма. Різниця між галерниками і словниками, і різниця, без сумніву, сутнісна, в тому, що словникар на відміну від галерника береться до своєї праці добровільно і дістає від неї задоволення, інтелектуальну насолоду творчості попри всю фізичну виснажливість такої праці. Притягальна сила словника полягає в тому, що він пропонує таку модель досліджуваного об'єкта, яка водночас підсумовує наявні знання про нього і відкриває перспективу для одержання якісно нових знань. Ю. М. Караулов дуже влучно назвав словник «відповіддю на будь-яке лінгвістичне завдання» [Караулов: 42]. І цю добре відому істину ще раз переконливо доводить укладений колективом авторів під керівництвом д-ра Мирослави Соколової «Словник кореневих морфем словацької мови» (далі – СКМ), який нині перебуває у друці. Його теоретичне та практичне підґрунтя закладено виданий у Пряшеві 1999 р. «Морфемний словник словацької мови» (далі – МСС), який підготували колеги Мирослава Соколова, Густав Мошко, Франтішек Шимон та Володимир Бенко. Реєстр МСС обсягом близько 66500 лексем і склав основу корпусу «Словника кореневих морфем словацької мови». Одразу зауважу, що було б доцільно і цікаво, крім кількості лексем, подати і кількість самих гнізд (реєстрових кореневих морфем) у Словнику, а можливо, і диференціювати цю кількість за різними типами гнізд. Відповідні зауваги щодо можливості такої диференціації вміщено в докладній теоретичній передмові до СКМ, див. зокрема розподіл гнізд з неваріабельними (**KYD**)-варіабельними (**AK²** (**AK**) / **K³**) кореневими морфемами, коренями-дублетами (**КОКТАЙЛ** / **КОКТЕЙЛ**), коренями з потенційно можливим дальшим поділом (**[КО]LAPS** (**[КО]LAB**)), а також гнізд з підгніздами і без, гнізд з різними типами мотивації спільнокореневих слів тощо. Такі відомості, на наше переконання, уточнили б і суттєво доповнили картину реалізації слово-

породжувального потенціалу аналізованих коренів у сучасному словацькому лексиконі, а також уможливили її зіставлення з лексиконами інших слов'янських мов. Я глибоко вдячна колективу авторів «Словника кореневих морфем словацької мови» і передусім особисто вельмишановній пані доктор Милославі Соколовій не лише за можливість познайомитися в рукописі з цією фундаментальною працею, а й взяти участь в її обговоренні на завершальному етапі підготовки корпусу Словника до друку. Для мене така співпраця була надзвичайно цікавою і повчальною, оскільки ніщо так не поглиблює знання про свій власний об'єкт дослідження, як можливість його зіставлення з іншим подібним. В основу пропонованої увазі читачів статті покладено матеріали моєї офіційної рецензії на СКМ, а також матеріали дискусії з авторами СКМ, яка відбулася в червні 2005 р. на семінарі в Пряшівському університеті, присвяченому обговоренню остаточної версії Словника.

СКМ неминує спонукав до порушення вічних питань словотвірної морфеміки, передусім до висвітлення «ножиць» між прагненням його авторів уніфікувати подання коренів і різним функціональним статусом останніх у слові, а отже, й різним ступенем відповідності певних виділених у реєстрі СКМ морфем класичному визначенню кореня як стрижневої значущої одиниці слов'янського слова, як центру його змістової ваги. Гніздовий спосіб подання лексики в СКМ увиразнив співвідношення вільного, прозорого за своєю внутрішньою формою кореня і так званих радикаїдів різного походження і різної міри близькості до такого кореня як еталона цього класу морфем. Завдяки об'єднанню спільнокореневих слів за їхніми мотиваційними відношеннями дослідники словацької мови та будь-який зацікавлений читач СКМ дістає змогу побачити в цілому спектр функціонування того чи іншого кореня в системі сучасної словацької мови, міру й особливості реалізації його словопороджувального потенціалу.

До появи «шлейфа» радикаїдів, ніби-коренів, закономірно призводить динаміка лексикону, різноспрямовані тенденції його розвитку, а саме: приплив і адаптація нових запозичень, творення нових слів від уже наявних у лексиконі, як запозичених, так і питомих. Зокрема, реалізація словотвірного потенціалу нових і старих запозичень сприяє формуванню тла для «упрозорення» певних іншомовних коренів або тих їхніх частин, які в мові-реципієнті, в даному випадку, у сучасній словацькій мові, можна осмислити, як корені. Поява такого «тла» дає можливість сприймати цілий ряд слів у сучасній словацькій мові як повністю або частково подільні, виділяти в них корені на підставі різних

ступенів подільності основ таких слів. Використовуючи принципи системного підходу до опису мотивованої лексики [Sokolová, Moško, Šimon, Benko 1999: 15-29; Sokolová, Ivanová, Dziaková 2003], зокрема, наявність у складі слів до- або післякореневих елементів, яким можна надати статус формантів (префіксів, суфіксів чи суфіксо-флексій), укладачі СКМ виділяють цілу низку так званих умовних, гіпотетичних коренів, позначаючи їх спеціальним символом * (астериском), пор.: ***ABSURD** *absurd-um* (пор. [ad]jekt-ív-um, domín-i-um), ***•DROB** *drob-i:t'* (sa), **drob**-y, o-**drob**-in-a тощо.

Протилежний шар у корпусі СКМ складають слова, що відходять на периферію лексикону, втрачають свої твірні одиниці й мотивований характер своєї формально-семантичної будови, через що відбувається затемнення їхньої внутрішньої форми. Внаслідок цього діють процеси спрощення або перерозкладу основ таких слів, а отже, відбуваються процеси формування в них нових коренів. Прямо з названими тенденціями змін якісного та кількісного складу кореневого корпусу мови пов'язані і тенденції деетимологізації словотвірних гнізд, їхнього розпаду, зокрема формування гнізд з омографічними коренями-вершинами. З приводу саме таких коренів у складі реєстру СКМ передусім виникла наша дискусія з авторами, дискусія, цікава і плідна за своїми наслідками для опрацювання як словацького, так і українського лексикону. Ідеться насамперед про ступінь засвоєння в словацькому та українському лексиконах запозиченої лексики і адекватні способи лексикографічного моделювання коренів з різними функціональними властивостями. Саме на них вважаю за необхідне зупинитися докладніше. Стосовно коренів у цих словах можна, на мій погляд, окреслити такі першочергові дослідницькі завдання:

1. Критерії виділення кореня і надання йому статусу члена класу корневих морфем.
2. Статус кореня в межах самого класу – характер і міра його віддалення від еталонної одиниці-візитівки класу, які й зумовлюють ступінь складності його виділення.
3. Межі формального та змістового варіювання кореня, явища кореневого суплетивізму та аломорфії.
4. Сфера функціонування кореня: загальноживаний-професійні, термінологічні шари лексикону, апелятиви-оніми. Спектр морфем, з якими такий корінь здатний поєднуватися, або його приєднувальна (лівобічна) й породжувальна (правобічна) комбінаторна сила.

Коло окреслених вище проблем визначає не тільки обсяг завдань, які повинен розв'язати укладач морфемно-словотвірного словника, а тим більше укладач словника гніздового типу, а й виразно демонструє необхідність зважати при цьому на неоднорідний, динамічний характер самого кореневого корпусу будь-якої живої мови. Нижче на конкретних прикладах нашої дискусії з авторами СКМ спробую виділити ті корені, з приводу яких можливі альтернативні рішення і які в словацькій та українській мовах виявляють спільний характер функціонування. Разом з тим звертаю увагу і на ті корені, функціональні властивості яких, передусім їхня словопороджувальна активність, різняться в обох мовах. На мою думку, такий зіставний аналіз корневих корпусів обох мов, який мені полегшує досвід роботи над власним «Кореним гніздовим словником української мови» [Карпіловська 2002], дає можливість глибше й точніше визначити спільне (типологічне, універсальне) й відмінне (характерологічне, специфічне) в словотвірній морфеміці кожної з аналізованих мов і водночас краще збагнути загальні принципи категоризації світу в слов'янських мовах.

1. Лексеми, розглянуті в прикладі № 1, змушують ще раз замислитися над стадіями адаптування запозичених слів до граматичної та лексичної системи мови-реципієнта, спонукають брати до уваги різні ступені подільності, «розмонтування» основ таких лексем (про ступені подільності див.: Янко-Триницкая 1968; Крысин 1975; Панов 1975; Шкатова 1975). Звичайно, що характер рішення, яке в певному конкретному випадку приймає дослідник, визначає той мовний ґрунт, на якому він здійснює морфемний аналіз запозиченої лексики. При цьому мовний ґрунт трактую, як систему формальних та семантичних зв'язків запозичення в мові-реципієнті. Наскільки суттєвим при формуванні такої площини аналізу є добір фактичних джерел, продемонструю на деяких прикладах з СКМ. Автори цього Словника, як уже йшлося на початку статті, за фактичну основу його корпусу взяли реєстр МСС. Однак, як показують деякі гнізда, неабияк прислужилися б, наприклад, матеріали тлумачного словника словацької мови в 4-ох томах, не враховані в МСС. Вони допомагають точніше визначити словопороджувальний потенціал запозичених коренів, мотиваційні відношення певних сил, специфіку формального варіювання окремих коренів іншомовного походження, а також увиразнюють на словацькому мовному ґрунті самі такі корені. Зокрема, в деяких з поданих у СКМ гнізд відсутні твірні одиниці, натомість 4-томний тлумачний словник словацької мови дає можливість їх відновити, що суттєво змінює картину функціонування відповідних

коренів, пор.: наявне в СКМ слово **abort-ív:n-y** і відсутнє в ньому його твірне **abortus**. На відміну від цього гнізда у гнізді слів з коренями **AKR¹/AKRO** подані лише твірні композити **akr-onym-ø**, **akro-bac-i-a** і немає таких слів з 4-томного тлумачного словника з цим же коренем у початковій основі, як **akrofóbia**, **akromegalia**, **akropola**, **akrostich** (**akrostichon**), **akrotéria**. До гнізда з коренем **BAGÁŽ** не включено слово **bagážia**, зареєстроване тлумачним словником, а до гнізда з коренем **BAND** – слово **banditizmus**. Ці приклади (а їх низку можна продовжити) засвідчують доцільність включення до корпусу СКМ тієї лексики з інших фактичних джерел, зокрема з тлумачних словників словацької мови, яка не тільки доповнює сформовані гнізда, а й витворює тло для виділення зв'язаних, потенційних коренів або ж коренів іншомовного походження із затемненою семантикою. Скажімо, введення до гнізда з коренем ***FRUKT** слів **fruktifikácia**, **fruktifikačný**, **fruktifikovat'**, представлених у 4-томному тлумачному словнику, підсилило б підстави для виділення цього гіпотетичного кореня. Так само для гнізда з коренями ***•FAK / FAX** неабияк прислужилися б з цього ж джерела слова **faksimilovat'**, **faktík**, **faktívum**, **faktívny**, **faktologický**, **faktum**, відсутні в корпусах МСС та СКМ.

Доречно в контексті цих міркувань пригадати зауваження І. О. Бодуена де Куртене про те, як по-різному сприймають іншомовну лексику люди, що знають і не знають мову-джерело запозичення [Бодуэн де Куртенэ 1963]. Постає питання, якою мірою, аналізуючи словацьке або українське слово іншомовного походження, ми повинні враховувати його етимон, прообраз у мові-джерелі запозичення. Вважаю, що для вироблення критеріїв морфемного аналізу такої лексики визначальним має бути принцип спирання на власний мовний ґрунт, тобто на ті формально-семантичні зв'язки аналізованого слова, що склалися в нього у системі мови-реципієнта, мови-безпосереднього об'єкта аналізу лексикографа. Межі подільності певної основи, крім того, зумовлює спрямування на відтворюваність, серійність появи певного кореня чи афікса в структурно спільних лексемах. Матеріали МСС та СКМ виявляють намагання авторів поєднати ці два часом несумірні й взамо-заперечні підходи. Крім того, часто прагнення до стрункості і послідовності аналізу вступає в конфлікт з реальною неоднорідністю, динамікою мовного матеріалу. Чи є сенс згладжувати таку багатошаровість формально подібних, але функціонально неоднопорядкових явищ? Чи не переконливішою і цікавішою для дослідника і майбутнього користувача СКМ буде картина амплітуди входження певних запозичень до словаць-

кого лексикону, картина спектру стадій їхнього засвоєння, «просування» в ньому, передусім реалізації словотвірного потенціалу таких іншомовних лексем? Гадаю, що попри всю складність такої динамічної гетерогенної моделі вона адекватніше відображатиме реальний стан речей. Лексеми, вміщені у прикладі № 1, дають цікаву поживу для роздумів з цього приводу. Матеріали СКМ та МСС (перший стовпчик таблиці) аналізую на тлі українських паралелей, а також зіставляю такі лексеми з їхніми етимонами в мовах-джерелах запозичення (другий стовпчик таблиці) і в третьому стовпчику таблиці подаю свої альтернативні рішення щодо форми виділених коренів.

Умовні скорочення: **СКМ** – «Словник кореневих морфем словацької мови»
МСС – «Морфемний словник словацької мови»
КГС – «Кореневий гніздовий словник української мови»
 Підкресленням виділяємо зіставлявані морфеми

ПРИКЛАД 1. Можливість дальшого поділу кореня в СКМ

Матеріали СКМ	Оточення в СКМ, МСС та в КГС – тло для аналізу	Пропозиція
афіксоїд+корінь (Індекс 5)		
а) префіксоїд		
1,7 <u>emból</u> -i-a 1,8 <u>anabolík</u> -um	<u>amfi-bol-ø</u> , <u>meta-bol-ic</u> :k-ý 1 >< [<u>ana</u>]lýz-a 1 [<u>em</u>]blém-ø Пор. з укр. бол-о-метр-0, амфі-бол-0, амфі-бол-іj(a), амфі-бол-іт, мета-бол-іj(a), метабол-ічн(ий), гол-о-метаболія, анти-бол-ін (19 слів з цим коренем у КГС)	ПІДСТАВА BOL- (від грец. βάλλω "кидати, метати", βολή "метання, кидок, залп"). ЕМ – складове прищощення в грец. недок. формі мин. часу ἐμβάλλω «вкидати, вводити». ПРОПОЗИЦІЯ ЕМ- (префіксоїд) і BOL- (корінь). Індекс 5 замість 7
* EXHUM 2,7 <u>exhum</u> -ov-a:t' 1,7 > <u>exhum</u> -ác:i-a 2,7 >> <u>exhum</u> -ač-n-ý	<u>humus</u> , <u>humus-ov-ý</u> , <u>humus-ov:it-ý</u> . Пор. з укр. гумус-0, гум-ін, гум-і-фік-аціj(a), гумус-н(ий), ексгум-аціj(a), екс-гум-увати (11 слів з цим коренем у КГС) + [<u>EX</u>]CES 1 [<u>ex</u>]ces-ø	ПІДСТАВА HUM- (від лат. humus "грунт, перегній"). ЕХ- лат. префікс зі значенням «з, від чогось, звільнення від чогось». ПРОПОЗИЦІЯ ЕХ- (префіксоїд) і HUM- (корінь). Індекс 5 замість 7

	*•[EX]HIB 1 [ex]hib-ic:i-a	
Пор. також EXPRES-	im-presi-on:izm-us	EX- i PRES-
ESTRÁD-	aut-o-strád-a	E- i STRÁD-

б) суфіксoid

1 kapron-ø / kaprón-ø 1,9 dederon-ø / dederón-ø 1,9 nylon-ø 1 ketón-ø 1,9 silon-ø / silón-ø 1,9 teflon-ø / teflón-ø	1 acet-ón-ø Пор. з укр. капр-он, дедер-он, нейл-он, ацет-он, сил-он, силік-он	Індекс 1,5 Індекс 1,5,9 (ступінь подільності+характер мотивації) Індекс 1,5,9 Аббревіатура, зорієнтована на афіксoid із серійним значенням: N(ew)+Y(ork)+Lon(don) Індекс 1,5 Індекс 1,5,9
Пор. також 1 mentol-ø 1 staníol-ø	1 benz-ol-0 1 fen-ol-0 *•OLEJ / OL / OLE Пор. з укр. стан-át(и), стан- ін, стан-ít(и) (від лат. stan- num (stānum) „олово“)	Індекс 1,5 Індекс 1,5 Включити до складу гнізда з вершиною *•OLEJ / OL / OLE , пор. у складі цього гнізда в СКМ: petr-olej-ø , lan-ol-in-ø , lin-ole-um з індексом 1,3
1,8 softvér-ø 1,8 hardware-ø / hardvér-ø	англ. software, hardware , lingware , Пор. з укр. софт- вер, хард-вер	-vér (від англ. ware «одяг, вбрання, шати») Індекс 1,5 Індекс 1,5
1,8 trachóm-ø	1 trache-a 1 my-óm-ø 1 sark-óm-ø	Індекс 1,5 Індекс 1,5
1,9 tranzistor-ø	1 re-ak-t-or-ø (Індекс 1,5) 1 >(>) destil-át-or-ø (Індекс 1,5)	Індекс 1,5,9 англ. transistor з trans[fer]+[re]sist-or

в) корені в складі запозиченого композита (Індекс 3)

1,8 playboy-ø / plejboj-ø 1,8 kovboj-ø	1,8 playback-ø / plejbek-ø пор. з 1,3 bek-hend-ø	Індекс 1,3 Поповнення гнізда з вершиною *BEK-/BACK-
1,8 reostat-ø	1,8 hemoroid-y 1 stat-ik-a але і 1,3 • term-o-stat-ø Пор. з укр. гем-о-рой, себ-о- реј-а, гон-о-реј-а, пі-о-реј-а, блено-реј-а	RE- i -STAT Індекс 1,3 Підстави для формування гнізда з радикаoidами RE- /ROJ- та поповнення гнізда з вершиною *•STAT¹-

1,8 krosček-ø 1,7 forček-ing-ø	1,3 >>> cykl-o-kros-ø 1,3 > • aut-o-kros-ø 1,3 > • mot-o-kros-ø Пор. з укр. кросасемблер, кросбридинг, кросбредний, кросзасоби, кросрозробка, крос-умова, крос-коефіцієнт, крос-модуляція 1,3 for-hend-ø Пор. також: 1,8 bodyček-ø 0,8 psinček-ø	KROS- i ČEK- FOR-i ČEK- Індекс 1,3,5 Формування гнізда з вершиною ČEK- як формального варіанта гнізда з вершиною ŠEK-
1,8 telex-ø (грец. TELE- (TEL-)+англ. EXCHANGE «обмін») А також: 1,9 algol-ø (algorithmic language) 1,9 aldehyd-ø (alco- hol+ dehyd rogenātus)	Пор. з укр. магн-е-син-0 з грец. μάγν[ης] «магніт» та σύν[χρονος] «одночасний», авто-син-0	грец. і префікс EX- з Індекс 1,3 чи 1,5 Індекс 1,3,9 чи 1,5,9
1,8 krepdešín-ø 1,8 mizanscén-a	франц. crêpe de Chine «китайський кrep, кrep з Китаю» франц. mise en scène «розташоване на сцені»	1,5 krep-dešín-ø Долучити до гнізда з коренем • KREP 1,5 mizan-scén-a Долучити до гнізда з коренями *• SCÉN (SCEN)
1,8 ultramarín-ø	1,3 akv-a-mar-ín-ø 1 ultra « 1 > ultra-modern-y »	Спільний етимон – лат. mari- nus «морський» Подати в гніздах з коренями ULTRA- *MAR^d- ultra-mar-ín-ø Індекс 1,3

Низку прикладів, поданих для обговорення вище, можна продовжити. Ось ще кілька шерегів лексем, з приводу морфемного поділу яких, зокрема, виділення в їхньому складі коренів, можливі рішення, відмінні від запропонованих авторами СКМ. У слові 1 **inter-i:ér-ø** виділено корінь ***INTER**. Це слово – приклад адаптованого транслітерованого запозичення з французької, пор.: франц. **intérieur** з лат. **interior** „внутрішній”. У системі словацької мови навряд чи прозора морфемна структура цього прикметника. Він, як і в інших слов’янських мовах, став іменником, а отже, застиг у такій транслітерованій формі в іншій синтаксичній функції. Що його основа в такому новому частиномовному статусі

у словацькій мові усвідомлена як неподільна, доводить структура похідного від цього слова прикметника 2 > **inter**-i:ég-ov-ý. Беручи до уваги таку трансформацію французького етимона, корінь слів цього гнізда повинен мати вигляд ***INTERIER**. До речі, саме так автори СКМ вчинили зі словом 1 **interview**«, виділивши в ньому корінь **INTERVIEW**, хоча перший складник цього слова, як відомо, походить від того ж латинського префікса **inter** «поміж, посередині» (буквально «погляд всередину»). У сучасній російській та українській розмовній практиці здійснено цікаву спробу «розмонтувати» це слово: у мові журналістів з'явився експресивний образний новотвір *контрв'ю* (рос. *контрвью*) як протиставлення *інтерв'ю* (рос. *интервью*), що засвідчує самостійність морфеми **inter-** у функції саме префікса, але не кореня. З огляду на таку прозорість префікса **inter-** у морфемній будові слів незрозуміло, чому як єдиний корінь в СКМ подана лексема **INTERNET**. Крім безсумнівних, на моє переконання, підстав для виділення префікса **inter-**, на користь виділення кореня **NET** свідчить поява таких аббревіатур на позначення різновидів комп'ютерної міжмережевої взаємодії, як, наприклад, в українській (і інших слов'янських мовах) **Євронет**, **Фринет**, **Рунет**, **Укрнет**. На складений характер слова **INTERNET** вказує і побутування його перекладу-перифрази, що сполучає значення префікса й кореня: Всесвітня Сітка (Мережа) або образне Всесвітня Павутина. Перелік прикладів такого невинного, на нашу думку, морфемного поділу запозичень можна продовжити, див. такі корені, як ***JANIČ** в 2 **janič**-iaġ-ø (пор. його турецький етимон-словосполучу *yeni çeri* «нове військо», словац. «nový odiel»), ***LAPID** в **lapid**-áġ:n-у (відбулося переосмислення первісного значення латинського етимона **lapidarius** «вирізьблений на камені» з **lapido** «кидаю камінь» (**lapis** «камінь»+**dō** «кидаю»), ***•ORN** в **orn**-a:ment-ø (навіть чи в словацькій мові можна співвідносити це слово з історично твірним для нього дієсловом **ōrno** «споряжати, озброювати, одягати, прикрашати») та інші.

2. Приклад № 2 демонструє діаметрально протилежний підхід до аналізу запозичень — поділ основ неподільних як данина скоріше етимологічному, аніж синхронному вивченню їхньої формально-семантичної будови. Знову ж таки постає проблема виправданості такого перетину системних зв'язків лексеми-етимона і лексеми, що вже стала набуток словацького лексикону, фактом словацької мови, а отже, перебуває в певній площині формальних та семантичних зв'язків з іншими словами сучасної словацької мови. Чи не викривлює занурення аналізу в історію запозичення реальної картини його функціонування в словацькому лексиконі, його реального місця й питомої ваги в ньому? Знову

перед дослідником вимальовується дилема: стрункність класифікації подібних явищ за рахунок нівелювання їхньої різнопорядковості та динаміки. Пропоную проміжний варіант, який відбиває плинну рівновагу таких явищ у лексиконі: подання амплітуди входження іншомовної лексеми до лексикону мови-реципієнта: 1 стадія- неподільний корінь (індекс 8 – критерій: збереження такого кореня в цілісному вигляді у похідних), 2 стадія – подільний корінь з можливістю виділення з нього унікального афіксоїда (Індекс 5 – критерій: здатність такого кореня поєднуватися з іншими афіксами або основами без виділеного з нього унікального афіксоїда) і 3 стадія – подільний корінь із серійним афіксоїдом, а можливо і з афіксом (Індекс 4 або 3, критерій: повторюваність афіксоїда і формування в нього регулярного значення певної ономасіологічної категорії), пор.: 1- **vizáz-ø** – 2 – **kart-on-áz-ø** (невеликий виріб з картону) – 3 – **mont-áz-ø**, **pilot-áz-ø**, **gram-áz-ø**, **litr-áz-ø** пор. з укр. 1 – **вітраж-0**, **ажіотаж-0** – 2 – **картон-аж** – 3 – **арбітр-аж**, **пілот-аж**, **літр-аж**, **метр-аж**, **персон-аж**, **тип-аж** (див. докладніше про це в: Карпіловська 1999).

ПРИКЛАД 2. Брак підстав для поділу кореня (Індекс 8)

Матеріали СКМ	Оточення в СКМ, МСС та в КГС – тло для аналізу	Пропозиція
1 pas-áz-ø (гніздо з вершиною *•PAS ¹ , у складі також: 1 pas-ø , 1 pas-áz:ier-ø) 1 kol-áz-ø (гніздо з вершиною *KOL ²) 1 viz-áz-ø (гніздо з вершиною •VÍZ (VIZ), у складі також 1 viz:i-a , 1 viz-it-a , 1 viz-um)	1,8 menáz-ø 1,8 mináz-ø 1,8 skrumáz-ø але і 1 > mont-áz-ø 1 >> kamufl-áz-ø 1 > pilot-áz-ø (Індекс 1,5)	Індекс 1,8 pasáz-ø koláz-ø vizáz-ø
1 mandar-in-ø	1 rab-in-ø 1 > blond-in-ø 1 cherub-in-ø але і 1 beduin-ø 1 delfin-ø 6,0 > Gruzín-ec-ø Пор. з укр. сарац _{ин} -0, мури _н -0, мандар _{ин} -0, беду _{ин} -0, дельф _{ин} -0 Див. також: mandarín-k-a «плід» (з іспан. naranja mandarina «апельсин для мандарина»)	португ. mandarim з санскрит. mantrin «радник» ПРОПОЗИЦІЯ mandarín-ø Індекс 1,8 1 MANDARÍN ¹⁻² 2 Об'єднання двох гнізд на основі спільного етимона: друге гніздо – семантичний розвиток першого
1,8 vademék-um	vāde mēcum «іди зі мною» – cum «з»	vademékum-ø Індекс (1,1)

	Поп. з 1 >> an- <u>est-et-ik-um</u> 1 <u>est-et-ik-a</u> 1 <u>etn-ik-um</u> 1 >> <u>etn-ic-it-a</u>	
--	---	--

У багатьох випадках укладачі СКМ відокремлюють кінцеві частини запозичень, які за формою подібні до суфіксів і яким можна приписати те саме словотвірне значення, що й суфіксальним похідним, пор.: **neg-et-ø**, **abitur-ient-ø** тощо. З приводу обґрунтованості й доцільності виділення таких умовних коренів можна дискутувати, але, за моїми спостереженнями, автори СКМ не завжди послідовні в дотриманні цього принципу. Це зауваження стосується, зокрема, таких коренів, як **AEROB**, **MIKROB**; **BULDOZER**, **BROJLER**; **AKTINÍD**, **EXHUM**, **EXPRES**; **EMBOL**, **ENCEFAL**; **EPITAF**, **EPITEL**, **EPIGÓN**; **ESTRAD**; ***KOAGUL**, ***KONGRU**, ***KOREŠPOND**; **MENTOL**; ***METAFYZ**; **IN-TERMEZZ** та ін. Уніфікація виокремлення коренів у подібних словах дала б можливість уточнити склад деяких поданих у корпусі СКМ гнізд, наприклад, гнізда з коренями ***OLEJ** / **OL** / **OLE**. До його складу слід було включити слова **benz-ol-0**, **fen-ol-0**, **ment-ol-ø**, кінцева частина яких є формальним варіантом коренів цього гнізда і їй можна приписати розрядне значення «речовина», а отже, надати їй статусу суфіксоїда. Ця ж пропозиція стосується і ряду слів з кінцевим елементом **-on** на зразок **kapron-ø** / **kaprón-ø**, **dederon-ø**, **nylon-ø**, **ketón-ø**. Однорідність їхнього розрядного, додаткового до власне лексичного, значення дає змогу також надати цьому елементу статус суфіксоїда і приписати йому розрядне значення «речовина, матеріал».

Підстави для подальшого поділу бачу і для слів-юкстапозитів, етимон яких становить словосполучка в мові-джерелі запозичення. Складену будову подібних коренів унаслідок запозичення, корені яких спільні з одним з компонентів таких юкстапозитів. Маю на увазі такі подані в СКМ корені, як **FATAMORGAN** (**FATAMORGÁN**), ***FORČEK**, **KROSČEK**, **KREPDEŠÍN**, **LANČMÍT**, **MIZANSCÉN**, ***OUTSID**, **OFSAJD**, **PATER-NOSTER**, **PLAYBOY** / **PLEJBOJ**, **KOVBOJ**, **PLUSKVAMPERFEKT** тощо. Якщо хоча б один з компонентів цих коренів функціонує в інших словах словацької мови з тим же значенням, це є сигналом для «розмонтування» поданих вище складних одиниць. Наприклад, в СКМ виділене гніздо слів з коренем ***FAT¹** (**fat-ál:n-у** з низкою похідних), що мають той же латинський етимон **fatum** «доля, пророцтво», що і компонент **fata** в корені **FATAMORGAN** (пор. його безпосередній італійський етимон **fata morgana** буквально «фея, вішунка долі,

пророчиця Моргана»). Отже, є підстави виділити ще один варіант кореня **FAT**¹ – **FATA** у застиглій словоформі жіночого роду і подати слово **fata-morgán-a** з його похідними в тому ж гнізді як самостійне підгніздо.

3. Приклад № 3 пов'язаний з проблемою варіювання форми та змісту коренів, його способами та межами. Як засвідчує ціла низка коренів, поданих в СКМ у складі запозичень, той самий корінь може побутувати в різних словах у різному буквенному записі. До цього спричинилися різне джерело запозичення або різний спосіб адаптації того ж запозичення, а саме: у транслітерованому (з опорою на написання слова) його графічну форму) чи транскрибованому (з опорою на його вимову, звукову форму) вигляді. Крім того, проблему варіювання в іншому аспекті унаочнюють корені, які запозичені з різних мов або такі, які входять до складу апелятива чи оніма. Не менш складною є і проблема запозичених композитів та юстапозитів, зокрема з прихованими власними назвами. Розмаїття типів коренів закономірно виявляє строкатість і різношаровість складу сучасного словацького лексикону, різноспрямовані і різносилні тенденції його розвитку. На моє глибоке переконання, дискусію викликають явища нестійкі, проміжні, а отже, вони неминуче спричиняють різне сприйняття і осмислення, але водночас виявляються особливо цікавими при зіставному аналізі лексиконів. Головне досягнення авторів СКМ, на мою думку, полягає саме в створенні гнучкої, динамічної, багатопараметрової моделі не лише кореневого інвентаря як основного об'єкта дослідження, а й картини реалізації словопороджувального потенціалу коренів у сучасному словацькому лексиконі.

ПРИКЛАД 3. Корені-варіанти

Матеріали СКМ	Оточення в лексиконі – тло для аналізу	Пропоновані рішення
1,8 ofsajd -ø i 1,7 outsid -er-ø	1,8 offset -ø 1 aut -ø	-sajd i -sid- від англ. side «сторона, бік» (у вимові [said]) SAJD-/SID- Індекс 1,5
6,0 hispan -ist-ik-a 1,3 • koker-španiel -ø	Španiel , Španielka , Španielsko , španielsky (є в 4- томному тлумачному словнику словацької мови, але відсутні в СКМ)	англ. spaniel «іспанський»
6 Sof -i-a – 6 Žof -i-a i 1,3 fil-o-zof -ø 6 Valér -ø – 6 Valér -i-a i	грец. σοφία “мудрість” лат. valeo (valēre) “бути здоровим”	Об'єднання в одному гнізді в основному корпусі. Пріоритет: в основному корпусі апелятив → онім

1 <u>valer</u> íán-a 6 <u>Filadelf</u> -i-a 1,3 <u>fil</u> -o-zof-ø	грец. φιλέω "люблю"	<u>в PROPRIA</u> онім → апелятив
---	----------------------------	-------------------------------------

«Словник кореневих морфем словацької мови», безперечно, дасть новий потужний поштовх для вивчення словопороджувального потенціалу словацької мови, системної організації її лексикону. Певна, що появи цієї праці з нетерпінням чекають усі слов'янські морфемологи, всі, хто зайнятий проблемами динаміки лексиконів слов'янських мов. Запропонована в ньому модель дає змогу осмислити спільне й національно специфічне в будові й розвитку лексиконів слов'янських мов, зокрема, в реалізації словопороджувального потенціалу питомих і запозичених коренів. Користуюся нагодою ще раз привітати авторський колектив на чолі з д-ром Милославою Соколовою із завершенням цієї фундаментальної праці, побажати «Словнику кореневих морфем словацької мови» вдячних і допитливих читачів, а його авторам – нових наукових звершень.

Література

- БОДУЭН де КУРТЕНЭ, И.А. 1963. Об отношении русского письма к русскому языку // Избр. труды по общему языкознанию. – М.: АН СССР, 1963. – Т.2. – С. 397 – 418.
- КАРАУЛОВ, Ю.Н. 1981. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. – М.: Наука, 1981.
- КАРПІЛОВСЬКА, Є.А. 2002. Кореневий гніздовий словник української мови: Гнізда слів з вершинами – омографічними коренями. – Київ: Українська енциклопедія, 2002.
- КАРПІЛОВСЬКА, Є.А. 1999. Суфіксальна підсистема сучасної української літературної мови: будова та реалізація. – К.: Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, 1999.
- КЛИМЕНКО, Н.Ф. – КАРПІЛОВСЬКА Є.А. 1998. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови. – К.: Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, 1998.
- КАРПІЛОВСЬКА, Є.А. 1999. Суфіксальна підсистема сучасної української літературної мови: будова та реалізація. – К.: Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, 1999.
- КРЫСИН, Л.П. 1975. Ступени морфемной членимости иноязычных слов // Развитие современного русского языка. 1972. Словообразование. Членимость слова. – М.: Наука, 1975. – С. 227 – 231.
- ПАНОВ, М.В. 1975. О ступенях членимости слов // Развитие современного русского языка. 1972: Словообразование. Членимость слова. – М.: Наука, 1975. – С. 234 – 238.

- ШКАТОВА, Л.А. 1975. Заметки о членимости медицинских терминов // Развитие современного русского языка. 1972. Словообразование. Членимость слова. – М.: Наука, 1975. – С. 151 – 159.
- ЯНКО-ТРИНИЦКАЯ, Н.А. 1968. Членимость основы русского слова // Изв.АН СССР. – Сер.яз.и лит-ры. – 1968. – Т. XXVII. – вып. 6. – С. 532 – 540.
- KLYMENKO N. F. – KARPILOVS'KA, E. A. 1994. Computer Morpheme-Word-Formative Database of the Ukrainian Language and Its Applications // Journal of Quantitative Linguistics. – 1994. – Vol.1. – № 2. – P.113 – 131.
- SOKOLOVÁ, M. – IVANOVÁ, M. – DZIAKOVÁ, K.: Zásady spracovania slovníka koreňových morfév v slovenčine. In: Jazykovedný časopis, 2003, roč. 54, č. 1 – 2, s. 67 – 92.
- SOKOLOVÁ, M. – MOŠKO, G. – ŠIMON, F. – BENKO, V.: Morfematický slovník slovenčiny. Prešov: Náuka 1999. 531 s.
- SOKOLOVÁ, M. – OLOŠTIAK, M. – IVANOVÁ, M. – ŠIMON, F. – VUŽŇÁKOVÁ, K. – CZÉREOVÁ, B. – BENKO, V. – MOŠKO, G.: Slovník koreňových morfév slovenčiny. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005. 584 s.

Słotwórstwo gniazdowe – stan i perspektywy badawcze

Krystyna Kleszczowa

Syntezy wieńczące jakiś etap w nauce mają podwójną wartość. Po pierwsze, pozwalają ocenić, co dana metodologia wniosła w rozwój konkretnej dziedziny wiedzy, po drugie – otwierają nowe obszary badawcze, zwłaszcza wtedy, gdy zjawiają się w odpowiednim momencie. Choć nie było to planowane, właśnie taką sytuację mamy w słotwórstwie gniazdowym. Prawie jednocześnie ukazują się słowniki dla trzech języków słowiańskich – słowackiego, ukraińskiego i polskiego. Jako polonistka pragnę przynajmniej w ogólnych zarysach zaprezentować polski dorobek słotwórstwa gniazdowego¹, to pierwszy cel, jaki stawiam sobie w artykule, także pierwsza część niniejszego tekstu (I.). Cel drugi wydaje się ważniejszy. Pragnę podzielić się refleksjami na temat perspektyw badawczych, jakie otwierają się po opublikowaniu słowników gniazdowych i rdzeniowo-gniazdowych² – o tym będzie mowa w II. części artykułu. Część II. rozbita będzie na: (1) perspektywy badań nad współczesnymi językami oraz (2) studia diachroniczne. Sama nigdy nie miałam sposobności zajmować się leksykograficznymi pracami redakcyjnymi. Mam jednak nadzieję, że stanowisko osoby „spoza branży” może być w równym stopniu inspirujące dla leksykografów, jak dla autorki niniejszego tekstu inspirujące były owoce ich pracy.

I. W Polsce zamysł opracowania słownika gniazdowego pojawił się już w 1977 roku w Zespole Słotwórczym przy Instytucie Języka Polskiego Uniwersytetu Warszawskiego; kierownikiem zespołu była wówczas Profesor Jadwiga Puzynina. W 1984 roku prace nad słownikiem gniazdowym przejęła Hanna Jadacka, uczennica Profesora Puzyniny, ona też była autorką zeszytu próbnego³. Wzorem dla warszawskiego zespołu były osiągnięcia szkoły

¹ Więcej informacji Czytelnik znajdzie w artykule: M. Olejnik, *30 lat słotwórstwa gniazdowego (rys historyczny)*. W: *Słotwórstwo gniazdowe. Historia, metoda, zastosowanie*, pod red. Mirosława Skarżyńskiego. Kraków 2003, s. 12 – 28.

² Nie używa się w polskiej literaturze terminu *słownik rdzeniowo-gniazdowy*, jest to propozycja na użytek niniejszego artykułu.

³ H. Jadacka, *Zeszyt próbny Słownika gniazd słotwórczych współczesnego języka polskiego*. Warszawa 1988.

rosyjskiej, zwłaszcza dwutomowy słownik Tichonowa⁴, ale z modyfikacjami i uzupełnieniami. Za szczególnie istotne należy uznać odwoływanie się do kryterium dominacji systemowej w celu wyeliminowania zjawiska wielomotywacyjności oraz wykluczenie motywacji wzajemnej dzięki rozbiciu leksemów polisemantycznych na jednostki monosemantyczne. Hanna Jadacka jest główną redaktorką dwóch pierwszych tomów polskich słowników gniazdowych: *Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego*. Red. naukowa Hanna Jadacka, t. 1: Teresa Vogelgesang, *Gniazda odprymiotnikowe*, Kraków 2001; t. 2: Hanna Jadacka oraz Magdalena Bondkowska, Iwona Burkacka, Elżbieta Grabska-Moyle, Tomasz Karpowicz, *Gniazda odrzeczownikowe*, Kraków 2001. Głównym redaktorem tomu 3 był już Mirosław Skarżyński (także autorem obok Małgorzaty Berend, Magdaleny Bondkowskiej, Iwony Burkackiej, Hanny Jadackiej, Moniki Olejniczak oraz Teresy Vogelgesang (Kraków 2005). T. 4 jest autorstwa Mirosława Skarżyńskiego (*Gniazda motywowane przez liczebniki, przysłówki, zaimki, przyimki, modulanty, onomatopeje, wykrzykniki*. Kraków 2004).

W tym miejscu warto dodać, że zaprezentowane wyżej efekty prac nad słownikami gniazdowymi poprzedził *Mały słownik słowotwórczy języka polskiego dla cudzoziemców* Mirosława Skarżyńskiego⁵. Autor miał na uwadze cel głównie dydaktyczny; w centrum gniazd znalazły się wyrazy o najwyższej frekwencji. Przyjął nieco inne rozwiązania niż te, którymi kierowano się w ośrodku warszawskim. Novum było konstruowanie niektórych gniazd w oparciu o supletywne tematy.

Gdy przyrównać trzy leksykony, słowacki⁶, ukraiński⁷ oraz polski, widać wyraźnie, że dwa pierwsze różnią się znacznie od polskiego. Odmienność wynika nie tylko z tego, że polski słownik jest najobszerniejszy, ale głównie z przyjętej postawy metodologicznej, mającej źródła w czasie, w jakim zainicjowano prace. 30 lat temu w lingwistyce królował strukturalizm, w wersji ostrego rygoryzmu. Jeśli chodzi o słowotwórstwo, był to czas budowania nowej dyscypliny, odstępowania od etymologicznego sensu terminu *słowotwórstwo* – już nie analizowano *słów tworzenia*, ale atemporalny sposób rozumienia leksemów. Przyjęte na początku przez zespół Jadwigi Puzyniny, potem Hanny

⁴ А. Н. Тихонов, *Словообразовательный словарь русского языка*. Т. 1 – 2. Москва 1985.

⁵ Kraków 1989.

⁶ *Slovník koreňových morfév slovenčiny*. Hlavná redakcia: M. Sokolová, M. Ološtiak, M. Ivanová et al. Prešov 2005.

⁷ О. А. Карпіловська, *Кореневий гнідовий словник української мови. Гнізда слів з вершинами – омографічними коренями*. Київ 2002.

Jadackiej założenia trzeba było kontynuować, mimo iż w słowotwórstwie przełomu XX i XXI wieku strukturalne rygory znacznie się już osłabiły⁸.

Dzielnymi osadzonymi w innym paradygmacie naukowym są leksykony słowacki i ukraiński. Polskie słowniki zawierają gniazda słowotwórcze bez próby wiązania ich ze względu na wspólny rdzeń, gdy tymczasem ten aspekt postawiony jest na pierwszym miejscu już w tytułach leksykonów słowackiego i ukraińskiego⁹. Wiązanie jednostek o wspólnym rdzeniu dynamizuje obraz derywacji, mimo iż nie mamy do czynienia z leksykonami historycznymi. Szczególnie cenne jest pokazywanie mechanizmów rodzenia się nowych rdzeni i zarazem modyfikowania postaci funkcjonujących już w leksyce rdzeni, por.

*•[KOM]PENDI / [KOM]PENZ: [kom]pendi-um, [kom]penz-ov-a:t', [kom]penz-ác:i-a, [kom]penz-át-or-ø, [kom]penz-ač-n-y', [kom]penz-ač-n-e, de-[kom]penz-ác:i-a, de-[kom]penz-ač-n-y', re-[kom]penz-ov-a:t', re-[kom]penz-ác:i-a, re-[kom]penz-ač-n-y';

*•[DE]TEKC ([DE]TEKČ, [DE]TEKT) / [DE]TEKT: [de]tekc:i-a, [de]tekt-or-ø, [de]tekč-n-y', [de]tekt-ív-ø, [de]tekt-ívn-y [de]tekt-ív-k-a.

Słowniki mają różne założenia, co nie znaczy, że nie można posłużyć się nimi w studiach porównawczych. To oczywiste, że ich adresatami są ludzie o dobrym przygotowaniu lingwistycznym, ci łatwo znajdą sposoby na przełamanie trudności, co więcej – znajdą pożytki z odmienności. Choć to kłopot, bo polskie leksykony budowane są z nadrzędnym kryterium części mowy, da się na ich podstawie połączyć gniazda oparte na jednym rdzeniu. Można też przewyciężyć skłonność polskich leksykografów do rozbijania

⁸ Dobrą ilustrację odmiennych postaw prezentują artykuły mieszczące się w tomach: *Neue Wege der slavistischen Wortbildungsforschung* 2. Tagung der Internationalen Kommission für slavische Wortbildung, Magdeburg, 9.11. 10.97. R. Belentschikow (Hrsg.). Frankfurt am Main 1999; *Wortbildung interaktiv im Sprachsystem – interdisziplinär als Forschungsgegenstand. Словообразование в его отношениях к другим сферам языка*. Materialien der 3. Konferenz der Kommission für slawische Wortbildung beim Internationalen Slawistenkomitee, Innsbruck, 27.9.2.10.1999. Herausgegeben von I. Ohnheiser. Innsbruck 2000; *Rola pożyczek w przekształcaniu polskiego systemu słowotwórczego*. [W:] *Słowotwórstwo a inne sposoby nominacji*. Materiały z 4 konferencji Komisji Słowotwórstwa przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów. Katowice 27 – 29 września 2000 r., red. K. Kleszczowa, L. Selimski. Katowice 2001; *Slavische Wortbildung: Semantik und Kombinatorik* (Materialien der 5. Internationale Konferenz der Kommission für slavische Wortbildung beim Internationalen Slawistenkomitee. Lutherstade Wittenberg, 20.-25. September 2001), Herausgegeben von S. Mengel, LIT-Verlag, Münster – Hamburg – Berlin – London (=SLAVICA VARIA HALENSIA, t. 7), 2002; *Faktografia we wnioskowaniu o ewolucji systemu słowotwórczego*. W: *Проблемы теории і зистовий словаутварення*. Рэд. А. А. Лукашанец, З. А. Харытончык. Мінск, 2004.

⁹ Także te słowniki różnią się między sobą. Słownik ukraiński, sygnalizuje to już podtytuł, uwzględnia gniazda z rdzeniami homograficznymi w podstawie słowotwórczej.

gniazd ze względu na polisemię (np. w słowackim i ukraińskim leksykonie hasła ze rdzeniem *gum-* są w jednym miejscu, podczas gdy w polskim słowniku rozbite są na 3 gniazda: w centrum gniazd są: *GUMA* 1. ‘wyciek z drzew’, *GUMA* 2. ‘tworzywo’ oraz *GUMA* 3. ‘wyroby z gumy’; przymiotnik *LEWY* jest ośrodkiem 3 gniazd słowotwórczych; leksem *ORYGINALNY* także ma 3 gniazda, *NOWY* – 5 gniazd, *NISKI* – 6, a *CIEŻKI* – aż 7 gniazd; z jeszcze większym rozdrobnieniem stykamy się w gniazdach czasownikowych, np. leksemy z centralnym *bić* znajdują się w 12 gniazdach; tuż po nich usytuowane są jeszcze 2 gniazda z *bić się*).

II. Sfinalizowanie prac nad słownikami gniazdowymi otwiera szerokie możliwości, zachęca do dalszych studiów, bowiem lingwiści uzyskali rzetelnie opracowany materiał umożliwiający stawianie nowych pytań, rodzący nowe zadania badawcze.

1. Przede wszystkim materiał ten zachęca do studiów nad zależnością między strukturą gniazda słowotwórczego a cechami ich centrum. Można tu brać pod uwagę różne uwarunkowania, jak np. części mowy¹⁰, strukturę morfemową baz słowotwórczych, ich polisemię czy nacechowanie stylistyczne¹¹, ale najbardziej obiecujące wydają się studia uwzględniające semantykę centralnych elementów gniazd słowotwórczych¹². Wydaje się, że szczególnie takie ukierunkowanie stymuluje dalsze problemy. Skoro mamy do dyspozycji całość materiału, można pokusić się o tworzenie **modelowych** (abstrakcyjnych) gniazd, uwzględniających nie tylko to, co mieszczą konkretne gniazda, ale też to, co zawarte w potencji językowej. Rzecz z pozoru ma tylko wartość teoretyczną. Modele gniazd z wyznaczonymi semantycznie centrami łatwo zastosować w słowotwórstwie normatywnym. Wszak oceniając neologizm, posługujemy się analogią językową, w przypadku słowotwórstwa –

¹⁰ H. Jadacka, *Rzeczownik polski jako baza derywacyjna*. Warszawa 1995.

¹¹ I. Burkacka, *Aspekt stylistyczny opisu gniazdowego*. W: *Słowotwórstwo gniazdowe...*, op. cit., s. 114 – 136.

¹² Tu warto przypomnieć wcześniejszych monografię inspirowane dorobkiem gniazdowym rosyjskich lingwistów: J. Stawnicka, *Gniazda słowotwórcze czasowników oznaczających położenie w przestrzeni w języku rosyjskim i polskim*. Katowice 1991; Anna Zych, *Struktura i semantyka polskich i rosyjskich gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi nazywającymi barwę*. Katowice 1999. Z prac wykorzystujących już opublikowane polskie słowniki gniazdowe wymienić można przykładowo: K. Kallas: *Struktura gniazd słowotwórczych konstytuowanych przez rzeczowniki nazywające państwa (kraje)*. W: *Słowotwórstwo gniazdowe...*, op. cit., s. 64 – 85; T. Vogelgesang: *Gniazda słowotwórcze przymiotników nazywających kolory i wymiary*. W: *Słowotwórstwo gniazdowe...*, op. cit., s. 86 – 113.

analogią do innych formacji, zatem odwołaniem się do pokrewnego gniazda słowotwórczego¹³.

Jeśli włączyć na szerszą skalę znamiona semantyczne baz słowotwórczych, można z powodzeniem wykorzystać dotychczasowe osiągnięcia słowotwórstwa gniazdowego do modnej w ostatnich latach lingwistyki kulturowej. Mimo zbieżności znaczeniowej gniazda różnią się między sobą. Warto zapytać, co jest przyczyną różnic – czy sprawa wiąże się z uwarunkowaniami wewnątrzjęzykowymi, np. ilością sylab, kłopotami fonetycznymi w łączeniu morfemów, może z rywalizacją w paśmie synonimów, czy też wynika to z przyczyn ekstralingwistycznych. Tu ciekawe rezultaty może dać porównywanie zbieżnych pod względem semantycznym elementów centralnych gniazd w ramach jednego języka, zwłaszcza zaś – w różnych językach.

I tak np. w paśmie synonimów mieszczących się w sensie ‘zły duch’ w języku polskim najbardziej rozbudowane gniazda mają leksemy: **DIABEL** (20 derywatów: *diabelstwo, diabelec, diabelek, diabłą, diablątko, półdiabłą, diablica, diablík, diablisko, diabel, diabelnie, diabelny, diabelski, diabelsko, diabli, diablo, diaboliczny, diaboliczność, diabolicznie*) oraz **DEMON** (12 jednostek: *demonizm, demonokracja, demonologia, demonolog, demonologiczny, demonizować, demonizacja, zdemonizować, demoniczny, demoniczność, demonizm, demonicznie*). Skromnie przy nich prezentują się gniazda z prasłowiańskimi rdzeniami: *črt-* (**CZART**: 7 derywatów: *czarcik, czarcię, czarci, czarcikęs, czarcikęsik, czarcio, czartowski*) i *bes-* (**BIES**, 4 derywaty: *biesisko, biesić się, zbiesić się, biesowski*), a już całkiem ubogo wyglądają gniazda oparte o nazwy własne: **MEFISTOFELES** (2: *mefistofelesowy, mefistofeliczny*), **LUCYPER** a. **LUCYFER** (2: *lucyferka, lucyperek*), **BELZEBUB** (1: *belzebubi*) czy **ANTYCHRYST** (brak derywatu). Nie mają też derywatów eufemizmy typu: *diasek, czarny, zły*¹⁴.

Inne są słowackie gniazda słowotwórcze z nazwami złych duchów w centrum. Bogatsze są gniazda z leksemami zanurzonymi w mitologię słowiańską: dla rdzenia **ČERT** odnotowano 20 jednostek derywacyjnych (*čertica, čertik,*

¹³ H. Jadacka, *Opis gniazdowy jako podstawa badania łączliwości formantów*. „Prace Filologiczne”, t. 43, s. 205 – 211.

¹⁴ Jeśli chodzi o *czarny* i *zły*, to brak derywatu można wyjaśnić specyfiką słowotwórczą – rzeczowniki powstałe jako efekt substantywizacji nie organizują wokół siebie gniazd słowotwórczych. Wyszczególniona tu klasa nazw złych duchów jest oczywiście niepełna, o czym łatwo przekonać się po lekturze choćby tylko dwóch nowszych monografii: O. Poricka, *Українська народна демонологія у загальнослов'янському контексті (XIX-поч.XX ст.)*. Київ 2004; R. Dzwigoł, *Polskie ludowe słownictwo mitologiczne*. Kraków 2004.

čertisko, čertovský, čertovsky, čertovina, čertiť sa, načertiť, načertiť sa, čertiť, rozčertiť (*sa*¹⁵), *dočerta, dočerta, včerty, čertvie, čerthovie, čerta, čertvie, čerthovie*), dla **BES** – 15 derywatów: *besný, besniť (sa), rozbesniť (sa), besnie:ť (sa), zbesniť, zbesniť (sa), besniť, rozbesniť sa, besnota, besne, besno*. Natomiast gniazda budowane na obcych bazach są uboższe w porównaniu z polskimi. Większe gniazdo ma jedynie rdzeń **SATAN**: *satanáš, satanášsky, satanášstvo, satanista, satanistka, satanistický, satanský, satansky, satanstvo* (9 jednostek), ale o wiele mniejsze niż w polszczyźnie są gniazda dla: **DIABOL** (**DIABE**): *diablica, diablík, diablisko, diabolský, diabolsky* (5 derywatów) i **DEMON** (*démonický, démonickosť, démonický* – 3 derywaty). Natomiast podobnie jak w języku polskim prezentują się gniazda oparte o nomina propria, por. **ANTIKRIST**: *antikrist, ancikrist*; **MEFIST**, **MEFISTOFEL**: *mefistovský, mefistovsky, mefistofelovský*; **LUCIFER** (brak derywatów). Porównanie dwóch języków ujawnia też, że w polszczyźnie doszło do rozbicia gniazd mających źródło w łacińskiej pożyczce *satan, satanas* (na boku pozostawiam rodowód grecki). Obok gniazda z postacią *szatan* (*szatanek, szatanica, szatański, szatańsko*) w języku polskim funkcjonują wyrazy: *satanizm, satanista, satanistka, satanistyczny, sataniczny*. Do problemu rozpadu gniazd słowotwórczych wrócimy jeszcze w dalszej części artykułu, bo to zagadnienie natury diachronicznej.

Porównując gniazda, należy brać pod uwagę zasady doboru materiału. Podczas gdy dla słowników polskiego i słowackiego bazą było współczesne słownictwo języka ogólnego, pomieszczony w słowniku ukraińskim materiał jest szerszy – znajdują się tam leksemy dialektalne, archaiczne, także okazjonalizmy. Pamiętając o tym, spróbujemy wyciągać wnioski poprzez orientacyjne przyrównanie danych liczbowych. Okazuje się, że jeśli chodzi o gniazda z bazowymi nazwami złych duchów, język ukraiński bliski jest słowackiemu – gniazda ze rdzeniami prasłowiańskimi górują nad gniazdami z łacińskimi pożyczkami w centrum, choć odmienne są relacje między gniazdami. I tak rdzeń **БІС**; *біс* (np. *біс-ик, біс-овщин(а), біс-урк(а), біснув(а)-нн(я), біс-овськ(ий), з-біс-а, за-біс-ован(ий), о-біс-ити, біс-дерево* – w sumie 55 derywatów) ma większe gniazdo niż **ЧОРТ** (por. *чорт, чортеня, чортенятко, чортик, чортисько, чортиха, чортиця, чортище, чортівня, чортя, чортяк, чортяка, чортяцтво, чортяцький, чортятко, чортяточко, чортovina* – w sumie 47 jednostek). Z obcych rdzeni najbardziej rozbudowane jest gniazdo z **САТАН** – mieści 20 słów: *сатана, сатанізм, сатаніюка, сатаня, сатанинський, сатанічний, сатанячий, сатаніти,*

¹⁵ Leksemy z fakultatywnym zaimkiem zwrotnym liczę podwójnie.

саманіння, саманіючи, осаманити itd.¹⁶ Na rdzeniu **ДЕМОН-** opiera się tylko 10 słów: *демон, демонізм, демонічний, демонічно, демонологія, демонологічний, демонський, по-демонськи, по-демонському, демономанія, демонофобія*, jeszcze mniej formacji słowotwórczych powstało na bazie **ДИЯВОЛ-**: 8 słów: *диявол, дияволеня, дияволиця, дияволка, дияволенний, дияволів, диявольський, диявольськи*. Inne gniazda są już marginalne (podobnie w języku polskim i słowackim): **МЕФІСТОФЕЛЬ-**: *мефістофель, мефістофельський*; **ЛЮЦИФЕР-/ЛЮЦИПЕР-**: *люципер, люциперовий*; **ВЕЛІЗЕВУЛ-, АНТИХРИСТ/АНЦИХРИСТ** – brak derywatów¹⁷.

Innym przykładem na odmienną gniazd słowotwórczych może być przyrównanie klasy leksemów ze rdzeniem *Angl-* (*Anglia*). W polszczyźnie gniazdo jest bardziej rozbudowane niż w języku słowackim. Odnajdujemy zatem derywaty: *Anglik, Angielka, anglikanizm, anglikanin, anglikanka, Anglosas, anglosaski, angielski, anglez, anglik ‘rasa konia’, angielka ‘klacz’, angielszczyzna, anglicyzm, anglistyka, anglista, anglistka, anglistyczny, angloarab, anglofilizm, anglofilstwo, anglofil, anglofobia, anglofob, anglomania, anglistyka, anglistyczny* – w sumie 31 jednostek. W języku słowackim gniazdo ze rdzeniem **ANGL** też jest spore (*Anglicko, Angličan, Angličanka, anglický, anglicky, angličtina, angličtinár, angličtinárka, anglistika, anglista, anglistka, anglistický, angloamerický, anglikán, anglikánka, anglikánsky, anglikánstvo, Anglosas, Anglosaska, anglosaský* – 20 derywatów), ale brak w nim leksemów-derywatów o zabarwieniu ekspresywnym, takich jak: **anglofobia** ‘niechęć do tego, co angielskie’, **anglofil** ‘sympatyk wszystkiego, co angielskie, anglofilizm’, **anglofilstwo** ‘przychylny stosunek do tego, co angielskie’, **anglomania** ‘przesadne zamięłowanie do tego, co angielskie’. W języku słowackim morfemy **FÓB** i **MÁN** funkcjonują w zakresie o wiele węższym (w języku polskim *fobia* tworzy gniazdo złożone z 47 wyrazów, rzeczownik *mania* stoi w centrum ma aż 76 formacji słowotwórczych, natomiast w języku słowackim rdzeń **FÓB** (*fóbia*) mieści tylko: *aerofóbia, androfóbia, klaustrofóbia, xenofóbia, xenofóbny, xenofóbne*, a **MÁN** (*mánia*) – 25 jednostek: *maniak, maniačka, maniacky, maniactvo, maniakálny, chryzománia, megalománia, megaloman, megalomanka, megalomanský, megalomansky, megalomanstvo, megalomanický, kleptománia, kleptoman, kleptomanka*,

¹⁶ Prócz tego jest też postać ШАЙТАН- (*шайтан*) z derywatem: *шайтанів*.

¹⁷ W tym miejscu pragnę gorąco podziękować Doktor Eugenii Karpilowskiej za pomoc w gromadzeniu ukraińskiego materiału językowego (uwzględnione są tu derywaty nie tylko z Jej słownika, zob. przypis 7).

kleptomanský, narkománia, narkoman, narkomanka, narkomanský, toxikománia, toxikoman, toxikomanka, toxikomanský. Rodzi się pytanie. Czy to przypadek, tzn. treść wyrażana jest w języku słowackim inaczej, czy efekt różnic kulturowych?

Dotąd dzieliłam się refleksjami na temat perspektyw badawczych dla studiów leksykalnych. Warto dodać, że słowniki rdzeniowo-gniazdowe dostarczają również bazy materiałowej dla innych dziedzin lingwistyki, zwłaszcza zaś dla morfotaktyki – uświadamiają, jakie mogą pojawić się ciągi morfemów, jaka może być maksymalna ich ilość, w tym rdzennych i pobocznych (**agr-o-bi-o-log-ic:k-ý, liber-ál-n-o-dem-o-krat-ic:k-ý, hydr-o-bi-o-log-ic:k-ý**), dają podstawy do hierarchizowania łańcuchów morfemowych, do wydzielania układów dominujących, typowych i marginalnych¹⁸. Można się także spodziewać, że omawiane w artykule słowniki zintensyfikują studia morfonologiczne, ukazują bowiem z całą wyrazistością rodzaj i zakres oboczności w morfemach, zwłaszcza zaś – otwierają pole dla morfonologii porównawczej.

Jak widać, mimo odmiennych rozwiązań technicznych, mocno zespolonych z założeniami merytorycznymi, słowniki mogą być bardzo pomocne w kontynuowaniu słowotwórstwa gniazdowego, mogą też być przydatne w lingwistyce „pozagniazdowej” – lingwistom zajmującym się morfologią, w tym morfotaktyką i morfonologią, leksykologią, semantyką, także lingwistyką kulturową, tak w ramach jednego języka, jak i w studiach porównawczych¹⁹. Podobieństwa i różnice w zawartości oraz budowie gniazd słowotwórczych różnych języków pozwalają zauważyć to, co w studiach jednojęzycznych jest niedostrzegalne.

2. Naturalną skłonnością człowieka, w tym ludzkiego poznania jest kierowanie uwagi ku przyszłości. Nie wystarcza nam obserwacja teraźniejszości, ta zresztą jest najbardziej nierealna, bo nieustannie przesuwamy się ku przeszłości²⁰. Chcielibyśmy wiedzieć, w jakim zmierzamy kierunku, próbujemy wyobrazić sobie człowieka przyszłości. Nie dziwi zatem skłonność do wyrokowania o tendencjach językowych, choć dziwić może łatwość, z jaką nieraz orzeka się o nich. Jedną z dróg w weryfikowaniu sądów jest obserwacja

¹⁸ Por. H. Jadacka, *Opis gniazdowy jako podstawa badania łączliwości formantów*. W: *Słowotwórstwo gniazdowe...*, op. cit., 56 – 63.

¹⁹ O potrzebie konfrontacji systemów słowotwórczych różnych języków zob.: J. Furdík, *Ku konfrontácii slovo tvorných systémov v slovanských a neslovanských jazykoch (na materiáli nemčiny a slovenčiny)*. In: J. Furdík, *Slovo tvorná motivácia a jej jazykové funkcie*. Levoča, Modrý Peter, s. 115 – 124.

²⁰ Por. B. Skarga, *Czas i trwanie. Studia o Bergsonie*. Warszawa 1982, s. 39.

zjawisk w historii, bowiem w rozciągłości czasowej łatwiej dojrzeć to, co w natłoku znaków, właściwe to dla współczesności, jest niedostrzegalne.

Budowane w ostatnich dziesięcioleciach gniazda słowotwórcze dopełniały metodologię tzw. słowotwórstwa synchronicznego, co w praktyce znaczyło: słowotwórstwa współczesnego języka. Jest oczywiste, że na każdym etapie swego istnienia język podlega ewolucji, zmienia się na każdym poziomie, choć nie wszystkie zmiany są przez nas dostrzegane. Mówiąc o gniazdach, znajdujemy się na poziomie leksykalnym, w którym zmiany są łatwe do zauważenia, zwłaszcza że przemiany polityczne, społeczne i kulturowe zintensyfikowały przewartościowania poziomu słowotwórczego w ostatnich latach. W Polsce ukazało się wiele prac rejestrujących i interpretujących neologizmy, wiele mówi się też o internacjonalizacji systemu słowotwórczego²¹. Ale współczesność to pojęcie względne. Dla jednych jest to stan aktualny, dla innych sięga czasów zakończenia drugiej wojny światowej, a są też tacy, dla których współczesność obejmuje cały XX wiek, oczywiście łącznie z ostatnimi latami drugiego tysiąclecia. Jak by nie definiować współczesność, upływ czasu sprawia, że dorobek lingwistyczny przesuwają się coraz bardziej w przeszłość²². Już teraz z łatwością da się przytoczyć leksemy, których nie odnajdziemy w słownikach gniazdowych. Ilustracją powyższego może być materiał zawarty w monografii Donaty Ochmann²³, gdzie np. dla nowej postaci rdzenia *info-*, skróconej postaci wyrazu *informacja*, autorka przytoczyła aż 50 polskich neologizmów (np. *infohotel* 'internetowa informacja'; *infografika* 'informacja przez fotografię', *infoteka* 'system samoinformacji konsumenckiej', *inforadio*, 'radio informacyjne', *infofilm*, *infotekst*, *infokiosk*, *infoautostrada*, *infomania*, *infoholik*).

Szansą na zaktualizowanie osiągnięć dorobku gniazdowo-morfologicznego jest lingwistyka diachroniczna. I właśnie w tym miejscu swojego artykułu pragnę podzielić się pomysłami na wykorzystanie dorobku słowotwórstwa gniazdowego w badaniach historycznych.

Najbardziej oczywiste wydaje się obserwowanie przemian w gniazdach poprzez porównywanie analogicznie zbudowanych gniazd dla wybranego

²¹ Por. H. Jadacka, *System słowotwórczy polszczyzny (1945 – 2000)*. Warszawa 2001; T. Smółkowska, *Neologizmy we współczesnej leksyce polskiej*. Kraków 2001; K. Waszakowa: *Tendencje rozwojowe w słowotwórstwie polszczyzny końca XX wieku*. [W:] *Przemiany współczesnej polszczyzny*. Red. S. Gajda, Z. Adamiszyn. Opole 1994, s. 53 – 60; *Słowotwórstwo/Nominacja*, red. I. Ohnheiser, Opole 2003.

²² Największy polski *Słownik języka polskiego*, pod red. W. Doroszewskiego, (Warszawa 1958 – 1969) przez wielu lingwistów traktowany jest już jako słownik historyczny!).

²³ *Nowe wyrazy złożone o podstawie zdeintegrowanej w języku polskim*. Kraków 2004.

wycinka na osi czasu. Z teoretycznego punktu widzenia jest to procedura poprawna, choć każdy, kto miał bliższy kontakt z materiałem historycznym, od razu zauważy nieefektywność takiego postępowania. Są to procedury opisowe, niezmiernie czasochłonne, w dużym stopniu hipotetyczne, bo przecież zachowany korpus tekstów nigdy nie zastąpi intuicji językowej. Nieefektywność zasadza się także na tym, że ewolucjonista dąży nie tyle do opisu, co do zrozumienia przebiegu ewolucji. Budowane na linii czasu płaszczyzny różnią się w warstwach płytkich, gdy tymczasem istotne zmiany językowe dają się postrzegać jedynie z odpowiedniego dystansu²⁴. Można zatem próbować opisywać gniazda słowotwórcze z wybranych punktów osi czasu, jest to jedna z propozycji wykorzystania słowników morfologiczno-gniazdowych, ale nie należy spodziewać się efektownych uogólnień.

O wiele ciekawsze wydaje się postawienie zadań, w których nie chodzi o transponowanie metodologii gniazdowej na wybrane punkty osi czasu, a wykorzystanie dorobku gniazdowo-morfologicznego do innych celów – gniazda słowotwórcze przestają być wtedy celem samym w sobie, a stają się interesującą ofertą dla studiów diachronicznych, przy czym chodzi tu nie o diachronię opisową, tzn. studia polegające na rejestracji faktów z przeszłości, a o diachronię rozumianą jako „poletko doświadczalne“, jako teren ułatwiający zrozumienie fenomenu ludzkiego języka. Oto kilka propozycji wykorzystania słowników gniazdowo-morfologicznych.

W ostatnich latach wiele się mówi o unifikacji języków, w tym o internacjonalizacji i procesach zamierania dialektów. W cień usunięte są studia podejmujące przeciwstawny problem – nieustannego różnicowania się języków, tak w układzie terytorialnym, jak i socjalnym. A przecież mimo wspólnego dziedzictwa kulturowego trwa proces różnicowania się leksyki opartej o prasłowiańskie rdzenie, mimo wielowiekowego zanurzenia w europejskiej wspólnocie kulturowej języki zachowują swą odrębność.

Jednym z większych problemów w obserwacji zmian leksykalnych jest uchwycenie punktu wyjścia. Wskazywane w słownikach etymologicznych znaczenia dla praindoeuropejskich i prasłowiańskich rdzeni obarczone są wysokim stopniem ogólności, co nie dziwi, bo zazwyczaj chodzi o jednostki o wysokim stopniu polisemii (mamy przecież do czynienia z językami o długiej tradycji). Sensów rekonstruowanych rdzeni lepiej nie uszczegóławiać, bo taka

²⁴ Procedurę zestawiania odległych czasowo płaszczyzn nazywam ewolucją perspektywiczną. Praktyczne jej zastosowanie mieszczą monografie: K. Kleszczowa, *Staropolskie kategorie słowotwórcze i ich perspektywiczna ewolucja. Rzeczowniki*. Katowice 1998 oraz K. Kleszczowa, *Staropolskie derywaty przymiotnikowe i ich perspektywiczna ewolucja*. Katowice 2003.

procedura jest wprost proporcjonalna do prawdopodobieństwa popełnienia błędu. Tymczasem przy pożyczaniu leksemu z reguły pomijamy wachlarz sensów języka wyjściowego, wybieramy tylko jedno ze znaczeń, dzięki czemu można mówić o **punkcie zerowym** dla tworzonego potem gniazda słowotwórczego (nieraz gniazd słowotwórczych). Uzyskujemy w ten sposób wyrazisty obraz organizowania się leksyki, a to daje możliwość obserwacji czynników decydujących o różnicowaniu gniazd słowotwórczych, tym samym – zmianach językowych. Grunt historyczny umożliwia obserwację przemian, a nie tylko orzekanie o efektach ewolucji. Bardzo pomocne w proponowanej tu procedurze jest porównywanie gniazd w pokrewnych językach, co zilustruję teraz przykładem.

Dzisiejsze anglicyzmy można przyrównać do łacynizmów doby renesansu. Warto zatem przyrzeć się łacińskim pożyczkom w szerszym kontekście, przy czym mam na myśli formowanie wokół siebie gniazd słowotwórczych. Efekty procesów rejestrują współczesne słowniki gniazdowe; tym cenniejszy to materiał, że dający możliwość przyjrzenia się, jak zapożyczone łacynizmy zorganizowały wokół siebie derywaty i zastanowić się nad przyczynami odmienności.

I tak np. w *Słowniku* pod redakcją Sokołowej mamy gniazdo:

*•ANJEL (ANJEE)

- 1 anjel-ø
- 2 > anjel-ik-ø
- 2 >> anjel-ič-ek-ø
- 2 > anjel-sk-ý
- 2 >> anjel-sk-y«
- 1,3 > arch-anjel-ø
- 2,3 >> arch-anjel-sk-ý
- 1,3 •ev-anjel-i-um
- 1,3 > ev-anjel-ik-ø
- 2,3 >> ev-anjel-ič-k-a
- 2,3 >> ev-anjel-ic-k-ý
- 2,3 >>> ev-anjel-ic-k-y«
- 2,3 >>(>) ev-anjel-ic-tv-o
- 1,3 > ev-anjel-ist-a
- 1,3 > ev-anjel-i-ár-ø
- 2,3 > ev-anjel-i-ov-ý
- 2,3 > ev-anjel-iz:ov-a:t'
- 1,3 >> ev-anjel-iz:ác:i-a
- 2,3 >>> ev-anjel-iz:ač-n-ý.

Łączenie leksemów *anioł* (anjel-ø) i *ewangelia* (• ev-anjel-i-um) dla Polaka jest zaskoczeniem. Rzecz w tym, że staroczeska pożyczka *anjel* przybrała w polszczyźnie postać *anjoł*, potem od XVI wieku *anioł*. Tymczasem łaciński leksem *evangelium* ‘dobra nowina’. Polacy przejęli bez medium czeskiego,

zachowując do dnia dzisiejszego głoskę *g* w rdzeniu (*ewangelia*). Zapewne odmienność fonetyczna była przyczyną, że pod względem morfologicznym wyrazy *anioł* i *ewangelia* w polszczyźnie nie są kojarzone, co więcej – brak też skorelowania semantycznego. *Anioł* to dla Polaka ‘dobry duch’ w przeciwieństwie do leksemu *diabeł*; pierwotne znaczenie greckiego *ángelos* ‘zwiastun’ (od czasownika *angelléin* ‘zwiastować, ogłaszać, obwieszczać’) uległo zatarciu. O rozbiciu gniazda słowotwórczego w polszczyźnie zadecydował sposób przejścia łacińskiej pożyczki oraz związane z tym różnice fonetyczne.

Destrukcyjnych czynników wpływających na rozdzielanie się gniazd słowotwórczych²⁵ jest bardzo dużo, najczęściej są one splecione ze sobą, w rezultacie czego można co najwyżej wskazać dominujący czynnik w procesie rozpadu konkretnego gniazda słowotwórczego, co nie znaczy, że mamy do czynienia z prostą relacją przyczynowo-skutkową. I tak np. rozbiciu uległo gniazdo z łacińskim rdzeniem *not-* (*nota*, *-ae* ‘znak’). Wyraz, zapożyczony w polszczyźnie już w XVI wieku, początkowo funkcjonował zgodnie z przejętym sensem, stając się fundamentem bogatego dziś gniazda: *adnotacja*, *adnotować*, *kolonotatnik*, *kolonotes*, *notacja*, *notateczka*, *notatka*, *notatkowy*, *notatnik*, *notes*, *notesik*, *notesowy*, *notować*, *notowanie*, *odnotować*, *odnotowywać*, *wynotowywać*, *zanotować*, *zanotowanie*, *notariusz*, a od tego: *notariat*, *notariuszostwo*, *notarialny*, *notarialnie*, *notariuszowski*. Warto podkreślić, że choć wymienione formacje zespolone są z pierwotnym rzeczownikiem *nota*, nastąpiło przesunięcie centrum derywacyjnego. Zdecydowana większość leksemów pojmowana jest jako formacje pochodne od czasownika *notować*. Wyemancypowało się też gniazdo z bazowym leksemem *notariusz*, co niewątpliwie związane jest ze specyfiką tekstów, w jakich się pojawiają (urzędowe, prawnicze)²⁶.

Natomiast osobną klasę tworzą polskie leksemy zgrupowane wokół znaczenia ‘znak graficzny oznaczający dźwięk i długość jego trwania’. Jeszcze w *Słowniku Lindego*²⁷ wyraz zapisywany jest jako *nota*, ale już w następnym

²⁵ Gdyby szukać analogii do modnej obecnie w naukach przyrodniczych teorii chaosu deterministycznego, można by przydać zjawisku termin *bifurkacja językowa*.

²⁶ O leksykalizacji jako czynnika przesuującym centra gniazd słowotwórczych zob. J. Furdík, *Synergická povaha slovtvornej motivácie*. In: *Slavische Wortbildung: Semantik und Kombinatorik* (Materialien der 5. Internationale Konferenz der Kommission für slavische Wortbildung beim Internationalen Slavistenkomitee. Lutherstadt Wittenberg, 20. – 25. September 2001), Herausgegeben von S. Mengel, LIT-Verlag, Münster – Hamburg – Berlin – London (=SLAVICA VARIA HALENSIA, t. 7), 2002, s. 73 – 82.

²⁷ S. B. Linde, *Słownik języka polskiego*. T. 1 – 6. Lwów 1854 – 1960.

słowniku z połowy XIX wieku, tzw. *Słowniku wileńskim*²⁸ mamy dwa zapisy: *nóta* oraz *nuta*, co wiązało się z wymową *o* (takie zmiany spotykamy również w innych wyrazach, por. dawne *dlóto*, *klóska*, *Jakób*, dziś: *dluto*, *kluska*, *Jakub*). Wiadomo, że pismo ma olbrzymie znaczenie w kształtowaniu świadomości współczesnego człowieka²⁹, nic zatem dziwnego, że jest to jeden z ważniejszych czynników burzących bądź organizujących gniazdo słowotwórcze³⁰. Dla współczesnego Polaka etymologiczny związek *nota* i *nuta* nie jest odczuwany, drugi z wyrazów tworzy całkowicie odrębne gniazdo: *nuta*: *pólnuta*³¹, *ćwiećnuta*, *nutowy*, *nutka*, *przednuta*, *przednutka*, *nucić*, *zanucić*.

Natomiast całkiem inaczej potoczyły się losy europeizmu *banknot* ‘pieniądz papierowy’, związanego etymologicznie z łac. *nota*, ale zapożyczonego dopiero w XIX wieku bezpośrednio z języka niemieckiego (*Banknote*). Wyraz jest postawą jednego tylko przymiotnika *banknotowy* i w kompetencji użytkownika języka polskiego związek z *nota* jest przypadkowy, zwłaszcza że wyrazy nie są powiązane semantycznie (podstawowym sensem dla rodziny ze rdzeniem *not-* jest ‘pisać’).

Prezentując perspektywy otwierane przez słowniki rdzeniowo-gniazdowe, skupiałam uwagę na studiach z zakresu leksykologii historycznej. Ale zgromadzony materiał otwiera inne możliwości. Obserwacja gniazd słowotwórczych może dać odpowiedź na pytania z zakresu fleksji historycznej. Kształtująca się w późnym okresie prasłowiańszczyzny kategoria aspektu zbiega się z prefiksacją czasownikową, zatem z zagadnieniem słowotwórczym. Adiektywizowanie się imiesłowów splata się z innymi technikami tworzenia przymiotników. Ciekawe rezultaty może też dać obserwacja zjawiska supletywizmu w organizowaniu gniazd słowotwórczych. I tak np. w języku słowackim gniazdo ze rdzeniem *ROK*¹ (*ROČ*, *RŮČ*) ma 87 elementów i zdecydowanie góruje nad gniazdem z *LET*¹, mieszczącym zaledwie 13 derywatów³². W języku polskim jest odwrotnie: wokół leksemu *lata* (l. mn.) jest bardzo dużo derywatów (ponad 160), baza *rok* mieści tylko 41 słów. Jeszcze inaczej sprawa wygląda w języku ukraińskim. Gniazda z *PIK* (*PIЧ*, *PIЧЧ*, *POK*, *PIИИ*, *POЧ*) oraz *JIIT* (*JIИТТ*) pod względem ilościowym są prawie równe (ok. 150 jedno-

²⁸ *Słownik języka polskiego*. T. 1 – 2. Wydany staraniem i kosztem M. Orgelbranda. Wilno 1861.

²⁹ W. Ong, *Oralność i piśmienność*, Lublin 1992.

³⁰ Przykładem przesunięcia do innej rodziny z powodów graficznych może być leksem *pasóżył*, wiązany teraz z czasownikiem *żyć*, podczas gdy jest to compositum: czasownik *paść*+rzeczownik *rzyć*. Z innych przykładów na adideację wymienić można włączenie leksemu *grubianin* (z nm. *Grobian*) z rodziny przymiotnika *gruby*, także *bękart* (z nm. *Bankhart*) z *bąk*.

³¹ W słowackim: *polovičná nota*.

³² Pomijam znaczenie ‘pora roku’.

stek), przy tym bardzo dużo w nich synonimów słowotwórczych różniących się tylko doбором rdzenia PIK lub ЛІТ (np. nazwa botaniczna: *багато-річ-ник* /*багато-літ-ник*).

Generalnie powiedzieć można, że dzięki nowym leksykonom rdzeniowo-gniazdowym studia historycznojęzykowe zyskały nową bazę materiałową i zarazem nowy instrument do postrzegania i do argumentowania hipotez.

* * *

W 2003 roku na Uniwersytecie Warszawskim odbyła się konferencja nt. „Badania nad słownictwem i słowotwórstwem przełomu wieków”. Jeden z referentów, Profesor Mirosław Skarżyński wygłosił referat o znamienym tytule: *Metoda analizy gniazdowej w badaniach słowotwórczych – przelotny epizod czy szansa badawcza?*³³. Czytelnik niniejszego tekstu bez trudu odgadnie moje stanowisko. Mam też nadzieję, że ci, którzy prorokowali kres tzw. „słowotwórstwa gniazdowego”, po przeczytaniu artykułu zmienią zdanie³⁴.

³³ Tekst opublikowany w „Poradniku Językowym” 2004, s. 81 – 90.

³⁴ Zwłaszcza że w polskiej literaturze dotąd brak jest słownika morfologicznego typu: M. Sokolová, G. Moško, F. Šimon, V. Benko, *Morfematický slovník slovenčiny*. Prešov 1999.

Morfematická analýza latinských adjektívnych deminutív

Slavka Oriňáková

Úvod

Problematika morfematickej analýzy adjektívnych deminutív patrí do oblasti skúmania našej dizertačnej práce na tému *Morfematická analýza latinčiny* a nadväzuje na analýzu substantívnych deminutív, ktorá bola podrobne rozpracovaná v práci *Morfematická analýza substantívnych deminutív latinčiny* (pozri Oriňáková, 2004). Uvádzame tam úplný inventár deminutívnych morfém a ich variantov, spájateľnosť substantívnych deminutívnych morfém a kritériá tvorenia latinských zdobenín. V tomto príspevku zachováваме tú istú štruktúru textu ako v spomínanej práci o substantívach, venujeme sa tým istým problémom. Obidva texty tak spolu vytvárajú ucelený pohľad na latinské menné deminutíva. V *Latinsko-českom slovníku* autorov Pražáka, Novotného a Sedláčka (1980) sme našli 90 adjektívnych deminutív, ktoré sme segmentovali na základe princípov morfematickej analýzy použitých kolektívom autorov Sokolová – Moško – Šimon – Benko v *Morfematickom slovníku slovenčiny* (1999); kompletný inventár latinských adjektívnych deminutív uvádzame v závere nášho príspevku.

Latinské *deminuere* znamená „zmenšovať, odoberať, zoslabovať“, odtiaľ pochádza termín *deminutivum*, v slovenčine *zdrobnenina*. Adjektívne deminutíva latinčiny sú trojvýchodnými adjektívami I. a II. deklinácie (zakončenie v nominatíve sg. na *-us*, *-a*, *-um*). Väčšinou sa tvoria od genitívneho základu slova, menšie zastúpenie majú adjektívne deminutíva tvorené od nominatívu sg. Z hľadiska onomaziologickej kategórie sú skúmané adjektívne deminutíva príkladom intenzitnej modifikácie. V slovenčine sa adjektívnou zdrobneninou vyjadruje vyššia miera vlastnosti pri čisto akostných prídavných menách. Používa sa prípona *-učký* s variantmi *-ušký*, *-unký*, *-ulinký*, *-ický*, *-ul'ký*, *-učičký* (Horecký, 1971), ktorá sa pripája k základu adjektíva. V *Morfematickom slovníku slovenčiny* sa spomenuté deminutívne sufixy segmentujú takto: *-uč:k-*, *-uš:k-*, *un:k-*, *-ul'in:k-*, *-ič:k-*, *-ul':k-*, *-uč:ič:k-*. V slovenčine sa teda adjektívny deminutívny sufix chápe ako hypermorféma s jadrovou morférou *-k-*. Inventár latinských adjektívnych deminutívnych sufixov uvádzame nižšie. Postavenie deminutívnych morfém je v oboch jazykoch podobné. Viaže sa bezprostredne

s relačnou morférou. Približne 90 % slovenských deminutívnych morférov sa viaže na koreňovú morféru (asi 10 % sa spája s derivačným *-l-*, *-n-*). V latinčine je to 62 %. Vysoké percento v prípade slovenčiny súvisí s tým, že adjektívne deminutíva sa tvoria od čisto akostných adjektív, ktoré sú v prevažnej miere neodvodené, alebo aspoň s nezreteľnou slovotvornou a morfematickou štruktúrou (Horecký, 1971). V latinčine je mnoho akostných adjektív motivovaných, majú jasnú morfematickú štruktúru, preto je percento napojenia priamo na koreň podstatne nižšie ako v slovenčine. Všeobecná morfematická štruktúra tejto skupiny latinských slov je (P) – K – (S1) – (S2)/(M) – Sdem1 – (Sdem2) – R, kde P je prefix, K je koreň, S je sufix, M je modifikačná morféra a R je relačná gramatická morféra.

1. Inventár adjektívnych deminutívnych sufixálnych morférov

-ul-: najčastejšia sufixálna morféra, ide o jadrovú morféru (**acūt**-*ul-us*), ktorá sa zľava rozširuje o infix *c* (*-c:ul-*, napr. **long**-*ius-c:ul-us*), tento rozšírený sufix sa môže zľava rozširovať ešte o vokálny infix *i* (*-i:c:ul-*, **turp**-*i:c:ul-us*). Alomorfoou sufixu *-ul-* je *-ol-*.

-ol-: alomorfa sufixálnej morféry *-ul-* sa pripája na derivačný sufix končiaci sa na samohlásku *e* (**lact**-*e-ol-us*).

-c:ul-: týmto rozšíreným sufixom sa tvoria deminutívne adjektíva od komparatívu (**crass**-*ius-c:ul-us*) a pri jednej lexéme od jednovýchodného adjektíva (tzn. pre všetky tri rody má v nominatíve singuláru jeden spoločný tvar) III. deklinácie (**pauper**-*c:ul-us*).

-i:c:ul-: rozšírený sufix, ktorým sa tvoria adjektívne deminutíva od dvojvýchodných (tzn. maskulína a feminína majú v N sg. spoločný tvar, neutrá majú osobitný tvar) a trojvýchodných adjektív (každý rod má osobitný tvar) III. deklinácie; používa sa aj na vytvorenie dvoch deminutív od adjektív motivovaných slovesom *ridēre* (dē-**rīd**-*i:c:ul-us*, per-**rīd**-*i:c:ul-us*).

-ell-: tento derivačný sufix nájdeme iba pri deminutívach tvorených od adjektív I. a II. deklinácie. Jeho použitím často dochádza k zmene v koreňovej morféme vypustením fonémy, resp. skupiny foném, napr. **gem**-*ell-us* od **gemin**-*us*. V jedinej lexéme sa tento sufix rozširuje o segment *ic* (*-ic:ell-*, dalo by sa uvažovať aj o segmentácii *-i:c:ell-*, ak by išlo o analógiu s *-i:c:ul-*). Variantom tejto sufixálnej morféry je *-ill-*.

-ic:ell-: už sme spomenuli, že tento rozšírený sufix sa objavil iba v jednom slove, ide o deminutívne adjektívum **moll**-*ic:ell-us*. Významovo sa zhoduje s tvarom **moll**-*i:c:ul-us* vytvoreným podstatne frekventovanejším sufixom *-i:c:ul-*.

-ill-: variant derivačnej morfémy *-ell-* (**paux-ill-us**), je použitý v šiestich deminutívach tvorených od adjektív I. a II. deklinácie.

2. Spájateľnosť adjektívnych deminutívnych derivačných morfémy

Deminutívne derivačné morfémy všeobecne sú viazané na pozíciu hneď pred relačnou morfému, konkrétne pri deminutívnych adjektívach sú to v základnom tvare *-us*, *-a*, *-um*. 62 % deminutív obsahuje jedinu, práve deminutívnu derivačnú morfému, ich morfématická štruktúra je (P) – K – Sdem – R. Takmer 12 % (11,9 %) adjektív sa zľava spája s derivačným sufixom *-id-*, typickým pre adjektíva (**horr-id-ul-us**). 8,3 % skúmaných slov má zľava modifikačnú morfému komparatívu (*-ius-*, napr. **long-ius-c:ul-us**). Na pôvodne slovesnú formovú morfému, ktorou sa tvorí supínový kmeň slovesa, prípadne formovú morfému participia prítomného aktíva, sa napája 8,3 % lexém (**līm-ā:t-ul-us**). Pri sufixe *-ol-* sa vyskytuje spojenie s derivačným *-e/-ne-* (5,9 %) napr. **lūt-e-ul-us**. V ostatných slovách sa adjektívne deminutívne morfémy spájajú s derivačným *-t-* (jedno slovo, **quan-t-ul-us**), *-c-* (jedno slovo, **iuven-c-ul-us**), *-īm-* (jedno slovo, **quadr-īm-ul-us**).

Sufix *-ul-* má ešte možnosť viazať sa s iným deminutívnym sufixom, konkrétne *-ill-*, *-ell-*, pričom *-ul-* je v poradí druhou morfému aj z hľadiska postavenia v morfématickej štruktúre aj z hľadiska slovotvorných postupov. Takto sa tvorí deminutívum deminutíva, v našom inventári máme len dva prípady: **paux-ill-ul-us**, **ten-ell-ul-us**.

3. Pravidlá používania adjektívnych deminutívnych morfémy

Na základe morfonologických kritérií sme vypracovali podmienky výskytu jednotlivých sufixov.

Morféma *-ill-* (7,1 %) sa objavila pri deminutívach utvorených od adjektív I. a II. deklinácie. Ak existuje deminutívum určitého adjektíva na *-ul-*, druhé deminutívum sa tvorí pomocou *-ill-* (**tant-ul-us**, **tant-ill-us**; **al-i-quan-t-ul-us**, **al-i-quan-t-ill-us**; **pauc-ul-us**; **paux-ill-us** – tu dochádza aj k zmene v koreni). Také isté použitie nájdeme aj pri substantívnych deminutívach. Sufix *-ill-* ďalej využívajú adjektívne zdrobneniny vytvorené od substantív: **pus-ill-us** a per-**pus-ill-us** od **pūs-us**. Adjektívne deminutívum **su-ill-us** vzniklo zo **su-in-us** vypustením *-in-*, aj na tomto slove vidieť súvislosť s kritériami na použitie danej morfémy pre substantívne zdrobneniny.

Deminutívny sufix *-ell-* vytvára homogénnu skupinu (9,5 %). Nájdeme ho opäť len pri zdrobneninách vytvorených od adjektív I. a II. deklinácie. Podmienkou je zakončenie motivujúceho adjektíva na *-er* (**glab-ell-us** od **glaber-ø**),

v jednom prípade je koreňová morféma motivanta zakončená na *-in* (**gem-ell-us** od **gemin-us**). Tieto kritériá sa v podstate zhodujú s kritériami pre substantívne deminutíva (Oriňáková, 2004). Pri použití morfémy *-ell-* dochádza na morfematickom švíku medzi koreňovou morférou a deminutívnym sufixom k zmenám v koreni: *er* a *in* v koreni motivanta sa v koreni deminutíva vynecháva. Výnimkou je **nov-ell-us** od **nov-us**.

Morfémou *-c:ul-* (10,7 %) sa tvoria deminutívne adjektíva od komparatívu (**crass-ius-c:ul-us**). Takto tvorí deminutívum aj jednovýchodné adjektívum **pauper**, toto slovo vyhovuje kritériu pre tvorenie substantívnych deminutív – zakončenie v nominatíve sg. na *-er* (bližšie Oriňáková, 2004).

Sufix *-ol-* (5,9 %) je alomorfémou morfémy *-ul-*, teda ide o foneticky závislý variant. Podmienkou použitia je zakončenie predchádzajúcej morfémy na vokál *e* (**lact-e-ol-us**). Motivanti sú adjektíva I. a II. deklinácie.

Rozšírenú morfému *-i:c:ul-* (14,3 %) využívajú na tvorenie deminutív dvojvýchodné a trojvýchodné adjektíva III. deklinácie (**dulc-i:c:ul-us**, **acr-i:c:ul-us**). Tento sufix nájdeme aj pri dvoch formálnych deminutívnych adjektív (nemajú deminutívny význam) vytvorených od slovesa *ridēre*: **de-rid-** - *i:c:ul-us*, **per-rid-** - *i:c:ul-us*.

Morféma *-ul-* sa používa pri väčšine adjektív s motivantmi z I. a II. deklinácie a z jednovýchodných adjektív III. deklinácie (52,4 %), ak neplatia uvedené kritériá (**alb-ul-us**). V tejto rôznorodej skupine deminutív ťažko vymedziť nejaké jednotné kritériá. Jediná zákonitosť, ktorá platí bez výnimky, je, že adjektíva tvorené od sloves morférou *-id-* majú deminutíva vždy so sufixom *-ul-*. Zaujímavá je lexéma **im-ul-us**, ktorá je síce utvorená od superlatívu **im-us**, ale formálne ide o adjektívum I. a II. deklinácie, takže nie je dôvod chápať toto slovo ako osobitný prípad výskytu morfémy *-ul-*. Je pravdepodobné, že veľmi produktívny sufix *-ul-* využívajú na tvorbu deminutív lexémy, ktoré nevyhovujú špecifickým kritériám použitia ostatných deminutívnych morfém.

Oproti substantívam je inventár adjektívnych deminutívnych morfém podstatne užší. Okrem sufixov *-i:c:ul-* a *-ul-* všetky ostatné nadväzujú svojimi kritériami na kritériá použitia substantívnych deminutívnych morfém. Na rozdiel od substantívnych sufixov majú adjektívne sufixy možnosť spájať sa aj navzájom, vytvárajú deminutíva deminutív. Sufix *-c:ul-* sa môže spájať s modifikačnou morférou, ide o komparatívne *-ius-* (napr. **crass-ius-c:ul-us**), taký prípad pri substantívach nemáme (bližšie Oriňáková, 2004).

Náš výskum latinských deminutív by nebol úplný, keby sme obišli niekoľko intenzitných adjektív s prefixom *per-* s významom *veľmi*, *pre-*, ktoré znamenajú menšiu mieru vlastnosti, vyhovujú teda definícii zdobnenín. Do slovenčiny ich môžeme preložiť aj adjektívnou zdobneninou (napr. **per-angust-**

-us). Prefix *per-* neovplyvňuje deklináciu motivanta, preto medzi týmito slovami nájdeme aj adjektíva III. deklinácie (*per-brev-is*).

Zaujímavým javom je prítomnosť modifikačného intenzitného prefixu *per-* v deminutívnom adjektíve utvorenom sufixálne (5 adjektív). V slovách *per-adul-esc-e:nt-ul-us*, *per-parv-ul-us* a *per-pus-ill-us* sa použitím tohto prefixu rozširuje význam o jednu sému – absolútna intenzita danej vlastnosti. Do slovenčiny sa tieto lexémy prekladajú opisom pomocou slova *úplne*. Pri slove *per-pauc-ul-us* nie je zachytený rozdiel vo význame oproti motivujúcemu deminutívu *pauc-ul-us*, javia sa ako synonymá. Keďže v slove *per-rīd-i:c:ul-us* nemá morfa *-i:c:ul-* deminutívny význam, preberá túto funkciu prefix *per-*. Lexéma *per-lūc-id-ul-us* obsahuje homonymné *per-* s významom *cez*.

Inventár deminutívnych sufixov sa využíva aj na tvorenie neexpresívnych, nezdobených slov. Väčšinou ide o deverbatíva, v malej miere o desubstantíva a deadjektíva, ale pri nich sa dá predpokladať strata deminutívneho významu v procese vývoja. Či táto skupina slov podlieha rovnakým zákonitostiam ako zdobeniny, ukáže náš ďalší výskum.

Poznanie morfematickej štruktúry latinského slova pomáha vniknúť do zákonitostí tohto jazyka a môže sa využiť napríklad pri etymologickom skúmaní alebo na didaktické účely. Aplikovanie modernej lingvistickej metódy skúmania jazyka na latinčinu sa môže chápať do istej miery ako oživenie tohto mŕtveho jazyka. Rovnako môžeme chápať aj zameranie skúmania na expresívnu lexiku, pretože expresívnosť ako neoddeliteľná súčasť hovorového textu úzko súvisí s citovým hodnotením či prežívaním, čo samozrejme predpokladá osobne angažovaného, „živého“ komunikanta. V latinskej deminutívnej morféme, ktorá je nositeľkou elementárneho expresívneho deminutívneho významu, je prítomný a akoby zmrazený citový život príslušníkov latinského jazykového spoločenstva.

Hoci je expresívnosť latinskej lexiky na okraji lingvistického záujmu, nemôžeme ju opomínať, aj prostredníctvom nej sa realizuje expresívna funkcia jazyka. Touto prácou sme sa preto pokúsili predstaviť konkrétnu inherentnú zložku expresie (implikovanú v samej lexéme), deminutívnu morfému.

Inventár latinských adjektívnych deminutív

Deminutíva tvorené od jednovýchodných
adjektív III. deklinácie
adul-esc-e:nt-ul-us
dicac-ul-us
ferōc-ul-us
pauper-c:ul-us
per-adul-esc-e:nt-ul-us

vet-ul-us

Deminutíva tvorené od dvojevýchodných
a trojevýchodných adjektív III. deklinácie
ācr-i:c:ul-us
dule-i:c:ul-us
fort-i:c:ul-us

grand-i:c:ul-us
lev-i:c:ul-us
moll-i:c:ell-us
moll-i:c:ul-us
tenu-i:c:ul-us
trist-i:c:ul-us
turp-i:c:ul-us

Deminutíva tvorené od komparatívu:

crass-ius-c:ul-us
dur-ius-c:ul-us
grand-ius-c:ul-us
long-ius-c:ul-us
min-us-c:ul-us
plūs-c:ul-us
put-id-ius-c:ul-us
tard-ius-c:ul-us

Deminutíva tvorené od adjektív I. a II.

deklinácie:

acūt-ul-us
alb-ul-us
al-i-quan-t-ul-us
al-i-quan-t-ill-us
argūt-ul-us
arid-ul-us
aur-e-ol-us
barb-ā:t-ul-us
bland-ul-us
cand-id-ul-us
con-tor-t-ul-us
de-rīd-i:c:ul-us
ebur-ne-ol-us
e-rud-ī:t-ul-us
flor-id-ul-us
frig-id-ul-us
gem-ell-us
glab-ell-us
horr-id-ul-us
īm-ul-us
in-teg-ell-us
iuv-en-c-ul-us
lact-e-ol-us
langu-id-ul-us

lent-ul-us
lign-e-ol-us
līm-ā:t-ul-us
long-ul-us
lūt-e-ol-us
min-ū:t-ul-us
nov-ell-us
nūd-ul-us
paet-ul-us
pall-id-ul-us
parv-ul-us
pauc-ul-us
paul-ul-us (paull-ul-us)
paux-ill-us
paux-ill-ul-us
per-adul-esc-e:nt-ul-us
per-lūc-id-ul-us
per-parv-ul-us
per-pauc-ul-us
per-pus-ill-us
per-rīd-i:c:ul-us
prīm-ul-us
pulchr-ell-us
pūs-ill-us
put-id-ul-us
quadr-īm-ul-us
quan-t-ul-us
rub-ell-us
sacr-i-fic-ul-us
su-ill-us
tant-ill-us
tant-ul-us
ten-ell-ul-us
ten-ell-us
turg-id-ul-us
ūv-id-ul-us
vag-ul-us

Prefixálne deminutíva:

per-adul-esc-e:ns-ø
per-angust-us
per-brev-is
per-ex-ig-u-us
per-imbecill-us

Literatúra

- BOSÁK, J. – BUZÁSSYOVÁ, K.: Východiská morfémovej analýzy. (Morfematika. Slovtvorba) In: Jazykovedné štúdie. 19. Bratislava: Veda 1985. 131 s.
- Encyklopédia jazykovedy. Red. J. Mistrík. Bratislava: Obzor 1993. 513 s.
- FURDÍK, J.: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993. 199 s.
- GRADENWITZ, O.: Laterculi vocum latinorum. Voces latinas et a fronte et a tergo. Leipzig: Verlag von S. Hirzel 1904. 546 s.
- HORECKÝ, J.: Morfematická štruktúra slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1964. 194 s.
- HORECKÝ, J.: Slovenská lexikológia I. Tvorenie slov. Bratislava: SPN 1971. 254 s.
- HORECKÝ, J.: Obsah, forma a funkcia morfémy. In: Jazykovedný časopis, 1995, roč. 46, č. 1, s. 17 – 22.
- HLUŠÍKOVÁ, M.: Latinsko-slovenský slovník. Bratislava: Jazykové vydavateľstvo Kniha-Spoločník 2003. 934 s.
- MISTRÍK, J.: Štylistika. Bratislava: SPN 1984. 600 s.
- NOVOTNÝ, F.: Latinská mluvnice pro střední školy. Díl třetí. Doplnky. Svazek první. Hláskosloví: nauka o slově. Praha: Jednota českých filologů 1946, s. 87 – 119.
- ONDRUŠ, Š. – SABOL, J.: Úvod do štúdia jazykov. 3. vyd. Bratislava: SPN 1987. 344 s.
- ORIŇÁKOVÁ, S.: Morfematická analýza substantívnych deminutív latinčiny. In: Studia Slovaca, Pedagogická fakulta UMB Banská Bystrica, 2004, s. 243 – 250.
- PLINTOVIČ, I. – GOMBALA, E.: Teória literatúry. Bratislava: SPN 1975. 164 s.
- PRAŽÁK, J. M. – NOVOTNÝ, F. – SEDLÁČEK, J.: Latinsko-český slovník. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1980. 1419 s.
- SABOL, J.: Syntetická fonologická teória. Bratislava: JÚLŠ SAV 1989. 253 s.
- SISÁK, L.: Slovtvorba expresívnej nominácie. Nemecké a ukrajinské názvy osôb. Prešov: FF PU Prešov 2002. 203 s.
- SLANČOVÁ, D.: Praktická štylistika. Prešov: Slovacontact 1994. 178 s.
- SOKOLOVÁ, M. – ŠIMON, F.: Segmentácia prevzatých slov v slovenčine. In: Jazykovedný časopis, 1994, roč. 45, č. 2, s. 128 – 149.
- SOKOLOVÁ, M. – MOŠKO, G. – ŠIMON, F. – BENKO, V.: Morfematický slovník slovenčiny. Prešov: Náuka 1999. 531 s.
- SOKOLOVÁ, M. – ŠIMON, F. – MOŠKO, G.: Zásady morfematickej analýzy v morfematickom slovníku slovenčiny. In: Jazykovedný časopis, 1996, roč. 47, č. 1, s. 41 – 50.
- ŠTOLC, J.: K morfológii deminutív v slovenčine. In: Jazykovedné štúdie III. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1958, s. 19 – 81.
- ŽAŽA, S.: K morfológické štruktúre latinských jmen. In: Sborník filosofické fakulty Brněnské univerzity. Brno: Masarykova univerzita v Brně 2002, s. 335 – 340.

Synchronia vs. diachronia: niekoľko etymologických poznámok k Slovníku koreňových morféme slovenčiny¹

L'ubor Králik

V nadväznosti na titul tohto príspevku si menej zainteresovaný čitateľ môže položiť otázku, či etymológia ako diachrónna lingvistická disciplína par excellence vôbec poskytuje určité impulzy pre prípravu diela podobného typu, ako je *Slovník koreňových morféme slovenčiny* (ďalej SKMS), t. j. syntetizujúceho diela primárne synchronného charakteru. Odpoveď na takúto otázku je veľmi jednoduchá: Skutočnosť, že výraz X je v slovníku zaradený pod určitou koreňovou morfému (ďalej KM), umožňuje formulovať závery typu „výraz X obsahuje danú KM“, „výraz X je odvodený od danej KM“, „výraz X súvisí s výrazmi Y, Z atď., ktoré sa usúvzťažňujú s rovnakou KM“ a pod., čiže závery etymologického charakteru. Tie by však nemali byť v rozpore s diachrónnou interpretáciou daného výrazu, ktorá zodpovedá súčasnému stavu poznania v oblasti etymológie.

Tejto skutočnosti si boli plne vedomí aj autori SKMS, na požiadanie ktorých sme v rámci recenzentského konania vykonali lektúru textu tohto diela; počas nej sme im priebežne poskytovali čiastkové pripomienky k diachrónnej interpretácii a spracovaniu konkrétnych výrazov v slovníku. Na základe zmienených pripomienok poukážeme v tomto príspevku na niektoré prípady, keď sa pohľad etymológa nemusí zhodovať s interpretáciou, ktorú navrhuje jeho synchronne orientovaný kolega.

Na prvom mieste treba spomenúť problém etymologickej homonymie, t. j. prípady formálnej totožnosti niekoľkých KM, ktoré majú rôzne genetické východiská. Napr. v slove *hrot-ok* „nádoba na dojenie mlieka, šechtár“ možno na prvý pohľad identifikovať rovnakú KM ako v slove *hrot* „ostré zakončenie niečoho“; z diachrónneho hľadiska je tu však žiaduce vyčleniť samostatné morfémy HROT¹ a HROT², ktoré sa nachádzajú vo vzťahu etymologickej homonymie (rôzne KM so samostatnými indoeurópsko-praslovanskými vý-

¹ Príspevok vznikol v rámci vedeckého projektu *Etymologický výskum slovenskej lexiky – 1. etapa* (VEGA č. 2/5040/25).

chodiskami). Podobne až pri zohľadnení etymológie príslušných výrazov možno konštatovať homonymiu KM v cudzích slovách typu *eo-cén*, *holo-cén* (z gr. *kain-os* „nový“; v latinizovanej forme *caen-*) a *bio-cen-óza*, *fyto-cen-óza* (z gr. *koin-os* „spoločný“; v latinizovanej forme *coen-*) a pod.

Problém iného typu predstavuje adekvátne vyčlenenie vlastnej KM, t. j. identifikácia jej hraníc vo vzťahu k afixálnym prvkom prítomným v slovotvornej štruktúre výrazu. Tak napr. na základe formálnej blízkosti s výrazmi typu *defraudant*, *miništrant* a pod., obsahujúcimi sufix *-ant*, možno z čisto synchronného pohľadu urobiť záver, že tento sufix je prítomný aj vo výraze *gigant*, a vyčleniť tu viazanú KM *GIG; pri zohľadnení etymologickej charakteristiky slova je však zrejmé, že v tomto výraze gréckej proveniencie je hláskový komplex *ant* súčasťou koreňa (nom. sg. *gigās* < **gigant-s*, gen. sg. *gigant-os*) a jeho stotožnenie so sufixom *-ant* (z hľadiska pôvodu sufix tvoriaci aktívne participiá prezenta latinských slovies 1. konjugácie) nie je diachrónne odôvodnené. Podobne nie je adekvátne vyčleňovať v slove *gánok* „chodba“ sufix *-ok* a identifikovať KM *GÁN. Forma *gánok* vznikla zo staršieho *gáng* (túto formu nachádzame napr. v *Slovníku slovenských nárečí*), čo je prevzaté z nemčiny (dnešné nem. *Gang*); východiskové *gáng* sa nepochybne modifikovalo na *gánok*, gen. sg. *gánku* pod vplyvom domácich sufixálnych derivátov typu *stan*: *stán-ok* a pod., v čom možno vidieť svojský prejav produktívnosti, resp. „sily“ príslušného slovotvorného modelu, pokiaľ však nedošlo ku vzniku samostatnej KM typu VAK (v slove *vak*, utvorenom na základe *vačok*, ktoré sa chápalo ako zdobenina *vač-ok*, hoci ide o prevzatie zo stredohornonemeckého *wāt-sack* „[pri cestovaní] vrece na šaty“; dnes *vak* funguje ako „základný“ výraz s vlastnými derivátmi *vač-ik* či *vač-ica*), vyčleňovanie sufixov – t. j. implicitné konštatovanie derivačného procesu – nie je namieste.

V súvislosti s identifikáciou vlastnej KM sme sa stretli aj so zaujímavým problémom, ktorý by bolo možné označiť ako problém rôznej hĺbky, resp. rôznych úrovní morfématickej segmentácie; máme tu na mysli niektoré prípady „potenciálnych morfémových hraníc segmentov patriacich ku koreňovým morféмам“ (v zmysle koncepcie SKMS), ktoré sa v slovníku signalizujú pomocou hranatých zátvoriek. Z etymologického hľadiska je plne korektný zápis typu *[AB]DIK (*abdikovať* a pod.), ktorým sa naznačuje, že táto KM obsahuje latinský prefix *ab-*; podobne notácia *MO[BIL] (*mobilný* a pod.), MO[MENT] správne signalizuje, že tieto slovenské KM sú derivované od lat. *movēre* „hýbať“ (*mobilný* < lat. *mōbilis* < **movi-bilis*; *moment* < lat. *mōmentum* < **movi-mentum*), hoci etymologickú súvislosť obidvoch výrazov si nemusí uvedomovať ani klasický filológ atď. Určité ťažkosti však vidíme v tom, že pri dôslednom signalizovaní zmienených „potenciálnych morfémových hraníc“ možno

dospieť i k prekomplikovaným zápisom typu *[R(E)-A(D)]FIN (*rafinovať* < fr. *raffiner* < **re-ad-fin*, od fr. *fin* „jemný“). V takýchto prípadoch považujeme za možné hovoriť o dvoch úrovniach morfematickej segmentácie: v diele typu SKMS by azda stačilo konštatovať, že slovenské slová *abdikovať*, *mobilný*, *moment* či *rafinovať* obsahujú koreňové morfémy *ABDIK, *MOBIL, MOMENT, *RAFIN; informácia o možnostiach ich ďalšej, resp. hlbšej segmentácie (t. j. segmentácie vo východiskových jazykoch) patrí podľa nášho názoru už do etymologického slovníka.

Napokon sa možno zmieniť o prípadoch patriacich do akejsi prechodnej kategórie („medzi synchroniou a diachroniou“), ktoré predpokladajú viacero možností interpretácie. Napr. sloveso *húkať sa* „(o prasnici) mať čas párenia, páriť sa“ je etymologicky totožné so slovesom *húkať* „vydávať ťahavý zvuk“ (výrazy označujúce párenie zvierat bývajú motivované sprievodnými zvukmi), čo znamená, že z diachrónneho aspektu ide o tú istú KM; súčasný používateľ slovenského jazyka si však už nemusí uvedomovať pôvodnú súvislosť uvedených slovík, a preto je tu zo synchronného hľadiska prijateľné hovoriť aj o samostatných KM. V prípade výrazu *živáň* etymológia konštatuje prevzatie z maďarského *zsivány* „zlodej, zbojník“ (v konečnom dôsledku slovo perzského pôvodu), ktoré však v slovenčine vstúpilo do interakcie s domácim adjektívom *živý*; sémantizácia *živáň* „1. živé dieťa; 2. zbojník“ v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* naznačuje, že dnes sa tento výraz môže už pociťovať ako derivát od adjektíva *živý* a zbližovať sa s výrazmi typu *hluch-áň*, *skup-áň* a pod. Hľadanie najvhodnejšieho riešenia, ako spracovať podobné prípady v diele typu SKMS, nemusí byť vonkoncom jednoduché.

Tento stručný príspevok nemôže priniesť vyčerpávajúcu informáciu o všetkých etymologických aspektoch problematiky spracúvanej v SKMS; veríme však, že naše poznámky aspoň čiastočne naznačili jej mnohoaspektovosť. Na tomto mieste chceme opäť vyzdvihnúť fakt, že autori SKMS venovali patričnú pozornosť aj tejto lingvistickej disciplíne, a dovoľujeme si vysloviť nádej, že naše drobné pripomienky etymologického charakteru prispeli k skvalitneniu slovníka.

Resumé

1. The aim of the study *Počítačové spracovanie Slovníka koreňových morfémov slovenčiny* (Genči) is to explicate the possibilities of the usage of the informational technologies in the process of preparation of the linguistic works. It is manifested by the analysis of the methods applied in SKMS.

2. In the study *Štatistické spracovanie apelatívnych radixov* (Sokolová – Genči) bound and unbound radixes, monosemic a polysemic radixes, including homonymous radixes, alomorphs and variants of radixes are analysed.

3. In the study *Štatistické spracovanie propriálnych radixov* (Ološtiak) the analyses of the proper radixes is provided. Four different criteria are applied in the analyses: the position in the heading, the boundness/unboundness of radix, the relation of form and meaning, the number of components in the primary proper name.

4. The analyses of the phonematic structures of the radixes is provided in the study *Fonematické štruktúry radixov* (Sokolová – Genči). The types of phonematic structures are based on the number of phonemes. The distribution of vocalic and consonantic phonemes within radixes is examined, including the analysis of the consonantic clusters.

5. In the study *Morfematicko-derivačné štruktúry lexém* (Ivanová – Genči) the term morhematic-derivational structure is introduced. It is focused on setting the types of morphematic-derivational structures of monoradix and polyradix units characterised by the number of components, distribution within individual parts of speech and morphotactic combinatory rules.

6. The paper *Afixy – frekvenčná, obsahovo-formálna a funkčná charakteristika* (Ivanová) presents the results of the analyses of afixes in SKMS. Two basic types of afixes are distinguished according to the position in unit – prefixes and suffixes. The aim of the paper is to provide their characteristics in relation to the frequency, function in units, phonematic structure and the existence of alomorphs and variants.

7. The study *Vokálne alternácie* (Czéreová) shows the possibility how to examine the alternations within radixes. It is focused on vocalic alternations and their frequency within radixes.

8. The research of the international units is provided in the study *Alternácie a varianty koreňových morfémov prevzatých slov* (Šimon) by means of indexes in the headings. The author sets the types of the alternations and variants together with the examples.

9. The extensive study of the monograph character *Morfematika vo vyučovaní slovenského jazyka na vysokých školách* (Sokolová) deals with the basic terms of the morphematics and its relation to the formal morphology.

10. In the study *Slovník koreňových morfém slovenčiny a Malý slovotvorný slovník slovenčiny* (Vužňáková) the correspondence and difference of the given types of dictionaries (dictionary of radices and derivational dictionary) are compared.

11. In her study *Корпуси кореневих морфем у словацькій та українській мовах: можливості альтернативних рішень* the reviewer of SKMS J. Karpilovska (Ukraine) compares the alternative solutions of the units segmentation in the Slovak dictionary with her dictionary of the radix morphemes that was published in 2003.

12. In the study *Słowotwórstwo gniazdowe – stan i perspektywy badawcze* K. Kleszczowa (Poland) displays the connection between SKMS and Polish new derivational dictionaries.

13. In the study *Morfematická analýza latinských adjektívnych deminutív* (Oriňáková) the foundations of the Slovak authors are applied in the analyses of the Latin adjectival deminutive units.

14. The problems connected with synchronous and diachronous aspects in SKMS are analysed by the reviewer Ľ. Králik in his study *Synchrónia vs. diachrónia: niekoľko etymologických poznámok k Slovníku koreňových morfém slovenčiny*.

Adresár autorov

PhDr. Beáta CZÉREOVÁ

Katedra jazykov
Technická univerzita v Košiciach
Vysokoškolská 4
040 00 Košice
beata.czereova@tuke.sk

Ing. Ján GENČI, PhD.

Katedra počítačov a informatiky
Fakulta elektrotechniky a informatiky
Technická univerzita v Košiciach
Letná 9
042 00 Košice
jan.genci@tuke.sk

Mgr. Martina IVANOVÁ

Inštitút slovakistiky, masmediálnych štúdií
a všeobecnej jazykovedy
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity
v Prešove
Ul. 17. novembra 1
080 78 Prešov
martivan@unipo.sk

Dr. Jevgenija KARPILOVSKA

Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН
України, Київ
Грушевського 4
01001 г. Київ-1
Україна
vkarp@i.com.ua

Prof. dr. hab. Krystyna KLESZCZOWA

Uniwersytet Śląski w Katowicach
Wydział Filologiczny
Instytut Języka Polskiego
Pl. Sejmu Śląskiego 1
40-032 Katowice
Polska
kleszcz@homer.fil.us.edu.pl

PhDr. Ľubor KRÁLIK, CSc.

Jazykovedný ústav E. Štúra SAV
Panská 26
813 64 Bratislava
lubork@zoznam.sk

Mgr. Martin OLOŠTIAK

Inštitút slovakistiky, masmediálnych štúdií
a všeobecnej jazykovedy
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity
v Prešove
Ul. 17. novembra 1
080 78 Prešov
olo.martin@gmail.com

Mgr. Slavka ORIŇÁKOVÁ

Ústav jazykových kompetencií
Prešovská univerzita v Prešove
Ul. 17. novembra 1
080 78 Prešov
orinakova.slavka@centrum.sk

Doc. PhDr. Miloslava SOKOLOVÁ, CSc.

Inštitút slovakistiky, masmediálnych štúdií
a všeobecnej jazykovedy
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity
v Prešove
Ul. 17. novembra 1
080 78 Prešov
sokolova@unipo.sk

Doc. PhDr. František ŠIMON, CSc.

Katedra neslovanských jazykov
Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa
Šafárika
Popradská 66
041 32 Košice
simonf@upjs.sk

Mgr. Katarína VUŽŇÁKOVÁ, PhD.

Katedra komunikačnej a literárnej výchovy
Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity
v Prešove
Ul. 17. novembra 1
081 16 Prešov
dziakova@unipo.sk